

ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ
1872-1910

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, Ἀθῆναι 10672
Fax 2103644996, τηλ. 2103625531
archetai@otenet.gr - www.archetai.gr

ISSN 1105-7785
ISBN 960-8145-55-4

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Ἡλέκτρα Ἀνδρεάδου

Ἐκδοτικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια: Λούση Μπρατζιώτη

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 242

ΝΤΟΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ
1872-1910

ΑΘΗΝΑΙ 2006

Περιεχόμενα

Πρόλογος	9
Είσαγωγή	11-12
I. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία στὶς Κυκλάδες 1872-1910	13-112
1. <i>Οἱ πρῶτες ἔρευνες</i>	15-85
Δῆλος, Π. Σταματάκης - Ρήνεια, Δ. Σταυρόπουλλος - Δῆλος, Δ. Πίππας - Ἀμοργός, Χρ. Τσουντας - Πάρος, Χρ. Τσουντας - Σίφνος, Χρ. Τσουντας - Σύρος, Χρ. Τσουντας - Σύρος, Κλ. Στέφανος - Νάξος, Κλ. Στέφανος - Θήρα, Σπ. Φιντικλῆς, Ἴω. Παπαδάκης	
2. <i>Αρχαιολογία καὶ καθημερινὴ ζωὴ</i>	86-90
3. <i>Τὰ μουσεῖα</i>	91-99
Τὸ Μουσεῖο τῆς Δήλου - Τὸ Μουσεῖο τῆς Μυκόνου - Τὸ Μουσεῖο τῆς Σύρου	
4. <i>Οἱ ἀρχαιολόγοι</i>	100-112
Δ. Πίππας - Π. Σταματάκης - Δ. Σταυρόπουλλος - Κλ. Στέφανος - Χρ. Τσουντας	
II. Τὰ ἔγγραφα	113-190
Χρονολογικὸ διάγραμμα	191
Συντομογραφίες	191
Βιβλιογραφία	192-194
Προέλευση φωτογραφιῶν	195
Εὐρετήριο	197-204

Πρόλογος

Ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας κατὰ τὸν 19ο αἰ., ἡ ἔκθεσις τῆς δράσεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἡ δημοσίευσσις ἀγνώστων στοιχείων ποὺ τὴν ἀφοροῦν εἶναι παλαιὸς στόχος τοῦ Συμβουλίου. Πολλὲς σχετικὲς μελέται καὶ βιβλία δημοσιεύτηκαν κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ποὺ συμβάλλουν στὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Τὸ βιβλίον τοῦτο τῆς Ντόρας Βασιλικῆ περιγράφει τὴν δράσιν στὶς Κυκλάδες συνεργατῶν τῆς Ἑταιρείας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Παναγιώτης Σταματάκης καὶ ὁ Χρῆστος Τσουντας, ποὺ ἦσαν ἀκούραστοι ἐρευνητὲς στὰ νησιά ὅταν διαμορφωνόταν ἀκόμη ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη καὶ ἀποκαλύπτονταν νέοι πολιτισμοὶ στὸν ἑλληνικὸ χῶρον.

Ἡ μελέτη βασίζεται στὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὰ ὁποῖα ἐρμηνεύονται μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ γνῶσιν τῶν πραγμάτων. Ἡ ἀναδρομὴ στὸ παρελθόν, ὅπως αὐτὸ ἐμφανίζεται στὶς ἐπιστολὰς καὶ τὶς ἐκθέσεις τῶν Ἐφόρων τῆς Ἑταιρείας, ἔχει τὴ γοητεία τῆς ἄμεσης μαρτυρίας ἀνθρώπων πρωτοπόρων, τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ στὴ γνῶσιν τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρεῖ πλήρη τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασίαν της.

B. X. Π.

Εἰσαγωγή

Ἡ μελέτη αὐτὴ ξεκίνησε μέσα ἀπὸ μιὰ σειρά συγκυρίες. Ὄταν ἀποφασίσθηκε νὰ ὀργανωθεῖ στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἕνας κύκλος μαθημάτων μὲ θέμα τὴν Ἀρχαιολογία τοῦ Αἰγαίου, αὐθόρμητα γεννήθηκε ἡ ἰδέα νὰ συμπληρωθοῦν οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς μὲ μιὰ ἔκθεση γύρω ἀπὸ τὶς φωτογραφίες τοῦ 1910 τῆς Δήλου καὶ τῆς Σαντορίνης - λήψεις τῆς Messbildanstalt. Μιὰ μικρὴ ἔρευνα γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα στὸ τέλος τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα, θεωρήθηκε χρήσιμη ὥστε νὰ δοθεῖ στὴν ἔκθεση ἕνα ἱστορικὸ πλαίσιο. Ἀλλὰ ἡ μικρὴ ἔρευνα ἔγινε μεγάλη, ὅταν ἄνοιξε ὁ πλοῦτος τῶν ἀρχείων τῆς Ἑταιρείας, μὲ τὶς ἐκθέσεις καὶ τὰ ἔγγραφα τῶν ἀρχαιολόγων ἐκείνων πού θεμελίωσαν τὴν ἀρχαιολογία αὐτοῦ τοῦ Αἰγαίου, πού μᾶς φαίνεται σήμερα τόσο οἰκεῖο.

Ἡ ἀρχειακὴ μελέτη τυλίγει σιγὰ-σιγὰ τὸν ἀναγνώστη μὲ τὴ γοητεία πού φέρνει ἡ συμμετοχὴ του στὸ παρελθὸν καὶ ἡ διήγηση ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς πρωταγωνιστὲς τῶν πρώτων ἀνακαλύψεων καὶ ὄλων ἐκείνων τῶν στοιχείων πού βαθμιαῖα ἔχτισαν τὶς γνώσεις μας γιὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Σ' ἐκείνη τὴν ἐποχὴ οἱ πρωτοπόροι ἀρχαιολόγοι περπάτησαν σὲ μέρη ἀκόμη παρθένα κι ἔμεναν καὶ οἱ ἴδιοι κατάπληκτοι μὲ τοὺς καινούργιους κόσμους πού ἄνοιγαν στὰ μάτια τους. Νιώθει κανεὶς πόσο θαμπώθηκαν ὁ Σταματάκης καὶ ὁ Σταυρόπουλλος ὅταν ἀντίκρισαν γιὰ πρώτη φορὰ τοὺς τεραστίους ἑρειπιῶνες τῆς Δήλου καὶ τῆς Ρήνειας, «*τῆς μοναδικῆς ταύτης πόλεως τῶν Εἰλειθυιῶν καὶ τοῦ Πλούτωνος*». Ἀνάλογα θὰ ἦταν καὶ τὰ συναισθήματα τοῦ Τσουντα ὅταν ἔφερνε στὸ φῶς ὅλα τὰ στοιχεία πού τελικὰ συγκρότησε σ' ἕνα σύνολο τὸ ὁποῖο ἀποτελέσσει ἕνα πρωτόφαντο πολιτισμό.

Ὁ ἀναγνώστης τῶν ἐγγράφων μοιράζεται τὶς ἐμπειρίες - ἑκατὸ ἢ ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἀργότερα - μ' ἐκείνους πού τὶς ἔζησαν: τὴν ἔκπληξη, τὴ χαρὰ, τὶς ἀπορίες ἀλλὰ καὶ τὰ προβλήματα καὶ τὶς δυσκολίες τους, καὶ κυρίως τὴν ἔγνοια τους νὰ διασώσουν καὶ νὰ διαφυλάξουν τὰ μνημεῖα μὲ τέλεια ἀφιλοκέρδεια καὶ ἀπόλυτη προσφορὰ ἔχοντας τὴ συναισθησὴ τῆς εὐθύνης ὅτι ἐργάζονται γιὰ τὸ μέλλον.

Τὰ ἔγγραφα πού δημοσιεύονται στὸν τόμο αὐτὸ ἀφοροῦν μιὰ συγκεκριμένη περίοδο, 1872-1910, καὶ ἕνα συγκεκριμένο χῶρο, τὶς Κυκλάδες. Μέσα ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀρχεῖο τῆς Ἑταιρείας ἐπελέγησαν αὐτά, δείγμα τῆς πολυσχιδοῦς δράσης της, πού κάλυπτε ἀπὸ πολὺ νωρὶς ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὴν ἀνασύνθεση τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος. Ἡ μεταγραφὴ ἀκολουθεῖ ἐπακριβῶς τὸ κείμενο τοῦ πρωτοτύπου. Ὅρισμένες προσαρμογὲς στὴν ἀντιγραφή ἔγιναν στὰ κείμενα τοῦ Σταματάκη,

ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῦσε κατὰ κανόνα τὸ λάμδα κεφαλαῖο σὲ λέξεις ὅπως λατομεῖο, λίθος, λαξεύματα, θεμέλια. Ἡ συνεχῆς ἐπανάληψη τοῦ κεφαλαίου στοιχείου θὰ ἀλλοίωνε στὴ μεταγραφὴ τὴν ροὴ τοῦ κειμένου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν σχολιασμό τῶν ἐγγράφων, στὴ μελέτη αὐτὴ προστέθηκε ἓνα κεφάλαιο σχετικὰ μὲ τὰ μουσεῖα τῶν Κυκλάδων τῶν ὁποίων ἡ ἴδρυση συνδέεται μὲ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ὅπως ἐξάλλου καὶ πολλῶν ἄλλων μουσείων, ἓνα κεφάλαιο σχετικὸ μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ τὶς ἀσχολίες τῶν πρώτων ἐρευνητῶν, καὶ τέλος τὴν προσωπογραφία τους, σύντομα βιογραφικὰ σημεῖωματα, μὲ τὴν πρόθεση νὰ τοὺς πλησιάσει – ἂν εἶναι δυνατόν – ἡ σύγχρονη ἔρευνα στὸν προσωπικὸ τομέα, γιατί συχνὰ ὁ χαρακτήρας τῶν ἀνθρώπων ἀντικατοπτρίζεται στὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ στὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζουν.

Ἡ μελέτη αὐτὴ δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ χωρὶς τὴν βοήθεια φίλων ἀρχαιολόγων ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴν περιέβαλαν καὶ τὴν στήριξαν μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τους. Εὐχαριστίες ὀφείλω στὴν Μαρίζα Μαρθάρη, προϊσταμένη τῆς ΚΑ' Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων, καὶ στὸν Παναγιώτη Χατζηδάκη, ποὺ ἀπλόχερα ἔθεσαν στὴ διάθεσή μου ὅποιο ὑλικὸ τοὺς ἐζήτησα, καθὼς καὶ στὴν Χριστίνα Τελεβάντου γιὰ τὶς πολύτιμες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν Σίφνο, ἀλλὰ καὶ τὶς ἀξέχαστες ξεναγήσεις τους στὴν Χαλανδριανή, τὸν Ἅγιο Ἀνδρέα καὶ τὴν Δῆλο· στὴν Πέγκυ Σωτηρακοπούλου γιὰ τὴν διαφωτιστικὴ συνομιλία μας γύρω ἀπὸ τὰ κυκλαδικὰ εἰδῶλια, στὸν Δημήτριο Π. Σταυρόπουλλο γιὰ τὴν προθυμία του νὰ μιλήσει γιὰ τὸν ὁμώνυμο πρόγονό του· στὸν Διευθυντὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Νίκο Καλτσᾶ καὶ τοὺς συνεργάτες του καὶ ιδιαίτερα στὴν Ἑλένη Μωράτη γιὰ τὴν τόσο πρόθυμη παραχώρηση φωτογραφιῶν ἀπὸ τὸ πλούσιο ἀρχεῖο τοῦ Μουσείου· στοὺς τρεῖς συνεργάτες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὴν Ἰωάννα Νίνου ποὺ διάβασε προσεκτικὰ τὰ ἔγγραφα, τὸν Γιώργο Παπαδόπουλο ποὺ ταύτισε τὶς ἐπιγραφές καὶ τὴν Χριστίνα Πήδουλα ποὺ ἀκούραστα δακτυλογράφησε τὸ χειρόγραφο μὲ τὶς πολλὲς καὶ δύσκολες διορθώσεις· στὴν Εἰρήνη Μεϊτάνη ποὺ διάβασε τὸ τελικὸ κείμενο, στὴ Λούση Μπρατζιώτη ποὺ μὲ τόση καλαισθησία ἔστησε τὸ βιβλίο καὶ στὴν Ἥλέκτρα Ἀνδρεάδη ποὺ τὸ ἐπιμελήθηκε μὲ μεγάλῃ φροντίδα.

**I. Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ
1872-1910**

1. Οί πρώτες έρευνες

Διάφοροι περιηγητές επισκέπτονταν τις Κυκλάδες κατά τὸ διάστημα τῶν αἰῶνων πὸ μεσολάβησαν ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου ὡς τὴν ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἄφησαν γιὰ πολλὰ μνημεῖα πὸ ἐν τῷ μεταξὺ ἔχουν καταστραφεῖ περιγραφές χρήσιμες, συχνὰ ὅμως καὶ μελαγχολικές, ἐπειδὴ αὐτόματα γινόταν ἡ σύγκριση ἀνάμεσα σ' αὐτὰ πὸ ἔβλεπαν καὶ στὸ ἐνδοξο παρελθὸν τῆς Ἑλλάδος πὸ γνώριζαν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κείμενα. Ὅπως εἶναι φυσικό, ἡ Δῆλος ἦταν ἡ ἀπόλυτη προτεραιότητα γιὰ τοὺς ἐπισκέπτες. Ὁ πρῶτος πὸ ἐπισκέφθηκε τὸ νησί ἦταν ὁ Κυριακὸς ὁ Ἀγκωνίτης ἥδη τὸ 1445· ἀκολούθησαν οἱ Jacob Spon καὶ George Wheler τὸ 1675, ὁ Joseph Pitton de Tournefort στὰ 1700-1702, ὁ Ch.-R. Cockrell τὸ 1810, ὁ ὁποῖος πραγματοποίησε λίγες ἔρευνες, οἱ J. Stuart καὶ N. Revett, καὶ φυσικὰ ἡ *Expédition Scientifique de Morée* τὸ 1829 μὲ τοὺς J. Bory de Saint Vincent καὶ A. Blouet, γιὰ νὰ ἀναφερθοῦν οἱ πῶ γνωστοί.

Συγχρόνως τὰ νησιά τὰ ἐπισκέπτονταν καὶ τυμβωρύχοι καὶ ἄλλοι «κυνηγοὶ θησαυρῶν» ἢ συλλέκτες, πὸ οἱ περισσότεροὶ ἐργάζονταν γιὰ λογαριασμὸ τρίτων, συνήθως διπλωματῶν.

Οἱ ἀρχαιολογοῦντες περιηγητὲς ἀποτελοῦν μιὰ ἰδιαίτερη κατηγορία: σ' αὐτὴν ἀνήκει ὁ H. L. Pasch von Krienen, Ὁλλανδὸς-Πρῶσος ἀξιωματικὸς τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ πὸ γύρω στὰ 1770 περιόδευσε συστηματικὰ τὶς Κυκλάδες καὶ ἔκανε καὶ σύντομες ἀνασκαφές - εὐρήματα ἀπὸ αὐτὲς βρίσκονται στὸ Βουκουρέστι καὶ στὴν Ἁγία Πετρούπολη - καὶ ἀργότερα πρὸς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ. ὁ James Theodore Bent¹ πὸ ἀνέσκαψε στὴν Ἀντίπαρο, ὁ Ferdinand Dümmler στὴν Ἀμοργό, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ Ludwig Pollak², πὸ ἔδωσε διάφορες πληροφορίες γιὰ τὶς Κυκλάδες, καὶ μάλιστα γιὰ τὴ Σίφνο καὶ τὴ Σύρο.

1. James Theodore Bent (1852-1897). Ἄγγλος ταξιδιώτης, ἐπισκέφθηκε τὶς Κυκλάδες στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. Ἐρασιτέχνης ἀρχαιολόγος, ἀνέσκαψε ἕνα νεκροταφεῖο στὴν Ἀντίπαρο μὲ καταστρεπτικὰ γιὰ τὶς ἀρχαιότητες ἀποτελέσματα. Ὁ Τσουντας τὸν θεωροῦσε ἀρχαιοκάπηλο καὶ τὸ ἀναφέρει στὴ σχετικὴ δημοσίευση (Τσουντας 1898, 140).
2. Ὁ Ludwig Pollak (1868-1943) ἦταν ἀρχαιολόγος, συλλέκτης καὶ ἔμπορος ἔργων τέχνης. Εἶχε γεννηθεῖ στὴν Πράγα ἀλλὰ ἀπὸ τὸ 1893 ζοῦσε στὴ Ρώμη. Τὸ 1943 μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν Γκεστάπο σὲ στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ἀπὸ ὅπου καὶ ἐξαφανίστηκε μὲ τὴ γυναίκα του καὶ τὰ τρία του παιδιά. Ἡ βιβλιοθήκη του καὶ ἡ συλλογὴ του ἔργων τέχνης δωρήθηκαν ἀπὸ τὴ μοναδικὴ κληρονόμο του καὶ μακρινὴ συγγενὴ Μαργαρίτα Pollak στὸν δῆμο τῆς Ρώμης καὶ στεγάζονται στὸ Μουσεῖο Barracco.

Ἐν τῷ μεταξὺ μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Καποδίστρια ἄρχισαν νὰ συγκεντρώνονται στὸ Μουσεῖο τῆς Αἴγινας, τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ μουσεῖο, ἀρχαιοτῆτες ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς μικρῆς τότε Ἑλλάδας καὶ πολλὰ ἀπὸ τὶς Κυκλάδες, ἰδιαίτερος μάλιστα ἀπὸ τὴ Δῆλο. Στὸ διάστημα τῆς Ἀντιβασιλείας ὀργανώθηκε βαθμιαία ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Τὸ 1833 διορίστηκε Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων τῶν Νήσων ὁ Ἰωάννης Κοκκῶνης (1796-1864) καὶ τὸ 1834 Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἑλλάδος ὁ Ludwig Ross, ἐνῶ ὁ Κοκκῶνης ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία καὶ ὀργάνωσε τὸ Νομαρχιακὸ Μουσεῖο στὴ Σύρο. Ὁ Ludwig Ross (1806-1859), φιλόλογος, ἀρχαιολόγος, Ἐφορος Πελοποννήσου, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ Κράτους καὶ ἀργότερα καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, εἶναι μιὰ ἐξέχουσα προσωπικότης τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Ταξίδεψε πολὺ στὴν Ἑλλάδα, ἐπισκέφθηκε ὅλες τὶς Κυκλάδες καὶ κατέγραψε μὲ ἀκρίβεια τὶς ἐντυπώσεις του καὶ τὶς παρατηρήσεις του. Τὸ σημαντικό αὐτὸ ἔργο γιὰ τὰ νησιά εἶναι σπουδαιότατη πηγὴ γιὰ τὴ γνώση τῶν ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς περιοχῆς³. Ὁ Κοκκῶνης ὑπῆρξε Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1837-1839) καὶ σύμβουλος (1845-1855)· ἦταν ἐξέχων παιδαγωγός, ἰδρυτῆς τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας, ἀπὸ τὶς μορφές ἐκεῖνες στὶς ὁποῖες στηρίχτηκε ἡ ὀργάνωση τῶν πνευματικῶν πραγμάτων τοῦ νεοσύστατου ἑλληνικοῦ κράτους.

ΔΗΛΟΣ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΤΑΜΑΤΑΚΗΣ

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας γιὰ τὶς Κυκλάδες ἐκδηλώθηκε πολὺ νωρίς, ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ἴδρυσή της, τὸ 1837, καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸ τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ νησιά ποὺ κίνησε τὸ ἐνδιαφέρον της ἦταν ἡ Δῆλος, σπουδαῖος ἱερὸς ἀρχαῖος χώρος. Μέσα στὸν «ἀπέραντο ἐρειπιῶνα» ποὺ ἦταν τότε ἡ Ἑλλάς τὰ σημαντικὰ ἱερά, ὅπως ἡ Ἀκρόπολι τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ὀλυμπία, οἱ Δελφοί, ἡ Δῆλος, ἦταν τὰ πρῶτα ποὺ ἔπρεπε νὰ περισωθοῦν καὶ νὰ διαφυλαχθοῦν, καὶ τόσο ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ὅσο καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία κινήθηκαν πολὺ γρήγορα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση.

Στὰ *Πρακτικά* τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ 1839-1840⁴ ὑπάρχει μιὰ ἀναφορὰ γιὰ τὴ Δῆλο, οἱ ἔρευνες ὅμως ἄρχισαν ἀρκετὰ ἀργότερα λόγῳ τῶν μεγάλων δυσχερειῶν τῆς ἐποχῆς.

3. Ross 1840-1852.

4. ΠΑΕ 1839-1840, 91.

Εύλογοι πολιτικοί λόγοι, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν οἰκονομικὴ δυσπραγία καὶ τὸ περιορισμένο ἀνθρώπινο δυναμικό, ὀδήγησαν τὸ ἑλληνικὸ κράτος στὴν ἀπόφαση νὰ ἐκχωρήσει δικαιώματα ἀνασκαφῆς σημαντικῶν χώρων σὲ ξένες ἀρχαιολογικὲς σχολὲς μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἀναδείξουν καὶ νὰ δημοσιεύσουν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τους καὶ πάντα μὲ τὴν ἐπίβλεψη εἴτε τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἴτε τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, δύο ὀργανισμῶν ποὺ οὕτως ἢ ἄλλως εἶχαν μεγάλη συνάφεια μεταξύ τους· συχνὰ μάλιστα τὰ ἴδια πρόσωπα εἶχαν τὴν διπλὴ ιδιότητα τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου καὶ τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ ἐρευνα τῆς Δήλου παραχωρήθηκε στὴν Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, ἡ ὁποία ξεκίνησε τὶς συστηματικὲς ἀνασκαφὲς τὸ 1873, τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως τῆς Γαλλίας εἶχε ἀρχίσει πολὺ νωρίτερα, ἴσως ἀπὸ τὸ 1829, ὅταν τὰ μέλη τῆς *Expédition Scientifique de Morée* ἔκαναν ἐκεῖ μία μικρὴ δοκιμαστικὴ τομὴ. Τὸ 1864 ὁ Léon Teggier, μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴ Δῆλο καὶ εἶχε ἤδη ἐκπονήσει μιὰ πολὺ ἐμπεριστατωμένη ἔκθεση γιὰ τὶς ἀρχαιότητές της.

Τὸ 1872 μεταβαίνει στὴ Δῆλο ὁ Παναγιώτης Σταματάκης, τότε βοηθὸς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Γραφείου, δηλαδὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ «ἀπόστολος» τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, γιὰ νὰ παρακολουθήσει τὶς ἀνασκαφὲς ποὺ μόλις ἄρχισαν διερευνητικὰ οἱ Γάλλοι⁵. Ὁ Σταματάκης ἦταν ἓνας ἀκούραστος ἐρευνητής, ποὺ ἀγαποῦσε μὲ πάθος τὰ ἀρχαῖα καὶ προσπαθοῦσε νὰ τὰ περισώσει μὲ κάθε τρόπο. Ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὲς τῆς ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ χάρη σ' αὐτὸν διασώθηκαν πολλά. Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἔμεινε πολὺ ἱκανοποιημένο ἀπὸ τὴν ἀναφορά του καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο 1873 ὁ Σταματάκης ξαναγύρισε στὴ Δῆλο ὡς ἐπόπτης τῶν γαλλικῶν ἀνασκαφῶν. Συγχρόνως ἀναζήτησε καὶ κατέγραψε διεσπαρμένα ἀρχαῖα καὶ ἀντέγραψε τὶς ἐπιγραφὲς ἢ πῆρε ἔκτυπα σὲ «*βεβρεγμένο χάρτι*», ὅπως χαρακτηριστικὰ λέει ὁ ἴδιος.

Τακτικὸς καὶ μεθοδικὸς, ἀπὸ τὶς 29 Ἀπριλίου ὡς τὶς 27 Αὐγούστου τοῦ 1873 ἔστειλε ἀνελλιπῶς τὶς ἀναφορὲς του στὸ Ὑπουργεῖο καὶ συγχρόνως στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, πότε στὸν Πρόεδρο Φίλιππο Ἰωάννου⁶ καὶ

5. ΠΑΕ 1872, 31.

6. Φίλιππος Ἰωάννου (1796-1880). Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1859-1879) καὶ εὐεργέτης, τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Βαθύτατος γνώστης τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας, συνένταξε πλῆθος ἔμμετρων κειμένων στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θητείας του ἡ Ἑταιρεία γνώρισε μεγάλη ἀκμὴ.

πότε στον Γραμματέα Στέφανο Κουμανούδη⁷. Κάποτε, σημειώνει, «εν βία», διότι βιάζεται να είναι εντάξει αλλά και δεν έχει τον χρόνο για διεξοδικές αναλύσεις. Έστειλε επίσης το πρωτόκολλο παράδοσης της συλλογής των αρχαιοτήτων στον δήμαρχο Μυκόνου, καθώς και λεπτομερές καταλόγο των επιγραφών και γλυπτών που ανακαλύφθηκαν στην Δήλο και την Ρήνεια [8].

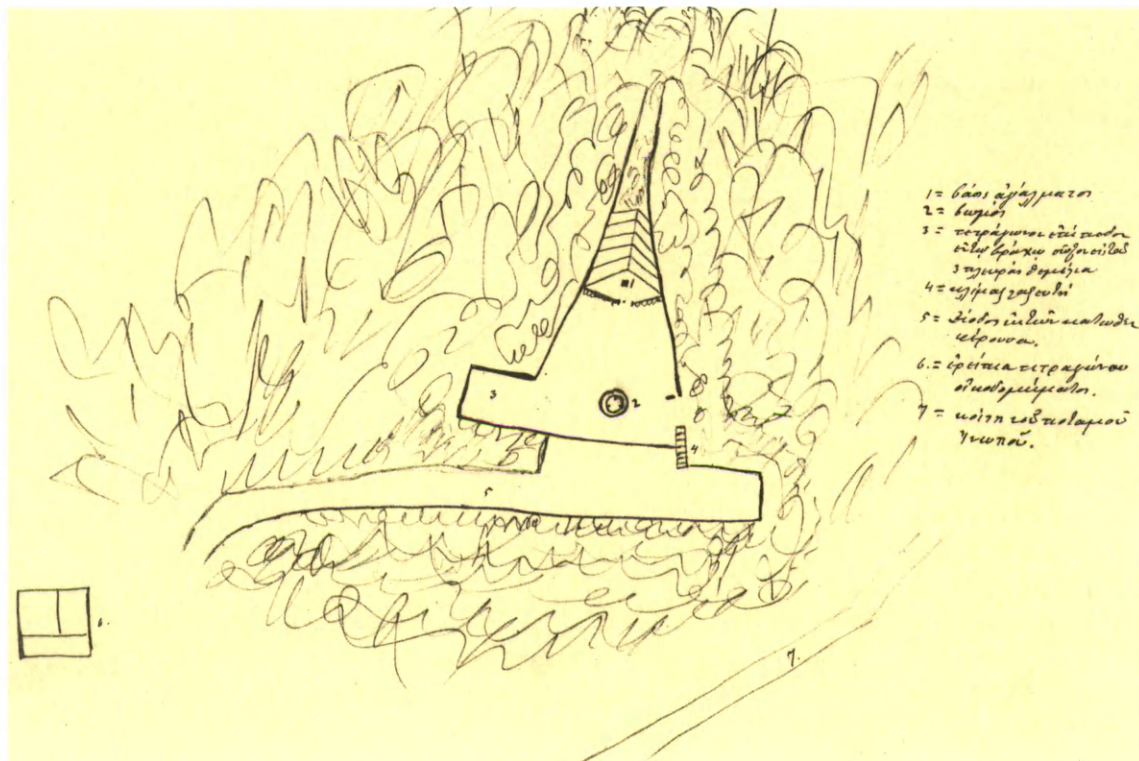
Στά έγγραφα του περιγράφει τις ανασκαφές και τις εργασίες που διενεργήθηκαν σε διάφορα σημεία της Δήλου από τον Γάλλο Albert Lebègue υπό την εποπτεία του, καθώς και τις ανασκαφές τις οποίες έκανε ο ίδιος για λογαριασμό του Υπουργείου και της Αρχαιολογικής Έταιρείας, των δύο οργανισμών που έκάλυπταν τα έξοδα.

Για τον Lebègue – Λερμπέκ, Λομπέκ ή Λομπέγκ στο κείμενο – δεν είχε κακή γνώμη όσον αφορά τον χαρακτήρα: «είναι εύγενής και αππλλαγμένος της Γαλλικής αλαζονείας», όμως «είναι άπειρος όλωσδιόλου των ανασκαφών και πολύ αδύνατος εις τα αρχαιολογικά ... και τα ελάχιστα αρχαιολογικά άγνοεί. Είναι καθ' όλοκληρίαν άνθρωπος των βιβλίων» [1]. Ο Σταματάκης προσπάθησε να τον βοηθήσει και για λόγους πολιτικής, για να φύγει ο ξένος ευχαριστημένος, αλλά κυρίως για να διαφυλάξει τα αρχαία από αδέξιες καταστροφές. Οι σχέσεις των δύο ανδρών ήταν ιδιότυπες και λεπτές. Ο Σταματάκης ήταν ο έποπτης του Lebègue, αλλά για διοικητικούς λόγους, επειδή η ανασκαφή άνηκε στους Γάλλους, έμφανιζόταν «ως βοηθών». Ο Lebègue το ξετίμησε αυτό και εκφράζεται με σεβασμό για τον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίθηκε ο Σταματάκης στα καθήκοντά του⁸.

1 Ο Σταματάκης περιγράφει λεπτομερώς την ανασκαφή στο σπήλαιο του Δράκου στη Δήλο – τη Δρακοσπηλιά [2, 3]. Πρόκειται για το ιερό του Ήρακλέους, του οποίου ο βωμός είναι «έκ των καλλίστων και μοναδικών μνημείων της αρχαιότητας». Ο Σταματάκης όμως και άλλοι σύγχρονοί του, παρόλον ότι είχαν βρεθεί ορισμένα χαρακτηριστικά ήράκλεια σύμβολα, απέδωσαν το ιερό στον Απόλλωνα, ίσως γιατί ταίριαζε στον χώρο ή

7. Στέφανος Α. Κουμανούδης (1818-1899). Γραμματέας της Αρχαιολογικής Έταιρείας, τακτικός καθηγητής της Λατινικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αρχαιολόγος, επιγραφικός, λεξικογράφος, κριτικός και ποιητής, υπήρξε πολυγραφότατος. Αφιέρωσε μεγάλο μέρος του χρόνου του στη συστηματική φροντίδα της Αρχαιολογικής Έταιρείας, συνέβαλε στην ίδρυση μουσείων και αρχαιολογικών συλλογών, ενδιαφέρθηκε ενεργά για την προστασία και αξιοποίηση των αρχαίων μνημείων. Διεξήγαγε ανασκαφές στο Άσκληπείο, τη Στοά του Εύμένου, στη Βιβλιοθήκη του Άδριανού, το Όλυμπεϊο, τη Στοά του Αττάλου, το θέατρο του Διονύσου, τον Κεραμεικό, το Σούνιο. Υπήρξε μια μεγάλη μορφή της Αρχαιολογίας και άφησε πλούσιο έργο, κυρίως επιγραφικό και λεξικογραφικό.

8. Lebègue 1876, 52 σημ. 6.

1. Δῆλος. Τὸ ἱερὸ τοῦ Ἡρακλέους. Σχέδιο Παναγιώτη Σταματάκη 1873.

περιγραφῇ τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὕμνου στὸν Ἀπόλλωνα (14-81) ἀλλὰ καὶ πιθανῶς ἐπειδὴ ἡ ἐντυπωσιακὴ καὶ μυστηριακὴ ὄψη του παρέπεμπε κατὰ κάποιον τρόπο στὸν θεὸ αὐτό⁹. Τὴν ἀνασκαφὴ στὸν βωμὸ εἶχε ξεκινήσει ὁ 2 Λερπέκ καὶ «κατέστρεφεν ἐξ ἀπειρίας μέρος τοῦ υποβάθρου αὐτοῦ». Ὅταν ἔφθασε ὁ Σταματάκης ἐμπόδισε «τὴν περαιτέρω ἐργασίαν ἵνα μὴ γείνη πλείων ζημία καὶ ἀλλοιωθῇ τὸ μνημεῖον».

9. Ἡ Δρακοσπηλιά - L' Antre du Cynthe - ὅπως συχνὰ ἀποκαλεῖται στὶς γαλλικὲς δημοσιεύσεις, ἴσως λόγω τῆς ιδιότυπης πρόσοψης σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὑποβλητικὸ τοπίο, εἶχε ἐντυπωσιάσει ὅλους τοὺς περιηγητὲς καὶ γι' αὐτὸ σχεδὸν πάντα ἀναφέρεται στὶς παλαιῆς περιγραφές (Plassart 1928, 228-255). Οἱ πρῶτοι ἐπισκέπτες τῆς Δῆλου εἶχαν χαρακτηρίσει τὴν Δρακοσπηλιά ὡς «μνημειώδη πύλη», ἀλλὰ ἤδη ἀπὸ τὸν 18ο αἰ. ἀναγνωρίσθηκε ὡς ἱερό, ἀρχικὰ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, τόπο γέννησης τοῦ θεοῦ, ἔδρα μαντείου καὶ συγχρόνως ἀστεροσκοπεῖο, μνημεῖο μὲ «ἀστρονομικὸ σκοπὸ» κατὰ τὸν Σταματάκη [6]. Σήμερα εἶναι γνωστὸ ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα Ἡράκλειο τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ποὺ πιθανότατα ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο Β' σύμφωνα μὲ τὶς καλαισθητικὲς προτιμήσεις τῆς ἐποχῆς γιὰ τὰ μυστηριακὰ σπηλαιόμορφα ἱερά.

Ἡ σημαντικὴ ἀνακάλυψη τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς Κυνθίου καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Κυνθίας στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους Κύνθος περιγράφεται ἐπίσης μὲ λεπτομέρεια [4].

3 Σ' ἓνα ἐκτενὲς ἔγγραφο τῆς 10ης Αὐγούστου 1873 [6] ἀνακεφαλαιώνει καὶ δίνει μιὰ συνολικὴ περιγραφὴ τῶν δραστηριοτήτων του σὲ ὅλο τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του στὰ νησιά Δῆλο, Ρήνεια καὶ Μύκονο. Στέλνει μάλιστα καὶ διαγράμματα τῆς ἀκρόπολης καὶ τῶν κτιρίων. Ἀναφέρεται στὴν ἐπίσκευή καὶ συντήρησι τῆς Δρακοσπηλιάς, καὶ κυρίως στὸν καθαρισμὸ τῆς ἀκρόπολης τῆς Δίλου, τὸν ὁποῖον θέλησε νὰ πραγματοποιήσει ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Ὑπουργείου. Ἀποκαλύφθηκε τὸ τεῖχος καὶ ἀρκετὲς ἐπιγραφές πού ἐστάλησαν στὸν Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου Στέφανο Κουμανοῦδη. Στὸ ἀνατολικὸ μέρος τῆς ἀκρόπολης ἀνακαλύφθηκε μιὰ προέκτασι μὲ ψηφιδωτὸ δάπεδο, τὸ ὁποῖο ἔφερε ἐπίσης ψηφιδωτὴ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀπολλωνίδου Λαοδικέως. Ὁ Σταματάκης θεωροῦσε σωστὸ νὰ τὴν ἀποσπάσει, ἀλλὰ δὲν πῆρε τὴν σχετικὴ ἄδεια οὔτε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο οὔτε ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία. Προτίμησε λοιπὸν νὰ τὴν καταχώσει καὶ νὰ τὴν καλύψει μὲ χώματα, «ἐπειδὴ ἐνδέχεται νὰ ἀποσπασθῆ ἐκεῖθεν ὑπὸ περιηγητῶν ἰδίως ὑπὸ Ἀγγλῶν». Ἡ παρατήρησι αὐτὴ σημαίνει ὅτι οἱ περιηγητὲς ἦταν τὸ 1873 δραστήριοι στὸ θέμα τῆς ἀρχαιοκαπηλείας καὶ ὁ Σταματάκης εἶχε ἀσφαλῶς κάποια ἐμπειρία ἰδιαιτέρα ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς! Ἀλλὰ περισσότερες ἐξηγήσεις δὲν δίνει γιὰ τὴν ἐμπειρία αὐτή. Ἡ πρακτικὴ ὁμως τῆς κατάχωσης ἔχει ἀποδειχθεῖ ὡς σήμερα σωστὴ ὅταν κανεὶς εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀφήσει ἓναν ἀρχαιολογικὸ χῶρο ἀνοικτὸ καὶ ἀφύλακτο, γιὰ αὐτὸς ἢ θὰ καταστραφεῖ ἀπὸ τὶς καιρικὲς συνθήκες ἢ θὰ ληστευθεῖ.

Ἐξω ἀπὸ τὸ τεῖχος ὑπῆρχαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα, μαρμάρινοι δόμοι, ἓνας βωμὸς καὶ ἐπιγραφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες συμπεραίνεται ὅτι στὴ μεσημβρινὴ πλευρὰ τῆς ἀκρόπολης ὑπῆρχε μικρὸς ναὸς Διὸς Κυνθίου καὶ Ἀθηνᾶς Κυνθίας. Στὴ συνέχεια ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ εἶχε σκοπὸ νὰ συνεχίσει τὸν καθαρισμὸ ἐνὸς μεγάλου οἰκοδομήματος κοντὰ στὴ Δρακοσπηλιά. Ἀλλὰ στὴ θέσι αὐτὴ «ἐγκατέλιπε τὴν καθάρισιν ἀτελῆ» καὶ τὴν συνέχισε ὁ Σταματάκης μετὰ ἀπὸ σχετικὴ διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου. Τὸ οἰκοδόμημα πού ἀποκαλύφθηκε ἦταν τὸ Ἡραῖο καὶ κοντὰ σ' αὐτὸ τὸ ἱερὸ τῶν Συρίων θεῶν¹⁰.

Στὸ ἱερὸ αὐτὸ ὁ Σταματάκης ἐνετόπισε ἐπιγραφές καὶ γλυπτά. Τὴν ἀνακάλυψι αὐτὴ δὲν ἀνακοίνωσε στοὺς Γάλλους καὶ εἶχε τὸν λόγον του.

10. Στὸ Ἡραῖο βρέθηκε πλῆθος γλυπτῶν καὶ ἐπιγραφῶν πού ἀνήκουν στὸ γειτονικὸ ἱερὸ τῶν Αἰγυπτίων θεῶν μὲ ἀποτελεσμα τὸ οἰκοδόμημα νὰ θεωρηθεῖ ἱερὸ τῶν θεοτήτων αὐτῶν.

Αντίθετα ειδοποίησε άμέσως τόν Γενικό Έφορο Παναγιώτη Εύστρατιάδη¹¹ ζητώντας τήν άδεια νά σκάψει, όπως και χρήματα για τόν σκοπό αυτό· έπειδή όμως εκείνος άργούσε ν' άπαντήσει, ό Σταματάκης πήρε τήν πρωτοβουλία και, μετά από τήν αναχώρηση του Γάλλου, διενήργησε τήν ανασκαφή με χρήματα τής Έταιρείας και παρακάλεσε τό Συμβούλιο νά ειδοποιήσει άμέσως τό Έπουργείο, ώστε νά διατηρήσει ή Έταιρεία τά δικαιώματα «*ίνα μη τό Έπουργείον χορηγήσῃ άδειαν έρεύνης τών έρειπίων είς τυχόν αίτήσοντα άλλοεθνή*». Ήταν φυσικό νά έχει φόβο και πικρία πρós τόν άπεσταλμένο τής Γαλλικής Σχολής, ό όποιος δέν είχε φερθεί σωστά και σέ προηγούμενη ανασκαφή ... «*μη και τούς κόπους τούτους και τας έρέυνας σφετερισθῆ, ως έπραξε παρά τό δίκαιον και έν ταίς έργασίαις του σπηλαίου του Δράκου*». Ή πλουσία ανασκαφή στό ιερό τών Συρίων θεών απέδωσε τελικά 70 έπιγραφές και 27 γλυπτά που μεταφέρθηκαν στόν Μύκονο.

Στό ίδιο έγγραφο περιγράφει τό θέατρο και τή δεξαμενή, τόν ναό του Απόλλωνος, τίς στοές του Φιλίππου και του Αντιγόνου, τήν ιερή λίμνη, τό κολοσσικό άγαλμα του Απόλλωνος τών Ναξίων, τό λατομείο τής Δίλου και τέλος τόν έρειπιώνα τής Ρήνειας με τό νεκροταφείο τών Δηλίων, μιá όλόκληρη έρειπωμένη πόλη: οίκίσκοι, λάρνακες, μάρμαρα σπασμένα και συσσωρευμένα. Άνάμεσα στα έρείπια σημειώνει τά χαρακτηριστικά έπιθήματα - σέ σχήμα κυλινδρικού βωμού με ταινίες και βουκράνια - τών τάφων τών Δηλίων και παρατηρεί ότι αυτά έπρεπε νά προστατευθούν πριν καταστραφούν έντελώς. Τήν εικόνα τής Ρήνειας περιγράφει με έναργεια και στην έπιστολή πρós τόν Στέφανο Κουμανούδη τής 29/4/1873 [1].

Στή συνέχεια αναφέρεται στις αρχαιότητες τής Μυκόνου, τήν όποία περιόδευσε με μεγάλη έπιμέλεια. Έκει στό έρημοκκλήσι τής Αγίας Μαρίνης, στή θέση Φουμιά «*ήτις και Ληνό όνομάζεται*», ανακάλυψε μεγάλη ένεπίγραφη μαρμαρίνη στήλη, τήν όποία και έστειλε στην Άθήνα. Τήν στήλη άγόρασε ή Αρχαιολογική Έταιρεία¹² και δημοσίευσε ό Στέφανος Κουμανούδης¹³.

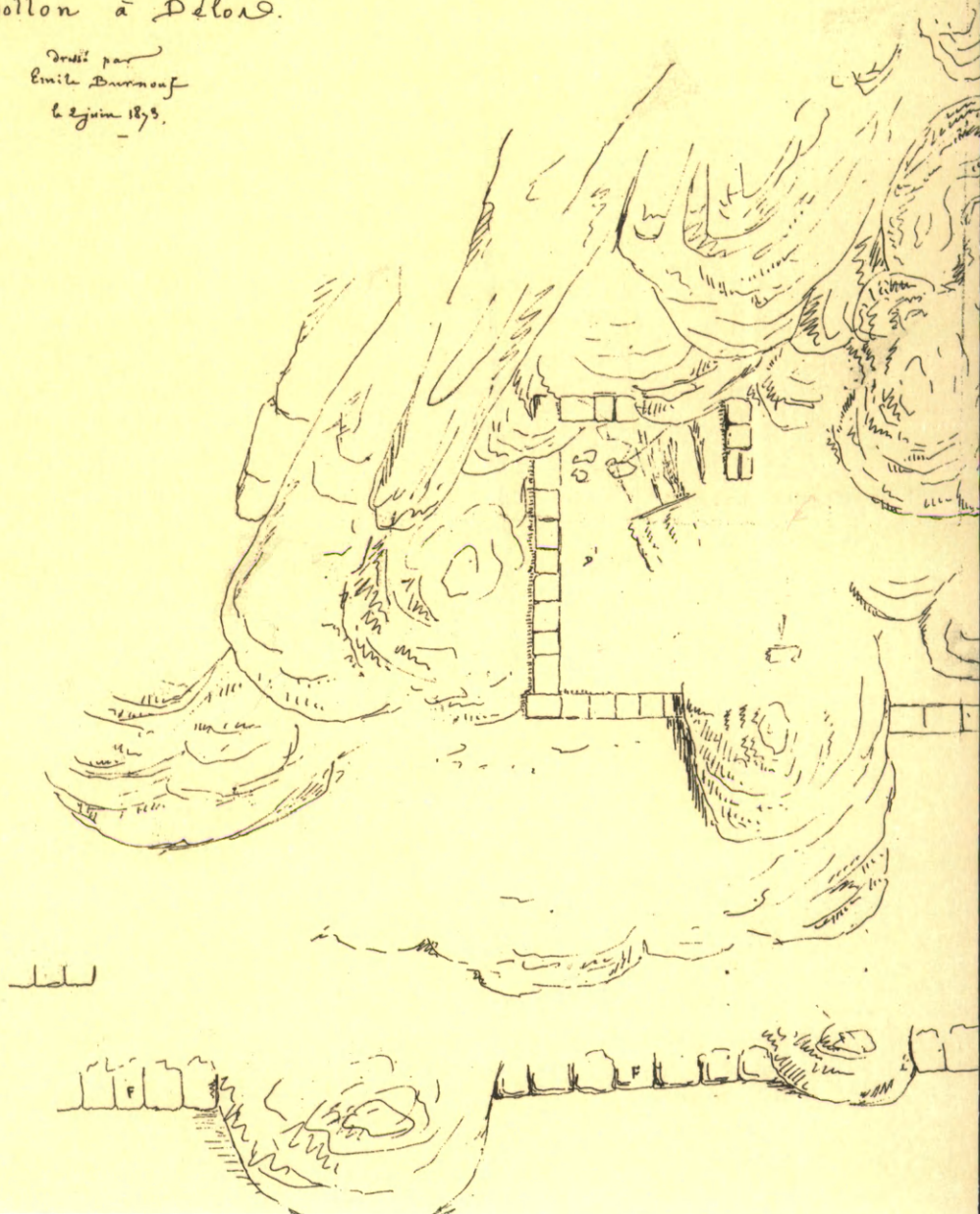
11. Παναγιώτης Εύστρατιάδης (1815-1888). Αντιγραμματεύς, σύμβουλος (1858-1883) και μέλος του Έπιστημονικού Συλλόγου τής Αρχαιολογικής Έταιρείας. Σπούδασε στην Έλλάδα και τήν Γερμανία έλληνική και λατινική φιλολογία και έπιγραφική. Έφορος τών Αρχαιοτήτων τό 1863, Γενικός Έφορος από τό 1864 μετά τόν θάνατο του Πιττάκη. Υπήρξε σημαντική προσωπικότητα του 19ου αί. και τό έργο του ως Γενικού Έφόρου είναι μεγάλο. Στα χρόνια του ιδρύθηκε τό Μουσείο τής Ακρόπολεως και τό Έθνικό Μουσείο. Μεθοδικός και ακριβολόγος, τηρούσε λεπτομερές ήμερολόγιο τών υπηρεσιακών πραγμάτων και περιλήψεις τών ενεργειών τής Γενικής Έφορείας, σήμερα πολύτιμες πηγές για τή μελέτη τής αρχαιολογικής έπιστήμης και τήν ιστορία της.

12. Αρχείο Παν. Εύστρατιάδη, άρ. πρωτ. 1694, 25 Νοεμβρίου 1874.

13. *Αθήναιον* 2, 1873, 235-243.

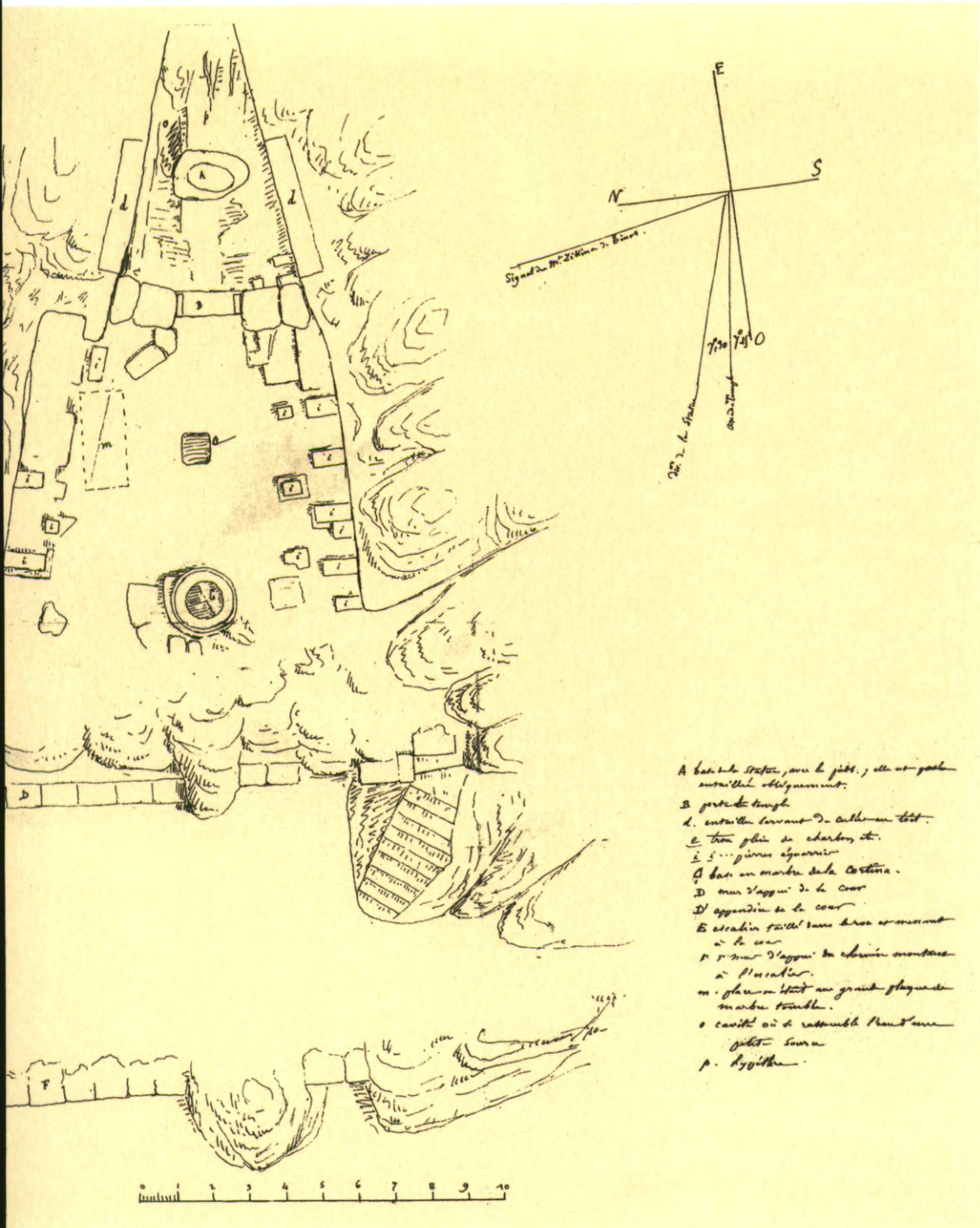
PLAN
d
Temple primitif
d'Apollon à Délos.

Dressé par
Émile Burnouf
le 2 juin 1873.

2. «Ο πρώιμος ναός του Ἀπόλλωνος» στὴ Δῆλο.

Σχέδιο Émile Burnouf: Plan du temple primitif d'Apollon à Délos dressé par Émile Burnouf le 2 juin 1873. Τὸ σχέδιο συνοδεύεται ἀπὸ ἐπεξηγηματικὸ ὑπόμνημα ὅπου σημειώνονται διάφορα σημεῖα τοῦ μνημείου. Σημειώνεται ἐπίσης ὁ μαγνητικὸς Βορρᾶς μετὶς τὴς ἀποκλίσεις ἀπὸ αὐτὸν ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ, ἡ θέσις τοῦ ἀγάλματος καὶ τὸ

τοπογραφικό σημεῖο πὺ ἀροδιορίζει τὸ ὄρος Ζίκινα τῆς Τήνου - προφανῶς τὸ βουνὸ Τρικνιας.

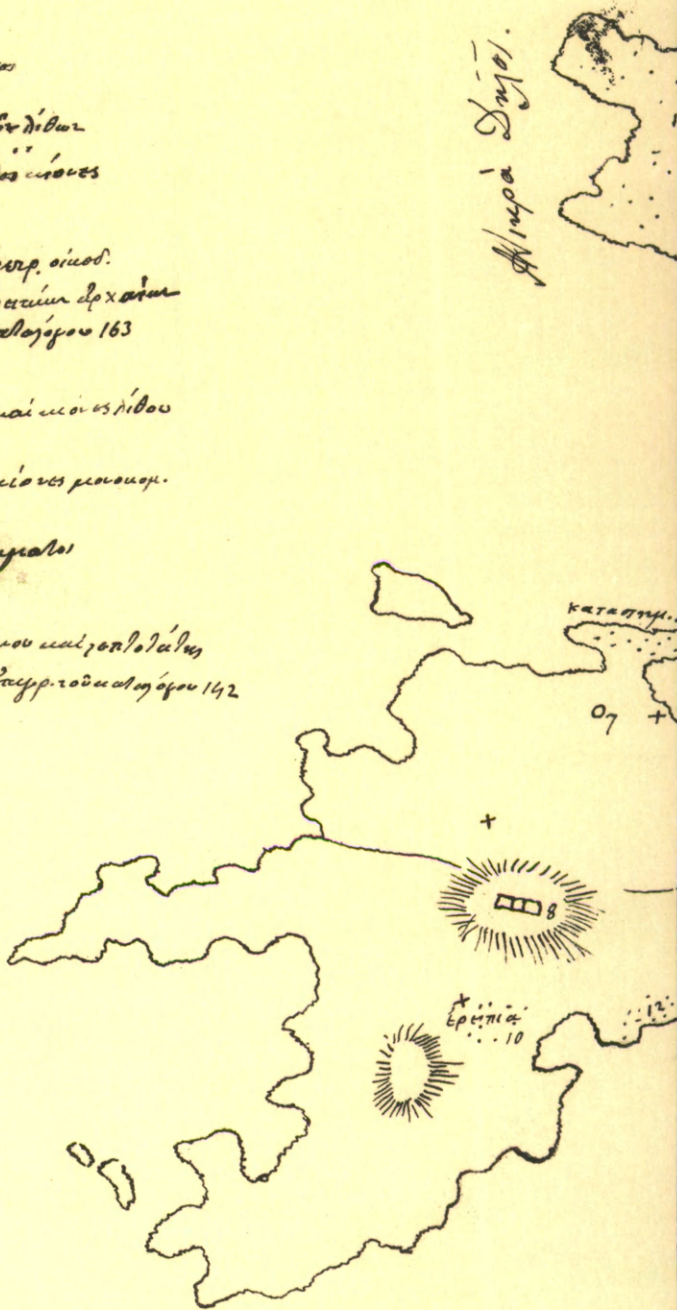
Πρόκειται γιὰ τὸν ναὸ τοῦ Ἡρακλέους στὸν Κύνθο πὺ οἱ παλαιότεροι ἀνασκαφεῖς εἶχαν θεωρήσει ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Δηλώσι

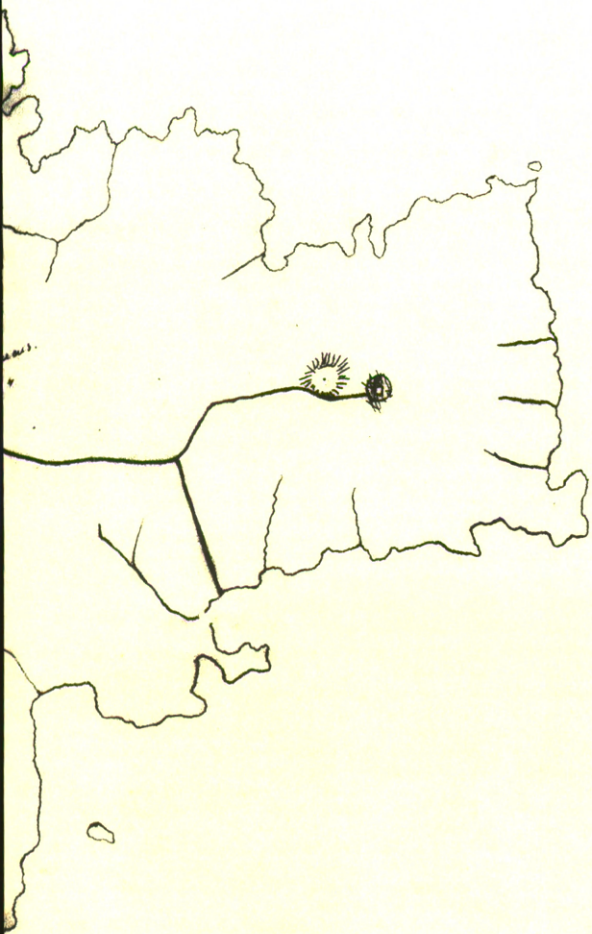
- 1) αἰρέσις
- 2) ἑρείκια οἰκοδ. κωνῶν λίθου
- 3) ἑσπ. τοῦ ἑράμου
- 4) ἑσπ. οἰκοδ. καθαρροθόλου
- 5) θίασος
- 6) ἐστία Φηρίπου Φηριεπίου
- 7) ἑρ. μεγάλ. καὶ τοῦ ἀσπυρίου
- 8) λίμνη ἀγίου
- 9) ἑρείκια οἰκοδ. μεγ. ἐκμοιστῶν λίθου
- 10) " καὶ τῶσ' αἰς μοιχοὺς κρημῶν κίονες
λίθου κωνοῦ ἐσπυρίου.
- 11) ἑρείκια
- 12) λόφος, ἑρ. οὗ θεμελ. μικρ. πετρ. οἰκοδ.
- 13) οἰκίστοις πετρῶν καὶ ἑρακίμ. ἀρχαίων
ἐῖθα αἰρέσ. καὶ ἐσπ. τοῦ καθολοῦ 163
164 καὶ 165
- 14) ἑσπ. τετραγώνου οἰκοδ.
- 15) " " καὶ κίονες λίθου
κωνοῦ μοιχοὺς κρημῶν
- 16) ἑσπ. τετρ. οἰκοδ. καὶ κίονες κωνομ.
λίθου λαμοῦ
- 17) κίονες τετραγ. μοιχοὺς κρημῶν
- 18-21 προικαῖοι.
- 22) ἑρείκια οἰκοδ. ἰωνικοῦ ρυθμοῦ καὶ ροδαίων
ἑρακίμ. ἐῖθα ἐσπ. καὶ ἐσπ. τοῦ καθολοῦ 142

ἑσπ. Δυτ.

ἑσπ. Δυτ.

4. Χάρτης τῆς Δήλου καὶ τῆς Πήνειας. Σχέδιο Παναγιώτη Σταρατάκη 1873.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀγόραζε πολλὰ ἀρχαῖα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Σχετικὰ μὲ τις Κυκλάδες, γιὰ παράδειγμα, ἀναφέρομε τὴν ἀγορὰ ἀρχαίας κεφαλῆς ἀπὸ τὸν Γεώργιο Μπελλώνια στὴ Θήρα¹⁴, τὴν ἀγορὰ ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸν Φραγκίσκο Δεσύρη στὴν Τήνο¹⁵, τὴν ἀγορὰ εἰδωλίων ἀπὸ τὴν Κέρο [27]. Ὁ Τσουντας ἀγόρασε ἐπίσης ἀρχαῖα στὴν Ἀμοργὸ¹⁶ καὶ ἀγορὲς ἀρχαίων ἀναφέρονται συχνὰ στὰ *Πρακτικά*. Ἡ συλλογὴ ἀρχαίων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας δημιουργήθηκε τὸ 1858 καὶ στεγάστηκε ἀρχικὰ στὸ Πανεπιστήμιον· τὸ 1865 μεταφέρθηκε στὸ κτίριον τοῦ Βαρβακείου καὶ τὸ 1877 στὸ Πολυτεχνεῖο. Τὸ 1893 τὸ Ὑπουργεῖο ζήτησε ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία νὰ καταθέσει τὰ ἀρχαῖα τῆς στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο¹⁷. Ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ τῆς Ἐταιρείας ἀπέτελεσε τὸν πυρῆνα ὄχι μόνο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων μουσείων τῆς χώρας.

Ὁ Σταματάκης ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι στὴ Μύκονο ἔχουν βρεθεῖ πολλοὶ «πλακωτοὶ» λίθοι μὲ ἀβαθὴ κοιλότητα στὸ κέντρο καὶ αὐλακωτὴ ἐκροή. Οἱ Μυκονιάτες τοὺς ἀποκαλοῦν «*λητρόβεια*» καὶ μοιάζουν μὲ πατητήρια. Παρόμοιους λίθους εἶχε παρατηρήσει καὶ στὴ Ρήνεια καὶ ἕναν στὸ σπῆλαιον τοῦ Δράκου, ποῦ ἴσως ἦταν ἀνάθημα στὸν ναό. Πρόκειται πράγματι γιὰ πατητήρια – πιεστήρια – ὅπου συνθλίβονταν ἐλιές ἢ σταφύλια. Πολλὰ ἀπὸ τὰ «λητρόβεια» τῆς Μυκόνου πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴ Δῆλον καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ θεάτρου, ὅπου βρισκόνταν πολλὲς οἰκίαι, καὶ χρονολογοῦνται κυρίως στὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια. Τὸ πατητήρι τῆς Δρακοσπηλιάς εἶναι πιθανότατα πολὺ ἀρχαιότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα¹⁸.

Ὁ Σταματάκης ἐνδιαφέρεται ἐπίσης καὶ γιὰ τὸν σύγχρονον τρόπο κατοίκησης τῆς Μυκόνου μὲ τις ξερολιθιῆς καὶ τὰ *χωριά*, ὅπως τὰ ἔλεγον τότε οἱ Μυκονιάτες, δηλαδὴ τοὺς οἰκίσκους «*κεχρισμένους ἐξωθεν λευκῆ ἀμμοκονία*», αὐτοὺς ποὺ καὶ σήμερον δίνουν τὴν ὁμορφιά τους στὴ Μύκονο, «*θέαμα εὐάρεστον*».

Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα τῆς Δήλου ὁ Σταματάκης μετέφερε χάριν ἀσφαλείας στὴ Μύκονο καὶ στίς 8 Αὐγούστου 1873 τὰ παρέδωσε μὲ λεπτομερὲς πρωτόκολλο στὸν δήμαρχο Λορέντζο Καμπάνη ἰδρύοντας ἔτσι τὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Μυκόνου. Ἄλλα ἀπέστειλε στὴν Ἀθήνα γιὰ τὸ Μουσεῖο τῆς Ἐταιρείας καὶ γιὰ νὰ μελετηθοῦν, ὅπως τὴ μαρμαρίνη στήλη ἀπὸ τὴ Μύκονο ποὺ ἀναφέρθηκε πρὶν ἀνω, καθὼς καὶ 750 ἐνεπίγραφες ἢ ἐμβληματικὲς λαβὲς ἀμφορέων ἀπὸ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Δήλου, ποὺ

14. Ἀρχεῖο Παν. Εὐστρατιάδην 11/11/1875.

15. Ἀρχεῖο Παν. Εὐστρατιάδην 17/2/1876.

16. Τσουντας 1898, 156.

17. Κόκκου 1977, 156.

18. Deonna 1938, 100.

παραδόθηκαν στον Γραμματέα Στέφανο Κουμανούδη [5, 7]. Τέλος όρισμένες αρχαιότητες παρέμειναν στη Δήλο με την ευθύνη του δημάρχου.

Ο Σταματάκης επέστρεψε στην Αθήνα στις 19 Αυγούστου 1873. Στις 25 Αυγούστου υπέβαλε στην Αρχαιολογική Έταιρεία τον τελικό κατάλογο των εξόδων του στα νησιά· στις 26 Αυγούστου κατέθεσε κατάλογο των αρχαίων που αποκαλύφθηκαν, την έκθεση των ανασκαφών και το πρωτόκολλο της παράδοσης της συλλογής στον δήμαρχο Μυκόνου. Με το ίδιο έγγραφο [8] ζήτησε να εγκριθεί η δαπάνη για την ανασκαφή του ιεροῦ των Συρίων θεῶν που είχε πραγματοποιήσει χωρίς άδεια. Πολύ σημαντικό για την έρευνα είναι ο κατάλογος των επιγραφῶν της Δήλου και της Ρήνειας, στον οποίο ο ίδιος έχει σχεδιάσει τα ενεπίγραφα μνημεία και αντιγράφει τα κείμενα. Τέλος στο έγγραφο της 27 Αυγούστου 1873 [9] δίνει τις ακριβείς ημερομηνίες των ανασκαφῶν και τις ημερομηνίες κατά τις οποίες ήταν παρών στη Δήλο ο απεσταλμένος της Γαλλικῆς Σχολῆς Albert Lebègue¹⁹.

Ο Σταματάκης είναι ο πρόδρομος ὄλων των Ἐφόρων και Ἐπιμελητῶν Κυκλάδων, ἀλλὰ δὲν ξαναγύρισε στη Δήλο, ἀπασχολημένος μὲ ἄλλα θέματα, καὶ κυρίως μὲ τὴν ἀνασκαφὴ των Μυκηνῶν καὶ προβλήματα μὲ ἄλλους «ἀλλοεθνείς».

Διάφοροι ἐπόπτες τοῦ Ὑπουργείου διαδέχθηκαν τὸν Σταματάκη στὰ ἐπόμενα χρόνια, ἀλλὰ δὲν εἶχαν τὶς γνώσεις ἢ τὴν ἀφοσίωση τοῦ προκατόχου τους· δὲν εἶχαν καὶ μεγάλες δικαιοδοσίες. Ὁ ρόλος τους ἦταν δευτερεύων: δὲν πραγματοποιοῦσαν οἱ ἴδιοι ἀνασκαφές, ἦταν ἐκεῖ γιὰ νὰ παρακολουθοῦν ἀπλῶς τὶς ἀνασκαφές των Γάλλων ποὺ προχωροῦσαν ραγδαῖα, ἀποκαλύπτοντας ὅλα τὰ περίφημα κτίρια τῆς Δήλου. Ἀργότερα, ἀπὸ τὸ 1893, δημιουργήθηκε ἔδρα ἐπιμελητοῦ στη Δήλο.

Τὸ 1873, ὅταν ξεκίνησαν οἱ ἐργασίες, διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς Αρχαιολογικῆς Σχολῆς ἦταν ὁ Émile Burnouf καὶ ὁ πρῶτος ἀνασκαφεὺς ὁ Albert Lebègue, τὸν ὁποῖον διαδέχθηκε ὁ Théophile Homolle τὸ 1877. Ὁ Homolle, ποὺ ὀνομάστηκε διευθυντὴς τῆς Σχολῆς τὸ 1890, ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ιεροῦ, τὰ γλυπτὰ καὶ τὶς ἐπιγραφές, ἓνα σπουδαῖο καὶ μοναδικὸ σύνολο. Συγχρόνως ἄλλα μέλη τῆς Σχολῆς ἐρευνοῦσαν τοὺς ὑπόλοιπους χώρους, τὸ Γυμνάσιο, τὸ θέατρο καὶ τὴν περιοχὴ του, τὸ λιμάνι, τὰ ἱερὰ των Αἰγυπτίων καὶ Συρίων θεῶν. Οἱ ἀνασκαφικὲς μέθοδοι τῆς ἐποχῆς δὲν ἦταν οἱ καλύτερες· τὸ λιμάνι ἐπιχώθηκε

19. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου ἔλαβε χώρα ἀπὸ 18 Ἀπριλίου ὡς 16 Μαΐου τῆς ἀκρόπολης τῆς Δήλου ἀπὸ 17 Μαΐου ἕως 4 Ἰουνίου. Οἱ ἐπισκευὲς τοῦ σπηλαίου καὶ ὁ σχηματισμὸς τῆς συλλογῆς στη Μύκονο διενεργήθηκαν ἀπὸ 20 Ἰουνίου ἕως 10 Αυγούστου. Ὁ Lebègue επέστρεψε στην Αθήνα στις 4 Ἰουνίου.

μὲ μπάζα, καὶ τὸ θέατρο καταστράφηκε ἄρκετὰ ἐπεὶδὴ οἱ ἀνασκαφεῖς τοῦ ἀναζητοῦσαν κυρίως γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφές, ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονική. Τὸν Homolle στὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς διαδέχθηκε ὁ Maurice Holleaux τὸ 1903.

Ἀπὸ τὸ 1903, χάριν στὴ γενναιοδωρία ἐνὸς ξένου ἐταίρου τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν καὶ Ἐπιγραφῶν (Académie des Inscriptions et Belles Lettres), τοῦ δουκὸς de Loubat (Joseph Florimont, duc de Loubat), οἱ ἀνασκαφές ἔλαβαν μεγαλύτερη ἔκταση. Ἡ περίοδος 1904-1914, δηλαδή ἀπὸ τὸ 1906 ὡς τὶς παραμονές τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ὀνομάσθηκε «Les grandes fouilles». Τότε περίπου ὀλοκληρώθηκε ὁ καθαρισμὸς τοῦ χώρου: ἡ περιοχὴ τοῦ θεάτρου, τὸ Δωδεκάθεον, ἡ παλαίστρα τοῦ γρανίτη, ἡ ὑπόστυλος αἴθουσα, ἡ περιοχὴ τῶν Λεόντων, ἡ κρήνη Μινῶα, τὸ Ἡραῖο, τὸ στάδιο, ἡ παλαίστρα τῆς λίμνης καὶ διάφορες οἰκίες. Μετὰ τὸν πόλεμο οἱ ἀνασκαφές συνεχίστηκαν μὲ λιγότερο ἐντατικούς ρυθμούς ἀλλὰ συγχρόνως αὐξήθηκαν οἱ δημοσιεύσεις. Στὸ πλαίσιο αὐτῶν ἰδρύθηκε ἡ σειρὰ «Exploration archéologique de Délos», ὅπου συγκεντρώνονται ὅλες οἱ μελέτες ποὺ ἀφοροῦν τὸ νησὶ καὶ δημοσιεύονται συστηματικὰ οἱ ἀνασκαφές καὶ τὰ μνημεῖα.

ΡΗΝΕΙΑ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Ὁ Δημήτριος Σταυρόπουλλος γνώρισε τὴ Δῆλο ὡς πρῶτος Ἐπιμελητῆς Ἀρχαιοτήτων Δήλου τὸ 1893 ὅταν εἶχε ἔρθει μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ συλλέξει τὰ διάσπαρτα ἀρχαῖα καὶ νὰ τὰ παραδώσει στὸν σχολάρχην Ν. Μανουδάκη· παρέμεινε ἕνα διάστημα ὡς ἐπόπτης τῶν γαλλικῶν ἀνασκαφῶν, ἀλλὰ οἱ ἐπαγγελματικὲς ὑποχρεώσεις του τὸν ἀπομάκρυναν γιὰ ἕνα διάστημα. Ξαναγύρισε τὸ 1897 ὡς Ἐφορος Μυκόνου καὶ Δήλου καὶ τὸ 1898 ἄρχισε τὶς μεγάλες ἐρευνες στὴ Ρήνεια, ποὺ ὀδήγησαν στὴν ἀποκάλυψη ἐνὸς ὀλόκληρου κόσμου, «τῆς μοναδικῆς ταύτης πόλεως τῶν γεννήσεων καὶ τῶν θανάτων» [18]. Στὶς 21 Ἰουνίου 1898 στέλνει τὸ πρῶτο του ἔγγραφο στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία [10]. Μὲ τὶς πρῶτες φράσεις δίνει μιὰ πολὺ ἐντυπωσιακὴ εἰκόνα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Ρήνειας, γεμάτου ἀπὸ σωροὺς μαρμάρων «ἐν ἀγρία ἀταξία», ἔτσι ποὺ ὅταν τὸν ἀντίκρισε ἦρθε σὲ ἀμνηχανία, γιατί θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐρευνήσῃ τὰ πάντα «ἐν τῷ ἐρειπιῶνι τούτῳ τῷ οὕτῳ πυκνῷ καὶ ἐκτεταμένῳ». Ὁ χώρος αὐτὸς εἶχε ἐντυπωσιάσει καὶ τὸν Σταματάκη παλαιότερα καὶ πολὺ παραστατικὰ τὸν εἶχε χαρακτηρίσει, «τὸ νεκροταφεῖον παριστᾷ ὀλόκληρον πόλιν ἐν ἐρειπίοις» [6].

Ὁ Σταυρόπουλλος ἀποφασίζει νὰ προβεῖ σὲ δοκιμαστικὲς τομὲς ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ βόρειο τμήμα τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Δῆ-

λο, εκεί όπου βρίσκονται οί ταφές τῶν Δηλίων. Στὴ συνέχεια περιγράφει τὴν ἀνασκαφὴ του καὶ συγχρόνως ἐκφράζει τὴν πικρία του γιὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀρχαιολόγοι ἔρχονται πάντα μετὰ ἀπὸ τοὺς τυμβωρύχους. Οἱ τάφοι εἶναι ἄλλοι συλημένοι καὶ ἄλλοι ἀσύλητοι· χαμηλοὶ τύμβοι μαρτυροῦν ταφές τοῦ 5ου καὶ 4ου αἰ. π.Χ.· ὁ χώρος εἶναι γεμάτος ἀπὸ σπασμένες λάρνακες, κάλπες πύλινες, λίθινες καὶ μολύβδινες, καθὼς καὶ θραύσματα ἀπὸ ἐξάιρετα ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα. Οἱ ἀσύλητες ταφές, καθὼς καὶ τὰ ὀλίγα ἐπιτύμβια μνημεῖα, εἶναι ρωμαϊκῶν χρόνων, ὅπως ἓνας παιδικὸς τάφος μὲ τὰ λείψανα ἑνὸς χρυσοῦ στεφάνου ποῦ εἶναι κάπως πλουσιότερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Παρατηρεῖ γενικά, καὶ θὰ τὸ ἐπαναλάβει καὶ σὲ ἄλλα ἔγγραφα, ὅτι ἡ ἐπίχωση εἶναι μικρὴ, πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι οἱ παλαιότεροι τάφοι ἔχουν καταστραφεῖ καὶ οἱ ταφές εἶναι πολὺ διαταραγμένες. Ἔχει πάντα στὸ νοῦ του νὰ μὴν ὑπερβεῖ τὸ ποσοδὸν τῶν 1.000 δρχ. ποῦ τοῦ εἶχε διαθέσει τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο.

Στὸ ἐπόμενο ἔγγραφο [11] ἀναφέρει ὅτι προχωρεῖ σὲ δοκιμαστικὲς τάφρους σὲ μιὰ περιοχὴ νοτιότερα μὲ νεότερα εὐρήματα, μὲ ταφές ποῦ ἀνήκουν στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους στὴν «ἐπελθοῦσαν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος» ἀκμὴ τῆς Δήλου. Ἀνάμεσα στὰ κτερίσματα βρίσκει καὶ κοσμήματα, βραχιόλια, σκουλαρίκια, μιὰ καταδεσμικὴ μολύβδινη πινακίδα τοῦ Ρωμαίου Πακωνίου καὶ ἄλλα. Ἀπεκάλυψε ἐπίσης ἑπτὰ ἐπιτύμβιες στήλες ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καθὼς καὶ ἓνα ὑπόγειο οἰκοδόμημα ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ στοά – διάδρομο – στὴν ὁποία κατεβαίνει κανεῖς μὲ σκάλα. Ἐκατέρωθεν τοῦ διαδρόμου αὐτοῦ ἑπτὰ κάθετοι τοῖχοι δημιουργοῦν χωρίσματα μὲ κόγχες σὲ διπλὴ σειρὰ (loculi) ποῦ περιλαμβάνουν ταφές. Τὸ κτίσμα ἐγνώριζε ἤδη ὁ Cockerell καὶ τὸ εἶχε μάλιστα σχεδιάσει, ἐνῶ τὸ 1835 τὸ περιέγραψε ὁ Ross· οἱ περισσότερες ταφές εἶναι κατεστραμμένες, ἐκτὸς ἀπὸ δύο ποῦ ἦταν ἄθικτες ἀλλὰ χωρὶς ἀξιόλογα εὐρήματα. Ὁ Σταυρόπουλλος δὲν εἶχε τὸν χρόνο νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἀνασκαφὴ, σπρειώνει ὅμως ὅτι τὸ οἰκοδόμημα εἶναι «ἄξιον πλήρους ἀποκαλύψεως». Πράγματι θὰ ἐπανεέλθει σ' αὐτὸ καὶ σὲ ἐπόμενες ἐρευνες, καὶ τελικὰ θὰ πιστοποιήσει ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα νεκρικὸ οἰκοδόμημα ποῦ θυμίζει ρωμαϊκὸ columbarium, «ἓναν νεκρικὸ κευθμώνα» τῶν ὕστερων ἑλληνιστικῶν χρόνων²⁰.

Πρὸς τὸ παρὸν ὅμως, ἐπειδὴ οἱ παλαιότερες ταφές, ποῦ κυρίως τὸν ἐνδιαφέρουν, βρίσκονται κατὰ τὴ γνῶμη του πρὸς τὸ βόρειο ἄκρο τῆς ἀκτῆς, θὰ ἐπαναλάβει τὴν ἀνασκαφὴ σ' ἐκείνη τὴν περιοχὴ. Παρατηρεῖ ὅτι τὰ εὐρήματά του ὡς τώρα δὲν εἶναι πολὺ σπουδαῖα, ἀντάξια τῆς διάσπης Δήλου, ἀλλὰ ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ ἱερὸς αὐτὸς χώρος ἔχει

20. ΠΑΕ 1900, 70.

6. Ρήνεια. Ἡ περιοχή τοῦ βόθρου τῆς καθάρσεως. Ἄνω δεξιὰ ὁ ὄρμος τῆς Ἁγίας Κυριακῆς. Φωτογραφία Δημητρίου Σταυροπούλλου, 29/9/1901.

πολλὰ νὰ δώσει. Εἶναι συγκινητικὴ ἡ βεβαιότητα αὐτῆ τοῦ ἀνασκαφέα καὶ ἡ ἀγωνία του νὰ περισώσει τὰ ἀρχαῖα ἀπὸ τοὺς τυμβωρύχους, γι' αὐτὸ καὶ θερμὰ παρακαλεῖ τὸ «σεβαστὸ συμβούλιο» νὰ μὴν ἀπογοπτευθεῖ καὶ νὰ βοηθήσει χρηματικῶς. Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα εἶναι γραμμένο καὶ τὸ ἐπόμενο ἔγγραφο [12], ὅπου ἀναφέρει ὅτι συνεχίζει τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὑπογείου οἰκοδομήματος, καθὼς καὶ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους τύμβους ποὺ εἶχε ἀνακαλύψει χωρὶς καὶ πάλι ἀξιόλογα ἀποτελέσματα, ἐνῶ σὲ μιὰ ἄλλη θέση ἡ σκαπάνη ἔφερε στὸ φῶς ἕνα ἀρκετὰ κατεστραμμένο ψηφιδωτό.

Οἱ ἐλπίδες του εὐοδώθηκαν, καὶ στὸ ἔγγραφο τῆς 24ης Αὐγούστου 6 [13] ἀναγγέλλει ὅτι ἀνεκάλυψε στὴ Ρήνεια τὶς παλιὲς ταφές τῶν Δηλίων «τὰς ἀναιρεθείσας θήκας τῶν τεθνεώτων», ἕνα μεγάλο συμπαγὲς στρῶμα ὁστῶν καλυμμένο μὲ κοινὲς πλάκες καὶ χωρισμένο σὲ ὀρθογώνια μὲ παρόμοιες πλάκες, ἐνῶ ἄλλες πλάκες τοποθετημένες ὀριζόντια δημιουργοῦν μέσα στὰ ὀρθογώνια διάφορα χωρίσματα. Μέσα στὸ στρῶμα αὐτὸ ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα ὑπῆρχαν πολλὰ κτερίσματα, πλῆθος ὀστράκων καὶ 30 πώρινες λάρνακες, ἀσύλπτες οἱ περισσότερες. Τὰ εὐρήματα χρονολογοῦνται στὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν κάθαρση τῆς Δήλου. Πάρα πολλὰ θραύσματα ἀγγείων ἦταν γεωμετρικά, καὶ μερικὰ ἴσως καὶ παλαιότερα.

Ἡ ἀνακάλυψη αὐτὴ συνδέεται μ' ἓνα μεγάλο ἱστορικό γεγονός καὶ κάθε ἀρχαιολόγος θὰ ἦταν δίκαια ὑπερήφανος ἂν εἶχε τὴν τύχη νὰ τὸ συνδέσει μὲ τὴν ἀνασκαφὴ του. Τὸ 426-425 π.Χ. οἱ Ἀθηναῖοι ἀποφάσισαν νὰ κηρύξουν τὴν Δῆλο ἱερὸ νησί καὶ σὲ κανέναν νὰ μὴν ἐπιτρέπεται πιά νὰ γεννιέται ἢ νὰ θάβεται ἐκεῖ. Τότε ἄνοιξαν ὅλους τοὺς τάφους στὴ Δῆλο, μετέφεραν τὰ ὅσα τῶν νεκρῶν ἀπέναντι στὴ Ρήνεια καὶ τὰ ἔριξαν σ' ἓναν κοινὸ λάκκο, τὸν γνωστὸ «*βόθρο τῆς καθάρσεως*». Ὁ Θουκυδίδης περιγράφει χωρὶς σχόλια τὴ σκληρὴ καὶ ἀνίερη αὐτὴ πράξη (III 104):

Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος καὶ Δῆλον ἐκάθηραν Ἀθηναῖοι κατὰ χρησμόν δὴ τινα. ἐκάθηρε μὲν γὰρ καὶ Πεισίστρατος ὁ τύραννος πρότερον αὐτὴν, οὐχ ἅπασαν, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐφεωρᾶτο τῆς νήσου· τότε δὲ πᾶσα ἐκαθάρθη τοιῶδε τρόπῳ. θῆκαι ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων ἐν Δήλῳ, πάσας ἀνεῖλον, καὶ τὸ λοιπὸν προεῖπον μῆτε ἐναποθνήσκειν ἐν τῇ νήσῳ μῆτε ἐντίκτειν, ἀλλ' ἐς τὴν Ῥήνειαν διακομίζεσθαι.

Ἡ μετακομιδὴ θὰ συνοδευόταν ἀσφαλῶς καὶ ἀπὸ λεπλασίεσ²¹ καὶ ἡ ἀπόγνωση τῶν Δηλίων θὰ ἦταν μεγάλῃ βλέποντας τὰ ὅσα τῶν προγόνων τους νὰ ρίχνονται σ' ἓνα λάκκο φύρδην-μίγδην μαζί μὲ τὰ κτερίσματά τους. Οἱ Ἀθηναῖοι μισήθηκαν γι' αὐτὴ τους τὴ συμπεριφορὰ.

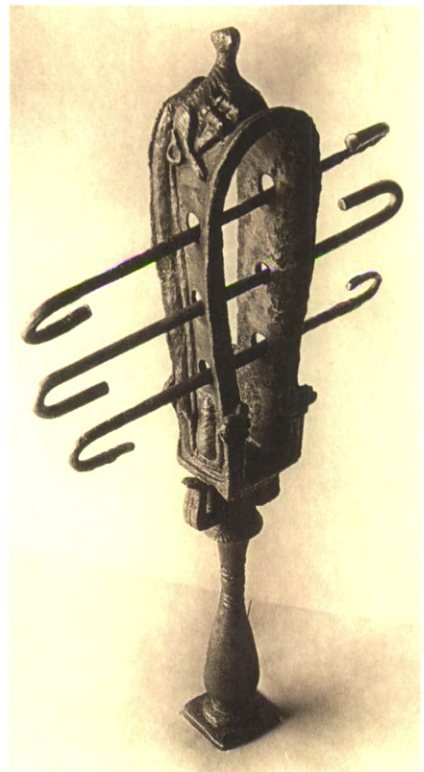
Δὲν εἶναι γνωστὸς ἀκριβῶς ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβαν αὐτὴ τὴν ἀπόφαση. Ὁ Θουκυδίδης λέει «*κατὰ χρησμόν*». Ἀπὸ τὸν ἴδιο ὁμως ἱστορικό προέρχεται καὶ ἡ πληροφορία (II 53) ὅτι ἡ ἀτμόσφαιρα ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἀθίνα στὰ χρόνια ἐκεῖνα τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου ποὺ ἀκολούθησαν τὸν μεγάλο λοιμό, ἦταν πολὺ κακὴ, ἀτμόσφαιρα ἀναρχίας καὶ ἀπορίας. Ἴσως οἱ Ἀθηναῖοι νὰ θέλησαν νὰ ἐξευμενίσουν τὸν Ἀπόλλωνα κηρύσσοντας τὸ νησί του, τὸν τόπο ποὺ γεννήθηκε ὁ θεός, ἱερὸ, δίνοντας ἔτσι μιὰ διέξοδο στὸ κλονισμένο ἠθικὸ τοῦ λαοῦ.

Τὸ παραπάνω ἔγγραφο κλείνει μὲ τὸ αἰώνιο πρόβλημα τῶν ἀπαραίτητων πιστώσεων γιατί ἡ ἀνασκαφὴ πρέπει νὰ τελειώσει «*ἐπικειμένου τοῦ χειμῶνος καθ' ὃν ἢ ἐν Ρηνείᾳ διαμονὴ καὶ ἐργασία εἶναι ἀφόρητος εἰ μὴ καὶ ἀδύνατος*». Ἡ τελευταία ἔκθεση τῆς ἀνασκαφικῆς αὐτῆς περιόδου πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐστάλη ἀπὸ τὴ Μύκονο [14]. Κατὰ τὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τῆς 15 Αὐγούστου ὡς τῆς 15 Σεπτεμβρίου ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα τοῦ ἀναλήμματος ποὺ περιέβαλλε τὸν χώρο τοῦ βόθρου τῆς καθάρσεως καὶ γύρω ἀπὸ αὐτόν, ἦρθαν στὸ φῶς ἐπιτύμβιες στήλες καὶ διάφοροι τάφοι σύγχρονοι μὲ τὸν βόθρο ἀλλὰ καὶ ὀρισμένοι ρωμαϊκοί· ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τρεῖς παιδικὸι μὲ διάφορα κτερίσματα. Χαρακτηριστικὸς ἦταν ὁ τάφος μιᾶς μικρῆς παρθένου, ἰέρειας τῆς Ἰσιδος, ποὺ

21. ΠΑΕ 1899, 69 σσημ. 1.

7, 8 φοροῦσε «ἀπλᾶ, χρυσᾶ ἐνώτια», κρατοῦσε τὸ σεῖστρο στὸ δεξί της χέρι, ἐνῶ στὸ δαχτυλίδι τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ ἦταν χαραγμένο τ' ὄνομά της, «Φιλῶ» κι ἔτσι ἡ ἀνάμνησή της, ὀνοματισμένη, ἔφθασε ὡς ἐμᾶς σήμερα.

Τὰ εὐρήματα τῆς Ρήνειας μεταφέρθηκαν στὴ Μύκονο καὶ σὲ ἐπόμενα ἔγγραφα ὁ Σταυρόπουλλος ἀναφέρεται στὸν τρόπο συσκευασίας τους ἀλλὰ καὶ στὴ συντήρησή τους. Καθὼς ἐπίκειται ἡ κατασκευὴ τοῦ Μουσειοῦ τῆς Δήλου καὶ ἡ ἔναρξη γαλλικῶν ἀνασκαφῶν σὲ μεγάλη κλίμακα, θέματα χρονοβόρα γιὰ τὸν ἴδιο, κρίνει ὅτι εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη τῆς συγκόλλησης τῶν ἀγγείων καὶ μάλιστα ἐπὶ τόπου [15, 16]²². Τὰ ὄστρακα

7. Ἐνώτια σὲ σχῆμα ἀπλοῦ δίσκου ἀπὸ τῆ Ρήνεια. Τάφος Φιλοῦς.

1ος αἰ. π.Χ. Χρυσός. Διάμ. 0,018 μ.

Μύκονος, Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 00091.

8. Σεῖστρο ἀπὸ τῆ Ρήνεια. Τάφος Φιλοῦς.

1ος αἰ. π.Χ. Χαλκός. Ὑψ. 0,245 μ.

Μουσικὸ ὄργανο ποῦ σχετίζεται μὲ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς Ἰσιδος.

Μύκονος, Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 00092.

22. ΠΑΕ 1901, 16.

είναι πάρα πολλά αλλά στην ανασύσταση εμφανίζονται και πολλά κενά, γιατί τα άγγεϊα διαλύθηκαν κατά την μεταφορά τους από τὴ Δῆλο στὴ Ρήνεια, τὴ νέα ταφὴ μὲ ὅσα συνεπάγεται αὐτή, καὶ μὲ τὶς μεταγενέστερες διαταράξεις. Ἀρχικὰ χρησιμοποιοῦσε ὡς συγκολλητὴ τὸν Παππανικολάου, πού εἶχε ἔρθει στὴ Μύκονο ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα ἀφήνοντας πίσω τὴν οἰκογένειά του καὶ πού τὸν χαρακτήριζε «*περὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ δεξιότης καὶ ὄλως ἔκτακτος ζῆλος*».

Ἀργότερα ὅμως ὁ Σταυρόπουλλος γνωρίστηκε τυχαῖα μ' ἓνα Μυκονιάτη αὐτοδίδακτο ζωγράφου, τὸν Γιώργη Πολυκανδριώτη, ὁ ὁποῖος ἀναδείχθηκε σὲ ἐπίσης αὐτοδίδακτο συντηρητὴ ἀρχαιοτήτων²³. Ὁ Πολυκανδριώτης ἦταν μία ἄλλη «ἥρωικὴ» μορφή τῆς ἐποχῆς. Ἦταν ἀφοσιωμένος στὸ ἐπάγγελμα πού ἡ τύχη τοῦ ἔδωσε ἀλλὰ καὶ εἶχε ἓνα θαυμάσιο αἰσθητήριο. Ἀνάμεσα σὲ χιλιάδες ἀναγνώριζε τὰ ὄστρακα σωστὰ καὶ συγκόλλησε περίπου 2.500 ἄγγεϊα πού προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ρήνεια, ἀπὸ τὸν βόθρο τῆς καθάρσεως, καὶ σήμερα βρίσκονται στὸ Μουσεῖο τῆς Μυκόνου. Ὅχι μόνο συγκολλοῦσε ἀλλὰ καὶ ζωγράφιζε τὰ συμπληρώματα σωστὰ, σὰν πραγματικὸς δεξιότης πού ἦταν. Ἔμεινε ἀφοσιωμένος στὸ ἔργο του μέχρι τέλους. Ἀκόμη κι ὅταν ἄρχισε νὰ χάνει τὸ φῶς του ἐργαζόταν μὲ φακοὺς καὶ τὸ τέλειό του αἰσθητήριο τὸν ὀδηγοῦσε στὴ σωστὴ λύση, ἕως ὅτου τυφλώθηκε τελείως. Εἶναι ὁμορφὴ ἡ περιγραφή πού δίνει ἡ Μέλπω Ἀξιῶτη γιὰ τὰ πρόσωπα καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς²⁴:

«... Καὶ τὸ ἄλλο ἀποτέλεσμα, ἀπὸ τὸν βόθρον καθάρσεως πού ἀνακάλυψε τὸ πολὺ μυαλό του, ὅτι ὁ ἔφορος Δημήτρης Σταυρόπουλλος ἔμεινε στὴν ἱστορία γραμμένος, τὸ νησί ἀπόχτησε τὸ σπουδαῖο μουσεῖο, ἡ Ἑλλάδα πλούτισε τὶς συλλογές της, ἡ ἀνθρωπότητα συμπλήρωσε γνώσεις γιὰ τοὺς ἀρχαίους πολιτισμοὺς, κι ὁ μυκονιάτης ράφτης, πού κατάγινε συγκολλητής, ὁ Γιώργης ὁ Πολυκανδριώτης τυφλώθηκε, ὅλη του τὴ ζωὴ ἀπάνω στὰ ἄγγεϊα, καὶ νὰ τὰ κολλᾷ. ...». Ὁ Γιώργης Πολυκανδριώτης πέθανε τὸ 1946.

Τὸ 1899 ἡ ἀνασκαφὴ στὴ Ρήνεια ἄρχισε στὶς 31 Μαΐου ἀλλὰ ὁ Σταυρόπουλλος εἶχε ἀπόστημα στὸ χέρι καὶ μόνο στὶς 18 Ἰουλίου ἔστειλε τὴν πρώτη του ἀναφορὰ στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία [17]. Ἐπικέντρωσε τὴν ἔρευνά του πρὸς τὸν ὄρμο τῆς Ἁγίας Κυριακῆς πού ἦταν ὁ καταλληλότερος κατὰ τὴ γνώμη του γιὰ τὴν «*ἀποβίβαση καὶ ἐναπόθεση*» τῶν ὀστέων ἀπὸ τὴ Δῆλο. Ἀπεκάλυψε πολλοὺς τάφους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ παλαιότεροι εἶναι πολὺ κατεστραμμένοι λόγω τῆς μικρῆς ἐπίχωσης, ἐπιτύμβιες

23. ΠΑΕ 1900, 71.

24. Ἀξιῶτη 1986, 123. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν Παναγιώτη Χατζηδάκη πού μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ξαναθυμηθῶ τὸ βιβλίο της.

9. Ὁ Γιώργης Πολυκανδριώτης συντηρεῖ τὰ εὐρήματα τῆς Ρήνειας.
Φωτογραφία Δημητρίου Σταυροπούλλου. Ἐν Μυκόνῳ τῇ 22ῃ Ἰουλίου 1900.

10. Ὁ Γιώργης Πολυκανδριώτης με τὸν βοηθό του Δημήτριο Σολωμό συντηρεῖ τὰ εὐρήματα τῆς Ρήνειας. Γύρω στὸ 1940.

στῆλεις, ταφικές κάλπες, καθώς και τὸ κρηπίδωμα ἐνὸς μεγάλου ἐπιτύμβιου μνημείου τῶν πρώτων μετὰ τὴν κάθαρση χρόνων. Οἱ κάλπες ἀνήκουν στὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ἑπτὰ μολύβδινες καὶ μιὰ μαρμάρινη ποὺ φέρει ἐπιγραφή μὲ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ: Ἀνφικλείδης Ἀναφυκτίδου²⁵. Στὸν ἴδιο χῶρο βρέθηκε μὲ τὸ βάθρο του, τὸ ἀκέφαλο ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἄγαλμα τῆς Ρωμαίας Πλωτίας, ποὺ ἦταν ἐγγονὴ ἢ δισεγγονὴ τοῦ Gaius Pandusinus, γνωστοῦ Ρωμαίου ὁ ὁποῖος εἶχε ἀφιερῶσει γλυπτὰ συμπλέγματα στὴν Τήνο, στὸν ναὸ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης, στὸ τέλος τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.²⁶

Προπαντὸς ὁμως ὁ Σταυρόπουλλος ἀναζήτησε στὴν περιοχὴ αὐτὴ τάφους μυκηναϊκοὺς ἢ προμυκηναϊκοὺς, τοὺς «καρικοὺς» τοῦ Θουκυδίδου (I 8)²⁷, ἐλπίζοντας ἔτσι νὰ διαλευκάνει τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλὰ δὲν βρῆκε τίποτε σχετικό: δὲν υπῆρχε κανένα ὄστρακο παλαιότερο τῶν γεωμετρικῶν χρόνων οὔτε καὶ τὰ ὄπλα ποὺ ἀναφέρονται στὸ κείμενο. Οἱ καρικοὶ τάφοι καὶ τὸ τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ ὁ Θουκυδίδης, ἢ τί ἐγνώριζε, ἔμειναν ἕνα αἰνίγμα. Ἀπὸ τὴν περιγραφή του διαφαίνεται ὅτι ὁ τρόπος ταφῆς μὲ ὄπλα ὡς κτερίσματα ἦταν ξένος γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του. Ἀντίθετα σὲ πολλὲς περιοχὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ οἱ νεκροὶ θάβονταν σὲ συνεσταλμένη στάση, μὲ λίθινο προσκέφαλο καὶ κτερισμένοι μὲ ὄπλα. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ ἔθιμα αὐτὰ ἦταν γνωστὰ στὴν Ἑλλάδα καὶ γι' αὐτὸ οἱ τάφοι τῆς Δήλου ὀνομάστηκαν γενικὰ «καρικοί», χωρὶς νὰ ἔχουν σχέση μὲ τοὺς Κάρες. Ὁ Τσούντας παρατηρεῖ ὅτι οἱ ὁμοιότητες μὲ τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῶν Κυκλάδων εἶναι χαρακτηριστικῆς²⁸. Ἴσως νὰ ἐπρόκειτο γιὰ τάφους κυκλαδικοῦ τύπου. Οἱ Κάρες ἐξάλλου, καθώς καὶ οἱ Λέλεγες μὲ τοὺς ὁποῖους συχνὰ συγχέονται, ἀναφέρονται στοὺς ἑλληνικοὺς μύθους ὡς παλαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπάρχουν τὰ σχετικά χωρία στὸν Ἡρόδοτο (A 171-172). Δὲν εἶναι ἀπίθανο μὲ τὸ ἐπίθετο «καρικοί» νὰ ἐννοοῦνται ἀρχαιότατοι τάφοι καὶ δὲν ἀποκλείεται πράγματι νὰ υπῆρχαν, ἀφοῦ στὴ Δῆλο εἶναι γνωστὴ πλέον ἡ πρωτοελλαδικὴ ἐγκατάστασις στὸν Κύνθο.

Στὸ ἴδιο ἔγγραφο ὁ Σταυρόπουλλος ἀναφέρει ὅτι ἐρεῦνησε καὶ πάλι ὀλόκληρο τὸν χῶρο τῆς ἀνασκαφῆς τῆς προηγούμενης χρονιᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε καλυφθεῖ ξανά μὲ τὰ χώματα ποὺ εἶχαν παραμείνει καὶ συνέλεξε νέα κτερίσματα, ὄστρακα, καθώς καὶ τὰ ὄστα ποὺ εἶχε ἀφήσει κατὰ χώραν. Τὴν συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς στὸν ἴδιο χῶρο καὶ μὲ παρόμοιο τύπο εὐρημάτων περιγράφει καὶ στὸ ἐπόμενο ἔγγραφο [18].

25. ΠΑΕ 1899, 68.

26. Couilloud 1974, 214.

27. ... Κάρες ἐφάνησαν, γνωσθέντες τῇ τε σκευῇ τῶν ὀπλων ξυντεθειμένη καὶ τῷ τρόπῳ ᾧ νῦν ἔτι θάπτουσιν.

28. Τσούντας 1898, 208.

Ἡ Ρήνεια χωρίζεται σὲ δύο τμήματα μ' ἓνα μικρὸ ἰσθμὸ. Στὸ νότιο τμήμα, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Δῆλο, βρίσκονταν οἱ ταφές τῶν Δηλίων, τὸ βόρειο τμήμα ἐκατοικεῖτο ἀπὸ τοὺς Ρηναεῖς καὶ ἐμφανίζει διάσπαρτα λείψανα οἰκοδομημάτων τύμβων καὶ τάφων. Στὸ τέλος Ἰουλίου τοῦ 1900 ὁ Σταυρόπουλλος ἄρχισε τὶς ἔρευνες στὴν περιοχή αὐτὴ καὶ μάλιστα στὸν λόφο ποὺ ὀνομάζεται Παρακάστρι, ὅπου πίστευε ὅτι βρισκόταν «τὸ κέντρον ἢ ἓν τῶν κέντρων τῆς πόλεως τῶν Ρηναεῶν» [19]. Ἔφερε στὸ φῶς ταφές τοῦ 8ου καὶ 7ου αἰ. π.Χ. ἀλλὰ μὲ τὴν ἀναφορά του ἀναγγέλλει κυρίως τὴν ἀνακάλυψη ἐνὸς ἀπλοῦ μικροῦ Ἑρακλείου μὲ πρόναο καὶ σηκό, χωρὶς περίσπασμα. Τὸ ἄγαλμα, πιθανότατα λατρευτικὸ, καθὼς καὶ τὸ ὑπόθημα τῆς βάσης του βρίσκονταν κατὰ χώραν στὸν σηκό· ἦταν πεσμένο καὶ δυστυχῶς ἀκρωτηριασμένο, ἀλλὰ «ἐργασίας ἀρίστης καὶ διατηρήσεως ἐξαιρετοῦ ...». Μπροστὰ ἀπὸ τὸν ναὸ βρέθηκαν διάφορα οἰκοδομήματα θρησκευτικῆς χρήσης, ἓνα πηγάδι, μιὰ δεξαμενὴ μὲ ψηφιδωτὸ δάπεδο, καθὼς καὶ ὁ βωμός²⁹. Τὸ ἄγαλμα εἶναι ἀρχαιότερο τοῦ ναῖσκου καὶ χρονολογεῖται στὸν 3ο ἢ 2ο π.Χ. αἰ., ἐνῶ ὁ ναῖσκος στὸν 2ο ἢ καὶ 1ο αἰ. π.Χ.

11

11. Ρήνεια. Τὸ ἱερὸ τοῦ Ἑρακλέους.

2ος-1ος αἰ. π.Χ.

Φωτογραφία Δημητρίου Σταυροπούλλου, Σεπτέμβριος 1900.

29. ΠΑΕ 1900, 16.

Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς αὐτῆς περιόδου ἐπανέρχεται κοντὰ στὶς δηλιακὲς ταφές, στὸ νότιο μέρος τῆς Ρήνειας, καὶ ἐρευνᾶ σὲ τρία διαφορετικὰ σημεῖα: στὸ ὑπόγειο νεκρὸ οἰκοδόμημα ποῦ εἶχε ἐντοπίσει παλαιότερα, σὲ μιὰ ὑπόγεια δεξαμενὴ νεροῦ, ποῦ ἴσως χρῆσιμευε γιὰ τὶς ἐτοιμοθάνατες ἢ ἐτοιμόγεννες γυναῖκες ποῦ μεταφέρονταν ἀπὸ τὴ Δῆλο, καὶ τέλος σὲ μιὰ ἄλλη δεξαμενὴ γεμάτη κατεργασμένα μάρμαρα [20]. Ἐκεῖ βρέθηκε ἡ λάρνακα τῆς Ρωμαίας Τερτίας Ὀραρίας, ποῦ ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴ Ρήνεια σχῆμα: τὸ κάλυμμα μιμεῖται τὴν στέγη ναοῦ καὶ σὲ μιὰ ἐσοχὴ στὸ μέσο τοῦ καλύμματος ἔχει σφηνωθεῖ – «έγγομφουμένη» – ἀνάγλυφη ἐπιτύμβια στήλη ποῦ εἰκονίζει τὴ νεκρὴ καὶ τοὺς οἰκείους της. Ἡ ἐργασία εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπιμελημένη. Μέσα στὴ δεξαμενὴ αὐτὴ ἀνακαλύφθηκαν ἀκόμη μέλη ἐνὸς μαρμαρίνου οἰκοδομήματος μὲ περίσταση δωρικοῦ ἐπιστύλιου καὶ «κορινθιουργῶν κιόνων»· προχωρώντας στὴν ἀνασκαφὴ φάνηκε ὅτι ὅλα τὰ μέλη αὐτὰ συνανήκουν καὶ ἀποτελοῦν τὸ οἶκημα τῶν Ὀραρίων, «ἐνὸς τῶν ἀπειραρίθμων οἰκημάτων ὧν τὰ λείψανα ἀποτελοῦσι τὸν ἐκτεταμένον ἐκεῖνον ἐρειπιῶνα».

12

Στὶς 31 Δεκεμβρίου τοῦ 1900 στέλνει τὴν τελευταία ἐκθεσὴ του στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία³⁰ καὶ μὲ σωφροσύνη συνιστᾷ νὰ μὴν ἐπαναληφθεῖ ἀνασκαφὴ, πρὶν νὰ συντηρηθεῖ καὶ δημοσιευθεῖ τὸ πλῆθος τῶν εὐρημάτων. Τὸ γιγάντιο ἔργο τῆς περιουλλογῆς τοὺς ἐντυπωσιάζει τὸν ἐπισκέπτη τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῆς Μυκόνου.

ΔΗΛΟΣ. ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΠΙΠΠΑΣ

Ἀπὸ τὸ 1909 ὁ Σταυρόπουλλος δὲν ἦταν πιά μόνος στὴ Δῆλο, γιατί ἦρθε ὡς ἐπιμελητὴς ὁ Δημοσθένης Πίππας καὶ οἱ δύο ἄνδρες εἶχαν ἐξαιρετικὴ συνεργασία.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἔχει στὸ ἀρχεῖο της τρία ἔγγραφα τοῦ Πίππα· καὶ τὰ τρία σχετίζονται μὲ τεχνικὰ προβλήματα: τὴν προστασία τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Δήλου, τὶς ἐπισκευὲς τοῦ μουσείου καὶ τῆς κατοικίας τῶν φυλάκων, τὴν ἔγκριση τῶν ἐξόδων καὶ τὴν ἀπόδοση λογαριασμοῦ [22, 23, 24]. Καταρχὴν δηλώνει ὅτι ἀπαιτεῖται ἄμεση φροντίδα γιὰ τὴν προφύλαξη τοῦ «κατὰ χώραν ἀρίστου τῶν ψηφιδωτῶν ἐν Δήλῳ, τοῦ Διονύσου», ποῦ εἶχε πάθει καθίζηση ἀπὸ τὶς πλημμύρες. Συμπεραίνουμε ὅτι οἱ βροχοπτώσεις ἐκείνη τὴ χρονιά θὰ ἦταν ἰδιαίτερα ἐντονες, γιατί καὶ τοῖχοι ἀρχαίων οἰκιῶν κατέπεσαν, τὰ κεραμίδια τῆς στέγης τοῦ

13

30. ΠΑΕ 1900, 71.

12. Ρίνεια. Ὁ τάφος τῆς Τερτίας Ὀραρίας.
 1ος αἰ. π.Χ. Διαστ. στήλης 1,67×0,83×0,30 μ. Διαστ. ἐπίστεψης 0,52×0,67×0,18 μ.
 Φωτογραφία Δημητρίου Σταυροπούλλου, Σεπτέμβριος 1900.
 Αρχαιολογικὸ Μουσεῖο Μυκόνου.

13. Δήλος. Οικία του Διονύσου. Ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση του θεού Διονύσου που ιππεύει τίγρη.

2ος αἰ. π.Χ. *Opus vermiculatum*. Διαστ. 1,29×1,57 μ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Δήλου.

μουσείου μετατοπίσθηκαν από τὸν δυνατὸ ἀέρα, τὰ τζάμια ἔσπασαν, ἡ ὑγρασία καὶ ἡ βροχὴ κατέστησαν τὸ ἐργαστήριο καὶ τὸ οἶκημα ὅπου διέμεναν οἱ φύλακες μὲ τὶς οἰκογένειές τους ἀκατοίκητα· ὡς καὶ τὰ λουκέτα σκούριασαν κι ἔπρεπε ν' ἀντικατασταθοῦν μὲ ἄλλα καλύτερης ποιότητας, ποὺ ὅμως μόνο στὴν Ἀθήνα υπάρχουν. Θὰ ἤθελε καὶ ἓνα ἀλεξικέραυνο κοντὰ στὸ μουσεῖο ἀλλά, ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει, αὐτὸ εἶναι ἔργον «οὐχὶ ἐν τῷ παρόντι κατορθωτὸν καὶ δαπάνης οὐ σμικρᾶς, προϋπολογιστέας ὑπ' εἰδικοῦ». Ἀπὸ τοὺς ἀριθμοὺς ποὺ δίνει παρατηροῦμε ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ ἐπισκευὲς ἔγιναν μὲ κάθε δυνατὴ οἰκονομία καὶ ὅτι ἀποδίδεται λεπτομερῆς λογαριασμὸς.

Τὰ ἔγγραφα ἀπευθύνονται στὸν Παῦλο Γρατσιατό (1843-1917), ποὺ ἦταν διοικητικὸς υπάλληλος, διευθυντὴς τοῦ Γραφείου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, καὶ θίγουν μὲ μεγάλη σαφήνεια τὰ θέματα τῶν δαπανῶν.

Ὁ Πίππας ἀναφαίνεται ὡς ἐξαιρετικὰ τυπικὸς. Καταρχὴν ἐξαιτίας ἐνὸς νόμου ποὺ εἶχε ψηφισθεῖ τελευταῖα, διερωτᾶται ἐὰν γιὰ τὶς ἀρχαιο-

λογικές δαπάνες πρέπει ν' απευθύνεται στο Ύπουργείο ἢ στην Ἐταιρεία. Εἶναι προφανές ὅτι τις δαπάνες αὐτές τις καλύπτει ὁ Ὄργανισμός πού ἔδωσε τὴν ἐντολή, ὁ Πίππας ὅμως, σὰν νέος ἐπιμελητής, προτιμᾷ νὰ ἔχει μιὰ σαφὴ διευκρίνιση. Προβληματίζεται ὅμως καὶ γιὰ προσωπικά θέματα, γιατί κι αὐτὸς ὅπως κι ἄλλοι περιπλέκονται στὰ ζητήματα τῆς γραφειοκρατίας. Ἐρωτᾷ ἂν δικαιούται τὴν πληρωμὴ μισοῦ μισοῦ γιὰ ἄδεια πού ξεπερνᾷ τις, ἐκ τοῦ νόμου ὀρισμένες, 15 ἡμέρες. Ἐρωτᾷ ἐπίσης ἂν θὰ πρέπει νὰ ζητᾷ ἄδεια κάθε φορά πού πηγαίνει ἀπὸ τὴ Δῆλο στὴ Μύκονο γιὰ τις στοιχειώδεις προμήθειες, ἐπειδὴ σύμφωνα μὲ τὸ νόμο κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἔδρα του χωρὶς γραπτὴ ἄδεια, καὶ τοῦτο βέβαια στὴν περίπτωση τοῦ Πίππα δὲν εἶναι ἐφικτό, γιατί ἐκ τῶν πραγμάτων οἱ γραπτὲς ἄδειες ἀργοῦν πολύ. Τὸ Ύπουργεῖο δὲν εἶχε, φαίνεται, λάβει ὑπόψη του ὀρισμένες εἰδικὲς συνθήκες καὶ ὁ ἐπιμελητής ἀνπουχεῖ, καὶ ἐξηγεῖ, ὅτι ἡ Δῆλος «εἶναι ἔρημος νῆσος» σὰν νὰ μὴν ἦταν ἀρκετὰ γνωστὸ ὅτι στὸ νησί δὲν ὑπῆρχε τίποτε κι ὅτι ἡ ἐπικοινωνία, ἀκόμη καὶ μὲ τὴ Μύκονο, ἦταν συχνὰ δύσκολη, τόσο πού μὲ τὸν ἴδιο τὸν Σταυρόπουλλο «ἐνεκα τρικυμίας ἀδύνατον οὔσης τῆς προσωπικῆς συναντήσεως». Ἐπιζητεῖ ἀκόμη μιὰ σαφὴ ἀπάντηση σχετικὰ μὲ τρόπο πληρωμῆς τῶν λεμβούχων πού μεταφέρουν τὸν ἴδιο ἢ τὴν ἀλληλογραφία του.

«Πληροφορήσατέ με παρακαλῶ τί θέλει γίνεσθαι» καταλήγει. Τὰ ἐγγραφα εἶναι ἐξαιρετικὰ καλογραμμένα καὶ σὲ ἄφογα ἑλληνικὰ καὶ μάλιστα ἀπὸ κάποιον πού δὲν εἶχε πτυχίον Πανεπιστημίου. Στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας δὲν ἔχει βρεθεῖ ἡ ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματά του ἀλλὰ ὅπωςδήποτε κάπως θὰ λύθηκαν τὰ προσωπικά θέματα, κυρίως αὐτὸ τοῦ ἐπισιτισμοῦ.

ΑΜΟΡΓΟΣ. ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΟΥΝΤΑΣ

Τὸν Μάιο τοῦ 1894 τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας μετὰ ἀπὸ πρόταση τοῦ Δημητρίου Φίλιου³¹ ἀποφάσισε νὰ διενεργηθοῦν ἀνασκαφὲς στὴν Θήρα καὶ τὴν Ἀμοργὸ καὶ νὰ τις ἀναθέσει στὸν Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων Χρῆστο Τσουντα³². Τὴ διενέργεια τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῶν τὸ Συμβούλιο θεώρησε, καθὼς φαίνεται, ἀρκετὰ ἐπείγουσα ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ Τσουντας ὑπηρετοῦσε στοὺς Δελφούς ἀντικαταστάθηκε προσωρινὰ

31. Δημήτριος Φίλιος (1844-1907). Ἀρχαιολόγος, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, Ἐφορος τῆς Ἀκροπόλεως. Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1888-1893). Ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ἀνασκαφεὺς τῆς Ἐλευσίνας.

32. ΠΣΑΕ 12 Μαΐου 1894.

από άλλο αρχαιολόγο – συγκεκριμένα τὸν Κωνσταντῖνο Κουρουγιώτη³³ – ὥστε νὰ μπορέσει νὰ μεταβεῖ στὰ νησιά. Ἀκολούθησαν διάφορα διαδικαστικά, καὶ ὅπως συνήθως γινόταν, τὸ Ὑπουργεῖο ἀππύθυνε τὶς σχετικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὶς ἀστυνομικὲς ἀρχὲς τῶν Κυκλάδων καὶ πρὸς τοὺς ἡγουμένους τῶν διαφόρων μοναστηριῶν – ἐπειδὴ οἱ μονῆς εἶχαν στὴν κατοχή τους πολλὰ κτήματα – ὥστε νὰ διευκολύνουν τὸ ἔργο τοῦ Ἐφόρου.

Στὶς 22 Αὐγούστου 1894 ὁ Τσουντας μὲ ἐντολὴ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀναχώρησε γιὰ τὴν Ἄμοργό καὶ σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀφίξή του, μὲ συνοδὸ ἕναν ἱερέα, τὸν Δημήτριο Πράσινο, ποὺ γνώριζε καλὰ τὸ νησί, ἄρχισε περιοδεῖα γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὶς διάφορες περιοχές. Διαφαίνεται ἐδῶ ὁ συστηματικὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὀργάνωνε τὶς ἔρευνές του. Ἐξάλλου ἡ μεθοδικότητα καὶ ἡ σαφὴνεια χαρακτηρίζουν καὶ ὅλα του τὰ ἔγγραφα καὶ τὶς ἐκθέσεις.

Μὲ τὴν πρώτη ἐκείνη ἐπαφὴ σχημάτισε τὴν ἐντύπωση ὅτι στὴν Ἄμοργό δὲν συνηθίζονταν μεγάλα νεκροταφεῖα στὴν ἀρχαιότητα ἀλλὰ οἱ τάφοι ἦταν συγκροτημένοι σὲ μικρὲς συστάδες ἢ καὶ μεμονωμένοι³⁴. Εἶχε ὅμως κι αὐτὸς τὴν ἴδια κακὴ ἐμπειρία, ὅπως ὅλοι οἱ ἀρχαιολόγοι τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἔφθανε μετὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαιοκαπηλία. Στὴ θέση Κάπρος, σ' ἕναν ἀγρὸ ποὺ ἀνῆκε στὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας Χοζοβιώτισσας³⁵, οἱ τάφοι ἦταν συλημένοι. Πρὶν ἀπὸ τὸν Τσουντα εἶχε σκάψει ἐκεῖ ὁ γνωστὸς Ἀθηναῖος ἀρχαιοπώλης καὶ ἀρχαιοκάπηλος Ἰωάννης Παλαιολόγος [25]. Καὶ δὲν ἦταν μόνο αὐτός. Σὲ μιὰ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀθανάσιο Κουμανούδη³⁶ [26] ὁ Τσουντας ἀναφέρει ὅτι διάφοροι ντόπιοι τυμβωρύχοι εἶχαν συλῆσει τὰ δύο μεγαλύτερα νεκροταφεῖα. Ἴσως ἐννοεῖ τὰ νεκροταφεῖα στὸν Κάπρο καὶ τὰ Δωκαθίσματα· τὸ τρίτο σημαντικὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἄμοργου, τὰ Κάφαλα, ἦταν μικρότερο. Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ φράση: «... νεκροταφεῖα ... ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ Παπαπράσινου, τοῦ Dümmler καὶ ἄλλων ἐντοπιῶν τυμβωρύχων». Ὁ

33. Κωνσταντῖνος Κουρουγιώτης (1872-1945). Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων στὴν Ὀλυμπία, διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ἀκαδημαϊκός. Διενήργησε ἀνασκαφὲς στὴ Λυκόσουρα, τὴν Φιγάλεια, τὴν Ἐρέτρια, τὴν Ἐλευσίνα, τὴν Πύλο, τὸν Βόλο, τὴν Χίο, τὸν Κεραμεῖκό καὶ τὸ Παλαιὸ Φάληρο. Δημοσίευσε πολλὰ ἄρθρα καὶ μελέτες.

34. Τσουντας 1898, 136.

35. Ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας Χοζοβιώτισσας ἰδρύθηκε σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση ἀπὸ τὸν Ἀλέξιο Κομνηνὸ τὸ 1088 καὶ στὴν ἐκκλησία της φυλάσσεται ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας, ποὺ ἔφθασε στὴν Ἄμοργό μὲ θαυματουργὸ τρόπο ἀπὸ τὸ Χόζοβο τῆς Μ. Ἀσίας.

36. Ὁ Ἀθανάσιος Κουμανούδης (1851-1899), γιὸς τοῦ Στεφάνου Κουμανούδη, ἦταν ὁ ἐπιμελητὴς τῶν Μουσείων τῆς Ἐταιρείας.

Ferdinand Dümmler ήταν ο Γερμανός αρχαιολόγος που έκανε πρώτος επισήμως ανασκαφές στην Άμοργό. Ο Τσουντας φαίνεται να τον εξομοιώνει με τους αρχαιοκαπήλους. Είναι πιθανόν, όπως συνέβαινε με διαφόρους ξένους έρευνητές την εποχή εκείνη, να μην ήταν τόσο «φανατικός» στη διάσωση των αρχαίων. Πολλά αντικείμενα που βρίσκονται σε μουσειακά συλλογές του έξωτερικού είχαν φυγαδευτεί τότε λαθραία και όρισμένοι από τους πρώτους έρευνητές δεν ήταν άμετοχοι σ' αυτό.

Στην επιστολή αυτή δίνει σύντομη περιγραφή των εύρημάτων του και επίσης έσωκλείει τις «*ἀποδείξεις επί χαρτοσήμου*» των έξόδων του, παρακαλώντας τον Κουμανούδη να τις διαβιβάσει στον Χαρίδημο Κτενά, που ήταν ο επίτηρητής των ανασκαφών.

Τελικά ο Παλαιολόγος δεν διέφυγε έντελως, γιατί ο αστυνόμος της Άμοργου του έκανε κατάσχεση στα αρχαία που προσπάθησε να πάρει μαζί του αναχωρώντας από το νησί³⁷.

Ο Τσουντας εργάσθηκε στην Άμοργό μόνο 26 μέρες και η προσοχή του ήταν στραμμένη στην ανακάλυψη και μελέτη της προϊστορικής εποχής, γιατί αυτός ήταν και ο σκοπός της αποστολής του· ο χρόνος της ανασκαφής δεν ήταν πολύς και έπομένως, κατά τη γνώμη του, αναλόγως τα εύρηματα δεν ήταν τόσο πολλά. Στη σύντομη αλλά περιεκτική έκθεσή του προς το Συμβούλιο της Αρχαιολογικής Έταιρείας³⁸ τονίζει ακριβώς αυτό: ότι δεν έχει τόσο σημασία ο αριθμός των εύρημάτων αλλά το γεγονός ότι οι ανασκαφές που πραγματοποίησε αποτελούν την αρχή για μιá γενικότερη έξερεύνηση των νησιών και του πανάρχαιου πολιτισμού τους, και αυτή είναι και η αξία τους, «*ένεκα τούτου δ' έχουσιν αξίαν ήτις μόνον βραδύτερον δύναται να γείνη καταφανής*». Το κείμενο είναι σχεδόν προφητικό αν σκεφτεί κανείς τον πλούτο και τη σπουδαιότητα του προϊστορικού πολιτισμού των Κυκλάδων που στη συνέχεια ήρθε στο φως· και ο Τσουντας ήταν πολύ μετριοφρων γιατί τα εύρηματά του ήταν περίφημα.

Με την επιστροφή του στην Αθήνα έστειλε ιδιαίτερη λεπτομερή έκθεση στον Πρόεδρο³⁹ της Αρχαιολογικής Έταιρείας [27] όπου αναφέρονται οι θέσεις στις όποιες έσκαψε: Κάπρος, Τερλάκι, Κάφαλα, Σταυρός, Νοτινά, Δωκαθίσματα, Καστρί, Φοινικιές και Κάτω Άκρωτήρι. Είχε σκοπό να συνεχίσει τις έρευνες διότι θεωρούσε ότι δεν είχε τελειώσει με την Άμορ-

37. Μερκούρη 2002, 47.

38. ΠΑΕ 1894, 22.

39. Δημοσθένης Τσιβανόπουλος (1838-1921). Πρόεδρος της Αρχαιολογικής Έταιρείας (1894), Αντιπρόεδρος α' (1896-1909), επίτιμος Αντιπρόεδρος (1909-1921) και ευεργέτης. Σταδιοδρόμισε στον δικαστικό κλάδο κι έγινε εισαγγελέας του Άρειου Πάγου. Τη μεγάλη αρχαιολογική βιβλιοθήκη του δώρησε στην Έταιρεία και τη συλλογή του των δακτυλιολίθων στο Νομισματικό Μουσείο.

γό, ήθελε όμως να έπισκεφθεί και τὰ κοντινά νησιά, τὴν Κέρο και τὴν Ἡρακλειά. Συγκεκριμένα στὴν Κέρο εἶχαν ἄλλοτε ἀνακαλυφθεῖ «καινοφανῆ» μαρμάρινα εἰδώλια τὰ ὁποῖα εἶχε ἀγοράσει ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία⁴⁰.

Τὰ σχέδια ὅμως τοῦ Τσουντα γιὰ ἄλλες ἀνασκαφές ἐγκαταλείφθηκαν ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ἔφτασε ἡ διαταγὴ τῆς ἀνάκλησής του. Τὰ εὑρήματα μεταφέρθηκαν ὅλα στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο· στὴν ἔκθεσή του δίνει γι' αὐτὰ μιὰ λιτὴ ἀλλὰ πυκνὴ περιγραφή. Πρόκειται γιὰ μαρμάρινα εἰδώλια, ἄγγεῖα, φιάλες πύλινες καὶ λίθινες, λόγχες, λεπίδες, ὄφιανοὺς καὶ ἄλλα μικρὰ χαλκὰ ἢ καὶ ἀργυρὰ ἀντικείμενα. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζουν τὰ εἰδώλια ἀπὸ τὰ Δωκαθίσματα· τὸ νεκροταφεῖο αὐτὸ ἔδωσε τ' ὄνομά του σὲ μιὰ μεγάλη κατηγορία εἰδωλίων τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς II περιόδου, ἴσως τὴν πιὸ ἐκλεπτυσμένη. Ἕνα ἄλλο σημαντικό εὑρημα ἀπὸ τὴν ἴδια θέση εἶναι τὸ χάλκινο – ἀπὸ καθαρὸ χαλκὸ – ἐγχειρίδιο ποὺ φέρει στὸν ὤμο τέσσερις ἥλους – τέσσερα καρφιὰ – ἀργυροὺς μὲ τοὺς ὁποῖους στερεωνόταν στὴ λεπίδα ἢ λαβὴ ποὺ ἦταν ἀπὸ διαφορετικὸ ὑλικό, ξύλο ἢ κόκκαλο. Εἶναι ἓνα

14

14. Εἰδῶλιο ἀπὸ τὴν Ἀροργό. Νεκροταφεῖο Δωκαθισμάτων, Τ. 14.

ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Μάρμαρο. Ὑψ. 0,305 μ. Ἀθῆνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 4722.

40. Ἡ Κέρος εἶχε τελικὰ κακὴ τύχη, διότι κυριολεκτικὰ ληστεύθηκε ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοκαπίλους καὶ τὰ ἀρχαῖα τῆς τροφοδότησαν ὅλες τῆς συλλογῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ. Πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐπαναπατρίστηκαν χάρι στὴ φροντίδα τοῦ Ἰδρύματος Ν. Π. Γουλανδρῆ καὶ βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο Κυκλαδικῆς Τέχνης. Ἡ ἱστορία τοῦ λεγομένου «θησαυροῦ τῆς Κέρου» περιλαμβάνεται στὴν ἐξαιρετὴ μελέτη ποὺ ἐκδόθηκε πρόσφατα (Σωτηρακοπούλου 2005).

15 ἔγχειρίδιο «ἀργυρόπλο», γνωστό ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, τὸ ἀρχαιότερο αὐτοῦ τοῦ τύπου. Ἐνα παρόμοιο προέρχεται ἀπὸ τὴ Νάξο, ἐνῶ ὁ τύπος τῶν ὄπλων αὐτῶν εἶναι γνωστός καὶ ἀπὸ τοὺς ταφικούς κύκλους τῶν Μυκηνῶν.

Στὴν Ἄμοργὸ ὅμως ὁ Τσουντας προέβη καὶ σὲ μιὰ ἀγορὰ ἀρχαίων χωρὶς νὰ περιμένει τὴν ἔγκριση τοῦ Συμβουλίου, γιατί ἡ περίπτωση δὲν ἐπίδεχόταν καθυστέρηση καὶ τὰ ἀντικείμενα ἦταν ἐξαιρετικὰ σημαντικά, δύο μάλιστα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν «*πρωτοφανῆ*» γιὰ τὴν ἐποχὴ σύμφωνα μὲ τὸν χαρακτηρισμό του: μιὰ καρφίδα ἀργυρῆ τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ ἦταν μιὰ

16 ὀλόγλυφη κεφαλὴ κριοῦ καὶ ἓνα ἀργυρὸ διάδημα μὲ ὀδοντωτὸ ἄκρο, τὸ περίφημο διάδημα τῆς Ἄμοργου τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς II περιόδου, γνωστό ἀπὸ μεσοποταμιακὰ πρότυπα⁴¹ καὶ πρόδρομο τῶν διαδημάτων τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Στὶς περιοδεῖες του στὴν Ἄμοργὸ εἶχε πάντα ὡς βοηθὸ τὸν Δημήτριο Πράσινο καὶ προτείνει νὰ τοῦ δοθεῖ μιὰ μικρὴ ἀμοιβή, γιατί χάρι σ' αὐ-

15. Ἐγχειρίδιο ἀπὸ τὴν Ἄμοργό. Νεκροταφεῖο Δωκαθισμάτων, Τ. 14. ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Χαλκός, ἄργυρος. Μῆκ. 0,235 μ. Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 4720.

16. Διάδημα ἀπὸ τὴν Ἄμοργό. Νεκροταφεῖο Δωκαθισμάτων (ἐκτὸς τάφου). ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Ἄργυρος. Πλ. 0,03, μῆκ. 0,49 μ. Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 4729.

41. Hood 1978, 192.

τὸν καὶ στὶς γνωριμίες του πραγματοποιήθηκαν ἀνασκαφές σὲ ἰδιωτικά χωράφια, πράγμα ἀλλιῶς ἀδύνατο. Στὸ ἔγγραφο τονίζει τὴ μεγάλη σημασία πού ἔχουν γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἀρχαιολογίας τὰ εὐρήματα μὲ γνωστὴ προέλευση καὶ ἐπιμένει στὴν ἀνάγκη νὰ συνεχισθεῖ πολὺ σύντομα ἡ ἔρευνα στὰ νησιά, πρὶν χαθοῦν οἱ ἀρχαιότητες ἀπὸ τὴν ἄρση ἢ ἀπὸ τοὺς τυμβωρύχους.

Οἱ Κυκλάδες καὶ ἡ ἀνακάλυψη τοῦ πολιτισμοῦ τους ἦταν μιὰ συνεχὴς μέρημα γιὰ τὸν Τσουντα, καὶ ἔστω καὶ ἀπὸ μακριὰ τὸ ἐνδιαφέρον του συνεχιζόταν ἀδιάπτωτο. Στις 16 Ἰουνίου 1896 γράφει ἀπὸ τὶς Μυκῆνες στὸν Παναγιώτη Καββαδία⁴², Γενικὸ Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ εἰσηγηθεῖ στὸ Συμβούλιο «ὅπως σταλῶ εἰς τὰς νήσους» [28].

ΠΑΡΟΣ. ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΟΥΝΤΑΣ

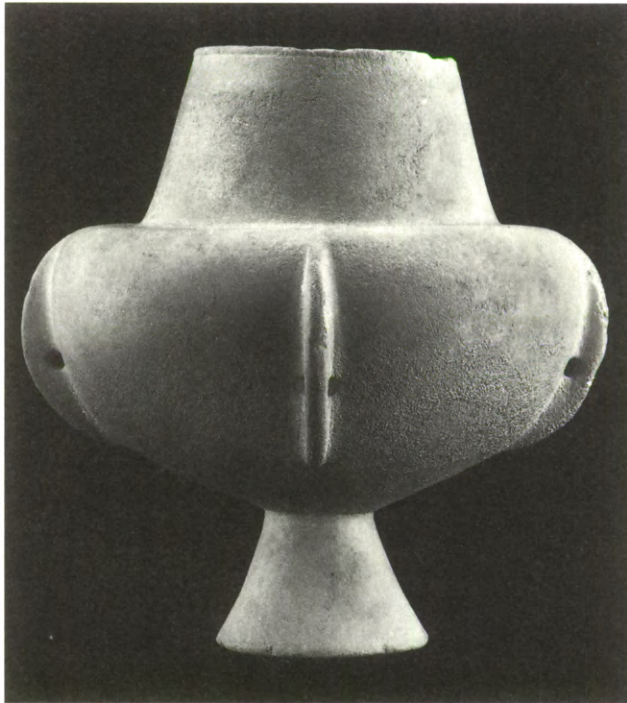
Μετὰ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα διαδικαστικά καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ ἐπιστολῶν μεταξὺ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Ὑπουργείου καὶ τοπικῶν ἀρχῶν, στὶς 5 Αὐγούστου 1897 ὁ Τσουντας βρίσκεται στὴν Πάρο καὶ γράφει πρὸς τὸν Ἀντιπρόεδρο τῆς Ἐταιρείας ὅτι ἐπισκέφθηκε διάφορες θέσεις τοῦ νησιοῦ μαζί μὲ τὸν ἐπιστάτη Γιάννη Χρυσάφη ἀναζητώντας προϊστορικὰ νεκροταφεῖα [29]⁴³. Ἀνέσκαψε τάφους πού βρίσκονταν σ' ἓναν ἰδιωτικὸ ἀγρὸ καὶ ὑπενθυμίζει ὅτι τὸ Συμβούλιο πρέπει νὰ ψηφίσει μιὰ εὐλογη ἀποζημίωση γιὰ τὸν ἰδιοκτῆτη ὅταν τ' ἀρχαῖα φθάσουν στὴν Ἀθήνα. Ἀνέσκαψε ἐπίσης δύο νεκροταφεῖα μέσα στὰ χωράφια τῆς «ἐν Νάξῳ» Μονῆς τῆς Φανερωμένης μὲ πλῆθος εὐρημάτων⁴⁴.

42. Παναγιώτης Καββαδίας (1850-1928). Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, Γραμματέας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1895-1909, 1912-1920), τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀρχαίας Τέχνης στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἀκαδημαϊκός. Διεξήγαγε ουστηματικὲς ἀνασκαφές στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν Ἐπίδαυρο, τὴν Κεφαλλονιά καὶ τὴν Ἀκρόπολη. Μερὶνυσε γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, τὴν ἴδρυση μουσείων καὶ τὴ δημοσίευση τῶν ἐρευνῶν μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου *Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου*. Ὑπῆρξε πολὺ δραστήριος καὶ ὀργανωτικός. Ἔφησε πλούσιο ἀνασκαφικὸ καὶ δημοσιευτικὸ ἔργο.

43. Τὰ ἔγγραφα 480 [29], 532 [30], 523 [31] καὶ 668 [32] ἔχουν δημοσιευθεῖ (Μερκούρη 2002, 62 (ἀρ. 21), 68 (ἀρ. 24), 83 (ἀρ. 34), 89 (ἀρ. 37)).

44. Ἡ Μονὴ τῆς Φανερωμένης βρίσκεται στὴ βορειοδυτικὴ Νάξο. Ἰδρύθηκε τὸν 17ον αἰ. Ἡ παράδοση λέει ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς πολιορκίας οἱ μοναχοὶ ἐκσπενδόνισαν μελίσηα ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν. Στὴν Πάρο ὁ Τσουντας ἤθελε νὰ σκάψει σὲ κτήματα τῆς Μονῆς Ἁγίου Γεωργίου Λαγκάδας-Μάρπησσης, πού ἦταν μετόχι τῆς Φανερωμένης.

- Με τὸ ἐπόμενο ἔγγραφό του [30] ἀνακοινώνει τὶς ἀνασκαφές σὲ ἐπὶ ἀκόμη νεκροταφεῖα τῆς Πάρου μὲ ἐξαιρετὰ εὐρήματα τοῦ ἰδίου τύπου: εἰδώλια, ἀγγεῖα πύλινα καὶ μαρμάρινα, ψήφους περιδεραιῶν κ.τ.λ. Ἔνας
- 17 τύπος μαρμάρινου ἀγγείου εἶναι χαρακτηριστικός· πρόκειται γιὰ ἕναν κρατηρῖσκο – «κανδήλα» ὅπως ὀνομάζουν τὸ σχῆμα αὐτὸ οἱ ντόπιοι. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύπου αὐτοῦ, κατασκευασμένα στὸν τόρνο, χρονολογοῦνται στὴν Πρωτοκυκλαδική Ι περίοδο, ἔχουν βρεθεῖ μόνο σὲ τάφους καὶ ἦταν συχνὰ μεταχειρισμένα, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ πρὶν τοποθετηθοῦν ὡς κτερίσματα στὸν νεκρό. Οἱ τρύπες στ' αὐτὰ καὶ στὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου δηλώνουν ὅτι τὸ σκεῦος ἦταν ἀναρτημένο. Ἀπὸ τὴν ἴδια ἀνασκαφὴ προέρχονται καὶ δύο «πτυνά» – δύο εἰδώλια πτηνῶν – τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα ὡς «*πρωτοφανῆ*» γιὰ τὴν ἐποχὴ.

17. Κρατηρῖσκος μὲ λαίρῳ καὶ κωνικὸ πῶδι, ἀπὸ τὴν Πάρου. Νεκροταφεῖο Γλυφῶν, Τ. 24.
ΠΚ Ι 3000-2800 π.Χ. Μάρμαρο. Ὑψ. 0,285 μ.
Ἀθῆνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 4763.

Ἡ ἀνακάλυψη ὁμῶς τοῦ οἰκισμοῦ πού βρισκόταν πλάι στό νεκροταφεῖο στή θέση Πύργος ἐκίνησε ἰδιαίτερα τὸ ἐνδιαφέρον του λόγῳ τῆς παλαιότητός του. Ὁ Τσουντας τὸν θεωρεῖ τὸν ἀρχαιότερο «πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι τέως γνωστῶν»⁴⁵. Τὰ κτίρια τοῦ συνοικισμοῦ ἔχουν ἄλλα μὲν γωνίες ὀρθές ὡς συνήθως, ἄλλα δὲ γωνίες «ἀπεστρογγυλευμένες», στοιχεῖο σημαντικὸ γιὰ τὴν περαιτέρω μελέτη. Τὰ ἐρείπια φωτογραφήθηκαν, ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸν ἴδιο διότι φωτογράφιζε συνεχῶς, καὶ ὁ Αἰμίλιος Gilliéron⁴⁶ ἀντιγράφοντας μιὰ ἀπὸ τὶς φωτογραφίες σχεδίασε τὸν καμπύλο τοῖχο ἐνὸς δωματίου⁴⁷. Πράγματι ὁ οἰκισμὸς τοῦ Πύργου εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους τῶν Κυκλάδων καὶ χρονολογεῖται στὴν Πρωτοκυκλαδική II

18

18. Πάρος. Τεῖχος ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ τοῦ Πύργου. Σχέδιο Αἰμιλίου Gilliéron, ἀνασχεδίαση Εὐ. Ὀλύμπιος.

45. Ἐγγραφο ἀρ. 12740, 5/9/1897. Γενικὴ Ἐφορεία τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ Μουσείων.

46. Αἰμίλιος Gilliéron (Ζιλλιερόν) (1850-1924). Ἑλβετὸς καλλιτέχνης, εἰδικὸς στὶς ἀρχαῖες ἀναπαραστάσεις. Στὴν Ἀθήνα ἦταν καθηγητὴς τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας καὶ μεταξὺ ἄλλων ἐργάστηκε γιὰ τὸν Schliemann καὶ τὸν Τσουντα. Ὁ γιὸς του, ἐπίσης Αἰμίλιος Gilliéron (1885-1939), σπούδασε στὸ Πολυτεχνεῖο Ἀθηνῶν καὶ στὴν École Supérieure des Beaux-Arts στὸ Παρίσι. Διετέλεσε γιὰ εἴκοσι πέντε χρόνια καλλιτέχνης τῶν κρατικῶν μουσείων καὶ ἐξακολούθησε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία τὸ ἔργο τοῦ πατέρα του στὴν ἀντιγραφή ἀρχαίων ζωγραφικῶν ἔργων καὶ μικροτεχνημάτων. Εἶναι ἀξιόλογη ἡ συλλογὴ ἀντιγράφων πού ἐκπόνησε γιὰ τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο.

47. Τσουντας 1898, 171.

περίοδο. Σήμερα είναι γνωστοί και άλλοι οικισμοί τῆς ἴδιας ἐποχῆς, ἀλλὰ στὰ χρόνια τοῦ Τσουντα ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ πολὺ σημαντικὴ ἀνακάλυψη⁴⁸.

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ καινοφανὴς πολιτισμὸς τὸν ὁποῖον ἀνακαλύπτει γοπετεύει τὸν Τσουντα καὶ τὸν παρακινεῖ στὴν περαιτέρω ἔρευνα⁴⁹. Γι' αὐτὸ καὶ θεώρησε ἄδικο ὅταν μέσῳ τοῦ δημάρχου Πάρου τοῦ κοινοποιήθηκε ἡ διαταγὴ ὅτι ἔπρεπε νὰ σταματήσει. «... ἤμην ἔτοιμος μετὰ μεγάλης μου λύπης νὰ διακόψω τὰς ἀνασκαφάς ...» γράφει στὸν Ἀντιπρόεδρο τῆς Ἑταιρείας. Δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον τὸ Συμβούλιο ἔλαβε αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, ἴσως νὰ ἦταν οἰκονομικός. Ὅμως ὁ Τσουντας κατόρθωσε νὰ παραμείνει στὶς Κυκλάδες γιὰ τὸ ἀρμόδιο Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἐκτιμώντας τὴν ἀξία τῶν σπουδαίων αὐτῶν ἀνασκαφῶν, τοῦ ἔδωσε τὴν δυνατότητα νὰ συνεχίσει καὶ χορήγησε καὶ τὴ σχετικὴ πίστωση. Στὶς 31 Αὐγούστου 1897, ὅταν ἔστειλε τὴν ἀναφορὰ στὸν Δημοσθένη Τσιβανόπουλο, τὸν Ἀντιπρόεδρο τῆς Ἑταιρείας, ἔγραψε συγχρόνως καὶ στὸν Γενικὸ Ἐφορο Παναγιώτη Καββαδία· σ' αὐτὸν ἐξηγεῖ ὅτι πρόκειται νὰ ἀνασκάψει ἀκόμη στὴν Πάρο ἀλλὰ καὶ ὅτι προτίθεται νὰ μεταβεῖ καὶ στὴν Ἀντίπαρο, τῆς ὁποίας τὴν ἐξερεύνηση θεωρεῖ ἐπείγουσα ἐπειδὴ ἐκεῖ ἔχουν ἤδη γίνει πολλὲς συλλήψεις ἀπὸ τὸν Ἄγγλο James Theodore Bent καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τῶν μεταλλευτικῶν ἐταιρειῶν⁵⁰.

ΣΙΦΝΟΣ. ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΟΥΝΤΑΣ

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1898 ὁ Τσουντας βρίσκεται στὴ Σίφνο. Ἀπὸ ἐκεῖ εἶχε ἀρχικὰ σκοπὸ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν Μῆλο καὶ παρόλο ὅτι δὲν εἶχε τὴν πρόθεση νὰ κάνει ἀνασκαφὲς στὴ θέση Πηλὸς κοντὰ στὴν Φυλακωπὴ ὅπου βρισκόταν ἡ ἀγγλικὴ ἀνασκαφὴ, οἱ Ἄγγλοι ἐθορυβήθησαν καὶ ιδιαίτερα ὁ

48. Ὅρισμένοι ἀπὸ τοὺς καμπύλους τοίχους τοῦ οικισμοῦ εἶναι παχύτεροι τῶν ἄλλων – φθάνουν τὰ 90 ἐκ. – γι' αὐτὸ καὶ πρόσφατα ἔχει ἀμφισβητηθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τοίχους ἀπλῶν οπιτιῶν καὶ ἔχει θεωρηθεῖ ὅτι τὰ παχύτερα αὐτὰ τμήματα ἀνήκουν σὲ ὄχυρωματικὸ περίβολο, ὅπως ἐξάλλου ἀπαντᾶται καὶ σὲ ἄλλους κυκλαδικούς οικισμοὺς τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς II περιόδου (Doumas 1972, 164).

49. Τὰ νεκροταφεῖα ποὺ ἀνέσκαψε ὁ Τσουντας στὴν Πάρο εἶναι ἑννέα: Γλυφά, Γαλανὰ Κρημνά, Παναγιά, Πύργος, Δριός, Μνημόρια, Ἄβυσσος, Καμάρτι, Ἐπισκοπιανὰ. Ἀνέσκαψε ἐπίσης τὸ νεκροταφεῖο τῶν Κρασάδων στὴν Ἀντίπαρο καὶ δύο μικρότερα στὸ Δεσποτικὸ (Τσουντας 1898, 139). Συνολικὰ ἀνέσκαψε 190 τάφους.

50. Μερκούρη 2002, 67.

υπεύθυνος Duncan Mackenzie⁵¹, ο οποίος διαμαρτυρήθηκε με τόσο έντονο τρόπο στο Υπουργείο, ώστε ο Τσουντας κατόπιν σχετικής διαταγής αναγκάστηκε να αλλάξει το πρόγραμμά του.

Από τη Σίφνο έγραψε στη Γενική Έφορεία Αρχαιοτήτων⁵² και ανήγειλε την αλλαγή. Αναβάλλει την εργασία του στη Μήλο, αλλά αναγκαστικά και στην Κίμωλο, όπου είχε σκοπό να μεταβεί από τη Μήλο. Η επίσκεψη εκεί θα ήταν διερευνητική, χωρίς να ξέρει αν θα υπήρχε κάποια θέση ενδιαφέρουσα για ανασκαφές, και πάντως θα επέστρεφε στη Μήλο. Έπειδή όμως οι συγκοινωνίες ήταν δύσκολες και το αρχαιολογικό ενδιαφέρον αμφίβολο, φοβήθηκε να μην αποκλεισθεί στην Κίμωλο «*ἄεργος*». Έτσι ματαίωσε έντελώς αυτό το δρομολόγιο και αποφάσισε να πάει κατ'ευθείαν από τη Σίφνο στη Σύρο.

Την Τετάρτη 29 Ιουλίου φθάνει στη Σύρο και γράφει στον Αντιπρόεδρο της Αρχαιολογικής Έταιρείας ότι έχει σκοπό να ανασκάψει το σημαντικότερο νεκροταφείο της Χαλανδριανής⁵³, γνωστό από το 1862, του οποίου την έρευνα θεωρεί επείγουσα λόγω των αλλεπάλληλων σιλήσεων από παλιά αλλά και πρόσφατα [31]. Στο έγγραφο όμως αυτό περιγράφει κυρίως τη δράση του στη Σίφνο, από όπου είχε ήδη γράψει σχετικώς στην Γενική Έφορεία των Αρχαιοτήτων. Στη Σίφνο ο Τσουντας έμεινε ένα μήνα και ανέσκαψε μόνο δύο νεκροταφεία, κι αυτά σιλημένα, που απέδωσαν εύρηματα παρόμοια με της Πάρου και της Άμοργου. Στη συνέχεια επικεντρώθηκε στην ανασκαφή της ακρόπολης του Αγίου Ανδρέα, την οποία χαρακτήρισε άμεσως ως μυκηναϊκή. Θεωρεί ότι τα αποτελέσματα των εργασιών του δεν υπήρξαν όσο ήλπιζε ευχάριστα, κι όμως η ανακάλυψη της ακρόπολης αυτής είναι εξαιρετικά σημαντική. Η οχύρωση περιγράφεται με αρκετή λεπτομέρεια: αποτελείται από ένα διπλό τείχος που φέρει τις χαρακτηριστικές μυκηναϊκές οδοντώσεις, έχει τάφρο ανάμεσα στους δύο περιβόλους και προμαχώνες κατά διαστήματα. Η πολιορκητική τέχνη των Μυκηναίων είναι αρκετά εξελιγμένη: «*Εάν ο έχθρος ἐγίνετο κύριος τοῦ πρώτου τείχους, ὤφειλεν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ δρόμου νὰ κυριεύσῃ τὸ ὑψηλότερον δεύτερον τείχος, ἥτο δ' ἐκτεθειμένος εἰς τὰ βλήματα τῶν τε ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ τῶν ἐπὶ τῶν πύργων ἰσταμένων ἀνδρῶν*».

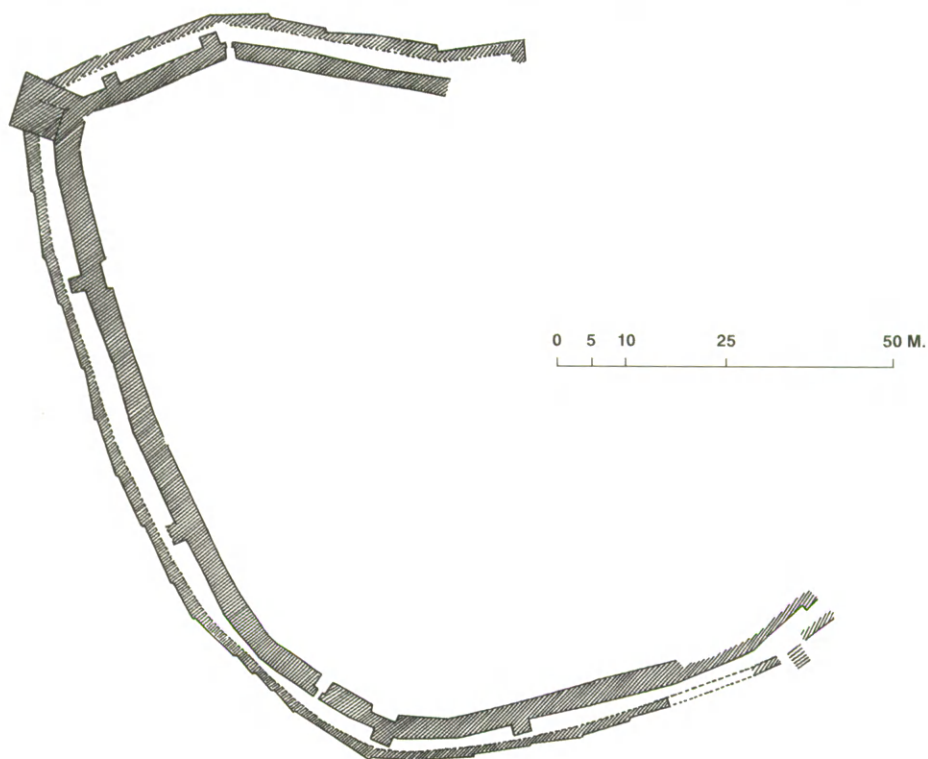
19

20, 21

51. Duncan Mackenzie (1861-1934). Άγγλος αρχαιολόγος, βοηθός του Evans στις ανασκαφές της Κνωσού και ανασκαφεύς της Φυλακωπής της Μήλου.

52. ΑΑΕ 490, 19/7/1898. Το έγγραφο έχει δημοσιευθεί (Μερκούρη 2002, 75 (άρ. 32)).

53. Η θέση πήρε το όνομά της από την γειτονική εκκλησία της Παναγίας Χαλανδριανής.

19. Σίφνος. Κάτοψη τῆς μυκηναϊκῆς ἀκρόπολης τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα. Σχέδιο, Τσουντας 1899, ἀνασχεδίαση Εὐ. Ὀλύμπιος. Γύρω στὸ 1250 π.Χ.

Στὸ ἔγγραφο ἀναφέρει καὶ ἓνα ἄλλο μνημεῖο τῆς Σίφνου, ἓνα τύμβο πού ὀνομάζεται «Σωρούδι» ἀλλὰ ἡ ἀνασκαφή του, ἂν καὶ ἄξιζε τὸν κόπο, θὰ ἀπαιτοῦσε πολὺ χρόνο καὶ μεγάλη δαπάνη⁵⁴. Ὁ Τσουντας ἔκρινε ὅτι ὁ χρόνος δὲν ἦταν εὐθετος· ἤθελε ὅπωςδήποτε νὰ ἐρευνήσει γρήγορα τὴ Χαλανδριανή.

Ἐβδομήντα σχεδὸν χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸν Τσουντα, τὸ 1970, ἀσχολήθηκε μὲ τὸν Ἅγιο Ἀνδρέα ἡ Σιφνία ἀρχαιολόγος – Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων – Βαρβάρα Φιλιππάκη (1914-1997), ἡ ὁποία πραγματοποίησε ἀνασκαφές στοὺς προμαχῶνες καὶ ἐφρόντισε νὰ στερεωθεῖ τὸ τεῖχος· ἡ μελέτη της δὲν ὀλοκληρώθηκε. Ἀπὸ τὸ 1995 μὲ ἀνάθεση ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐργάζεται ὡς ὑπεύθυνη στὸν χῶρο ἡ ἀρχαιολόγος

54. Ὁ Τσουντας ἀνέσκαψε στὴ Σίφνο νεκροταφεῖα στὴ θέση Ἀκρωτηράκι στὸν Πλατὺ Γιαλό, καὶ στὸ Βαθύ. Ὅρισμένοι τάφοι εἶναι διπλοί.

20. Σίφνος. Ἡ ἀκρόπολη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα. Ἀποψη τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους μὲ τὶς χαρακτηριστικὲς ὀδοντώσεις. ΥΕ ΠΙΒ, γύρω στὸ 1250 π.Χ.

21. Σίφνος. Ἡ μυκηναϊκὴ ἀκρόπολη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα. Ἡ τάφρος ἀνάμεσα στὰ δύο τείχη. Διακρίνεται ὁ προμαχῶνας Ε.

Χριστίνα Τελεβάντου τῆς ΚΑ' Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων. Ἡ ἀποκατάσταση τῆς οχύρωσης ἔχει προχωρήσει σημαντικά καὶ ἀποδείχθηκε ὅτι ἦταν σὲ χρῆση καὶ στὰ ἱστορικά χρόνια· ἐπίσης ἔχει ἀνασκαφῆ καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἀκρόπολης, ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ διάφορα μυκηναϊκὰ κτίσματα ἀποκαλύφθηκαν λείψανα τῆς γεωμετρικῆς περιόδου, ἓνα μεγάλο δημόσιο οἰκοδόμημα ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς - ἴσως ἱερό -, καθὼς καὶ ἄλλα μεταγενέστερα ὑπολείμματα κτιρίων ποὺ δηλώνουν συνεχὴ κατοίκηση τῆς ἀκρόπολης ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰ. π.Χ., ὅταν κτίσθηκε ἡ οχύρωση, ἕως τὸν 2ο αἰ. π.Χ. μὲ μιὰ μόνο σκοτεινὴ ἐποχὴ ποὺ παρεμβάλλεται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰ. π.Χ. ἕως τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰ. π.Χ., ἀπὸ τὴν ὁποία τουλάχιστον πρὸς τὸ παρὸν δὲν ὑπάρχουν εὐρήματα⁵⁵.

22. Σίφνος. Κάτοψη τῆς μυκηναϊκῆς ἀκρόπολης τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα. Γύρω στὸ 1250 π.Χ. Σχέδιο, Τελεβάντου 2005. Τὰ ἐσωτερικά κτίσματα ἀνῆκουν σὲ διάφορες μεταγενέστερες περιόδους.

55. Τελεβάντου 2005, 61-70.

ΣΥΡΟΣ. ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΟΥΝΤΑΣ

Τὸ νεκροταφεῖο τῆς Χαλανδριανῆς εἶχε ἀνασκαφεῖ μερικῶς τὸ 1861 ἀπὸ τὸν Γ. Γ. Παππαδόπουλο, ὁ ὁποῖος θεώρησε τοὺς τάφους ρωμαϊκοὺς⁵⁶. Γύρω στὸ 1873 ὁ ἀνθρωπολόγος καὶ ἀρχαιολόγος Κλὼν Στέφανος πραγματοποιοῖ ἐκεῖ ἐπίσης σύντομες ἀνασκαφές καὶ διέγνωσε σωστὰ ὅτι οἱ τάφοι ἦταν προϊστορικοί⁵⁷. Στὸ ἴδιο συμπέρασμα κατέληξε καὶ ὁ Dümmler⁵⁸. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Τσοῦντα τὸν χῶρο ἐπισκέφθηκε ὁ προϊστορικός ἀρχαιολόγος R. C. Bosanquet, ὁ ὁποῖος σχεδίασε τὸν χαρακτηριστικὸ τύπο τῶν τάφων τῆς Χαλανδριανῆς καὶ συνέκρινε εὐστοχα τὸ νεκροταφεῖο αὐτὸ μὲ τὰ ἄλλα σύγχρονά του, τῆς Ἀντιπάρου, τῆς Ἀμοργοῦ καὶ τῆς Φυλακωπῆς⁵⁹.

Τὸ ἐπόμενο ἔγγραφο τοῦ Τσοῦντα πρὸς τὸν Ἀντιπρόεδρο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, καὶ τὸ τελευταῖο ἀπὸ τῆς Κυκλάδος εἶναι γραμμένο στὴ Χαλανδριανὴ τῆς Σύρου στῆς 4 Ὀκτωβρίου 1898 [32]. Ἀναγγέλλει ὅτι σταμάτησε τῆς ἀνασκαφῆς στὰ νεκροταφεῖα διότι θεωρεῖ ὅτι ἐξήντησε τῆς ἐργασίες του ἐκεῖ ἀλλὰ σκέφτεται νὰ ἐρευνήσει *«ἐπὶ τινος ἀποκρήμνου καὶ λίαν ἐκτεθειμένου εἰς τοὺς ἀνέμους λόφου»* ὅπου παρετήρησε ἐρείπια. Μετέφερε τοὺς ἐργάτες στὴ θέση αὐτὴ καὶ πράγματι ἀνεκάλυψε στὴ μεσημβρινῆ πλευρὰ τοῦ λόφου ἓνα τεῖχος ποὺ διακόπτεται ἀπὸ πέντε πύργους καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὸ ἓνα δεύτερο τεῖχος χαμηλότερο, παράλληλο πρὸς τὸ πρῶτο. Πρόκειται γιὰ μιὰ διπλὴ ὀχύρωση παρόμοια μὲ αὐτὴ ποὺ συνάντησε στὴ Σίφνο ἀλλὰ πολὺ ἀρχαιότερη, ἴσως μάλιστα νὰ εἶναι ἡ ἀρχαιότερη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ ὅσες εἶναι μέχρι σήμερα γνωστές, *«ἴσως ἡ ἀρχαιοτάτη πασῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι γνωστῶν»*.

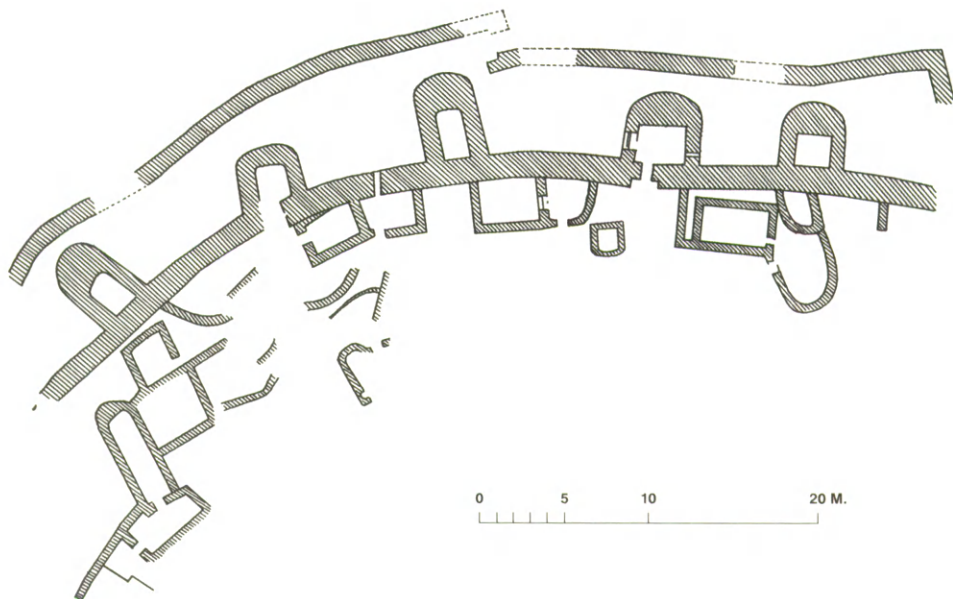
Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἀκρόπολης τῆς Χαλανδριανῆς, στὸ Καστρί, ὅπως 23
συνήθως ὀνομάζεται, ἀπεκαλύφθησαν ἐρείπια δωρατίων ὅπου βρέθηκαν 24
πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων, λίθινα σκεύη, τριπτῆρες καὶ ἓνα χάλκινο μαχαίρι. Κυρίως ὅμως στὴ θέση αὐτὴ βρέθηκε μιὰ ἀργυρὴ ταινία, ἓνα διάδημα μὲ ἔκτυπη κοκκιδωτὴ διακόσμηση. Ἡ ταινία ἦταν τσαλακωμένη, *«συνεπιτυγμένη»*, καὶ φαινόταν εὐθραυστη, καὶ προφανῶς γι' αὐτὸ τότε δὲν θέλησε νὰ τὴν ἀποκαταστήσει. Τὸ εὔρημα εἶναι σημαντικώτατο καὶ γιὰ τὴν σπανιότητα τῆς παράστασης ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι πολὺ πρῶιμο. Στὸ δεξιὸ ἄκρο τοῦ ἐλάσματος εἰκονίζεται μιὰ πτηνόμορφη γυναικεία μορφή μὲ

56. Pappadopoulos 1862.

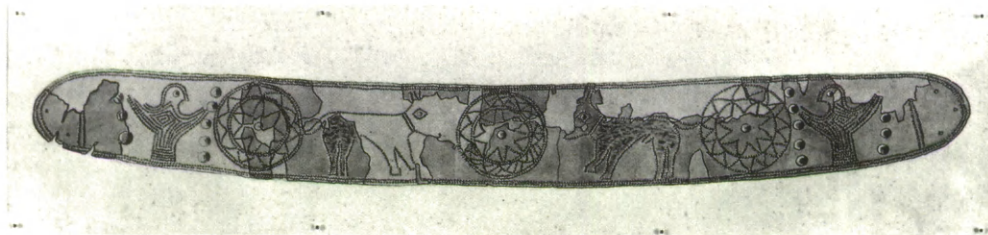
57. *Αθήναιον* 3, 1874, 520.

58. Dümmler 1886, 34.

59. Bosanquet 1896, 141.

23. Κάτοψη τῆς ἀκρόπολης τῆς Χαλανδριανῆς Σύρου (Καστρί). Σχέδιο, Τσουντας 1899. Τέλος τῆς ΠΚ II περιόδου.

24. Διάδημα ἀπὸ τῆ Σύρου. Ακρόπολη τῆς Χαλανδριανῆς (Καστρί). ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Ἀργυρός. Πλ. 0,05, μῆκ. 0,50 μ. Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 5234.

ύψωμένα χέρια, ασφαλῶς θεϊκή. Εἶναι μία πρόδρομος τῶν πτηνόμορφων μυκηναϊκῶν θεοτήτων· συνοδεύεται ἀπὸ σκυλιά πού φοροῦν περιλαίμιο σὲ μιὰ δροσερὴ φυσιοκρατικὴ ἀπεικόνισι. Παρόμοια πτηνόμορφη μορφὴ ὑπῆρχε καὶ στὸ ἄλλο ἄκρο τοῦ ἐλάσματος ἀλλὰ δὲν διατηρεῖται καλά. Τὴν παράστασι συμπληρώνουν μεγάλοι ἡλιακοὶ δίσκοι. Τὸ διάδημα παρουσιάζει ἀναλογίες μὲ τὰ λίγο παλαιότερα διαδήματα πού προέρχονται ἀπὸ τὸν Μόχλο στὴν Κρήτη, πράγμα πού δηλώνει τὴν ἔκτασι τῶν ἐπαφῶν ἀνάμεσα στὶς διάφορες περιοχὲς τοῦ Αἰγαίου τὴν ἐποχὴ αὐτή. Ἐξάλλου μεταγενέστερες ἀναλύσεις ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ταινία τῆς Χαλανδριανῆς εἶναι κατασκευασμένη ἀπὸ ἄργυρο τῆς Σίφνου, παρατήρησι ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὴν διακίνηση τῶν μετάλλων στὴν Πρωτοκυκλαδικὴ περίοδο⁶⁰. Τὰ διαδήματα τῆς Σύρου καὶ τῆς Ἀμοργοῦ, μαζί μ' ἐκεῖνα τοῦ Μόχλου, εἶναι τὰ ἀρχαιότερα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο.

Τελειώνοντας ὁ Τσουντας τὴν ἐπιστολὴ του ἐπαναλαμβάνει τὴν παράκλησί του γιὰ συμπληρωματικὴ πίστωση. Ἦδη ἡ πρώτη πίστωση ἔχει ἐξαντληθεῖ ἀπὸ καιρὸ καὶ βρίσκεται σὲ ἀπορία ἐὰν πρέπει νὰ σταματήσῃ τὶς ἔρευνες ἢ νὰ συνεχίσει «*σκάπτων καὶ δαπανῶν ἄνευ πιστώσεως*». Ἡ τελευταία παρατήρησι θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριθεῖ λίγο εἰρωνικὴ ἢ καὶ κυνικὴ, μᾶλλον ὅμως ἀπηχεῖ τὴν ἀνυπομονησία τοῦ ἀνασκαφέα καὶ θὰ πρέπει ν' ἀποδοθεῖ στὸν ἐκνευρισμὸ πού δημιουργεῖ ἡ καθυστέρηση μιᾶς ἀπάντησι ἀπὸ τὸ κέντρο· τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι ἀρκετὰ συχνό.

Ὁ Τσουντας ἔμεινε στὴ Σύρο τρεῖς μῆνες καὶ ἔσκαψε περίπου 630 τάφους. Ἦταν ἕνα τρίμηνο πλούσιο σὲ εὐρήματα ἀλλὰ καὶ κοπιώδες. Περιπάτησε ὅλο τὸ νησι καὶ ἐντόπισε πολλὰ ἀρχαῖες θέσεις· τὶς καθημερινὲς ἐργαζόταν στὴν ἀνασκαφή, τὶς Κυριακὲς καὶ ἑορτὲς ἔκανε περιηγήσεις πού ὀνόμαζε «*ἐκδρομὲς*». Συγχρόνως φωτογράφιζε καὶ σχεδίαζε διάφορα εὐρήματα καὶ ἦταν σὲ συνεχεῖς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς ντόπιους γιὰ νὰ ἐπιτρέψουν ἀνασκαφὲς στὰ κτήματά τους, διαβεβαιώνοντάς τους ὅτι θὰ ἀποζημιωθοῦν. Πράγματι στὴ συνέχεια τοὺς ἀποζημίωνε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία.

Ἐπὶ τὴν ἀνάστασι ἀρκετὲς πληροφορίες γιὰ τὴ δράσι τοῦ Τσουντα στὴ Σύρο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔγγραφα του πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία καὶ τὸ Ὑπουργεῖο, ὑπάρχουν οἱ ἐκθέσεις στὰ *Πρακτικὰ* τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τὸ ἡμερολόγιό καὶ τὸ σημειωματάριό του, καθὼς καὶ δελτία ἐργασίας⁶¹. Ὅλα αὐτὰ φωτίζουν τὴν προσωπικότητα τοῦ σπουδαίου ἀρχαιολόγου, πού μεθοδικὰ ξετυλίγει καὶ ξεδιαλύνει τὰ προβλήματα πού τοῦ παρουσιάζονται.

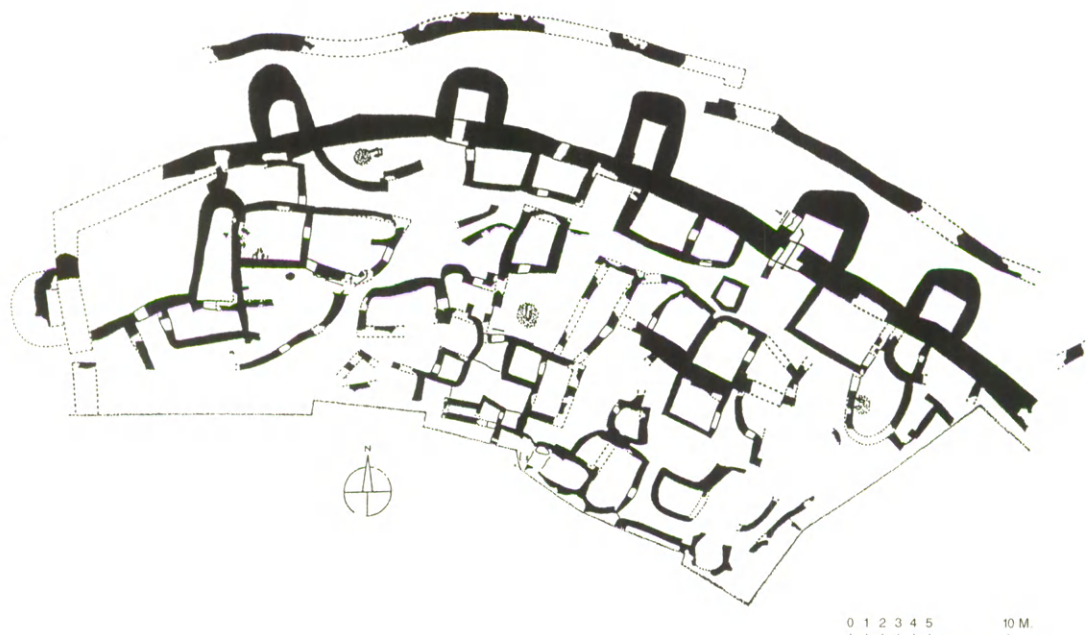
60. Σωτηρακοπούλου 2000, 92.

61. Μαρθάρη 2002, 102.

Στὴ Σύρο ὁ Τσουντας ἀνέσκαψε τὰ νεκροταφεῖα τῆς Χαλανδριανῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Λουκά, καθὼς καὶ τὴν ἀκρόπολη τῆς Χαλανδριανῆς, τὸ Καστρί.

Ἐξήντα χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸν Τσουντα τὶς ἀνασκαφές στὸ Καστρί συνέχισε ἡ Γερμανίδα ἀρχαιολόγος Εὐα-Μαρία Bossert τὸ 1962, ἡ ὁποία
 25 ἀπεκάλυψε ἓνα ἀκόμη μέρος τοῦ οἰκισμοῦ ἀλλὰ καὶ ἓνα τμῆμα τοῦ δυτικοῦ τείχους μὲ ἓναν ἀκόμη πύργο. Ὁ Τσουντας εἶχε ὑποθέσει ὅτι ἡ ἀκρόπολη ἦταν τειχισμένη μόνο ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά, τὴ βόρεια, ἐπειδὴ ἦταν ἐξαιρετικὰ ἀπόκρημνη καὶ ἄρα φυσικῶς ὄχυρή. Εἶχε ἐπίσης ὑποθέσει ὅτι ἡ ἀκρόπολη εἶναι ἀρχαιότερη τοῦ νεκροταφείου, ἀλλὰ ἡ νεότερη ἔρευνα ἀπέδειξε τὸ ἀντίθετο· ἴσως ἦταν ἡ μόνη χρονολόγησις γιὰ τὴν ὁποία ὁ ὑπολογισμὸς του δὲν ἦταν σωστός.

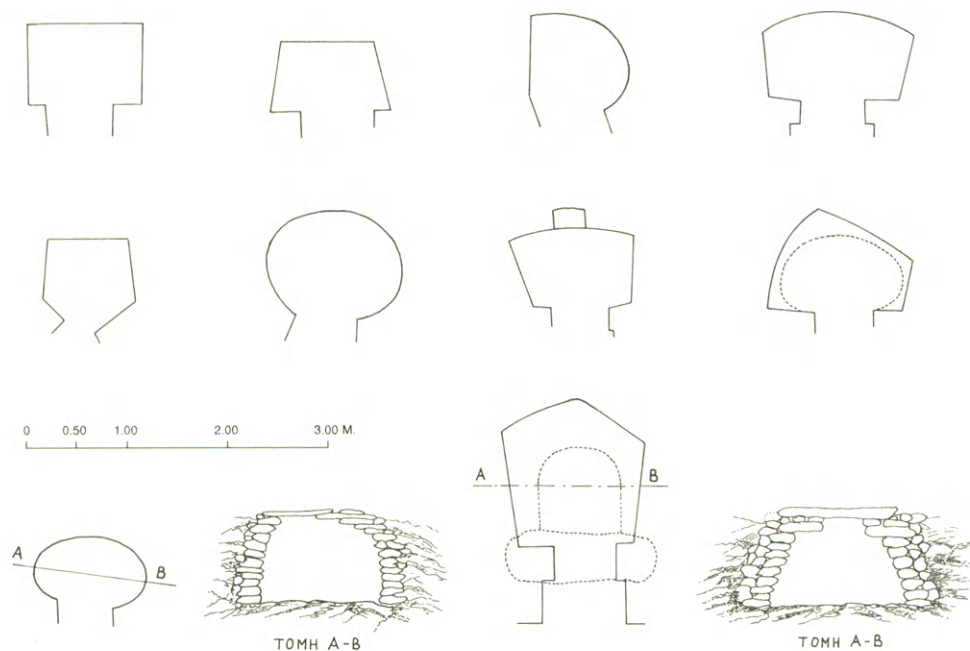
Στὸ νεκροταφεῖο τῆς Χαλανδριανῆς ἡ ἔρευνα ξανάρχισε σχετικὰ πρόσφατα ὑπὸ τὴν διεύθυνση τῆς Μαρίζας Μαρθάρη, προϊσταμένης τῆς ΚΑ' Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων, καὶ ἀνακαλύφθηκαν ἀσύλητοι τάφοι μὲ ἐξαιρετὰ εὐρήματα.

25. Κάτοψη τῆς ἀκρόπολης τῆς Χαλανδριανῆς Σύρου (Καστρί). Σχέδιο, Bossert 1967. Τέλος τῆς ΠΚ II περιόδου.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Τσουντα στὶς Κυκλάδες τὰ γνωρίζουμε κυρίως ἀπὸ τὰ δύο μνημειώδη ἄρθρα ποὺ δημοσίευσε στὴν *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα* τοῦ 1898 καὶ τοῦ 1899, σύντομα μετὰ τὴν λήξη τῶν ἐργασιῶν του, μὲ τὸν τίτλο «Κυκλαδικά». Εἶναι τὰ βασικὰ δημοσιεύματα γιὰ τὴ μελέτη τοῦ πολιτισμοῦ τῶν νησιῶν. Περιγράφει λεπτομερῶς τοὺς τάφους, τὰ ταφικὰ ἔθιμα καὶ τὰ κτερίσματα. Οἱ τάφοι εἶναι κιβωτιόσχημοι στὴν Ἀμοργὸ καὶ τὴν Πάρο, κιβωτιόσχημοι καὶ κατὰ κανόνα διπλοὶ στὴν Ἀντίπαρο καὶ τὸ Δεσποτικὸ, ἄλλοι μονοὶ καὶ ἄλλοι διπλοὶ στὴ Σίφνο, ἐνῶ ὁ τύπος τῶν τάφων τῆς Σύρου ἀπαντᾶται γιὰ πρώτη φορά. «Καὶ τὸ σχῆμα τῶν τάφων τούτων εἶναι περίεργον· πολλοὶ εἶναι τετράπλευροι, ἄλλοι μᾶλλον ἢ ἦπτον κυκλοτερεῖς, φαίνονται δὲ ὅτι ἀπομιμῶνται τὰς κατοικίας τῶν ζώντων· διότι ἐνῶ αἱ διαστάσεις τῶν εἶνε μικραὶ, καὶ ἐν ἐκάστῳ κατετίθετο ἄνωθεν συνήθως εἷς μόνος νεκρὸς, ὅμως ἔχουσι σχεδὸν πάντες θύραν ἐπὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν, πρακτικῶς ἄχρηστον»⁶². Οἱ τάφοι αὐτοὶ εἶχαν κατώφλια καὶ παραστάδες, εἶναι κτισμένοι

26

26. Κατόψεις καὶ τομές τάφων τῆς Σύρου. Νεκροταφεῖα Χαλανδριανῆς καὶ Ἀγίου Λουκά. Σχέδιο, Τσουντας 1899. ΠΚ II περίοδος.

62. ΠΑΕ 1898, 16.

27. Σύρος. Νεκροταφείο Χαλανδριανής. Ἡ πρόσοψη τοῦ τάφου 260.

27 σύμφωνα με τὸν ἐκφορικό τρόπο καὶ θεωροῦνται γενικά - καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Τσουντα - πρόδρομοι τῶν θολωτῶν. Ἐντόπισε ἐπίσης τὸν οἰκισμὸ τῆς Χαλανδριανῆς, κοντὰ στὸ νεκροταφεῖο καὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, καθὼς καὶ τὸν οἰκισμὸ τοῦ Πύργου στὴν Πάρο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἤδη ἔγινε λόγος, πού τοῦ ἐκίνησε ιδιαίτερα τὸ ἐνδιαφέρον.

Ὁ Τσουντας ἀνέσκαφε τὶς δύο μεγάλες ἀκροπόλεις τῆς Σίφνου καὶ τῆς Σύρου καὶ περιγράφει μὲ λεπτομέρεια τὸ ὄχυρωματικό τους σύστημα πού παρουσιάζει τόσα πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα, ἐνῶ ἡ χρονικὴ ἀπόσταση πού τὶς χωρίζει εἶναι πολὺ μεγάλη. Θεωρεῖ πιθανὸ ὅτι τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι «πατροπαράδοτον» στὰ νησιά. Ἀργότερα ὅταν ἀνέσκαφε τὴν ἀκρόπολη στὸ Διμήνι παρατήρησε ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὶς ὄχυρώσεις τοῦ Διμηνίου καὶ τοῦ Καστριοῦ, καὶ διατύπωσε τὴν ἄποψη ὅτι τὸ σύστημα τῶν διπλῶν ἢ καὶ τριπλῶν ὄχυρώσεων ἔχει τὴν καταγωγὴ του στὴ Θεσσαλία. Ὑπέθεσε ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Καστριοῦ εἶναι ἔποικοι πού ἤρθαν ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν Εὐβοία· τὴν ὑπόθεση αὐτὴ τὴν στήριξε σὲ συσχετισμοὺς ἀνάμεσα στὴν κεραμικὴ τῆς Χαλκίδας καὶ τῆς Σύρου ἀλλὰ καὶ στὴν τυπολογία τῶν τάφων. Οἱ κτιστοὶ τάφοι τῆς Σύρου, χωρὶς προηγούμενο στὶς Κυκλάδες, εἶναι κατὰ τὴ γνώμη του πιθανότατα

ἀπομιμήσεις τῶν θαλαμοειδῶν τῆς Χαλκίδας, τάφων δηλαδή πού θυμίζουσαν κατοικίες⁶³. Νεότερες ἐρευνες στοῦ Καστρί θά φέρουν ἀσφαλῶς νέα στοιχεῖα ὡς πρὸς τὸν τύπο τῆς ὀχύρωσης καὶ τὴν καταγωγή του.

Περιγράφει ἐπίσης ὅλα τὰ εὐρήματα· πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς καινούργια: στὴν Ἄμοργο ἀντελήφθη σ' ἓνα ἀγγεῖο γιὰ πρώτη φορά τὴ χρήση τροχοῦ⁶⁴. σὲ τάφο τῆς Χαλανδριανῆς βρῆκε λείψανα κλωστῆς πού ἦταν περασμένη σὲ μιὰ καρφίδα⁶⁵ καὶ ἴχνη ὑφάσματος στὴ λεπίδα τοῦ ἐγχειριδίου τῆς Ἄμοργου. Στὴν Πάρο, στὴν Ἄβυσσο, ἀνακάλυψε σκωρίες χαλκοῦ πού χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ συνευρήματα στὴν Πρωτοκυκλαδικὴ II περίοδο καὶ συνεπέρανε ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε ἤδη ἐγκατάσταση γιὰ τὴν καρίνευση χαλκούχων μεταλλευμάτων. Σκωρία χαλκοῦ, μῆτρες καὶ χοάνες ἀνακάλυψε ἐξάλλου καὶ στὴν ἀκρόπολη, στοῦ Καστρί. Σήμερα μὲ τις νεότερες ἐρευνες ἐγίνε πλέον γνωστὸ ὅτι οἱ Κυκλάδες εἶχε ἀρχίσει νωρὶς ἢ μεταλλουργία, ἥδη μάλιστα ἀπὸ τὰ τέλη τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς, στὴν ἐποχὴ του ὅμως ἦταν κάτι πρωτόγνωρο. Μεθοδικὸς καὶ πρωτοπόρος, ὁ Τσουντας ἐπιζητοῦσε καὶ χημικὲς ἀναλύσεις τῶν εὐρημάτων πού εἶχαν σχέση μὲ τὴν μεταλλουργία⁶⁶. ἀλλὰ καὶ γενικά, ἐπειδὴ τὸν ἀπασχολοῦσε ἡ ὀλοκληρωμένη ἐρευνα, ἐνδιαφερόταν γιὰ συμπεράσματα εἰδικῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ εἶχε ζητήσει τὴ γνώμη τοῦ ἀνθρωπολόγου Κλωνὸς Στεφάνου σχετικὰ μὲ τις διαφορὲς πού παρουσιάζουν τὰ κρανία τῶν κατοίκων τῆς Σύρου καὶ τῆς Πάρου⁶⁷.

Μὲ τις ἀνασκαφὲς τοῦ Τσουντα ἦρθαν στοῦ φῶς τὰ ἀρχαιότερα διαδήματα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, τὸ ἀρχαιότερο «ἀργυρόπλο» ἐγχειρίδιο, καθὼς καὶ πολλὰ «τηγανοειδῆ» σκεύη τῶν ὁποίων ἡ χρήση εἶναι ἀκόμη ἄγνωστη, ἂν καὶ εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι συνδέονται μὲ κάποια θρησκευτικὴ πεποίθηση. Ἡ Χαλανδριανὴ συνέδεσε τὸ ὄνομά της καὶ μ' ἓναν συγκεκριμένο τύπο εἰδωλίων πού ἐμφανίστηκε ἐκεῖ γιὰ πρώτη φορά. 28 29

Ἀξιοσημείωτες εἶναι οἱ συγκρίσεις πού ἔκανε μὲ τὰ τρωικὰ εὐρήματα, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ προϊστορικὴ ἀρχαιολογία βρισκόταν ἀκόμη στὰ σπάργανα: ὀστῆνοι σωλῆνες, ἓνα πάλινο σφονδύλιο, καθὼς καὶ ὀρισμένα ἀγγεῖα, ἔχουν τὰ ἀντίστοιχά τους στὴν Τροία καὶ προέρχονται ἀπὸ τις ἀνασκαφὲς τοῦ Schliemann, τις ὁποῖες καθὼς φαίνεται ὁ Τσουντας ἐγνώριζε καλά⁶⁸. Ἐχωριστὴ θέση ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα τῆς Χαλανδριανῆς

63. Τσουντας 1908, 388 σημ. 2.

64. Τσουντας 1898, 181.

65. Τσουντας 1899, 102.

66. Τσουντας 1898, 176, 190.

67. Τσουντας 1899, 108.

68. Τσουντας 1899, 108, 182.

28. Τηγανοειδές οκεῦος με ἐγχάρακτι σπειροειδή διακόσμηση ἀπὸ τῆ Σύρου. Νεκροταφεῖο Χαλανδριανῆς, Τ. 174.

Φέρει παράσταση πλοίου καὶ γυναικείου γεννητικοῦ ὄργάνου.

ΠΚ ΙΙ 2800-2300 π.Χ. Πηλός. Ὑψ. 0,06, μέγ. διάμ. 0,28 μ.

Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 4974.

29. Εἰδῶλιο ἀπὸ τῆ Σύρου. Νεκροταφεῖο Χαλανδριανῆς, Τ. 447.

Τὸ εἰδῶλιο ἀνήκει στὸν τύπο «Χαλανδριανῆς», ποῦ ὀνομάσθηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ ὀμώνυμο νεκροταφεῖο. Σχέδιο, Rambach 2000.

Τέλος ΠΚ περιόδου 2800-2300 π.Χ. Μάρμαρο. Ὑψ. 0,156 μ.

Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 5201.

30. «Δέπας ἀμφικύπελλον» ἀπὸ τὴν ἀκρόπολι τῆς Χαλανδριανῆς (Καστρί).

ΠΚ ΙΙ 2800-2300 π.Χ. Πηλός. Ὑψ. (συμπληρωμένο) 0,188 μ.

Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 5245.

κατέχει ένα «δέπας ἀμφικύπελλον», παρόμοιο μὲ τὰ τρωικά, τὸ πρῶτο ποὺ βρέθηκε στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Καὶ ἄλλες ὅμως παρατηρήσεις τοῦ Τσουντα συνδέουν τὰ κυκλαδικὰ εὐρήματα μὲ τὴν Τροία, ὅπως οἱ ὀπές στὶς λόγχες, τὸ ἔντυπο πλέγμα ποὺ διακοσμῆ τοὺς πυθμένες τῶν ἀγγείων τῆς Πάρου καὶ τῆς Ἀμοργοῦ, τὸ πρῶμο μέγαρο τοῦ Πύργου, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκοδομία ἀπαντᾷ σὲ οἰκίες τῆς Τροίας II ἢ μιὰ ὑποδομὴ κλίμακος στὸ Καστρί ἀνάλογη μιᾶς παρόμοιας ποὺ ὑπάρχει στὰ ἐρείπια τῆς Τροίας VI⁶⁹.

Σημαντικὰ εἶναι τὰ σχόλια καὶ οἱ περιγραφές γιὰ τὰ εἰδῶλια. Ξεχωρίζει τοὺς τύπους, διακρίνει τὰ ἴχνη χρώματος ποὺ φέρουν πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ καί, συγχρόνως μὲ τὸν Blinkenberg⁷⁰, κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Κυκλαδίτες, ὅπως καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι λαοί, εἶχαν τὴν συνήθεια νὰ κάνουν τατουάζ στὸ πρόσωπο καὶ στὸ σῶμα τους, «ἔστιζον τὸ σῶμα των»⁷¹. Ὁ Τσουντας ὅμως ἐνδιαφερόταν καὶ γιὰ τὴν ζωὴ τῶν νησιωτῶν, γιὰ τὰ προϊόντα τοῦ τόπου τους, γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας τους, καὶ σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο τὸν βοηθᾷ ἡ μελέτη τῶν ταφικῶν ἐθίμων. Πίστευε, καὶ εἶχε δίκιο, ὅτι ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ καὶ ὁ μεγάλος ἀριθμὸς εὐρημάτων ἔδινε τὴ δυνατότητα στὸν ἐρευνητὴ νὰ κάνει σωστὲς παρατηρήσεις καὶ ἀξιολογήσεις. Ἔτσι κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ μικρὰ νεκροταφεῖα, ὅπως τῆς Πάρου, τῆς Ἀντιπάρου καὶ τῆς Ἀμοργοῦ, δηλώνουν ὅτι οἱ κάτοικοι ζοῦσαν διεσπαρμένοι ἢ σὲ μικροὺς οἰκισμοὺς, ἐνῶ ἀντίθετα τὰ μεγάλα νεκροταφεῖα, ὅπως τῆς Χαλανδριανῆς, ἀποδεικνύουν ὅτι ὑπῆρχαν μεγάλοι συνοικισμοὶ ποὺ ἀποτελοῦντο ἀπὸ πολλὲς οἰκογένειες, συγγενεῖς ἴσως μεταξύ τους – συνοικισμοὶ γενῶν ποὺ θάβονταν σὲ τάφους κατὰ συστάδες.

Ὁ Τσουντας μὲ μεγάλη εὐθυκρισία καὶ σοφία ὀνόμασε «Κυκλαδικὸ» τὸν πολιτισμὸ ποὺ ἀνακάλυψε στὰ νησιά. Διέκρινε ὅτι ἦταν ἓνας μεγάλος πολιτισμὸς τοῦ Αἰγαίου μὲ τὰ δικά του ιδιότυπα χαρακτηριστικὰ καὶ τὸν χρονολόγησε μὲ μεγάλη ἀκρίβεια στὴν τρίτη χιλιετία π.Χ., τοποθετώντας τὴν ἀκμὴ του στὸ μέσο τῆς χιλιετίας. Ἀναγνώρισε δυὸ φάσεις, μιὰ παλαιότερη καὶ μιὰ νεότερη, καὶ ἀξιολόγησε μὲ ἀξιοθαύμαστο τρόπο ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν ἀνασκαφῶν. Ὁ ὄρος «Κυκλαδικός» καθιερώθηκε ἀμέσως διεθνῶς καὶ σήμερα, μετὰ ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια ἐρευνας στὶς Κυκλάδες, τὰ συμπεράσματα τοῦ Τσουντα ἰσχύουν πάντα.

69. Τσουντας 1899, 118. Ἡ Τροία II χρονολογεῖται γύρω στὰ 2600-2200 π.Χ. καὶ ἡ Τροία VI στὰ 1800-1300 π.Χ.

70. Blinkenberg 1896, 45.

71. Τσουντας 1898, 195.

ΣΥΡΟΣ. ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

Πρὶν ἀπὸ τὸν Τσοῦντα εἶχε κάνει ἔρευνες στὴ Σύρο καὶ ὁ Κλὼν Στέφανος. Ἦταν τότε φοιτητὴς στὸ Πανεπιστήμιο, ἡ Σύρος ἦταν ἡ πατρίδα του καὶ τὴν ἤξερε καλά. Εἶχε παρατηρήσει ἐπιγραφές χαραγμένες πάνω στὰ βράχια ποὺ περικλείουν τὸν ὄρμο τῶν Γραμμάτων – ὁ ὁποῖος γι' αὐτὸ τὸν λόγο ὀνομάσθηκε ἔτσι – καὶ ἐζήτησε ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας χρηματικὴ συνδρομὴ γιὰ νὰ τὶς ἀντιγράψει καὶ νὰ τὶς μελετήσει. Τὸ Συμβούλιο ἔδωσε πρόθυμα τὴ συγκατάθεσή του⁷².

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ ἐπισκέφθηκε καὶ τὴν Χαλανδριανή, ὅπου πραγματοποίησε λίγες ἀνασκαφές μὲ ἀξιόλογα εὐρήματα. Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ὁ Στέφανος διέγινωσε ἀμέσως ὅτι οἱ τάφοι ἦταν κυκλαδικοὶ καὶ ὄχι ρωμαϊκοί, ὅπως παλαιότερα εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Γρηγόριος Παππαδόπουλος. Δὲν δημοσίευσε ὁ ἴδιος τὰ εὐρήματά του καὶ ἔκτοτε ἔχουν σποραδικὰ μόνον δημοσιευτεῖ⁷³· βρίσκονται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο μαζί μὲ τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Τσοῦντα. Ὁ Στέφανος ἀναφέρει τὴν Χαλανδριανὴ τὸ 1874⁷⁴ καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ εἰδῶλια ποὺ εἶχε ἀνακαλύψει εἰκονίζεται στὸ *Ἀθῆναιον* 4 (1875, πίν. Α). Ἐνῶ βρισκόταν στὴν Χαλανδριανὴ εἶχε παρατηρήσει καὶ τὶς ὀχυρώσεις στὸ Καστρί, γιὰ τὶς ὁποῖες εἶχε διατυπώσει τὴν ἄποψη ὅτι ἀνήκουν σὲ μεταγενέστερους χρόνους. Ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι δὲν εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴν ἀκρόπολη. Ἡ δράση τοῦ Στεφάνου στὴ Χαλανδριανὴ ἀναφέρεται καὶ ἄλλου⁷⁵, στὸ ἀρχεῖο ὅμως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα, ἀν καὶ στὸ εὐρετήριο τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου σημειώνεται ὅτι οἱ ἀνασκαφές αὐτὲς ἔγιναν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς⁷⁶.

72. ΠΑΕ 1874, 32.

73. Parathanassopoulos 1981.

74. *Ἀθῆναιον* 3, 1874, 520 σμ. 7.

75. Blinkenberg 1896, 45 καὶ εἰκ. 67C, Pollak 1896, 188 καὶ Δρακάκης 1971-1973, 76.

76. Ὁ Κλὼν Στέφανος ἐπισκεπτόταν καθὼς φαίνεται τακτικὰ τὴ Σύρο. Τὸ 1903 ἢ 1904, καὶ ἐνῶ εἶχε ἤδη τὶς ἀνασκαφές στὴ Νάξο, βρέθηκε στὴν Χαλανδριανή, «*ἐτύχουσα ἐσχάτως ἐν Χαλανδριανῇ*» (ΠΑΕ 1904, 60 σμ. 1) καὶ ἀναζητήσε πληροφορίες γιὰ κάποιο εἰδῶλιο ποὺ βρισκόταν στὴν συλλογὴ Σ. Σκουλούδη. Δὲν εἶναι πιθανὸ νὰ πραγματοποιοῖσε ἄλλη ἔρευνα ἐκεῖ μετὰ ἀπὸ τὸν Τσοῦντα, οὔτε καὶ θὰ εἶχε νόημα. Σὲ μιὰ ἄλλη ἐπίσκεψή του στὴ Σύρο ἀνέσκαψε στὴ θέση Ὀμαλός, στὸν ἀγρὸ Ἐανθάκη. Ἡ ἀνασκαφὴ αὐτὴ ἔλαβε χώρα τὴν 1η Νοεμβρίου 1905 καὶ ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Σύρου (ἐκθεσὴ Α. Φραγκίδου 48, βλ. σμ. 120). Δὲν εἶναι ὅμως γνωστὲς ἄλλες λεπτομέρειες, οὔτε κἀν ἐὰν ὁ Στέφανος εἶχε ἐντολή.

Οί ἐπιγραφές στὰ Γράμματα, ἐθνικὲς καὶ θρησκευτικὲς, εἶναι κυρίως 31
 εὐκτῆριες ἐπιγραφές οἱ ὁποῖες ἔχουν χαραχθεῖ στὰ βράχια ἀπὸ ναυτιλλο-
 μένους πού κατέφυγαν στὸν ὄρμο μετὰ ἀπὸ ναυάγιο ἢ τρικυμία καὶ εὐχα-
 ριστοῦν ἢ χαράζουν ὡς ἐνθύμησι τὸ ὄνομά τους. Συχνὰ ἀναφέρεται ἡ
 «εὐπλοια», ἡ εὐχή γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ ταξιδιοῦ. Πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐπιγρα-
 φές αὐτὲς εἶχαν ἤδη καταστραφεῖ ἀπὸ τοὺς λατόμους ἢ ἀπὸ τὶς βροχὲς
 καὶ τὰ κύματα, ἐνῶ ἀπὸ ὀρισμένες διακρίνονταν μόνο ἴχνη. Στὰ χρόνια
 τοῦ Στεφάνου σώζονταν περίπου 100 ἀπὸ τὰ πάμπολλα χαράγματα πού
 ὑπῆρχαν ἄλλοτε καὶ ἡ ἀνάγνωσή τους δὲν ἦταν εὐκολή. Ὁ Στέφανος
 ἔμεινε στὴν ἐρημιὰ ἐκείνη δεκαπέντε μέρες καὶ κατόρθωσε νὰ ὀλοκληρώ-
 σει τὴν ἀποστολή του «ἐν μέσῳ ἀπέιρων κακουχιῶν». Οἱ ἐπιγραφές στὰ 32,33
 Γράμματα καλύπτουν, κατὰ τὴ γνώμη του, περίοδο περίπου 1.000 χρό-
 νων, ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ὡς τὶς ἀρχὲς τῆς δεύτερης χιλιετίας. Παρου-
 σιάζουν ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον καὶ μεγάλη ποικιλία. Ἐμφανίζονται σ' αὐ-
 τὲς ξένοι ἄνθρωποι καὶ ξένες χώρες πού ἀνήκουν σ' ἓναν εὐρὺ γεωγραφι-
 κὸ κύκλο, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία μέχρι τὴν Ἰταλία, τὴν
 Αἴγυπτο, τὴ Συρία ὡς καὶ τὴν Παννονία.

Ἐπάρχουν ἐπιγραφές ὀνομάτων καὶ μάλιστα σημαντικῶν ὅπως «Μί-
 θρης Πρεσβευτῆς Σαρδιανός», ἄλλες ἀφοροῦν στὶς σκοπιῆς ὅπως «Σκοπή
 Ἀθηνοβίου τοῦ ναυκλήρου», γιὰτὶ καθὼς φαίνεται κάποια σημεῖα τῶν βρά-
 χων χρησίμευαν ὡς σκοπιῆς, ἢ εἶναι ἐπιγραφές «μνήσεως», ὅπως «ἐμνή-
 σθη Σέλευκος», καὶ ἔχουν τὴ σημασία τῆς ἐνθύμησης ἢ καὶ τῆς δέησης.
 Ἐπίσης πολλὲς εἶναι κατεξοχὴν εὐκτῆριες μὲ εὐχὲς γιὰ τὸ ταξίδι τοῦ
 ἴδιου πού τὴν χαράζει ἢ συγγενῶν καὶ φίλων, καὶ τέλος ὀρισμένες εἶναι
 εὐχαριστήριες.

Οἱ χριστιανικὲς ἐπιγραφές εἶναι εὐκτῆριες ἢ εὐχαριστήριες καὶ εἶναι 34
 ἀξιοσημεῖωτο ὅτι τὰ περισσότερα ἀνδρικὰ ὀνόματα εἶναι ἀρχαῖα ἑλληνι-
 κά· ἀρκετὲς εἶναι χαραγμένες μέσα σὲ τετράγωνα πού μοιάζουν μὲ δέλ-
 τούς ἢ πινακίδες καὶ κοσμοῦνται μὲ διάφορα σύμβολα, σταυρούς, κρο-
 πῆγια, ρόδια κτλ.

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ ὄρμος τῶν Γραμμάτων, λόγῳ τῆς θέσης του εἶ-
 χε ἐξαρχῆς θρησκευτικὸ χαρακτῆρα ἢ ἂν τὸν ἀπέκτησε βαθμυδὸν ἐξαι-
 τίας τῶν ἐπιγραφῶν. Ὅπωςδήποτε στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ὑπῆρχε ἐκεῖ ἱερὸ
 τοῦ Σαράπιδος. Ὁ θεὸς αὐτὸς στὰ ὕστερα χρόνια τῆς ἀρχαιότητος ἐθεω-
 ρεῖτο προστάτης τῶν ναυτιλλομένων καὶ συλλατρευόταν μὲ τὴν Ἴσιδα
 Εὐπλοια. Ἡ Ἴσις, ὅπως καὶ ἡ Ἀφροδίτη, ἦταν θαλάσσιες θεές, προστάτι-
 δες τῶν ναυτικῶν. Στὰ χριστιανικὰ χρόνια εἶχε ἰδρυθεῖ στὰ Γράμματα
 ἓνας ναῖσκος, τοῦ ὁποῖου σώζονται λίγα λείψανα· ἴσως ἦταν ἀφιερωμένος
 στὸν Ἅγιο Φωκᾶ, τουλάχιστον αὐτὸ πιστεύει ὁ Στέφανος πού συνδυάζει
 δύο ἐπιγραφές: μιὰ πού ἀναφέρει ἐγκαίνια ναοῦ τοῦ Ἁγίου Φωκᾶ καὶ μιὰ
 δεύτερη πού εἶναι παράκληση στὸν ἴδιο ἅγιο.

ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΞΥΡΟΥ

68
 ΕΣΥΛΛΗΙΣΤΟΥ ΔΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΔΟΥΛΩ
 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΦΕΣΙΝ ΧΤΗ
 ΛΕΙΛΑΚΑΙ ΤΟΙΣΥΝ
 ΠΟΛΙΤΕΣ ΤΟΙΣ ΑΥΡΑΡΚΙΣ

70
 ΕΥΚΕΒΗΘΗ ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
 ΚΕΛΩΤΟΓΡΑΦΑΝ ΤΙΑ ΜΗ

76
 ΚΕΩΝΤΟΥΣ ΔΟΛΟΥΣΟΥΡΕ
 ΛΙΣΤΑΠΛΑΙΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ
 ΣΕΡΥΚΩΤΩΝ ΓΑΦΑΛΙΣΙ
 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

66
 ΞΕΩ ΤΩΝ ΙΑΙ ΤΩΝ ΛΙΟΚΟΝ
 ΤΩΝ ΜΕΚΑΛ ΝΟΙΣ

73
 ΚΙΤ ΚΕΣΟΝ ΤΩ ΠΛΟΙΟΝ ΜΑΡΙΑ
 ΙΣΔΟΥΡΟΥ ΠΙ ΝΑΥΣΩ

74
 ΛΟΥΛΑ ΣΦΡΟΝΤΩ

75
 ΚΙΤ ΚΕΣΟΝ ΤΩ ΠΛΟΙΟΝ ΜΑΡΙΑ
 ΙΣΔΟΥΡΟΥ ΠΙ ΝΑΥΣΩ

77
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

78
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

79
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

65
 ΟΧΥΡΟΙΩΝ ΑΓΙΩΝ
 ΣΩΣΣΙ ΛΑΟΙ
 ΙΩΙ ΟΙΥ
 ΜΑΥ ΚΑΗ Ψ

77
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

78
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

79
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

82
 ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΟΥΛΩ
 ΜΑΚΡΟΒΙΩΝ ΑΒΓΓΙΑΝΩ
 ΘΩ ΨΩ ΣΥΠΛΩ ΑΛΙΙ
 ΑΙΛ ΡΙΩΝ
 ΤΙΣ ΚΟ ΚΑΙ ΣΙΝ
 ΙΑΣ ΤΝ ΣΝΙΩΠΑ
 ΚΑΙ ΣΥΝ ΠΝΠΛΣ

83
 ΧΡΕΒΟΗΘΙΩ
 ΔΟΥΛ

91
 ΙΑΙ ΥΝΥΙ
 ΧΕΝΑΥΡΟΜΑ
 ΠΟΙ ΑΤΣΠΑ
 ΥΣΟΝΙΟΝ
 ΔΟΥΣΟΝΙΟΡΔΑΝΗ
 ΔΜΗΝ

92
 ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ
 ΔΟΥΛ
 ΣΝΩΤΩ

98
 ΣΩΜΕΤΗΟΥ
 ΚΕΝΤΑΡΧΟΥ
 ΚΑ Υ

80
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

84
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

94
 ΕΩΣ ΚΕΦΑΛΩ ΣΙΩΝΝΗ
 ΜΑΡΤΗΡΙΑ ΜΗΛ Ν
 ΜΕΤΑΘΗΣΕΥΝ ΠΑ
 ΚΑΤΕΠΟΡΕΑ ΜΕΝ ΜΙΝΗ
 ΙΑΝΝΑΡΙΟΙΣ ΙΑ
 ΔΑΜΗΡΕΩ

96
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

13
 ΕΥΠΛΑΕΤΟΣ
 64

83
 ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΔΟΥΛ
 ΣΩΣΟΥΡΟΥ
 ΚΑΡΙΩ

84
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

93
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

99
 ΕΠΩΝΥΜΑΤΟΣ ΟΥΖΟΝ
 ΕΙΩΡΤΥΛΙΣ
 ΕΩΘΙΣΥΠΕΡ ΥΑ

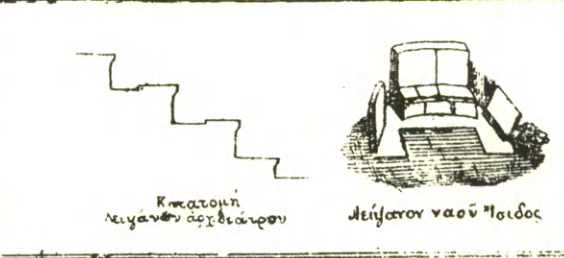
97
 ΑΕ
 ΝΠΕΤΡΟΝ
 ΕΝΓΟΜΛΑ ΔΕΦΡΟΝ
 ΤΟΓΚΑ ΦΟΕΜΑ ΡΙΑΝΩΝ
 ΟΣΙΩ ΑΔΕΛΡΕΜ ΛΙΟΝ
 ΟΣΤΟΝΕΝΑ ΤΟΝΑ ΤΣ
 ΥΡΚΙΣ ΥΣΙΒΑ ΜΙΝ

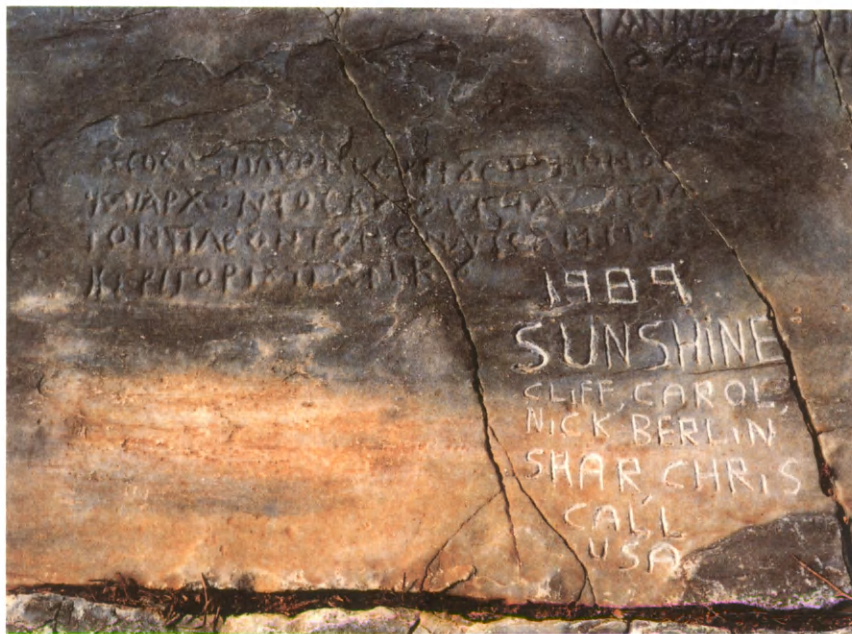
95
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

96
 ΚΕΒ ΘΙΤΩ ΠΟΙΩ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΩ
 ΚΕΙΣΙΑ ΣΦΡΟΔΚΟΝ Ο ΚΕΤΟΙΣ
 ΠΡΕΟΥΕΙΝ ΜΕΤΕ ΑΥΤΟ Υ
 ΚΕΙΩ ΜΑΝΗ ΤΩ ΓΙΑ ΨΕΥΜΙΑ

99
 ΕΠΩΝΥΜΑΤΟΣ ΟΥΖΟΝ
 ΕΙΩΡΤΥΛΙΣ
 ΕΩΘΙΣΥΠΕΡ ΥΑ

99
 ΕΠΩΝΥΜΑΤΟΣ ΟΥΖΟΝ
 ΕΙΩΡΤΥΛΙΣ
 ΕΩΘΙΣΥΠΕΡ ΥΑ

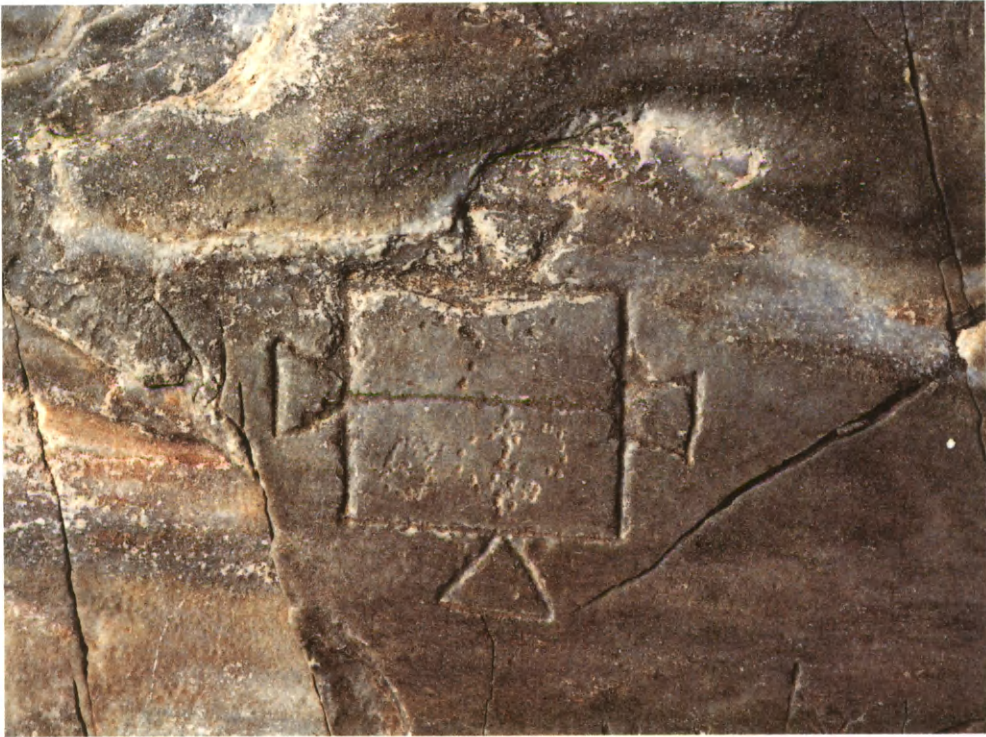

32. Σύρος. Έπιγραφή χαραγμένη σὲ βράχο στὸν ὄρμο τῶν Γραμμάτων. IG XII 5, 712, 96 B".
 "Ύστεροι ρωμαϊκοὶ χρόνοι.
 Τὸ 1989 στὸ ἴδιο σημεῖο ἔγινε ἓνα νέο χάραγμα.

33. Σύρος. Tabula ansata χαραγμένη σὲ βράχο στὸν ὄρμο τῶν Γραμμάτων μὲ ἐπιγραφή
 ὕστερων ρωμαϊκῶν χρόνων. IG XII 5, 712, 67 B'.

34. Σύρος. *Tabula ansata* χαραγμένη σὲ βράχο στὸν ὄρμο τῶν Γραμμάτων.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς στὰ Γράμματα ὁ Κλὼν Στέφανος ἐνετόπισε διάφορα ἀρχαῖα κτιριακὰ λείψανα στὴ Σύρο, στὸν λόφο Καταλύματα καὶ ἀλλοῦ, κυρίως ὅμως συνέλεξε καὶ δημοσίευσε ὅλες τὶς ἐπιγραφὲς τῆς Σύρου ποὺ ἦταν μέχρι τότε γνωστὲς ἢ ποὺ αὐτὸς ἀνακάλυψε.

Οἱ περιηγητὲς ὅπως ὁ Tournefort ἢ ὁ Pasch von Krienen ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὸ νησί, λίγο μιλοῦν γιὰ τὶς ἀρχαιότητες. Ὅταν ἀρχίσει νὰ κτίζεται ἡ Ἐρμούπολις μαζί μὲ ἄλλα ἀρχαῖα λείψανα, ἦρθαν στὸ φῶς πολλὲς ἐπιγραφὲς καὶ ὀρισμένους δημοσιεύτηκαν ἀπὸ ξένους ἐρευνητὲς, συχνὰ μὲ ἄτακτο τρόπο.

Στὴ δική του δημοσίευση στὸ *Ἀθήναιον* ὁ Στέφανος χωρίζει τὶς ἐπιγραφὲς τῆς Σύρου σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες, στὶς «ἐγχώριες» καὶ στὶς ἐπιγραφὲς τοῦ ὄρμου τῶν Γραμμάτων. Στὶς ἐγχώριες ἐπιγραφὲς περιλαμβάνονται πολιτικὲς, θρησκευτικὲς καὶ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὲς, ἐνῶ μιὰ μεγάλη ἐνότητα ἀποτελοῦν οἱ δημοθιονιακὲς – ἀφοροῦν δημόσια δωρεὰν δεῖπνα – ποὺ φωτίζουν πολὺ τὴν ζωὴ στὴ Σύρο κατὰ τὴ ρωμαϊοκρατία.

Σε μιὰ ἐπιγραφὴ νομικοῦ περιεχομένου⁷⁷ ἀναφέρεται ἕνα ἔγγραφο στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας [33]. Εἶναι τὸ ἀντίγραφο αὐτοῦ ποῦ ἐστάλη στὴ Σύρο «στὸν Σεβασμιώτατον Κύριον Φέλιξ, προεστῶτα τῶν ἐν Σύρῳ Καπουτσίνων» καὶ τὸ ἔχουν ὑπογράψει ὁ Πρόεδρος Φίλιππος Ἰωάννου καὶ ὁ Γραμματεὺς Στέφανος Κουμανούδης⁷⁸. Στὸ ἔγγραφο περιγράφεται ἡ δραστηριότητα τοῦ Στεφάνου στὴ Σύρο, ἡ συλλογὴ καὶ ἡ δημοσίευση τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὁ προβληματισμὸς του γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀνάγνωσης μιᾶς πολυστίχου ἐπιγραφῆς ποῦ βρίσκεται σὲ ἰδιοκτησία τοῦ τάγματος τῶν Καπουτσίνων· παρόλον ὅτι ὑπάρχει ἔκτυπο, ὁ Στέφανος δυσκολεύεται στὴν ἀνάγνυσή της καὶ πιστεύει ὅτι οἱ ἔμπειροί ἐπιγραφικοί ποῦ βρίσκονται στὴν Ἀθήνα θὰ μπορούσαν νὰ τὸν βοηθήσουν. Ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας παρακαλοῦν τὸν προεστῶτα τοῦ τάγματος νὰ στείλει τὸν λίθο στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ διαβαστεῖ, καὶ νὰ τὸν ἐπιστρέφουν ἀργότερα· ἐλπίζουν ὅτι ὁ ἡγούμενος θὰ «*παράσχει τῇ ἀρχαιολογίᾳ ταύτην τὴν εὐκολίαν*».

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ἡ ἐπιχείρηση αὐτὴ πραγματοποιήθηκε. Φαίνεται ὅμως ἀπίθανο. Ὁ Στέφανος ἔχει δημοσιεύσει τὴν ἐπιγραφὴ⁷⁹. εἶναι πράγματι μεγάλη καὶ εἶναι ἑλλιπής. Βρέθηκε σ' ἕναν τοῖχο ποῦ κατεδαφίστηκε, στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὴν Ἄνω Σύρο, καὶ ὁ φίλος του Ἰωσήφ Α. Σαλάχας, ποῦ τὸν βοήθησε συχνά, τοῦ εἶχε στείλει ἕνα ἔκτυπο στὴν Ἀθήνα. Εἶχε προφανῶς δυσκολίες νὰ τὸ διαβάσει καὶ ἐζήτησε ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία αὐτὴ τὴν ἐξυπηρέτηση.

ΝΑΞΟΣ. ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

Ἄν καὶ τὰ προϊστορικά λείψανα τῆς Νάξου ἦταν ἀκόμη τότε ἐλάχιστα, ὁ Κλὼν Στέφανος θεωροῦσε βέβαιο ὅτι τὸ νησί αὐτό, τὸ μεγαλύτερο τῶν Κυκλάδων, μὲ ἐξαιρετικὴ θέση «*ἐν μέσῳ τῆς μεγάλης ἐστίας τοῦ νησιωτικοῦ προμυκηναικοῦ πολιτισμοῦ*» καὶ φυσικὸ πλοῦτο, θὰ εἶχε ὀπωσδήποτε γνωρίσει σημαντικὴ ἀκμὴ ἤδη σὲ ἀρχαιοτάτη ἐποχὴ.

77. IG XII 5, 654.

78. Ὁ πατέρας Φέλιξ ἢ Φῆλιξ ἦταν γενικὸς οἰκονόμος τοῦ τάγματος τῶν Καπουτσίνων. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος γιὰ τὴν διάδοση τῆς πίστεως ἱκανοποίησε τὸ αἰτημὰ του γιὰ τὴν ἐπίσκευή τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὴν Ἄνω Σύρο. Μὲ χρήματα ποῦ προσέφεραν οἱ εὐεργέτες τῶν μοναχῶν τοῦ σχήματος τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου ἡ ἐκκλησία ἀνακαινίσθηκε μεταξύ 1848 καὶ 1855 καὶ ἐνισχύθηκε ἡ μονὴ μὲ νέους μοναχοῦς (Μ. Ν. Ροῦσοῦς-Μηλιδῶνης, *Φραγκισκανοὶ Καπουκίνοι. 400 χρόνια προσηφωρὰ στοὺς Ἕλληνες (1585-1995)*. Ἀθήνα 1996, 236-7).

79. *Ἀθήναιον* 3, 1874, 643.

Μετά από αίτησή του στο Διοικητικό Συμβούλιο της Αρχαιολογικής Έταιρείας, ο Κλών Στέφανος άρχισε ανασκαφές στη Νάξο το 1903 και τις συνέχισε ως το 1911. Έρευνησε πολλές αρχαίες θέσεις με την προσοχή του πάντα στραμμένη στην προϊστορική εποχή. Ανακάλυψε νεκροταφεία, οικισμούς και ακροπόλεις με πλήθος εύρημάτων που παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Οί έκθέσεις του δημοσιεύονται άνελλιπώς ως προς τόν χρόνο αλλά έλλιπώς ως προς τó περιεχόμενο, στα *Πρακτικά* της Αρχαιολογικής Έταιρείας.

Τό 1903 άνέσκαφε νεκροταφείο στους Καρβουνόλακκους, τήν Κέλη, τόν Σπεδό και συστάδα τάφων στόν Άϊλά· τό 1904 τό έκτεταμένο νεκροταφείο στις Φυρρόγες τής περιοχής Άθαλάσσου· επίσης στην ίδια περιοχή τό νεκροταφείο στόν Λούρο με πλούσιους τάφους· επίσης στα Μνημόρια και στο Καστράκι (Πολίχνη)· τό 1906 στόν Κάμπο τής Μάκρης, στα Λιγαρίδια, τόν Κλειδό, τόν Πάνορμο και πάλι στόν Σπεδό, όπου και αναγνωρίσθηκε μιá μικρή ακρόπολη· τό 1908 στην Κωριακή, στόν όρμο Άπόλλωνος και στο Καστράκι, τό νεκροταφείο και τήν ακρόπολη· τό 1909 και τό 1910 ξαναγύρισε στο Καστράκι· τό 1909 άνέσκαφε τάφους στους Μέλανες, και τέλος τό 1910 τό μεγάλο νεκροταφείο τών Άφεντικών και τήν φυσική ακρόπολη τής Ριζοκαστελλιās.

Οί τάφοι είναι του ίδιου κυκλαδικού τύπου όπως στην Πάρο και τήν Αντίπαρο, οί νεκροί είναι θαμμένοι με τήν ίδια συνεσταλμένη στάση και συνοδεύονται από τά κτερίσματά τους: άγγεία πάλινα και λίθινα, λεπίδες και πυρήνες όψιανού, ειδώλια, εργαλεία, λίγα όπλα και κοσμήματα.

Τό πρώτο έγγραφο του Στεφάνου άπευθύνεται στόν Άντιπρόεδρο τής Αρχαιολογικής Έταιρείας, τόν Δημοσθένη Τσιβανόπουλο [34]· παραλείπει άλλες ανασκαφές και αναφέρεται άποκλειστικά στο σπουδαιότατο και σχεδόν άθικτο νεκροταφείο στη θέση Φυρρόγαις τής περιοχής Άθαλάσσου. Στα εύρήματα συγκαταλέγονται πάλινες πυξίδες, μαρμάρινες φιάλες, ψήφοι, λεπίδες όψιανού και πολλά πάλινα άγγεία «*σικιοειδῆ*», τά γνωστά πάλινα «*καντήλια*». Τά άγγεία είναι γενικά χειροποίητα είτε άκόσμητα ἢ με εγγάρακτη διακόσμηση, ενώ ξεχωρίζει μιá πρόχους με γραπτή «*δρυφρακτοειδῆ*» διακόσμηση κατά ζώνες. Μεταλλικά άντικείμενα δέν υπήρχαν⁸⁰. Στα εύρήματα από τις Φυρρόγες αναφέρεται και τό έπόμενο έγγραφο προς τόν Άντιπρόεδρο τής Έταιρείας [35], όπου τόν πληροφορεί ότι όλα τά εύρήματα φυλάσσονται στην άστυνομία Νάξου, που θεωρείται ως ἡ μόνη άσφαλής έναπόθεση.

35

80. Στα *Πρακτικά* όμως τής Αρχαιολογικής Έταιρείας ο Στέφανος αναφέρει ότι τό μόνο μεταλλικό εύρημα ήταν μιá χρυσή ψήφος (ΙΑΕ 1904, 60 και Stephanos 1905, 224) που άποτελεί τήν πρώτη εμφάνιση χρυσοῦ στις Κυκλάδες.

35. Ραμφόστομη πρόχους με γραπτή δρυφρακτοειδή διακόσμηση από τη Νάξο. Νεκροταφείο στις Φυρρόγες, Τ. 28. ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Πηλός. Ύψ. 0,157. Αθήνα, Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 6109.2.

Τὸ ἔγγραφο πρὸς τὸν Πρόεδρο⁸¹ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας [36] ἀναφέρεται μόνο σὲ μιὰ ἀνασκαφὴ κοντὰ στὴν Μητρόπολη τῆς Νάξου. Ὁ Κλὼν Στέφανος τὴν περιγράφει μὲ κάθε λεπτομέρεια ἀλλὰ εἶναι φανερό ὅτι ὁ χώρος αὐτὸς δὲν ἦταν τῆς ἐπιλογῆς του. Πρόκειται γιὰ μιὰ σωστική ἀνασκαφὴ τὴν ὁποίαν ἀνέλαβε μετὰ ἀπὸ παράκληση τοῦ Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἐπειδὴ κατὰ τὴ διάρκεια ἐργασιῶν στὸ κεντρικὸ αὐτὸ σημεῖο τῆς πόλης εἶχαν ἐμφανιστεῖ ἀρχαῖα λείψανα. Ἀνέσκαψε τὴν περιοχὴ καὶ ἀποκαλύφθηκαν σπόνδυλοι κιόνων δωρικοῦ ρυθμοῦ πού θὰ ἀνῆκαν σὲ κάποιο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ὄμως δὲν βρέθηκε. Δύο ἀκόμη σπόνδυλοι κάτω ἀπὸ τὸ ἱερό ἑνὸς ναῦσκου καὶ ἕνας τρίτος, πού χρῆσιμευε γιὰ σκάφη κοντὰ σὲ ἕνα πηγάδι, εἶναι φανερό ὅτι συναντῶνται μὲ τοὺς προηγούμενους. Τὰ θραύσματα χρηστικῶν ἀγγείων καὶ τὰ λίγα νομίσματα δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ταύτιση τοῦ χώρου μὲ ναὸ ἢ ἄλλο κτίσμα πού νὰ συνδέεται μὲ λατρεία.

Ἐπειδὴ ἡ περιοχὴ πού ἀνασκάφηκε βρίσκεται ἀκριβῶς ἀνάμεσα στοὺς κεντρικοὺς δρόμους τῆς πόλης, ὁ Στέφανος ἔκρινε σωστὸ νὰ τὴν ἐπιχώσει καὶ νὰ ἀφήσει ἀκάλυπτο μόνο τὸ τμήμα ὅπου ὑπῆρχαν οἱ σπόνδυλοι. Τελειώνει τὴν ἀναφορά του λέγοντας ὅτι ἐπιστρέφει στὶς ἔρευνες καὶ τὶς ἀνασκαφὲς πού εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὰ προηγούμενα χρόνια. Ἄν καὶ πρόκει-

81. Ἀπευθύνεται στὸν Πρόεδρο προφανῶς ἐκ παραδρομῆς. Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἦταν τότε ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος. Στὴν πραγματικότητα προῆδρευσεν ὁ Ἀντιπρόεδρος Δημοσθένης Τσιβανόπουλος.

ται για τόσο συγκρατημένο άτομο, διακρίνεται μιὰ κάποια ἀνακούφιση στὴν τελευταία αὐτὴ παράγραφο γιὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ προχωρήσει σ' αὐτὸ πού πραγματικά τὸν ἐνδιαφέρει.

Ἡ ἀρχαία πόλη τῆς Νάξου βρισκόταν στὴ θέση τῆς σημερινῆς, γι' αὐτὸ καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν ἀρχαίων μνημείων ὑπῆρξε μεγάλη καὶ οἱ ἀνασκαφὲς ἀναγκαστικά περιορισμένες. Τὸ κέντρο τῆς πόλης, τῆς ὁποίας ἓνα μεγάλο τμῆμα σκεπάζεται σήμερα ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἦταν στὴν περιοχὴ τῆς Μητρόπολης, ὅπου καὶ ἡ ἀγορά. Ἀνάμεσα στὴ Μητρόπολη καὶ στὴ θάλασσα ὑπῆρχε μιὰ πλατεία μὲ στοῦς δωρικοῦ ρυθμοῦ στὸν περίγυρό της. Στὴν περιοχὴ αὐτὴ προφανῶς εἶχαν ἐστιασθεῖ οἱ σωστικὲς ἔρευνες τοῦ Στεφάνου.

Στὸ τέταρτο ἐγγραφοῦ του πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας [37] ὁ Κλῶν Στέφανος ἀναφέρεται σὲ τρεῖς ἀνασκαφικὲς θέσεις. Στὴν προϊστορικὴ ἀκρόπολη Καστράκι στὸ Πολίχνη ἀνέσκαψε λείψανα οἰκημάτων πού βρισκόνταν κοντὰ σὲ ἓνα κύριο οἰκοδόμημα πού εἶχε ἀνασκάψει τὸν περασμένο χρόνο συγχρόνως μὲ ἓνα τμῆμα τείχους. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωσε πάμπολλα πῆλινα ἀγγεῖα ἀλλὰ κανένα μεταλλικὸ ἀντικείμενο.

Στὴ φυσικὴ ἀκρόπολη Ριζοκαστελλιά, κοντὰ στὸ χωριὸ Τρίποδες, τὸ ἔδαφος ἦταν κατάσπαρτο ἀπὸ κομμάτια ὄψιανου καὶ τὸ γεγονός αὐτό, καθὼς καὶ κάποια κτιριακὰ λείψανα μὲ προϊστορικὸ φαινομενικὰ χαρακτηριστῆρα, παρουσίαζαν ἀνασκαφικὸ ἐνδιαφέρον. Ὁ Στέφανος ἀνέσκαψε ἓνα οἰκοδόμημα μὲ δύο παρακείμενους οἰκίσκους, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀφθονία τοῦ ὄψιανου, τὸ κτίριο δὲν περιεῖχε παρὰ λίγα ὄστρακα «*παλαιότερας κεραμειτικῆς*» καὶ διάφορα σπασμένα ἀγγεῖα ἀνακατεμένα μὲ καρφιά καὶ ἄλλα σιδηρὰ μικροαντικείμενα νεότερων χρόνων. Ἡ περιγραφὴ αὐτὴ εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀόριστη. Δὲν διασαφηνίζεται ἂν τὰ ὑπάρχοντα κτιριακὰ λείψανα ἦταν ὄντως προϊστορικά, ἂν τὸ οἰκοδόμημα πού ἀνέσκαψε ἦταν προϊστορικὸ, οὔτε ποιᾶς ἐποχῆς εἶναι τὰ ὄστρακα «*παλαιότερας κεραμειτικῆς*». Ἡ νεότερη ἔρευνα, βασισμένη σὲ κεραμικὰ εὐρήματα, ἔδειξε ὅτι ὑπῆρχε πράγματι ἐκεῖ μιὰ προϊστορικὴ ἐγκατάσταση, διαφόρων ὅμως ἐποχῶν, ἴσως πρωτοκυκλαδική, ἀλλὰ κυρίως μεταγενέστερων χρόνων, μεσοκυκλαδικὴ καὶ μυκηναϊκῆ⁸².

Τέλος στὴ θέση Ἀφεντικά, κοντὰ στὸ χωριὸ Σαγγρί, ὁ Στέφανος ἀνέσκαψε μεγάλο καὶ πλούσιο προϊστορικὸ νεκροταφεῖο. Στὰ εὐρήματα συγκαταλέγονται ἀγγεῖα χειροποίητα, πυξίδες ἀκόσμητες ἢ μὲ ἐγχαράξεις, δύο περιδέραια λίθινα, δύο μαρμάρινα εἰδῶλια, ἓνα μαρμάρινο ποτήρι κτλ.

82. Scholes 1956, 12.

Ἡ ἀνασκαφὴ ὁμῶς θὰ συνεχιστεῖ ὡς τὸν Ὀκτώβριο, καταλήγει ὁ Στέφανος, γιατί οἱ τάφοι εἶναι πολὺ κοντὰ στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ σύλψή τους εὐκόλη. Ἦταν ἐπομένως ἀνάγκη νὰ ὀλοκληρωθοῦν οἱ ἐργασίες τὸ ταχύτερον.

Παρατηροῦμε ὅτι στὰ ἔγγραφα τοῦ ὁ Κλὼν Στέφανος περιγράφει πολὺ ἀπλὰ τοὺς τάφους καὶ εἶναι πολὺ φειδωλὸς ὡς πρὸς τὴν ἀπαρίθμηση καὶ τὴν περιγραφὴ τῶν εὐρημάτων του, καὶ τοῦτο παρόλον ὅτι εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντα. Περισσότερες πληροφορίες ἀντλοῦμε ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις πού ἔστειλε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

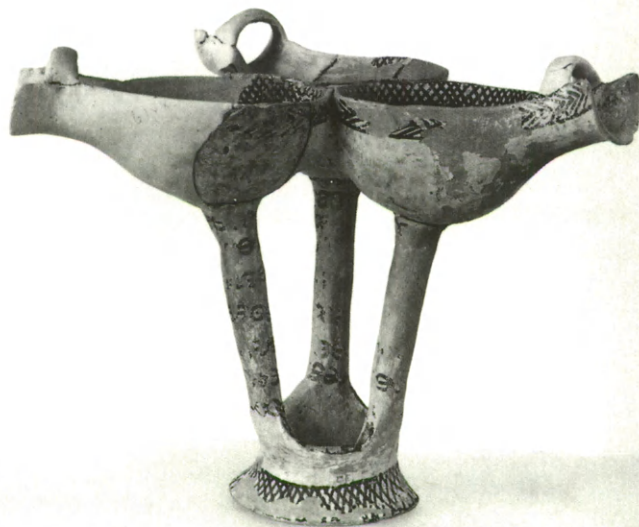
Τὸ νεκροταφεῖο τοῦ Σπεδοῦ ἦταν πλουσιότατο. Ἀπὸ αὐτὸ προέρχεται μιὰ μεγάλη ὁμάδα μαρμάρινων εἰδωλίων ἐνὸς συγκεκριμένου τύπου, πού
 36, 37 ὀνομάσθηκε τύπος Σπεδοῦ. Ἀπὸ τὸν τάφο 10 προέρχεται τὸ ἐντελῶς
 38 πρωτότυπο εὐρημα, ἕνας πῆλινος τριπλὸς λύχνος. Ἐφερε γραπτὴ διακόσμηση καὶ ἦταν ἴσως λατρευτικὸς ἢ προοριζόταν γιὰ νεκρικὴ χρῆση.

36. Εἰδῶλιο ἀπὸ τὴ Νάξο. Νεκροταφεῖο Σπεδοῦ, Τ. 10.
 ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Ὑψ. 0,587 μ.
 Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 6195.

37. Νάξος. Νεκροταφείο Σπεδοῦ. Τὸ ταφικὸ σύνολο τοῦ τάφου 10.
Φωτογραφία Κλωνός Στεφάνου, 1905.

38. Τριπλὸς λύχνος με γραπτὴ διακόσμηση ἀπὸ τὴ Νάξο. Νεκροταφείο Σπεδοῦ, Τ. 10.
ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Πηλός. Ὑψ. 0,19 μ.
Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 6108.

39. Ραμφόστομη φιάλη, «σαλτσιέρα», με γραπτή διακόσμηση από τη Νάξο. Νεκροταφείο Σπεδοῦ, Τ. 10.

ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Πηλός. Ὑψ. 0,19, μῆκ. 0,30 μ.
Αθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 6107.

Ἡ ἔρευνα ἔδειξε ὅτι περιεῖχε λάδι καὶ εἶναι μία ἀπὸ τὶς πρῶτες μαρτυρίες
39 γιὰ τὴ χρήση τοῦ ἐλαιολάδου στὸ Αἰγαῖο. Ἀπὸ τὸν ἴδιο τάφο μιὰ ραμφό-
στομη φιάλη με γραπτή διακόσμηση ἔχει τὸ πολὺ χαρακτηριστικὸ σχῆμα
τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς II περιόδου ποὺ κοινῶς ὀνομάζεται «σαλτσιέρα»
(sauce-boat). Ἡ ἀκριβὴς χρήση τοῦ τύπου εἶναι ἄγνωστη, ἴσως ἦταν ἀγ-
γεῖο γιὰ ἔκχυση, τελευταῖα ὅμως ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι πιθανῶς
40 νὰ ἦταν ἀγγεῖο γιὰ πόση. Ἀξιοσημεῖωτη εἶναι ἐπίσης μιὰ μικρὴ γραπτὴ
41 πρόχους με διακόσμηση ποὺ φέρει στὸν λαιμὸ καὶ στοὺς ὄμους λείψανα
ἀργυρῆς ἐπένδυσης. Τὸ δοχεῖο αὐτὸ περιεῖχε ἐπίσης λάδι⁸³.

Ἀπὸ τὸν τάφο 23 τῆς συστάδας τάφων στὸν Αἶλα ἓνα χάλκινο πριόνι
41 ἀκέραιο εἶναι τὸ ἀρχαιότερο ποὺ ἔχει βρεθεῖ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ δεί-
χνει τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ ἀνάπτυξης τῆς κυκλαδικῆς μεταλλουργίας. Ἀπὸ
τὸν τάφο 24 τοῦ ἴδιου νεκροταφείου ὀκτώ «μινωικὰ» μόνωτα κύπελλα
42 τύπου Βαφειοῦ με ἀπλὸ γραπτὸ διάκοσμο ὑποδηλώνουν τὶς σχέσεις

83. Stephanos 1905, 220.

41

40

42

40. Ραμφόστομη πρόχους με γραπτή διακόσμηση από τη Νάξο. Νεκροταφείο Σπεδοῦ, Τ. 10.
ΠΚ ΙΙ 2800-2300 π.Χ. Ππλός. Ύψ. 0,085 μ.
Αθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 6109.1.

41. Πριόνι ἀπὸ τὴ Νάξο. Συστὰς τάφων στὸν Αἰλά, Τ. 23.
ΜΚ ΙΙ 2000-1600 π.Χ. Χαλκός. Μῆκ. 0,22 μ.
Αθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 6196.

42. Μόνωτο κύπελλο τύπου Βαφειοῦ ἀπὸ τὴ Νάξο. Συστὰς τάφων στὸν Αἰλά, Τ. 24.
ΜΜ ΙΙΙ. Γύρω στὸ 1600-1550 π.Χ. Ππλός. Ύψ. 0,081, διάμ. 0,117 μ.
Αθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 6120.

Κρήτης και Κυκλάδων. Τὰ κύπελλα εἶναι τροχήλατα· μιμοῦνται, ἀλλὰ ἀρκετὰ ἄτεχνα, μινωικά πρότυπα τῆς ὕστερης καμαραϊκῆς τεχνοτροπίας. Ὁ Στέφανος σημειώνει ὅτι ὁ τάφος στὸν ὁποῖον βρέθηκαν γειτονεύει μὲ τὸν τάφο πού περιεῖχε μεταλλικά ἀντικείμενα, ὅπως τὸ πριόνι πού ἀναφέρθηκε πρὶ πάντων, καὶ μ' ἓνα τρίτο πού περιεῖχε μιὰ ἀδιαμφισβήτητη πρωτοκυκλαδικὴ πυξίδα⁸⁴.

Ἡ συστάδα τάφων στὸν Αἶλὰ παρουσιάζει πολλὰ προβλήματα χρονολόγησης, διότι ὀρισμένα εὐρήματα χρονολογοῦνται στὴν Πρωτοκυκλαδικὴ περίοδο, ἄλλα στὴν Μεσοκυκλαδική, ὅπως τὸ πριόνι, ἢ καὶ στὴν Ὑστεροκυκλαδική, ὅπως τὰ κύπελλα⁸⁵. Ἡ δυσκολία ὀφείλεται καταρχὴν στὶς ἑλλειπτικὲς περιγραφὲς τοῦ ἀνασκαφέως, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ περίπτωση τὰ εὐρήματα νὰ ἔχουν ἀνακατευθεῖ καὶ παρατοποθετηθεῖ. Μπορεῖ ἴσως νὰ συμπεράνει κανεὶς ὅτι ἓνα πρωτοκυκλαδικὸ νεκροταφεῖο συνέχισε νὰ εἶναι σὲ χρῆση ὡς τὶς ἀρχὲς τῆς Ὑστερης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἂν καὶ τὸ διάστημα τοῦ χρόνου ἀπὸ τὴν Πρωτοκυκλαδικὴ περίοδο ἕως τὸν 16ον αἰ. εἶναι πολὺ μεγάλο⁸⁶.

Ἐνα ἔξοχο ταφικὸ σύνολο ἀνακάλυψε ὁ Στέφανος στὸν ἀσύλητο τάφο 26 τῆς συστάδας τάφων στὸν Λοῦρο τῆς περιοχῆς Ἀθαλάσσου. Σὲ μιὰ

43. Νάξος. Συστάς τάφων στὸν Λοῦρο Ἀθαλάσσου. Τὸ ταφικὸ σύνολο τοῦ τάφου 26. Φωτογραφία Κλωνὸς Στεφάνου, 1905.

84. Stephanos 1905, 221.

85. Karantzali 1996, 24, Renfrew 1972, 344.

86. Barber 1987, 184.

κόγχη επτά μαρμάρια ειδώλια στέκονταν ὄρθια «ένποιούντα τὴν ἐντύ- 43
 πωσιν ὀμάδος θεῶν ἐν σπκῶ», σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή του⁸⁷. Στὴν ἐν-
 διαφέρουσα φωτογραφία τῆς ἐποχῆς εἰκονίζονται μαζί μὲ τὰ συνευρήμα-
 τα, ἓνα ἐξαίρετο τηγανοειδὲς σκεῦος καὶ ἄλλα ἀγγεῖα, καθὼς καὶ μὲ μιὰ
 ὀμάδα ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολὺ μικρὰ ἀγγεῖα, λεπίδες ὀφριανοῦ, ἓνα
 τριπτήριο καὶ μικρὰ χάλκινα σύνεργα καλλωπισμοῦ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σκεῦη
 αὐτὰ διατηροῦσαν ἀκόμα ἴχνη χρώματος στὸ ἐσωτερικὸ τους καὶ τὸ σύ-
 νολο τῶν ἀντικειμένων χρυσίμευε, καθὼς φαίνεται, ὄχι μόνον γιὰ ἀπλὸ
 καλλωπισμὸ ἀλλὰ καὶ γιὰ στίξη, γιὰ «τατουάζ». Στὸν πλοῦσιο αὐτὸ τάφο
 ὑπῆρχαν ἐπίσης περίπου 200 ἀργυρὰ διάτρητα δισκάρια ποὺ σχηματίζαν
 περιδέραιο, μιὰ ἀργυρὴ φῆφος, μιὰ λίθινη, καὶ τέσσερα θαλάσσια διά-
 τρητα ὄστρακα.

Τὰ ειδώλια εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ πάριο μάρμαρο καὶ ἀνήκουν 44
 στὸν τύπο Λούρου, ὅπως ὀνομάσθηκε ἡ κατηγορία αὐτὴ ἀπὸ τὸ συγκε-
 κριμένο εὔρημα. Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἐπτά ποὺ εἶχε ἀνακαλύψει ὁ Στέφα-
 νος, ἔχουν ἐντοπισθεῖ τὰ ἔξι· δύο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι γυναικεῖα.

Εἶναι ἀξιοπερίεργο ὅτι δὲν ἀναφέρει σὲ κανένα ἔγγραφο τὴ σημαντικὴ
 ἀνακάλυψη ἐνὸς θολωτοῦ τάφου στὴν Κωμιακὴ, τὴν περιγράφει ὁμως
 στὴν ἐκθέσὶ του στὰ *Πρακτικά*⁸⁸. Ὁ τάφος ἦταν σὲ καλὴ κατάσταση ἀλλὰ
 συλημένος· ἐκτὸς ἀπὸ λίγα θραύσματα χρηστικῶν, καθὼς φαίνεται, ἀγ-
 γείων δὲν βρέθηκε τίποτε ἄλλο, οὔτε κὰν ὀστά.

Στὶς ἐκθέσεις τοῦ Στεφάνου σημειώνονται ὀρισμένες ἐνδιαφέρουσες
 παρατηρήσεις, ὅπως τὸ γεγονός ὅτι πολλὰ κτερίσματα ποὺ βρέθηκαν με-
 ταχειρισμένα ὑποδηλώνουν ὅτι τὰ εἶχε στὴ χρῆση του ὁ νεκρὸς ἐν ζωῇ.
 Σχετικὰ μὲ τὰ ειδώλια ξεχωρίζει τὰ ἄμορφα ἢ πρῶιμα καὶ τὰ ἄλλα ποὺ
 εἶναι «τελείου νησιωτικοῦ τύπου» καὶ μὲ τὸν ὄρο αὐτὸ ἐννοεῖ προφανῶς
 τὰ ειδώλια μὲ τοὺς διπλωμένους βραχίονες, ὅπως αὐτὰ τοῦ τύπου Σπε-
 δοῦ. Ξεχωρίζει ἐπίσης αὐτὰ ποὺ προορίζονταν γιὰ νὰ στέκονται καὶ ἐκεῖ-
 να ποὺ ἦταν φτιαγμένα γιὰ νὰ βρίσκονται σὲ ὑπτια θέση. Κατέληξε, ὅπως
 ὁ Τσουντας παλαιότερα, στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ειδώλια ἦταν χρωματι-
 σμένα ἀλλὰ καὶ ὅτι καὶ οἱ νησιῶτες συνήθιζαν τὴ στίξη, τὸ τατουάζ. Ση-
 μείωσε τὴ συνύπαρξη γραπτῶν ἀγγείων καὶ ειδωλίων ἐξελιγμένης μορ-
 φῆς⁸⁹, καὶ ὑπέθεσε ὅτι ὑπῆρχε χρονικὴ συνάφεια· ἀναφέρει ἐπίσης καὶ
 τὴν ἀνακάλυψη ειδωλίων ἀπὸ πηλό, σπάνιο τύπο σ' ἓνα νησί ποὺ ἔχει
 ἄφθονο μάρμαρο⁹⁰. Τὰ ειδώλια αὐτὰ, ἓνα «ἄτεχνο» ἀπὸ τὸ Καστράκι καὶ

87. ΠΑΕ 1904, 60.

88. ΠΑΕ 1908, 116.

89. ΠΑΕ 1903, 57.

90. ΠΑΕ 1908, 117 καὶ ΠΑΕ 1909, 210.

44. Έξι ειδώλια από τη Νάξο. Συστάς τάφων στον Λοῦρο Αθαλάσσου, Τ. 26.
Τέλος ΠΚ Ι 3000-2800 π.Χ. Μάρμαρο. Ύψ. 0,174/0,193/0,15/0,215/0,20/0,180 μ.
Αθήνα, Έθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 6140.6-6140.11.

ένα σύμπλεγμα ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Κωμιακῆς, δὲν ἔχουν ἐντοπισθεῖ. Πιθανότατα ἔχουν χαθεῖ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου γιατί τότε τὰ ἀρχαῖα τῆς Νάξου εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ γυμνάσιο καὶ μετὰ διασκορπίσθηκαν. Ἐκτοτε ἔχουν βρεθεῖ πρωτοκυκλαδικὰ σχηματικὰ πῆλινα ειδώλια στὴ Νάξο, στὴ θέση Μικρὴ Βίγλα⁹¹ καί, πρόσφατα, ἀλλὰ ἐπίσης σχηματικὰ, στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας⁹². Ὁ Στέφανος δὲν ἀναφέρει καμία χρονολογία γιὰ τὸ δικό του εὔρημα. Μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι τὸ πῆλινο σύμπλεγμα πὺ βρέθηκε στὴν Κωμιακὴ σὲ κτιστὸ τάφο «*ύστερωτέρων χρόνων*»⁹³ εἶναι ἴσως μυκηναϊκό, ἀλλὰ τὸ «ἄτεχνο» τοῦ Καστρακιοῦ εἶναι πιθανότατα σχηματικὸ πρωτοκυκλαδικό. Οἱ ἀνασκαφές τοῦ Στεφάνου συμπληρῶνουν ἐκείνες τοῦ Τσουντα στὴ γνώση τοῦ Κυκλαδι-

91. Barber-Hadjianastasiou 1989, 114-132.

92. Sotirakopoulou 2004.

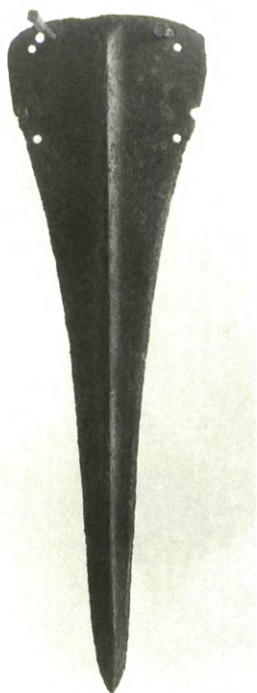
93. Οἱ κτιστοὶ ἐπιμήκεις τάφοι «*ύστερωτέρων χρόνων*» εἶναι πιθανότατα παρόμοιοι με αὐτοὺς πὺ ἀνακαλύφθηκαν ἀργότερα στὰ Λιγαρίδια (ΑΔ 20, 1965, Β3, 505). Χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο.

κοῦ πολιτισμοῦ, γιατί καὶ αὐτὸς εἶχε μοναδικὰ εὐρήματα. Εἶναι κρίμα ὅτι ὁ πλοῦτος αὐτὸς εἶναι γνωστὸς τόσο ἀποσπασματικά.

Στὸν τάφο 38 σὲ μιὰ συστάδα τάφων στὸν ὄρμο τοῦ Ἀπόλλωνα ἦρθε στὸ φῶς ἓνα ἀκόμη ἐξαιρετὸ εὐρημα, ἓνα «ἀργυρόπλο» ἐγχειρίδιο παρόμοιο μὲ ἐκεῖνο ποῦ εἶχε βρεῖ ὁ Τσουντας στὴν Ἀμοργό. Ἡ λεπίδα στερεωνόταν στὴν λαβὴ μὲ τέσσερα ἀργυρὰ καρφιά ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζονται τὰ τρία. Εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ ιδέες κυκλοφοροῦσαν γρήγορα ἀπὸ τὸ ἓνα νησι στὸ ἄλλο, καὶ πιθανότατα καὶ οἱ τεχνίτες ταξίδευαν καὶ ἐφάρμοζαν τὶς νέες τεχνικές. Τὸ ἐγχειρίδιο αὐτὸ ὑποδηλώνει, ὅπως ἔχει ἤδη λεχθεῖ, τὴν προηγμένη μεταλλουργία τῶν Κυκλάδων στὴν Πρωτοκυκλαδικὴ περίοδο.

Σὲ μιὰ σύντομη ἐκθεση τοῦ Στεφάνου⁹⁴ ἀναφέρεται καὶ ἓνα ἄλλο σημαντικὸ εὐρημα ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῶν Ἀφεντικῶν. Πρόκειται γιὰ ἓνα μαρμάρينو εἰδῶλιο ἀρπιστοῦ, παρόμοιο μ' αὐτὰ ποῦ εἶχαν βρεθεῖ παλαιότερα στὴν Κέρο καὶ στὴ Θήρα.

45

46. Εἰδῶλιο καθιστῆς μορφῆς ἀρπιστοῦ ἀπὸ τὴ Νάξο. Νεκροταφεῖο Ἀφεντικῶν, Τ. 40.

ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Μάρμαρο. Ὑψ. 0,125 μ.

Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 8833.

45. Ἐγχειρίδιο ἀπὸ τὴ Νάξο. Συστάς τάφων τοῦ ὄρμου Ἀπόλλωνος, Τ. 38B.

ΠΚ II 2800-2300 π.Χ. Χαλκός, ἀργυρός. Μῆκ. 0,197 μ.

Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 6197.

94. ΠΑΕ 1910, 272.

ΘΗΡΑ. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΦΙΝΤΙΚΛΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

Παρόλον ὅτι ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἡ πρόθεσις γιὰ νὰ διενεργηθοῦν ἀνασκαφές στὴ Θήρα, ἐν τούτοις τὸ σχέδιον αὐτὸ δὲν εὐδωθήκε παρὰ μόνον τὸ 1967 μὲ τὶς περιφημεις ἔρευνες στὸ Ἀκρωτήρι. Μιὰ σύντομη ἀνασκαφὴ ἔγινε τὸ 1873 στὸ Καμάρι τῆς Θήρας, μετὰ ἀπὸ αἴτησις πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τοῦ φιλαρχαίου Νικ. Βαρβαρήγου ποὺ εἶχε βρεῖ ἀρχαῖα λείψανα στὸ χωράφι του. Μὲ δική τους δαπάνη ὁ Σπυρίδων Φιντικλῆς⁹⁵ καὶ ὁ Ἰωάννης Παπαδάκης⁹⁶, μέλη τοῦ Συμβουλίου καὶ οἱ δύο, μετέβησαν στὴ Θήρα, ἀνέσκαψαν τὴ θέσις, ἔκαναν ὀρισμένες γενικὲς παρατηρήσεις στὸ νησί καὶ ἀντέγραψαν ἐπιγραφές. Ὅταν ἐπέστρεψαν ὑπέβαλαν λεπτομερῆ ἔκθεσις γιὰ τὸ ταξίδι τους, ἡ ὁποία ὅμως δὲν δημοσιεύτηκε⁹⁷. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἦταν ἀξιόλογα.

Ἐπὶ τοῦ ὅτι ἔτις ἀκόμη μιὰ πηγὴ ποὺ ἀναφέρει αὐτὴ τὴν ὑπόθεσις⁹⁸. Ὁ Παν. Εὐστρατιάδης σημειώνει ὅτι ὁ ἑπαρχος τῆς Θήρας παραπονέθηκε στὸ Ὑπουργεῖο πὼς οἱ δύο καθηγητὲς Φιντικλῆς καὶ Παπαδάκης ἀφοῦ ἀνέσκαψαν στὴ θέσις Καμάρι κοντὰ στὸ χωριὸ Γωνιὰ καὶ ἀνεκάλυψαν «ἀρχαίους λίθους», ἀνεχώρησαν ἐσπευσμένως καὶ τοὺς ἄφησαν «ἐρριμμένους στὸν ἀγρό», χωρὶς νὰ λάβουν καμιά πρόνοια. Ὁ ἑπαρχος τῆς Θήρας ἐρωτᾷ «τί ποιτεόν». Ὁ Εὐστρατιάδης παρέπεμψε τὴν ὑπόθεσις στὸν Πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας γιὰ νὰ ἐρωτηθοῦν σχετικῶς τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου. Ἡ ἀπάντησις ἤρθε καὶ ἐστάλη στὸν ἑπαρχο Θήρας στὶς 31 Αὐγούστου 1873 ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ τὸ περιεχόμενον.

Τὸ θέμα εἶναι περίεργον ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσις τῶν *Πρακτικῶν* δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε κάποιο πρόβλημα στὴ Θήρα καὶ οἱ δύο καθηγητὲς δὲν ἦταν ἄτομα ἐπιπόλαια ὥστε ν' ἀφήσουν τόση ἀκαταστασία. Εἶναι πιθανὸν γιὰ κάποιο λόγο νὰ ἔφυγαν βιαστικά, ἴσως γιὰ νὰ προλάβουν κάποιο πλοῖον ἴσως πάλι νὰ εἶχε γίνει κάποια κακὴ συνεννόησις μὲ τοὺς ντόπιους γιὰ τὴν τακτοποίησις τῶν ἀρχαίων. Ἐπίσης μπορεῖ ὁ Βαρβαρήγος

95. Σπυρίδων Φιντικλῆς (1820-1894). Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1862-1894), τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Διεξήγαγε ἀνασκαφές σὲ διάφορες θέσεις, στὶς Πλαταιές, τὴ Θήβα, στὸ Καμάρι τῆς Θήρας - τὴν ἀρχαία Οἶα - τὸ 1873, τὴν Κόρινθον, τὴν Χαϊρώνεια, τὸν Κεραμεϊκόν, τὸν Ραμνούντα, τὸν Θορικόν καὶ τὸ Ἀμφιάρειον.

96. Ἰωάννης Παπαδάκης (†1876). Καθηγητὴς τῶν Μαθηματικῶν στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1863-1875). Παρακολοῦσε συστηματικὰ τὶς ἀνασκαφές καὶ βοηθοῦσε οὐσιαστικὰ σχεδιάζοντας τὰ μνημεῖα.

97. ΠΑΕ 1874, 32.

98. Ἀρχεῖον Παν. Εὐστρατιάδης ἀρ. πρωτ. 6396, 20/8/1873.

να χολώθηκε, έπειδή δέν θεώρησαν σκόπιμο ἢ δέν εἶχαν τὸν χρόνο νὰ συνεχίσουν τὴν ἀνασκαφή, ἐνῶ αὐτὸς φανταζόταν ὅτι θὰ ὑπῆρχαν σπουδαία εὐρήματα.

Στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ. πραγματοποιοῖσε στὴν ἀρχαία Θήρα ἀνασκαφὲς μεγάλης ἔκτασης ὁ βαρῶνος Friedrich Hiller von Gaertringen. Ὁ Hiller γεννήθηκε στὸ Βερολίνο τὸ 1864 καὶ πέθανε τὸ 1947 στὸ Thurnau. Ἦταν ἀπὸ εὐγενῆ οἰκογένεια καὶ σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας του πού ἀκολούθησαν στρατιωτικὴ σταδιοδρομία αὐτὸς προτίμησε τὴν ἀκαδημαϊκὴ ὁδό. Σπούδασε κλασικὴ Φιλολογία καὶ ἀρχαία Ἱστορία στὰ Πανεπιστήμια τοῦ Βερολίνου, Göttingen καὶ Tübingen καὶ ἔγινε διδάκτωρ σὲ ἡλικία 22 ἐτῶν. Ἐργάσθηκε στὴν Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου καὶ ταξίδεψε πολὺ στὴν Ἑλλάδα. Μεταξὺ ἄλλων ἐπισκέφθηκε τὴν Σαντορίνη. Ἡ ἰδιότυπη φυσιογνωμία τοῦ νησιοῦ καὶ ἡ δυσκολία πού παρουσίαζαν οἱ ἀνασκαφὲς ἐκεῖ ἀσκούσαν ἔλξη στὸν νέο ἀρχαιολόγο. Ἀνέσκαψε ἀπὸ τὸ 1896 ἕως τὸ 1902, ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἀρχαίας Θήρας πού εἶχε σκεπαστεῖ ἀπὸ ἓνα στρῶμα στάχτης 6 μέτρων. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς του δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸ 1899 ἕως τὸ 1904 στὸ τετράτομο ἔργο *Die Insel Thera in Altertum und Gegenwart*.

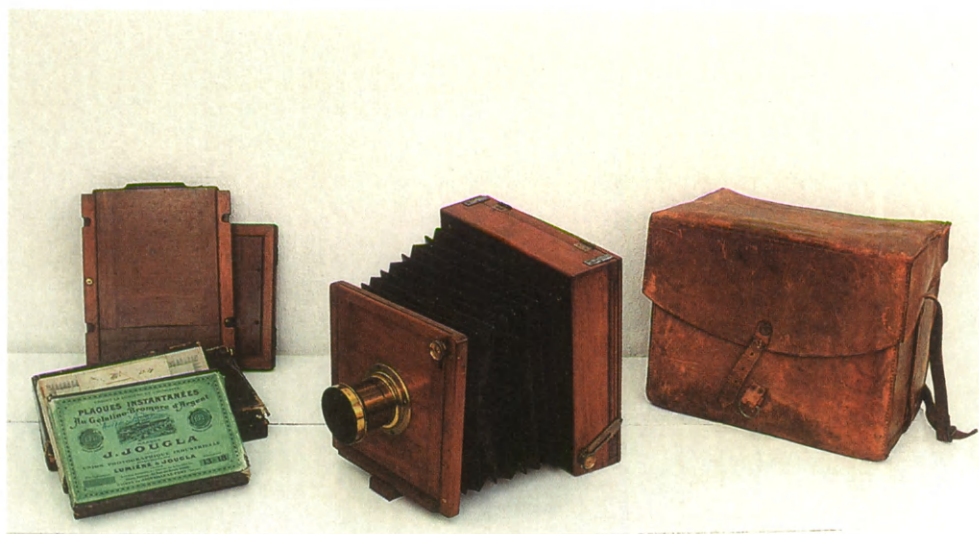
Ἡ ἐργασία δέν ἦταν εὐκόλη. Ἡ ἀρχαία Θήρα εἶναι κτισμένη στὸ Μέσα Βουνό, σὲ μιὰ βραχῶδη ἀπόκρημνη ράχη, 350 μέτρα πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἡ ζέστη, οἱ ἄνεμοι, ἡ δύσβατη περιοχὴ δημιουργοῦσαν μεγάλα προβλήματα. Ὁ Hiller ἔμενε σ' ἓνα παλιὸ ἐκκλησιάκι κοντὰ στὸν χῶρο τῆς ἀνασκαφῆς σὲ δύσκολες συνθῆκες διαβίωσης, ἀλλὰ εἶχε τὴν ικανοποίηση νὰ βλέπει μιὰ ὀλόκληρη πόλη νὰ βγαίνει στὸ φῶς.

Ἡ ἀρχαία Θήρα ἰδρύθηκε τὸν 9ο π.Χ. αἰ. ἀπὸ Δωριεῖς τῆς Λακωνίας πού ἐπέλεξαν αὐτὴν τὴ φυσικὰ ὀχυρωμένη θέση. Ἡ πόλη εἶναι μακρόστενη: ἔχει μῆκος 800 μ. καὶ πλάτος 160 ἕως 200 μ. Κατὰ μῆκος τῆς κυρίας ὁδοῦ εἶχαν κτιστεῖ ναοί, δημόσια κτίρια, ἀγορὰ καὶ ἰδιωτικὲς οἰκίες. Ἡ Θήρα γνώρισε μιὰ δευτέρη μεγάλην ἐποχὴ ὅταν τὴν κατέκτησαν οἱ Πτολεμαῖοι καὶ τὴν ἀνοικοδόμησαν. Πρὸς τὸ τέλος τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ἄρχισε νὰ πέφτει σὲ λήθη καὶ ξεχάστηκε ἐντελῶς, ὥσπου νὰ τὴν ξυπνήσει ἡ σκαπάνη τῶν ἀρχαιολόγων.

2. Αρχαιολογία και καθημερινή ζωή

Ἡ ζωή τῶν πρωτοπόρων ἀρχαιολόγων στό τέλος τοῦ 19ου αἰ. καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. δέν ἦταν εὐκόλη. Οἱ δυσκολίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς μᾶς ἀποκαλύπτονται μέσα ἀπό τὰ ἔγγραφα. Τό περίπλοκο διοικητικό σύστημα δέν διευκόλυνε τὰ πράγματα. Ἕνα μόνιμο πρόβλημα ἦταν ἡ ἔλλειψη πιστώσεων καί γι' αὐτό παραπονιοῦνται σχεδόν ὅλοι στά ἔγγραφά τους· ἕνα ἄλλο ἦταν οἱ συνεχεῖς καθυστερήσεις στίς ἐντολές, στήν ἀλληλογραφία, στήν ἀποστολή ὑλικοῦ. Ὁ Πίππας περιμένει λουκέτα ἀπό τήν

47 Ἀθήνα, ὁ Σταυρόπουλλος ζητᾶ στίς 18/7/1899 ἀπεγνωσμένα μιὰ φωτογραφική μηχανή τῆς ὁποίας ἡ δαπάνη εἶχε ἐγκριθεῖ ἀπό τόν περασμένο Μάιο, καί πού ἀκόμη δέν εἶχε φθάσει. Αἰσθάνεται ὅτι πρέπει νά ἐξηγήσει ἀναλυτικά [17] τόν λόγο γιά τόν ὁποῖο τοῦ εἶναι ἀπαραίτητη, πράγμα αὐτονόητο σήμερα.

47. Ἡ φωτογραφική μηχανή τοῦ Δημητρίου Σταυροπούλλου. Χρησιμοποιήθηκε ἀργότερα ἀπό τόν Δημοσθένη Πίππα.
Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκόνου.

Οί κακοκαιρίες στις Κυκλάδες και ή επικοινωνία με τὰ συγκοινωνιακά μέσα τῆς ἐποχῆς ἦταν μιὰ ἄλλη πηγή δυσκολιῶν. Σὲ ἔγγραφό του [20] ὁ Σταυρόπουλλος περιγράφει ἕνα ταξίδι με ἰστιοφόρο μεταξύ Δήλου καὶ Μυκόνου ἐκείνη τῆ χρονιά πού οἱ τρικυμίες ἦταν συχνές. Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τῆ διαδρομὴ ἀρρώστησε «*καταβραχεῖς καὶ ἐκ τούτου σοβαρῶς νοσήσας*», τόσο πού δὲν μποροῦσε νὰ στείλει τὴν ἀναφορά του. Τέτοια ἐπεισόδια ἦταν πολὺ συνηθισμένα μεταξύ Δήλου, Μυκόνου καὶ Ρήνειας. «*Οὐδεμιὰ ἐγένετο ἐργασία ἔνεκα τῆς σφοδρότητος τῶν ἐπὶ ἡμέρας πολλὰς ἀδιαλείπτως πνεόντων ἀνέμων οἵτινες κατέστησαν ... ἀδύνατον τὸν ἐκ Μυκόνου εἰς Ρήνειαν πλοῦν ... τῶν ἐργατῶν*», ἀναφέρει ὁ Σταυρόπουλλος στίς 19/7/1898 [12], καὶ ὁ Σταματάκης «*Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ καθαρίσωμεν ... ἔνεκα τῶν σφοδρῶς πνεόντων ἀνέμων, οἵτινες ἐμπόδιζον τοὺς ἐργάτας τῆς ἐργασίας*» [6]. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πίππας παραπονιέται ὅτι ἡ κακοκαιρία εἶναι τόσο δυνατὴ ὥστε τὸν ἐμποδίζει νὰ συναντήσῃ τὸν ἔφορο. Ὁ Τσοῦντας ἀποκλείσθηκε στὴν Ἀντίπαρο καὶ δὲν μπόρεσε νὰ σκάψῃ σ' ἕνα βράχο κοντὰ στὸ Δεσποτικὸ ὅπου εἶχαν ἐντοπισθεῖ ἀρχαῖα· ὅσο γιὰ ἕνα ταξίδι ἀπὸ τῆ Σίφνο στὴν Κίμωλο, ἦταν τόσο ἀμφίβολο ὥστε προτίμησε νὰ τὸ ματαιώσῃ⁹⁹.

Ἡ διαμονὴ σὲ περιοχὲς ἄγονες, ὅπως ἡ Δῆλος, δημιουργοῦσε προβλήματα καὶ στίς πιὸ καθημερινὲς ἀνάγκες, ὅπως εἶναι ἡ τροφή. Ὁ Πίππας παραπονιέται, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ἀλλὰ καὶ ὁ καρτερικὸς Σταματάκης «*Ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν δυσκολίας διὰ τὴν τροφήν μας ...*», πληροφορεῖ τὸν Κουμανοῦδη στὸ γράμμα του ἀπὸ τῆ Ρήνεια στίς 29/4/1873 [1].

Ἐπῆρχαν ὁμως καὶ προβλήματα ἄλλης φύσεως πού σχετίζονταν με τὶς καταστροφὲς τῶν ἀρχαίων· πολλὲς γίνονταν ἀπὸ τοὺς ντόπιους πού χρησιμοποιοῦσαν τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ἢ γιὰ νὰ φτιάξουν ἀσβέστη ἢ ἀπλῶς ἐπειδὴ τοὺς ἐμπόδιζαν. Ὁ Σταματάκης εἶδε τὶς ἀβεστοκαμίνους μέσα στὸν χῶρο τῆς Δήλου καὶ πληροφορεῖ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας [6], ὅτι αὐτὲς κατασκευάσθηκαν τὸ 1827, ὅταν μετὰ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Χίου κτιζόταν ἡ Σύρος. Στίς ἀβεστοκαμίνους ὀφείλεται ἡ μεγάλη φθορὰ στὸν ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος· γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ εἶχε διαμαρτυρηθεῖ παλαιότερα καὶ ὁ Ross τὸ 1834 καὶ εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν νομάρχην Κυκλάδων τὴν κατεδάφισή τους¹⁰⁰.

Ἡ Δῆλος ἰδιαίτερα, ἦταν ὁ πρῶτος στόχος τῶν ἀρχαιοκαπήλων καὶ εἶχε ληστευθεῖ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Ὅθωνα· ἀλλὰ ἐκτὸς τούτου ἦταν οὐσιαστικὰ τὸ μεγάλο λατομεῖο τῶν Κυκλάδων. Τὸ νησι ἦταν ἀκατοίκητο ἀπὸ τὸν 7ο ἢ τὸν 8ο μ.Χ. αἰῶνα καὶ στὸ λιμάνι κατέφευγαν ἐλεύθερα τὰ πλοῖα.

99. Τσοῦντας 1898, 175.

100. Μαρθάρη 2005, 9.

Τὰ ἀρχαῖα ἦταν εὐκόλῃ λεία γιὰ πειρατὲς καὶ ναυτικούς, καὶ δὲν ὑπῆρχαν δισταγμοί. Ὁ περίφημος μαρκήσιος de Nointel (1635-1685), πρέσβυς τῆς Γαλλίας στὴν Κωνσταντινούπολη, εἶχε ἤδη πλουτίσει τὴ συλλογὴ του μὲ δηλιακὰ ἔργα¹⁰¹.

Ἀργότερα ὁ Bory de Saint Vincent ἀναφέρει ὅτι εἶδε ἐργάτες σὲ ἀσβεστοκάμινο τῆς Δήλου νὰ μεταφέρουν ἀρχαῖα στὴ Σύρο γιὰ νὰ τὰ πουλήσουν, ἀλλὰ καὶ ὁ Emm. Wolff γύρω στὰ 1829 γράφει ὅτι ἕνας Γάλλος μετέφερε στὴ Σύρο 20 ἐπιτύμβια ἀπὸ τὴ Δῆλο καὶ ἄλλα τόσα ἀπὸ τὴ Μύκονο γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Πράγματι πολλοὶ ταξιδιωτὲς ἦρθαν στὴν Ἑλλάδα ἀνάμεσα στὰ 1827 καὶ 1830 γιὰτὶ ὁ πόλεμος τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ τὰ φιλελληνικὰ κινήματα στὶς χῶρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης εἶχαν κεντρίσει τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Φαίνεται ὅτι ἡ κοσμοπολίτικη Σύρος μὲ τὰ ξένα προξενεῖα ἦταν ἕνα σταυροδρόμι γιὰ τὸ ἐμπόριο τῶν ἀρχαιοτήτων, στὸ ὁποῖο καὶ οἱ ντόπιοι ἦταν πρόθυμοι ἀρωγοί.

Ὁ Καποδίστριας, στὴν προσπάθειά του νὰ περιμαζέψει τὸ χάος, εἶχε δώσει σαφεῖς ἐντολὲς νὰ μὴν δίνονται ἄδειες ἀνασκαφῆς καὶ ὁ Μουστοξύδης ιδρύοντας τὸ Μουσεῖο τῆς Αἴγινας συνέλεξε ὅσα ἀρχαῖα ἦταν δυνατὸν στὸ διάστημα τῆς σύντομης παραμονῆς του ὡς Ἐφορος τοῦ πρώτου μουσείου τῆς Ἑλλάδος.

Στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ. ὑπῆρχαν πάντα ἐπεισόδια, φυσικὰ μικρότερης ἐκτασης. Κάποιος ἀλλοδαπὸς εἰδοποίησε τὸν Κουμανούδη, Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὅτι ἕνας λεμβοῦχος ποῦ ἔκανε τὴ διαδρομὴ Τίνου-Δήλου μετακόμισε μαρμάρινα τεμάχια ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐστάλην μῆνυμα στὸν δήμαρχο Μυκόνου καὶ τὰ μάρμαρα «ἀνευρέθησαν»¹⁰². Λίγο ἀργότερα ὁ Εὐστρατιάδης, Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, σημειώνει «ἐπισκευαζομένης οἰκίας ἐν Ἐρμουπόλει Μαριγῶς Κυριάκου ἀνεκαλύφθησαν ἐδώλια θεάτρου καὶ κατεστράφησαν βανδαλικῶς»¹⁰³.

Ἡ ἀρχαιοκαπηλία ἦταν καὶ τότε, κυρίως βέβαια τότε, μιὰ μεγάλη πληγὴ καὶ συχνὰ ἀφοροῦσε ὑψηλὰ ἰστάμενα πρόσωπα. Τὸ 1877 ὁ Κλὼν Στέφανος «κατεμήνυσεν» τὸν Γάλλο πρόξενο στὴ Σύρο C. Challet ἐπειδὴ στὴν περιοχὴ Τσιγκανόκαστρο ἀπέσπασε ἀπὸ ἕνα βράχο μιὰ ἐπιγραφὴ καὶ τὴν μετεκόμισε «ὑπὸ χωρικῶν» στὴν οἰκία του στὴ Σύρο. Τὸ Ὑπουργεῖο ἔγραψε σχετικὰ στὸν νομάρχην Κυκλάδων, ὁ ὁποῖος ἀπάντησε ὅτι τὴν ἐπιγραφὴ ἐπούλησε στὸν Γάλλο πρόξενο ὁ Δομήνικος Ἰακώβου Πα-

101. Couilloud 1974, 11 σμ. 3.

102. Ἀρχεῖο Παν. Εὐστρατιάδης, Σεπτέμβριος 1877.

103. Ἀρχεῖο Παν. Εὐστρατιάδης, 13/3/1882.

λαιολόγος¹⁰⁴. Δέν ἐξακριβώθηκε ποῦ βρίσκεται ἡ ἀλήθεια, ἡ ἐπιγραφή πάντως δέν περιλαμβάνεται στὴ δημοσίευση τοῦ Στεφάνου.

Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1878 ὁ ἐντεταλμένος στὴ Δῆλο ὑπάλληλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Κωνσταντῖνος Σκόκος ἀναφέρει ὅτι ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας κόμης Tissot μαζί μὲ τὸν Th. Homolle, τὸν ὑπεύθυνο τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς, «ἐζήτησαν νὰ κόψωσι διὰ πρίονος καὶ νὰ ἀπαγάγωσι» ἓνα λίθο μὲ τὴν ἐπιγραφή «οἱ ἐκ Τύρου καὶ Σιδῶνος ἱεροναῦται Ἀπόλλωνι ἀνέθηκαν». Ὁ λίθος ἐπρόκειτο νὰ μεταφερθεῖ ἀπὸ τὴ Δῆλο στὴν Ἀθήνα. Ὁ ἐπιμελητὴς ἔσπευσε ἐπὶ τόπου καὶ ἡ ἐξωφρενικὴ αὐτὴ πράξη ἀπεσοβήθη¹⁰⁵.

Ἡ πιὸ διαδεδομένη μορφή τῆς ἀρχαιοκαπηλίας καὶ ἡ πιὸ ἐπονείδιστη εἶναι ἡ τυμβωρυχία. Ἔγινε ἤδη λόγος γιὰ τὶς ἄπειρες σουλήσεις τάφων καὶ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀναφορές του ὁ Τσουντας χαρακτηρίζει ἐπιγραμματικὰ καὶ αὐστηρὰ τὴν πρακτικὴ αὐτὴ «τὸ μόλυσμα τῆς λαθραίας τυμβωρυχίας»¹⁰⁶.

Στοὺς πρωτοπόρους ἀνασκαφεῖς ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστὴμὴ ὀφείλει πολλά· αὐτοὶ ἄνοιξαν τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἔρευνα σὲ μέρη ἀκόμῃ ἄγνωστα, μὲ πάθος καὶ φιλοπατρία γιὰ ν' ἀποκαλύψουν τὰ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος καὶ συγχρόνως νὰ τὰ περισώσουν. Γιὰ νὰ γίνεῖ αὐτὸ ἐναντιώθηκαν πολλὲς φορὲς καὶ στὴν πολιτικὴ ἡγεσία, ἡ ὁποία δεχόταν συχνὰ πιέσεις ἀπὸ Ἑλλήνες καὶ ξένους.

Σὲ μιὰ ἐποχὴ ποῦ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἦταν ἀκόμῃ ἀδύναμη, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐστῆριξε καὶ ἐκάλυψε οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ τοὺς πρώτους αὐτοὺς ἐρευνητές. Ὁ Στέφανος, ὁ Κοκκῶνης, ὁ Βλαστός ἐργάσθηκαν στὴ Σύρο καὶ στὴ Νάξο· ὁ Σταυρόπουλλος καὶ ὁ Πίππας ἀφιερώθηκαν στὶς Δῆλες· ὁ Σταματάκης ἔμεινε λίγο στὶς Κυκλάδες, ἐργάσθηκε στὴ Δῆλο καὶ τὴ Μύκονο καὶ μετὰ τὰ καθήκοντά του τὸν ἐκάλεσαν ἀλλοῦ καὶ ἐκάλυψε περίπου ὅλη τὴν τότε Ἑλλάδα μὲ τὶς ἔρευνές του. Πέρασε ζωὴ δύσκολη μὲ συνθῆκες διαβίωσης συχνὰ ἄθλιες – εἶναι γνωστὲς οἱ ταιλαιωρίες του στὶς Μυκῆνες – καὶ πέθανε στὸ καθῆκον, ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς ἐλονοσίας, ἐργαζόμενος στὸ ἀνθυγιεινὸ περιβάλλον τῆς Κωπαΐδας. Δέν εἶναι ἐδῶ ἡ κατάλληλη θέση γιὰ νὰ περιγραφεῖ ἡ δραστηριότητά του. Στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία προετοιμάζεται σχετικὴ μελέτη.

Τελευταῖος μνημονεύεται ἐδῶ ὁ Τσουντας, γιὰτὶ αὐτὸς εἶχε καὶ ἓνα ξεχωριστὸ ὄραμα – τὴν ἀνακάλυψη τῆς προϊστορίας – καὶ κινήθηκε μ' ἓνα συγκεκριμένο πρόγραμμα.

104. Ἀρχεῖο Παν. Εὐστρατιάδου 1877.

105. Ἀρχεῖο Παν. Εὐστρατιάδου, 8/9/1878.

106. Μερκούρη 2002, 85.

Ἄν ὁ Schliemann, μὲ τίς ἀνασκαφές του στίς Μυκῆνες, ἔφερε τὴν ἀρχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ σχεδὸν χίλια χρόνια πρὶν ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἦταν ἤδη γνωστή, ὁ Τσουντας μὲ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ πολιτισμοῦ τῶν νησιῶν ποὺ αὐτὸς ὀνόμασε Κυκλαδικό, ἀνέβασε τὴν ἀρχὴ αὐτὴ στὴν τρίτη χιλιετία κι ἔδωσε ἔτσι ἓνα θαυμάσιο πρόλογο στὴν Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης, τὸν πρόλογο ποὺ φέρνει τὴ γοητεία τοῦ πρωτόγνωρου, τοῦ «*πρωτόφαντου*», σύμφωνα μὲ τὴ δική του ἔκφραση. Σ' αὐτὸν τὸν γοητευτικὸ πρόλογο, πολλοὺς αἰῶνες ἀργότερα ἔσκυψαν οἱ δυτικοὶ καλλιτέχνες ἀναζητώντας τὴν πηγὴ τῶν πραγμάτων γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν ἀπλότητα τῆς ἀλήθειας.

3. Τὰ μουσεῖα

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

Ἡ πρώτη μνεῖα γιὰ τὴν ἀνέγερση μουσείου στὴ Δῆλο εἶναι μιὰ ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὴν 26η συνεδρία του στὶς 20 Ἀπριλίου 1904, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «*ἐψηφίσθη πίστιωσις μέχρι 30.000 δραχ. ὅπως οἰκοδομηθῆ Μουσεῖον ἐν Δῆλῳ ἐπιμελουμένου τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Ἐφόρου Σταυροπούλλου ... κ.λ.π.*»¹⁰⁷ Στὶς 11 Μαΐου 1904 ὁ Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Παναγιώτης Καββαδίας, ποὺ ἦταν συγχρόνως Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀπευθύνει τηλεγράφημα πρὸς τὸν Σταυρόπουλλο καὶ τοῦ ἀνακοινώνει «*Ἀπεφασίσθη οἰκοδομηθῆναι Μουσεῖον ἐν Δῆλῳ δι' ἡμερομισθίων*». Πράγματι ἐπέλεξε ἡ κατασκευὴ μὲ ἡμερομισθία κι ὄχι μὲ ἐργολαβία λόγω τῆς κακῆς ἐμπειρίας ποὺ ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ Μουσείου Μυκόνου. Λίγες μέρες ἀργότερα ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Δημοσθένης Τσιβανόπουλος ἀπευθύνει ἐπίσης ἔγγραφο στὸν Σταυρόπουλλο [21] καὶ τοῦ ἀνακοινώνει ὅσα εἶχαν ἀποφασισθεῖ στὴν συνεδρία τῆς 26/4/1904: ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ μουσείου ἀνατέθηκε στὸν Γάλλο μηχανικὸ Henry Convert μὲ ἐπιστάτη τὸν Ἐλευθέριο Καμπάνη. Ὁ H. Convert ἦταν μηχανικὸς γεφυρῶν καὶ σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, ἐργαζόταν στὴν Γαλλικὴ Σχολὴ ἀπὸ τὸ 1890, εἶχε λάβει μέρος στὴν ἀνασκαφὴ τῶν Δελφῶν καὶ ἦταν πιθανῶς ὁ κύριος ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Σταυρόπουλλου ἀπὸ ἐκεῖ – ἡ φήμη του ἦταν πολὺ κακὴ καὶ δὲν ἦταν ἐπομένως ἡ καλύτερη ἐπιλογὴ γιὰ τὴν ἀνάθεση τοῦ ἔργου στὴ Δῆλο· οἱ συγκρούσεις μὲ τὸν Σταυρόπουλλο ἦταν ἀναπόφευκτες.

Ὅσο γιὰ τὸν ἐπιστάτη Ἐλευθέριο Καμπάνη, ποὺ ἦταν ἠλικιωμένος καὶ συχνὰ ἀσθενής, ὁ Σταυρόπουλλος τὸν ἐστήριξε πολὺ ἀντικαθιστώντας τον προσωπικὰ ὅταν ἔλειπε, ἐπειδὴ οἱ Γάλλοι διαμαρτύρονταν συνεχῶς γι' αὐτὸν στὴν Ἀθήνα¹⁰⁸ μεταδίδοντας ἀναληθεῖς πληροφορίες.

Στὸ ἴδιο ἔγγραφο ὁ Τσιβανόπουλος παρακαλεῖ τὸν Σταυρόπουλλο νὰ φροντίσει πολὺ γρήγορα γιὰ τὴν ἀγορὰ καὶ τὴν παρασκευὴ ἀσβέστου, ἀφοῦ προηγουμένως πληροφορηθεῖ τὴν τιμὴ καὶ τὴ διαμηνύσει στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο. Ἴσως οἱ σημερινοὶ ἀναγνώστες νὰ διαβάζουν μὲ ἔκ-

107. ΠΣΑΕ 20/4/1904.

108. Χατζηδάκης 2003, 110.

πληξην ὅτι ὁ Ἔφορος ἔπρεπε ν' ἀσχοληθῆ καὶ μὲ τὴν ἀγορὰ ἀσβέστου ἀλλὰ τότε ἔτσι ἦταν, ὁ Ἔφορος ἔπρεπε ν' ἀσχολεῖται μὲ ὅλα καὶ ἡ πρακτικὴ αὐτὴ συνεχίστηκε ἕως σχετικὰ πρόσφατα.

Οἱ ἔκκαφές ἄρχισαν ἀμέσως, παρὸλ' αὐτὰ στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀνυπομονοῦν καὶ ὁ Καββαδίας στέλνει στὶς 11 Ἰουλίου 1904 τηλεγράφημα στὸν Σταυρόπουλλο: «*Διατί βαίνει βραδέως οἰκοδομὴ Μουσείου; ... ἐπισπεύσατε ἐργασίας πάσῃ δυνάμει*». Οἱ δυσκολίες δὲν ἦταν λίγες.

Κατὰ τὸ 1904 ἡ ἀλληλογραφία μεταξὺ Ἐταιρείας καὶ Σταυρόπουλλου ἦταν πυκνὴ καὶ ἀφοροῦσε κυρίως στὶς παραγγελίες τῶν ὑλικῶν ποὺ ἦταν ἀπαραίτητα γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ μουσείου, στὰ προβλήματα ποὺ παρουσίαζε ἡ ἐξεύρεση καὶ ἡ μεταφορὰ τους στὴ Δῆλο, στὰ ἡμερομίσθια τῶν ἐργατῶν, ἀλλὰ καὶ στὶς συχνές προστριβές μεταξὺ Σταυρόπουλλου καὶ ἐργατῶν. Ὅμως καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἐργάτες στέλνουν πρὸς τὴν Ἐταιρεία ἐπιστολές διαμαρτυρίας γιὰ τὴ στάση τοῦ Σταυρόπουλλου. Πολλὰ ἔγγραφα σχετίζονται μὲ τὶς ἐργασιακὲς σχέσεις, καθὼς καὶ μὲ τὴν ἀποστολὴ καὶ παραλαβὴ τῶν ὑλικῶν. Γιὰ παράδειγμα ἄς ἀναφερθεῖ ἓνα ἔγγραφο τῆς 5/10/1904¹⁰⁹ ποὺ τὸ ὑπογράφουν ὁ ἴδιος ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἐταιρείας καὶ ὁ καπετάνιος τοῦ πλοίου «Παναγιὰ Τριτιανή» καὶ μεταφορέας Α. Λουδάρος, καὶ ποὺ καταγράφει μὲ λεπτομέρεια τὰ ὑλικά ποὺ ἔπρεπε νὰ μεταφερθοῦν στὴ Δῆλο καὶ νὰ παραδοθοῦν στὸν Σταυρόπουλλο.

Μετὰ ἀπὸ ἓνα διάστημα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχουν πολλὰ ἔγγραφα, μιὰ νέα ἀλληλογραφικὴ δραστηριότητα ἐμφανίζεται τὸ 1909 μὲ τὸν διορισμὸ στὴ Δῆλο τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Δημοσθένη Λώλου, ὁ ὁποῖος δημιούργησε πολλὰ προβλήματα ἐργασιακῆς συνεργασίας ἀλλὰ καὶ οἰκονομικῆς φύσεως, εὐτυχῶς ὅμως ἀπομακρύνθηκε. Τελικὰ ἔμεινε στὴ Δῆλο πολὺ λίγο καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Δημοσθένη Πίππα, ὁπότε καὶ ἐξομαλύνθηκε ἡ κατάστασις. Τὰ ἔγγραφα τῆς περιόδου αὐτῆς σχετίζονται καὶ πάλι μὲ τὶς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζει ἡ προμήθεια ὑλικῶν, μὲ τὸ ἐπιπλέον ἔξοδο ποὺ δημιουργεῖ ὁ λιμενικὸς φόρος ποὺ ὑφίσταται γιὰ τὴ Δῆλο ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς νέας πτέρυγας τοῦ μουσείου, τῶν ὑποστέγων καὶ ἄλλων ἐργασιῶν συντήρησης. Παρατηρεῖται συνεχῶς ἡ προσπάθεια ἐξεύρεσης οἰκονομικῶν λύσεων, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν διευκολύνονται πάντα ἐξαιτίας τῆς προβληματικῆς συχνα πρόσβασις ποὺ ἔχει τὸ νησί. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία παρακολουθοῦσε τὴν κατασκευὴ καὶ τὴν χρηματοδοτοῦσε συνεχῶς: «*Γενναῖον ποσὸν ἐδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία ἡμῶν καὶ διὰ τὴν συντέλεσιν τοῦ ἐν Δήλῳ Μου-*

109. ΑΑΕ Ἀρχεῖο Νικολάου Μπαλάνου.

σειού», αναφέρεται στα *Πρακτικά*¹¹⁰. Είναι φυσικό ότι अनुπομονεῖ νὰ τε- 48
λειώσει.

Απὸ τὸ 1904 ἕως τὸ 1909 δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν προβλήματα με-
τοὺς Γάλλους ἀνασκαφεῖς ὅπως παλαιότερα. Συμπεραίνουμε ὅτι οἱ σχέ-
σεις θὰ ἦταν ὁμαλές καὶ αὐτὸ ἴσως ὀφείλεται στὴν παρουσία τοῦ ἀρχιτέ-
κτονα Joseph Replat, ποὺ ἦταν καλὸς ἐπιστήμων καὶ συνεργάσιμος παρό-
λον ὅτι οἱ συμπατριῶτες του τὸν θεωροῦσαν ὑπερβολικό¹¹¹. Ἡ συνεργασία
του μετὸν Πίππα θὰ πρέπει νὰ ἦταν μᾶλλον ἀρμονική, καὶ εἶναι πιθανό,
ἔχοντας περισσότερα μέσα, οἱ Γάλλοι νὰ βοηθοῦσαν τοὺς Ἕλληνες σὲ
πρακτικὰ ἢ τεχνικὰ ζητήματα.

Τὸ Μουσεῖο Δήλου ὀλοκληρώθηκε τὸ 1911 καὶ σχεδὸν ἀμέσως φάνη- 49,50
κε ἀνεπαρκές. Απὸ τότε ὡς σήμερα γνώρισε ἀκόμη πολλὲς περιπέτειες,
μερικὲς τραγικὲς, τῶν ὁποίων ἡ ἐξιστόρηση ξεπερνᾷ τὰ ὅρια αὐτοῦ τοῦ
χρονικοῦ, ἔχουν ὅμως δημοσιευθεῖ ἄλλοῦ με λεπτομέρειες καὶ γλαφυρό-
τητα¹¹².

48. Τὸ Μουσεῖο τῆς Δήλου, 1909.

110. ΠΑΕ 1909, 69.

111. BCH 120, 1996, 200, 553.

112. Χατζηδάκης 2003, 115-123.

49. Το Μουσείο τῆς Δίλου, 1925.

50. Το Μουσείο τῆς Δίλου. Ὑδατογραφία τοῦ Γιώργη Πολυκανδριώτη, 1925.

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΜΥΚΟΝΟΥ

Συνεχίζοντας τὴν πρακτικὴ τοῦ Σταματάκη, στὰ ἐπόμενα χρόνια οἱ ἐπιτηρητὲς τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Δήλου παρέδιδαν ἀνελλιπῶς τὰ κινητὰ εὐρήματα στὸν ἐκάστοτε δήμαρχο Μυκόνου. Τὰ ἀρχικὸ μικρὸ μουσεῖο ποὺ στεγαζόταν στὴν οἰκία Καμπάνη σύντομα ἀποδείχθηκε ἀνεπαρκὲς καὶ τὰ εὐρήματα στεγάζονταν σὲ διάφορα μυκονιάτικα σπιτία ποὺ εἶχαν νοικιασθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Πολλὰ ἀξιόλογα ἀρχαῖα, καὶ ἰδιαίτερα οἱ ἐπιγραφές, μεταφέρονταν στὴν Ἀθήνα, στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐνῶ ἄλλα πήγαιναν στὴ Σύρο, ποὺ ἦταν τότε τὸ παννησιωτικὸ, πανκυκλαδικὸ μουσεῖο· συγκεκριμένα πολλὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα τῆς Δήλου βρισκόνταν ἐκεῖ. Ὅρισμένα ἔχει δημοσιεύσει ὁ Κλῶν Στέφανος¹¹³.

Στὶς 20/12/1880 στὸ πρωτόκολλο παράδοσης ἀρχαιοτήτων τῆς Δήλου στὸν δήμαρχο Μυκόνου γίνεται λόγος γιὰ πρώτη φορὰ γιὰ τὸ «*ἐν Μυκόνῳ Δηλιακὸν Μουσεῖον*»¹¹⁴. Πρόκειται γιὰ τὴν οἰκία Καμπάνη. Ἐπειδὴ ὁμως, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, τὸ σπιτί αὐτὸ δὲν ἐπαρκοῦσε καὶ ὑπῆρχε καὶ κάποια ἀνησυχία μὴ τυχόν καὶ τὰ δηλιακὰ ἀρχαῖα καταλήξουν κάποτε στὸ Μουσεῖο τῆς Σύρου ἢ ἄλλοῦ, ἀποφασίσθηκε νὰ κτισθεῖ στὴ Μύκονο ἓνα πραγματικὸ μουσεῖο καὶ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ συστάθηκε τὸ 1891 μιὰ ἐπιτροπὴ ἢ ὁποῖα συγκέντρωσε χρήματα καὶ ἀγόρασε ἓνα οἰκόπεδο. Τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Μυκόνου οἰκοδομήθηκε στὰ χρόνια 1899-1902, ἀλλὰ μόνον τὸ 1908 ἔγινε δυνατὸ νὰ συγκεντρωθοῦν ἀπὸ τὰ διάφορα σπιτία ὅλα τὰ ἀρχαῖα, καθὼς καὶ τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸν βόθρο τῆς καθάρσεως τῆς Δήλου. Ἡ οἰκοδόμησις ἦταν πολὺ περιπετειώδης. Ἡ ἀνάθεσις τοῦ ἔργου εἶχε δοθεῖ σὲ ἀνεύθυνα καὶ ἀκατάλληλα πρόσωπα, ἐπιβλεψη δὲν ὑπῆρχε, οἱ κακοτεχνίες ἦταν συνεχεῖς καὶ ὅλ' αὐτὰ προκαλοῦσαν τὴν ἀγανάκτησις τοῦ Σταυρόπουλλου. Τελικὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς δαπάνης ἀνέλαβε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἢ ὁποῖα μετὰ ἀπὸ τὴν πιστοποίηση ὅτι ἡ στέγη εἶχε κατασκευαστεῖ μὲ τόσο ἀκατάλληλο τρόπο ὥστε τὰ νερὰ τῆς βροχῆς νὰ εἰσρέουν συνεχῶς μέσα στὸ κτίριο, ἔστειλε ἐπὶ τόπου τὸ 1905 τὸν Νικόλαο Μπαλάνο νὰ ἐλέγξει τὴν κατασκευή¹¹⁵.

51,52

113. *Ἀθήναιον* 3, 1874, 667 σμ. 1.

114. Χατζηδάκης 1995, 109.

115. Νικόλαος Μπαλάνος (1860-1942). Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀρχιτέκτων, διευθυντὴς τῆς ἀνασπλώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τὸ 1895. Νομορμηχανικὸς Ἀθηνῶν καὶ διευθυντὴς τοῦ Ἀρχιτεκτονικοῦ Τμήματος τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ Ἐθνικοῦ Παιδείας ἀπὸ τὸ 1911 ὡς τὸ 1930.

51. Άποψη τῆς Μυκόνου. Διακρίνεται τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 1906.

52. Τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Μυκόνου ἀπὸ τῆ θάλασσα. Στὴ βάρκα ὁ δήμαρχος Μυκονίων Μιχάλης Καμπάνης. Γύρω στὸ 1900.

Ἡ διαταγή πρὸς τὸν Μπαλάνο ἀπεστάλη στὶς 13 Μαΐου 1905¹¹⁶ ἀλλὰ στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου ὁ Μπαλάνος δὲν εἶχε ἀκόμη ἐμφανιστεῖ στὴ Μύκονο. Φαίνεται ὅτι τὰ θέματα θὰ ἦταν ἐπείγοντα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ ἐπιστάτη Ε. Καμπάνη πού ἀνηυχεῖ γιὰ τὴν καθυστέρηση¹¹⁷. Τελικὰ τὸ μουσεῖο τελείωσε καὶ παρ' ὄλες τὶς συνεχεῖς ἀντιρρήσεις του ὁ Σταυρόπουλλος ἀναγκάστηκε τὸ 1908 νὰ παραλάβει τὰ κλειδιά καὶ νὰ συγκεντρώσει ἐκεῖ ὄλες τὶς συλλογές. Σήμερα τὸ Μουσεῖο Μυκόνου στεγάζει κυρίως τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴ Ρήνεια, γιὰ τὴν ἀρχαῖα μεταφέρθηκαν στὴ Δῆλο μετὰ ἀπὸ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ ἐκεῖ μουσείου.

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συνδέεται μὲ πολλὰ ἐπαρχιακὰ μουσεῖα πού εἴτε ἔχει ιδρύσει, εἴτε ἐμπλουτίσει μὲ ἀρχαῖα, εἴτε ἐπανδρώσει. Σ' αὐτὴν τὴν τελευταία κατηγορία ἀνήκει τὸ Μουσεῖο Σύρου, στὴ δημιουργία τοῦ ὁποίου συνέβαλαν στενοὶ τῆς συνεργάτες.

Τὸ Μουσεῖο τῆς Σύρου ὡς «σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων», σύλλογος πολιτιστικός, φιλολογικός, καὶ ὄχι ἀρχικά ὡς Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ιδρύθηκε γύρω στὸ 1832· ἐκεῖ τοποθετοῦσαν οἱ Συριανοὶ τὶς ἀρχαιοτῆτες πού ἐβρίσκαν στὸ νησί τους. Στὴ συνέχεια τὸ 1835 τὰ ἀρχαῖα στεγάστηκαν στὸ Γυμνάσιο τῆς Ἐρμούπολης. Ἐκεῖ, ἀπὸ τὴ χρονιὰ αὐτή, λειτούργησε τὸ πρῶτο Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Σύρου καὶ τὸ ὀργάνωσε ὁ Ἰωάννης Κοκκῶνης, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγινε ἥδη λόγος, πού ἦταν ὁ πρῶτος Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, καὶ δὲν σταμάτησε νὰ τὸ παρακολουθεῖ ἀκόμη καὶ ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία. Τὸ μουσεῖο πλουτίστηκε μὲ δωρεές τοῦ ἐπισκόπου Σύρου, καθὼς καὶ διαφόρων ιδιωτῶν, καὶ ἐκεῖ κατέληγαν ἀρχαιοτῆτες καὶ ἀπὸ ἄλλα νησιά, ὅπως π.χ. ἀπὸ τὴ Δῆλο ἢ τὴν Ἀμοργό.

Στὸν κατάλογο τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Σύρου ἀναφέρονται οἱ «εἰσενεγκότες εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ 1835 ἀρχαιοτήτας» καὶ μεταξὺ αὐτῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Λατῖνο ἐπίσκοπο Σύρου, μνημονεύονται ὁ τελώνης Μυκόνου, ὁ νομάρχης Σ. Σκοῦφος, «ὁ πρόξενος τῆς Α. Μ. στὴ Σμύρνη», ὁ Κ. Ξανθάκης, ὁ Ι. Δελλαρόκας καὶ ἄλλοι. Ὁ L. Ross ἐξάλλου, γενικός Ἔφορος τότε, διέταξε νὰ πᾶνε στὸ Μουσεῖο Σύρου τὰ ἀρχαῖα πού κατασχέθηκαν ἀπὸ τὸν πρόξενο τῆς Γαλλίας ἐκεῖ. Ἀσφαλῶς ἡ διαταγή του ἐξετελέσθη, ἀλλὰ οἱ πρόξενοι τῆς Γαλλίας στὴ Σύρο συνέχισαν νὰ συλλέγουν ἀρχαῖα,

116. ΑΑΕ 116, 13/5/1905.

117. ΑΑΕ Ἀρχεῖο Νικολάου Μπαλάνου χ. ἀρ. πρωτ., ἐπιστολὴ Καμπάνη πρὸς Γρατσιατό.

γιατί τὸ 1873 ὁ Κλών Στέφανος δημοσίευσε ἐπιγραφές πού βρίσκονταν στὸ σπιτί τοῦ Γάλλου προξένου· ὀρισμένες ἀπὸ αὐτές ἔχουν χαθεῖ¹¹⁸, ὅπως γενικά ἔχουν χαθεῖ καί ἄλλες ἐπιγραφές ἀπὸ αὐτές πού εἶχε τότε ἀποθησαυρίσει καί μόνο λίγες διασώζονται τελικά στὸ Μουσεῖο τῆς Σύρου.

Τὸ 1888 ἀποφασίστηκε ἡ ἴδρυση Κεντρικοῦ Μουσείου τοῦ νομοῦ Κυκλάδων¹¹⁹, τὸ ὁποῖο τελικά, τὸ 1899, στεγάστηκε στὸ δημαρχεῖο τῆς Ἐρμούπολης, ἔργο τοῦ Ziller. Ἐπιμελητῆς τοῦ νέου μουσείου ὀρίσθηκε ὁ Ἀντώνιος Βλαστός, «σχολάρχης Ἐρμούπολεως» καί «ἀπόστολος» τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ὁ Βλαστός μαζί μὲ τὸν Σταρατάκη ἦταν οἱ πρῶτοι «ἀπόστολοι», ἀντιπρόσωποι, τῆς Ἐταιρείας καί εἶχαν περιοδεύσει τὴν Ἑλλάδα καταγράφοντας ἀρχαιοτῆτες καί παρακολουθώντας τὶς ὅποιες καταστροφές ἦ διαρπαγές.

Ἡ ἀνάγκη διορισμοῦ ἰδιαιτέρου ἐπιμελητοῦ στὴ Σύρο ἦταν ἐπιτακτικὴ γιατί τὰ ἀρχαῖα πού φυλάσσονταν στὸ Γυμνάσιο τῆς Ἐρμούπολης εἶχαν σχεδὸν ἐγκαταλειφθεῖ, ἐπειδὴ οἱ μόνοι πού τὰ ἐφρόντιζαν, κι αὐτοὶ περιστσιακά, ἦταν οἱ καθηγητές. Οἱ ἐπιμελητῆς τῆς Δήλου, ἀπασχολημένοι μὲ τὶς μεγάλες ἔρευνες ἐκεῖ, δὲν εἶχαν πιά διαθέσιμο χρόνο ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν Σύρο, μὲ τὴν ὁποία ἦταν ἀρχικά ἐπιφορτισμένοι. Στις 12 Νοεμβρίου 1888 τὰ ἀρχαῖα παραδόθηκαν ἀπὸ τὸν Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων Παναγιώτη Καστρωμένο στὸν Ἀντώνιο Βλαστό καί μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο, ὄχι ὅμως κατ' εὐθείαν στὸ Μέγαρο Ziller ἀλλὰ σ' ἓνα δημοτικὸ οἶκημα στὴ θέση Νησάκι, ὅπου καί καταγράφηκαν ἀπὸ τὸν Βλαστό, μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια, κάτω ἀπὸ συνθῆκες ὄχι εὐχάριστες ἀφοῦ ὁ χῶρος ἦταν σκοτεινός, σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ Ἀνδρέα Φραγκίδου¹²⁰. Ἡ συλλογὴ συνεχῶς ἐμπλουτιζόταν καί καμιά φορὰ τὰ ἀποκτῆματα ἔρχονταν ἀπὸ μακριά, ὅπως μιὰ κεφαλὴ Κυβέλης ἀπὸ τὴ Λερτίς Magna, πού τὴν προσέφερε ὁ καθηγητῆς τῶν γαλλικῶν τοῦ Γυμνασίου, Ἐρνέστος Νοννότ¹²¹. Μετὰ ἀπὸ πολλὲς ἐνέργειες τῶν τοπικῶν ἀρχῶν ἓνα τμῆμα ἀπὸ τὰ εὐρήματα τοῦ Τσοῦντα ἐπεστράφησαν τὸ 1901 στὴ Σύρο καί στεγάζονται σήμερα στὸ μουσεῖο¹²².

Ὁ Βλαστός ὑπερηφανεύεται γιὰ τὸ μουσεῖο του: σὲ ἔγγραφο πού περιλαμβάνεται στὸν κατάλογο τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Σύρου ἀναφέρει ὅτι ἡ συλλογὴ πού δημιουργήθηκε «*ὑπὸ ἀνδρῶν λογίων*» καί περιῆλ-

118. Δρακάκης 1971-1973, 77.

119. Κόκκου 1977, 306.

120. *Κατάλογος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Σύρου, 1911.*

121. ΑΔ 1888, 119 ἀρ. 4.

122. Μαρθάρη 2002, 135.

θε τὸ 1835 στὸ Γυμνάσιο τῆς Σύρου, ἔδωσε «τὴν πρώτην ᾠθησιν περὶ τὸν σεβασμὸν τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ περιουλλογὴν αὐτῶν πολλῶ πρότερον τῆς ἐν Ἀθήναις ... Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας». Τὸ ἔγγραφο ὑπογράφει στὴν Ἐρμούπολη στὶς 15 Νοεμβρίου 1888.

Σύμφωνα μὲ τις λίγες πληροφορίες πού διαθέτουμε, ὁ Ἀντώνιος Βλαστός γεννήθηκε πιθανότατα τὸ 1827. Τοῦτο συμπεραίνεται ἀπὸ μία καταγραφή στὰ ἀρχεῖα τοῦ νομοῦ Κυκλάδων, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι παντρεύτηκε τὸ 1862 σὲ ἡλικία 35 ἐτῶν· ὁ τόπος γεννήσεώς του δὲν εἶναι γνωστός. Πέθανε, καθὼς φαίνεται, τὸ 1899 μετὰ ἀπὸ μακρὰ ἀσθένεια, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ὁποίας τὸ Μουσεῖο Σύρου εἶχε παραμείνει ἀνενεργό. Τὸν διαδέχθηκε ὁ σχολάρχης Ν. Πολίτης ἀπὸ τὸ 1899 ἕως τὸ 1911, ὁπότε ἀνέλαβε ὁ ἰατρός Α. Φραγκίδης, ὁ ὁποῖος καὶ ἔγραψε μιὰ ἀρκετὰ ἐκτενῆ ἔκθεση γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ μουσεῖου. Τόσο ὁ Πολίτης ὅσο καὶ ὁ Φραγκίδης ἐκφράζονται μὲ πολὺ ἐπαινετικὰ λόγια γιὰ τὸν Βλαστό, τὴν ἀφοσίωσή του, καὶ τὴν διαρκή του μέριμνα «περὶ διατηρήσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν διαφορῶν ἀρχαίων εὐρημάτων τῆς Σύρου».

4. Οί ἀρχαιολόγοι

53,54 ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΠΙΠΠΑΣ (†1933)

Ὁ Δημοσθένης Πίππας ὀνομάσθηκε Ἐπιμελητὴς Δήλου τὸ 1909 καὶ ἦταν Ἔφορος Κυκλάδων ἀπὸ τὸ 1923 ὡς τὸν θάνατό του τὸ 1933. Προσελήφθη στὴν Ὑπηρεσία τὸ 1909 ὡς Ἐπιμελητὴς Β΄ κατόπιν διαγωνισμοῦ. Ἦταν ὁ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τοῦ Σταυρόπουλλου. Ἔκανε ἀνασκαφὲς στὴν Ρήνεια, τὴν Δῆλο καὶ τὴν Μύκονο, καὶ ὀργάνωσε τὰ Μουσεῖα Δήλου καὶ Μυκόνου. Προσπλωμένος στὸ καθῆκον, ἦταν κι αὐτὸς ἓνας ἀπὸ τοὺς ἰδεολόγους τῆς ἐποχῆς πού εἶχε ὡς μόνη φροντίδα νὰ περισώζει τὰ ἀρχαῖα, ἀλλὰ δὲν ἄφησε καθόλου γραπτὰ. «*Τί ὠραῖα θὰ τὰ ἔγραφε ἀλλὰ τ' ἄφησε ἄγραφα*», λέει χαρακτηριστικὰ ἡ Μέλπω Ἀξιῶτη¹²³. Ἐτοίμαζε ὁμως ἓναν μεγάλο ὁδηγὸ τῆς Δήλου, τὸν πρῶτο γιὰ τὶς ἀρχαιότητες τοῦ νησιοῦ, ἀλλὰ δὲν πρόλαβε νὰ τὸν τελειώσει.

Ὁ Πίππας πέθανε στὴν Ἀθήνα, ἀφοῦ πέρασε πολὺ καιρὸ στὸ νοσοκομεῖο. Τὸ 1931 εἶχε ἐγκριθεῖ μιὰ πίστωση γιὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ Μουσείου Δήλου καὶ τὶς ἐργασίες παρακολουθοῦσε ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης, φοιτητὴς τότε, βοηθὸς τοῦ Πίππα. Ἐνῶ ἡ συνεργασία τους ἦταν ἀρχικὰ καλή, ἀργότερα οἱ σχέσεις τους χάλασαν καὶ ὁ Πίππας ἀντιπάθησε τόσο τὸν Μπακαλάκη πού ἔδωσε πολὺ κακὲς συστάσεις γιὰ νὰ μὴν προσληφθεῖ στὴν Ὑπηρεσία.

Τὸν Πίππα διαδέχτηκε ὡς Ἐπιμελητὴς Κυκλάδων ὁ Νικόλαος Κοντολέων. Τὸ 1935 ὀνομάσθηκε Ἔφορος Κυκλάδων ὁ Χρῆστος Καροῦζος.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΤΑΜΑΤΑΚΗΣ (†1885)

Ὁ Παναγιώτης Σταματάκης εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους, θεμελιωτὲς τῆς ἐπιστήμης τῆς Ἀρχαιολογίας στὴν Ἑλλάδα. Ἦταν ἐξαιρετικὰ διακριτικὸς καὶ δὲν τοῦ ἄρεσε νὰ προβάλλει τὸν ἑαυτό του· ἀπέφευγε νὰ ἐμφανίζεται, γι' αὐτὸ καὶ δὲν σώζεται καμιὰ φωτογραφία ἢ εἰκόνα του. Πολὺ λίγα πράγματα εἶναι γνωστὰ γιὰ τὴν προσωπικὴ του ζωὴ, ἂν εἶχε, γιατί ἦταν μονήρης, χωρὶς οἰκογένεια, μὲ λίγους φίλους καὶ ἐντελῶς ἀφοσιωμένος στὸ ἐπάγγελμά του. Γεννήθηκε στὴ Βαρβίτσα τῆς Λακωνίας, ἄγνωστο πότε. Τὸ 1866 προσελήφθη ὡς βοηθὸς τοῦ Ἐφόρου τῶν

123. Χατζηδάκης 1955, 115.

53. Ο Δημοσθένης Πίππας στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Μυκόνου γύρω στο 1920.

54. Ο Δημοσθένης Πίππας στο γραφείο του. Φωτογραφία Alfred Laumonier, 1928.

Ἀρχαιοτήτων Παναγιώτη Εὐστρατιάδην «ἵνα καταγράψῃ μετ' αὐτοῦ τὰς ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς οἰκίαις ἀρχαιότητας». Μὲ πρόταση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τὸ 1871 ἀποσπάσθηκε στὴν ὑπηρεσία της ὡς περιοδεύων Ἔφορος, «ἀπόστολος». Τὸ 1875 προάγεται σὲ Ἔφορο καὶ τὸ 1884 σὲ Γενικὸ Ἔφορο. Ἔκανε συστηματικὲς ἀνασκαφὲς σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, στὴν Ἀττικὴ, τὴ Βοιωτία, τὴν Πελοπόννησο, τὴ Δῆλο, τοὺς Δελφοὺς. Ἡ ζωὴ του ἦταν μία διαρκὲς μετακίνηση μὲ περιοδεῖες ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρο τῆς χώρας στὸ ἄλλο. Ἀγωνίσθηκε μόνος του, σὲ μιὰ Ἑλλάδα ἀκόμῃ ἐντελῶς ἀνοργάνωτη, νὰ ἰδρύσει μουσεῖα, νὰ προστατεύσει καὶ νὰ συγκεντρώσει τὰ μνημεῖα. Οἱ ἐνέργειές του εἶχαν ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα, ἀλλὰ δημιουργοῦσαν παντοῦ δυσαρέσκεις γιατί πολλοὶ ἀρχαιολογικοὶ χώροι εἶχαν καταπατηθεῖ καὶ πολλὰ ἀρχαῖα βρισκόνταν σὲ χέρια ἰδιωτῶν ποὺ δὲν δέχονταν νὰ τὰ παραδώσουν στὸ κράτος.

Ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, παρακολούθησε τὸ 1876 τὴς ἀνασκαφὲς τοῦ Schliemann στὶς Μυκῆνες, καὶ ἡ συμβολή του ἦταν πολὺ μεγάλη γιατί ἐφρόντισε τὴν κανονικὴ ἀνασκαφὴ τῶν τάφων καὶ τὴν περισυλλογὴ τῶν εὕρημάτων. Ἐπέσυρε βέβαια τὴν μῆνιν τοῦ ζεύ-

γους Schliemann για την αύστηρή τήρηση τῶν ἀρχαιολογικῶν διατάξεων. Τὸ 1877 ἀνακάλυψε τὸν ἕκτο τάφο τοῦ Ταφικοῦ Κύκλου Α καὶ ἔδωσε ὑποδειγματικὴ περιγραφή τῆς ἀνασκαφῆς του.

Τοὺς ἀγῶνες του καὶ τὶς ἀγωνίες του γιὰ τὴν διάσωση τῶν ἀρχαίων γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις καὶ τὶς ἀναφορές του. Μὲ σχολαστικότητα καὶ ἐνάργεια περιγράφει τὶς ἐνέργειές του, τὰ ἀρχαῖα ποὺ βρίσκει, ἐνῶ συγχρόνως στέλνει γιὰ δημοσίευση στὸν Κουμανούδη ἔκτυπα τῶν ἐπιγραφῶν. Διατυπώνει τὰ θέματά του μὲ σαφήνεια καὶ ἀρτιότητα σὲ τέλεια ἑλληνικὴ γλῶσσα, ποὺ προδίδει ἄνθρωπο μὲ σπάνια καλλιέργεια, ἂν καὶ δὲν εἶχε φοιτήσει σὲ Πανεπιστήμιο οὔτε γνώριζε ξένες γλῶσσες.

Πέθανε στὶς 19 Μαρτίου 1885 ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς ἐλονοσίας, ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχε προσβληθεῖ ἐργαζόμενος στὴ Βοιωτία. Τάφηκε στὸ Α΄ Νεκροταφεῖο καὶ τὴν ἐπιτύμβια στήλη εἶχε σχεδιάσει ὁ Dörpfeld. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶχε ἀπογόνους, ὁ τάφος διαλύθηκε καὶ ἡ στήλη χάθηκε, παρὰ τὶς προσπάθειες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας νὰ τὸν διατηρήσει. Ὁ Δῆμος Ἀθηναίων ἔκρινε ὅτι δὲν εἶχε λόγο νὰ τιμήσει κάποιον ποὺ εἶχε τόσο τιμήσει τὴν πατρίδα του.

Πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του σχεδίαζε τὴν δημοσίευση τῶν πολυτιμῶν ἡμερολογίων τῶν ἀνασκαφῶν του ἀλλὰ ἡ συνεχῆς ἀπασχόληση δὲν τοῦ ἄφησε τὸν χρόνο, οὔτε ὅμως τὰ πολλὰ καὶ σπουδαῖα εὐρήματά του πρόλαβε νὰ δημοσιεύσει. Εὐτυχῶς ὑπάρχουν οἱ λεπτομερεῖς ἐκθέσεις του γιὰ νὰ μὴ λησμονηθεῖ τὸ μεγάλο ἔργο του. Ὁ Σταματάκης ὀνομάσθηκε Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὸ 1885, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ (1872-1919)

Ὁ Δημήτριος Σταυρόπουλλος γεννήθηκε στὸν Πειραιὰ τὸ 1872, τὴν χρονιά ποὺ πῆγε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Δῆλο ὁ Σταματάκης, καὶ πέθανε στὴ Μύκονο τὸ 1919, σὲ ἡλικία 47 ἐτῶν. Τελείωσε τὶς σπουδές του στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν νεότατος, 18 ἐτῶν, μὲ ἄριστα. Τὸ 1895 ἀναγορεύτηκε διδάκτωρ Φιλοσοφίας. Στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία μπῆκε τὸ 1892 καὶ διορίστηκε ἐπόπτης τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς στοὺς Δελφούς, ἐμπειρία ἐξαιρετικὰ τραυματικὴ γιὰ τὸν ἴδιο ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς διαδόχους του στὴ θέση αὐτὴ λόγω τῶν δυσκολιῶν ποὺ παρουσίαζε ἡ συνεργασία μὲ τοὺς Γάλλους, τόσο ποὺ ὁ ἡμερήσιος τύπος τῆς ἐποχῆς ἀσχολήθηκε ἐπανειλημμένως μὲ τὸ θέμα¹²⁴. Ὁ Σταυρόπουλ-

124. Χατζηδάκης 2003, 104, 110.

λος ανεκλήθη στο κέντρο και στη συνέχεια εργάστηκε στην Έρετρια, την Αθήνα, την Σπάρτη, τον Μυστρά και την Όλυμπία, όπου ονομάστηκε Έφορος των Αρχαιοτήτων το 1895. Στις 30 Οκτωβρίου 1895 εξελέγη Έταϊρος στην Αρχαιολογική Έταιρεία.

- Το 1893 ήρθε στη Μύκονο ως πρώτος Επιμελητής Δήλου και το 1894 ορίστηκε έποπτης των εκεί γαλλικών ανασκαφών. Μετά από μία απουσία δύο ετών, κατά την διάρκεια της οποίας, όπως ήδη αναφέρθηκε, είχε ανάλαβει άλλες αρμοδιότητες, επέστρεψε στη Μύκονο το 1897 αρχικά ως Έφορος Μυκόνου και Δήλου, και από το 1910 ως Έφορος Κυκλάδων.
- 55 Παντρεύτηκε Μυκονιάτισσα, την Ειρήνη Κασιλίβα, και απέκτησε επτά παιδιά, μεταξύ των οποίων τον μετέπειτα αρχαιολόγο Φοίβο Σταυρόπουλλο. Στον Δημήτριο Σταυρόπουλλο οφείλεται η δημιουργία των δύο Μουσείων της Μυκόνου και της Δήλου. Αφιέρωσε τη ζωή του στα δύο αυτά νησιά και στις ελεύθερες ώρες του σχεδίαζε τα μνημεία, γιατί ήταν πολύ
- 56 καλός στο σχέδιο. Πολλά δικά του σκαριφήματα σώζονται στα αρχεία του Αρχαιολογικού Μουσείου της Μυκόνου.

Έκτος από τη Ρήνεια ο Σταυρόπουλλος πραγματοποίησε και στη Μύκονο ορισμένες ανασκαφές και ανέκαλυψε, σύμφωνα με τις λίγες πληροφορίες που έχουμε, προϊστορικούς τάφους, συλημένους. Από έναν τέτοιο τάφο προέρχονται, καθώς φαίνεται, ορισμένα εύρηματα και ένα «τηγανοειδές» σκεύος που βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Μυκόνου¹²⁵.

Στην διάρκεια της σύντομης αλλά γόνιμης ζωής του γνώρισε πολλές δυσκολίες που σχετιζόνταν όχι μόνο με την επικοινωνία μεταξύ Δήλου και Μυκόνου, όταν ο καιρός ήταν κακός, και αυτό συνέβαινε συχνά, αλλά κυρίως με τους ανθρώπους: με τους εργολάβους και εργολήπτες με τους οποίους συνεργαζόταν για την ανέγερση των μουσείων, με τον δήμαρχο Μυκόνου Θεόδωρο Γρυπάρη που για τα γνωστά μικροσυμφέροντα αρνήθηκε να παραχωρήσει ένα γειτονικό δημοτικό χωράφι για την οικοδόμηση του Μουσείου Δήλου, κι έτσι το μουσείο κτίσθηκε μέσα στον αρχαιολογικό χώρο με αποτέλεσμα να καταστραφεί ένα τμήμα της αρχαίας πόλης, αλλά και με άλλους ντόπιους¹²⁶. Βέβαια μεγάλες ήταν και οι δυσκολίες του με την Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή και τον αλαζονικό τρόπο με τον οποίον φέρονταν οι αντιπρόσωποί της. Τους Γάλλους είχε γνωρίσει ο Σταυρόπουλλος στους Δελφούς: στη Δήλο ήρθε αντιμέτωπος με την ίδια ανασκαφική νοοτροπία: πολλοί εργάτες που εργάζονταν συνεχώς σε πολλά σημεία – κυρίως από το 1904 όταν άρχισαν οι λεγόμενες μεγάλες ανασκαφές (Les grandes fouilles 1904-1914) – μπάζα που ρίχνονταν στο

125. Coleman 1985, 211 No 50.

126. Χατζηδάκης 2003, 114.

55. Ο Δημήτριος Σταυρόπουλος με τη γυναίκα του την ημέρα του γάμου τους, 19 Μαΐου 1896.

λιμάνι μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιχωθεῖ ἐντελῶς, ἀκαταστασία γενικότερη. Ὁ ἐπόπτης ἀγωνιζόταν νὰ περισώσει ὅ,τι ἦταν δυνατόν καὶ νὰ ἐπιβάλλει μιὰ σχετικὴ τάξη. Συχνὰ χρειάζονταν μακρὲς ἀναφορὲς πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία γιὰ ν' ἀνασκαφῆσαι τὶς κατηγορίες τῶν ξένων ἐναντίον του, γιὰτὶ καὶ ἡ ἀπόστασις δὲν διευκόλυνε τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸ κέντρο¹²⁷. Συγχρόνως τὸν ἀπασχολοῦσαν καὶ οἱ δικές του ἀνασκαφές στὴ Ρήνεια, ποὺ ὅμως εὐτυχῶς στέφθηκαν ἀπὸ ἐπιτυχία. Μέσα σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἀντιξοότητες ὁ ἀγχώδης χαρακτῆρας του δὲν διευκόλυνε τὴν διαβίωσή του καὶ οἱ συνεχεῖς ἀγωνίες του διαφαίνονται μέσα στὰ ἔγγραφα του.

Τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σταυρόπουλλου περιέγραψε μὲ εὐστοχο καὶ συγχρόνως λυρικό τρόπο ὁ μετέπειτα Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Γεώργιος Οἰκονόμος¹²⁸ στὴν νεκρολογία μὲ τὴν ὁποία τὸν ἐτίμησε.

ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ (1854-1915)

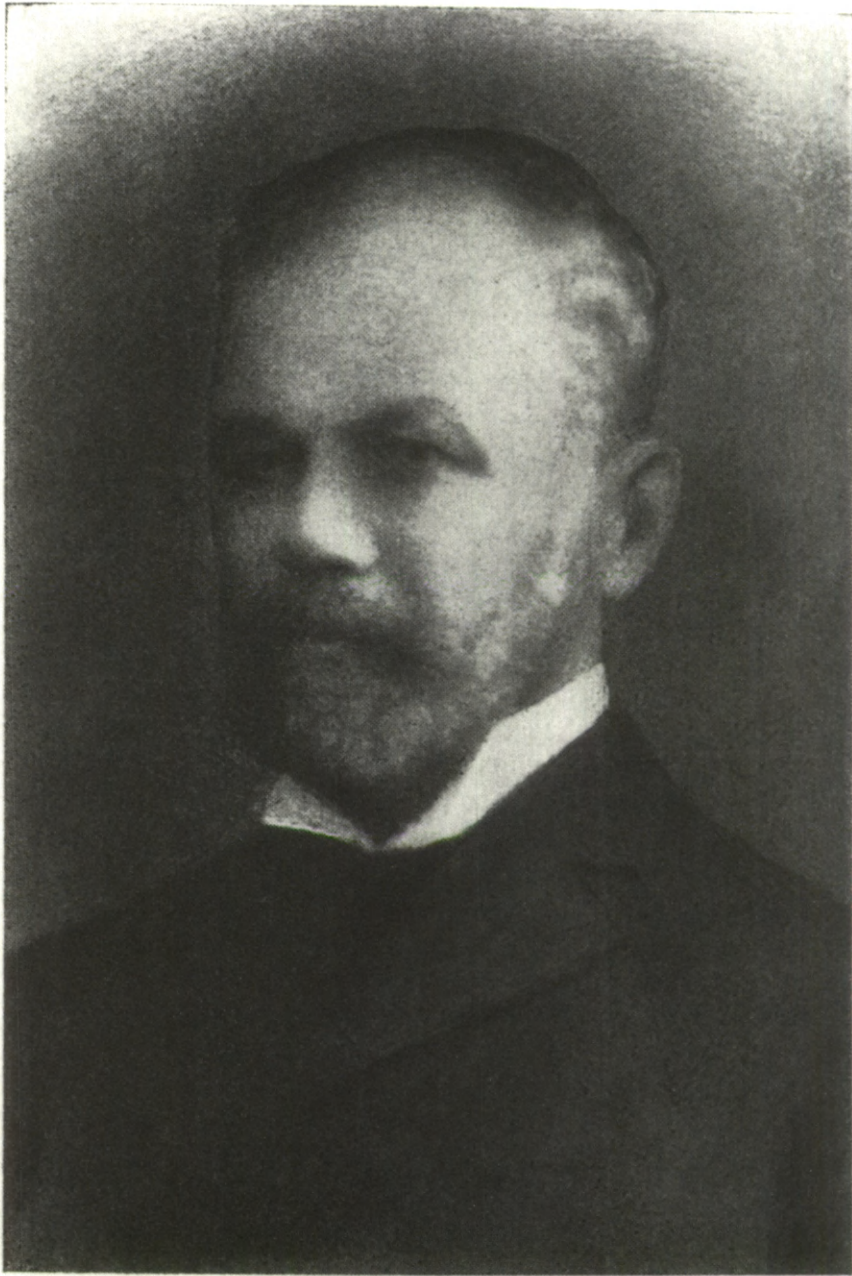
Ὁ Κλὼν Στέφανος γεννήθηκε στὴν Κέα, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὡς δημοδιδάσκαλος ὁ πατέρας του, καὶ σπούδασε πρῶτα ἰατρικὴ στὴν Ἀθήνα καὶ στὴ συνέχεια ἀνθρωπολογία στὸ Παρίσι· τὴν ἐπιστήμην αὐτὴ ἄσκησε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του· τὸ 1886 ἴδρυσε τὸ Ἀνθρωπολογικὸ Μουσεῖο, τοῦ ὁποίου καὶ ὑπῆρξε ὁ πρῶτος διευθυντής. Ἀργότερα ἰδρύθηκε γι' αὐτὸν ἡ ἔδρα τῆς ἀνθρωπολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.

Τὸ ἰδιότυπο ὄνομά του Κλὼν, ὅπως καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Κυπάρισσος, ὀφείλονται στὴ δενδροφυλία τοῦ πατέρα του.

Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογία, ἀνέπτυξε ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀρχαιολογία, κυρίως τὴν προϊστορία, ποὺ ἦταν κοντὰ στὸ ἀντικείμενό του, καὶ ἀνέσκαφε πολλοὺς τάφους καὶ οἰκισμοὺς κυρίως στὴ Νάξο. Σώζονται πολὺ λίγα γραπτὰ του διότι δημοσίευσε ἐλάχιστα καὶ οἱ ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν του στὰ *Πρακτικά* τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶναι πολὺ περιληπτικές. Περισσότερες πληροφορίες σχετικά μὲ τὶς ἔρευνές του μᾶς δίνει μιὰ σημαντικὴ ἀνακοίνωσή του στὸ Διεθνὲς Ἀρχαιολογικὸ Συνέδριο ποὺ συνῆλθε στὴν Ἀθήνα τὸ 1905. Ἦταν ὅμως κυρίως ἀν-

127. ΑΑΕ 948, Ἀρχεῖο Νικολάου Μπαλάνου 1/8/1904.

128. ΑΔ 5, 1919 παράρτ. 46. Τὸ ἰδιόχειρο κείμενο βρίσκεται στὰ ἀρχεῖα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Αρχεῖο Γ. Οἰκονόμου, χ.ἀ.ἀ.). Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀντώνιος Κεραμόπουλλος ἔκανε τὸν ἔπαινο τοῦ Σταυρόπουλλου σὲ μιὰ ἄλλην νεκρολογία (ΑΕ 1919, 103).

ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

57. Κλών Στέφανος. Αθήνα 23 Ιανουαρίου 1912.

θρωπολόγος, καί γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτό ὅτι ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη δὲν ἀποτελοῦσε τὴν ἀπόλυτην προτεραιότητά του, γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχουν κενὰ στὶς ἐκθέσεις του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προβληματίζονται οἱ νεότεροι ἐρευνητές.

Ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀριθμὸν τῶν θέσεων πού ἀνέσκαφε συμπεραίνουμε ὅτι ἦταν κι αὐτὸς ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀκούραστους καὶ πρωτοπόρους ἐρευνητὲς τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχε καὶ εὐρεία κλασικὴ παιδεία. Τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὴ σημαντικὴ δημοσίευση τῶν ἐπιγραφῶν πού ἀνεκάλυψε στὴ Σύρο, τόσο στὴν πόλιν ὅσο καὶ στὸν ὄρμον Γράμματα. Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς τῆς Σύρου πολὺ λίγες σώζονται στὸ ἐκεῖ μουσεῖο, οἱ ὑπόλοιπες ἔχουν χαθεῖ, γι' αὐτὸ καὶ ἡ δημοσίευσή τους εἶναι πολὺτιμη. Ὁ Στέφανος ὅμως ἔκανε καὶ ἀξιόλογες ἔρευνες στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἄνω Σύρου καὶ δημοσίευσε ἔγγραφα πού ἀφοροῦν στὴν κατοχὴ τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τοὺς Ρώσους. Δημοσίευσε ἐπίσης μελέτες φυσικῆς, κλιματολογικῆς, καθὼς καὶ ἓνα γλωσσάριο τῆς Σύρου.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΟΥΝΤΑΣ (1857-1934)

Ὁ Χρῆστος Τσουντας γεννήθηκε στὴ Στενήμαχο τῆς Θράκης. Τὶς ἐγκύκλιες σπουδὲς του ἔκανε στὴ Στενήμαχο, τὴ Φιλιππούπολη καὶ τὴν Ἀθήνα, ὅπου τελείωσε τὸ γυμνάσιο. Σπούδασε στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας καὶ στὴ Γερμανία, καὶ δίδαξε ἓνα χρόνο στὰ Ζαρίφεια διδασκαλεῖα τῆς Φιλιππούπολης ὡς τὸν διορισμὸ του στὴν Ἑταιρεία. Ὑπῆρξε σύμβουλος (1896-1909, 1918-1920, 1924-1926) καὶ Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1909-1911), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑταιρείας (1882) καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας (1883-1904), τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς στὴν Ἀθήνα (1904-1924) καὶ στὴ Θεσσαλονίκην (1927). Τὸ 1926 ἔγινε ἰδρυτικὸ μέλος τῆς Ἀκαδημίας.

Ὁ Τσουντας ὑπῆρξε μεγάλος καὶ συστηματικὸς ἀνασκαφῆς καὶ ἀκούραστος ἐρευνητής. Ἐργάστηκε πάντα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἑταιρείας, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἔξοχο ἐπιστημονικὸ κεφάλαιο. Ὡς νεοδιορισμένος ἔφορος ἐποπτεύει τὸ 1884 τὶς ἔρευνες στὸν βυθὸ τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμίνας γιὰ τὴν ἀναζήτησιν λειψάνων τῶν πλοίων τῆς μεγάλης ναυμαχίας καὶ συνεχίζει τὸ 1886 καὶ 1891 μὲ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν νεκροταφείων τῆς Ἐρέτριας, τὰ ὁποῖα λεπλοτοῦσαν τότε οἱ ἀρχαιοκάπηλοι. Τὸ 1886 ἀρχίζει τὶς ἀνασκαφὰς του στὶς Μυκῆνες, πού ἔμελλαν νὰ δώσουν τὸ ἐπιστημονικὸ θεμέλιον στὴ μελέτη τοῦ πολιτισμοῦ πού εἶχε ἀποκαλύψει ὁ Schliemann. Οἱ ἐκεῖ ἔρευνές του κράτησαν ὡς τὸ 1910, χωρὶς τοῦτο νὰ τὸν ἐμποδίσει νὰ κάνει ὡς ἔφορος ἀνασκαφὰς καὶ σὲ ἄλλα μέρη, στὴν Τανάγρα τὸ 1887, στὴ Λακωνικὴ τὸ 1889 (Βαφειό, Ἀρκίνες, Ἀρύκλες, Παλιόπυργος), στὴν

58

59

Χρ. Τσούντας

(Βερολίνο 1879)

58. Χρήστος Τσούντας, Βερολίνο 1879.

59. Χρήστος Τσουντας. Φωτογραφία Α. Ρωμαΐδου. Αθήναι. Γύρω στο 1900.

Τίρυνθα τὸ 1890-1891 καὶ στὸν Κάμπο τῆς Λακωνικῆς ἐπίσης τὸ 1891. Ἀπὸ τὸ 1894 ὡς τὸ 1898 ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἔρευνα καὶ μελέτη τοῦ κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ μὲ ἀνασκαφές στὴν Ἀμοργὸ τὸ 1894, στὴν Πάρο, Ἀντίπαρο καὶ Δεσποτικὸ τὸ 1897, στὴ Σύρο καὶ Σίφνο τὸ 1898. Τὸ ἐνδιαφέρον του τὰ ἐπόμενα χρόνια προσελκύει ἡ Θεσσαλία. Ἀρχίζοντας μὲ ἀνασκαφές στὴ Μαρμάριανη τὸ 1899 καὶ στὸν Βόλο τὸ 1901, θὰ συνεχίσει τὶς λαμπρές του ἔρευνες μὲ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Σέσκλου τὸ 1901-1903 καὶ τοῦ Διμνιοῦ τὸ 1903 συμπληρώνοντας ἔτσι, αὐτὸς μόνος, τὴ συστηματικὴ ἀποκάλυψη καὶ μελέτη τριῶν πολιτισμῶν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ μυκηναϊκοῦ, τοῦ κυκλαδικοῦ καὶ τοῦ νεολιθικοῦ. Μὲ τὶς ἀνασκαφές καὶ τὶς μελέτες ἀπέβλεπε στὴ σύνθεση τῆς ἑλληνικῆς προϊστορίας καὶ στὴν κατανόηση τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, προχωρώντας μεθοδικὰ ἀπὸ τὰ εἰδικὰ θέματα στὰ ὀλοκληρωμένα συμπεράσματα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ ἀρχαιολογία, ὁ Τσουντας ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴν κλασικὴ ἀρχαιολογία, τὴν ἀττικὴ ἀγγειογραφία, τὰ εἰδώλια τῆς Τανάγρας, τὶς ἐπιγραφές τῆς Ἀκροπόλεως, τῆς Ἐλευσίνας καὶ τῆς Ἐρέτριας.

Ὁ Τσουντας δημοσίευσε πλῆθος μελετῶν καὶ ἐκθέσεων στὰ ΠΑΕ, τὴν ΑΕ καὶ ἄλλα περιοδικά. Σημαντικότερες εἶναι οἱ μεγάλες μονογραφίες «*Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος πολιτισμός*, Ἀθήνησιν 1893», «*Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν*, ἐν Ἀθήναις 1900», «*The Mycenaean Age. A Study of the Monuments*, London 1903» μὲ τὴ συνεργασία τοῦ J. Irving Manatt, καὶ τὸ θεμελιακὸ γιὰ τὸν νεολιθικὸ πολιτισμὸ «*Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμνίου καὶ Σέσκλου*, ἐν Ἀθήναις 1908». Θαυμάσιο ἔργο ποῦ προσέφερε καὶ προσφέρει ἀκόμη μεγάλη βοήθεια στοὺς σπουδαστὲς εἶναι ἡ «*Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης*, Ἀθῆναι 1928».

II. ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Εἰς Πνεία τῆ 29 Ἀπριλίου 1873.

Σεβαστέ μοι κ. Κουμανούδη.

Γράφω σήμερον εἰς τὸν κ. πρόεδρον καὶ βουλευτὴν
τῆς ἀνασταφῆς.

Θ. κ. δευτέρου ὀνόματός κ. Βουρλιούφ ἀποσταφῆς
εἰς αἰετὴν καὶ ἀπαγγεγμένους τῆς Γαλλικῆς
ἀραφονεῖας καὶ ὁμοίους, εἰς τὴν αἰετὴν ὅπως
δησοῦν τὴν ἀνασταφῆν καὶ τοσοῦτο εἰδόμενος
εἶδω ἀρχαιογραφικά. εἰς ὅ, ἡ πόλις αἰετὴν συνέρρα
μοι καὶ σὺν δρέκω αἰδοῖ, ἵνα ἀταίχθῃ τῆς γρητέ
σιατα εὐχαριστικέως. ἀν ἐγὼ δεῖ μοι ἐβαῖον
εἰλαῦθα σὺ δεῖ εἰδόμενος καὶ τέρη, ὅ, δε καὶ λα
εἰλαῦθα ἀρχαιογραφικά ἀγροῖ. εἰ καὶ καὶ ὁ
εἰλαῦθα ἀνθρώπων ὁμοίως βιβλίων.

Σὰδ παρεμνησθῶ, εἰ δεῖ ἀποστειλῆτε λαὶ χρή
ματα εἰς ἀνασταφῆν ὅ, ἵνα ἀρχαία τοῦ ἐξάρχου,
προσθῆτε καὶ ἀποστειλῆτε εἰδὼ, ἵνα μοι σὺ
ἀνθρώπων καὶ ἀνασταφῆς.

εἰ καὶ δεῖ μοι ἀ 10 ἡμέρας θὰ ἔχω ἀνάγκη
κρημνίστων, σὰδ παρεμνησθῶ εἰ καὶ εἰς
τοῦ κ. πρόεδρον καὶ μοι ἀποσταφῆς 300 δε.
ὅ, ἵνα ὁ κ. ἐξοικονομῶν.

εἰ καὶ εἰς ἀνασταφῆς ἀποσταφῆς ὅ, ἵνα τῆ
ἐροφίμιας. προμνησθῶμεθα αἰδοῖ εἰς Μο
νοῦ σου γὰρ εἰσπράξῃ, ὡ καὶ εἰς τὸν.

εἰ καὶ εἰς ἀνασταφῆς ἵνα εἰσπράξῃ τῆς ἀνασταφῆς

60 1. ΑΑΕ ἄ.ἄ.

Ἐν Ῥηνείᾳ τῇ 29 Ἀπριλίου 1873. | Σεβαστέ μοι κ. Κουμανούδη.

Γράφω σήμερον εἰς τὸν κ. πρόεδρον καὶ βλέπετε τὰ τῆς ἀνασκαφῆς.

Ὁ κ. Λερμπέκ ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Βουρνούφ ἀποσταλεῖς εἶναι εὐγενῆς καὶ ἀππλλαγμένος τῆς Γαλλικῆς ἀλαζονείας καὶ οἰήσεως. Ἄλλ' εἶναι ἄπειρος ὅλως διόλου τῶν ἀνασκαφῶν καὶ πολὺ ἀδύνατος εἰς τὰ ἀρχαιολογικά. Εἰς ὅ,τι ἠδυνάμην συνέδραμον καὶ συντρέχω αὐτόν, ἵνα ἀπέλθῃ πληρέστατα εὐχαριστημένος. Ἄν ἐγὼ δὲν μετέβαινον ἐνταῦθα οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ, διότι καὶ τὰ ἐλάχιστα ἀρχαιολογικά ἀγνοεῖ. Εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἄνθρωπος τῶν βιβλίων.

Σᾶς παρακαλῶ, ἂν δὲν ἀπεστείλατε τὰ χρήματα εἰς Ἀταλάντην διὰ τὰ ἀρχαῖα τοῦ Ἐξάρχου, φροντίσατε νὰ ἀποστείλῃτε αὐτά, ἵνα μὴ οἱ ἄνθρωποι μᾶς κακολογῶσι.

Ἐπειδὴ δὲ μετὰ 10 ἡμέρας θὰ ἔχω ἀνάγκην χρημάτων, σᾶς παρακαλῶ εἶπατε εἰς τὸν κ. πρόεδρον νὰ μοὶ ἀποσταλῶσι 300 δρ. διὰ τοῦ κ. Εὐστρατιάδου.

Ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν δυσκολίας διὰ τὴν τροφήν μας. Προμηθευόμεθα αὐτὴν ἐκ Μυκόνου λίαν εὐκριβά, ὡς καὶ ἐν Σύρῳ.

Ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Δήλου εὔρομεν πλῆθος λαβῶν ἀμφορέων ἐνεπιγράφων. Συνελέξαμεν μέχρι τοῦδε περὶ τὰς 250. Θέλομεν δὲ συλλέξει καὶ πλείστας ἄλλας. Ταύτας ἐν καιρῷ θέλομεν σᾶς ἀποστείλει, ἵνα κατατεθῶσιν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς ἐταιρίας.

Εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Ῥηνείας νεκροταφεῖον τῶν Δηλίων ὑπάρχουσι πλῆθος μνημείων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καταπεπτωκότων καὶ κατασυντριμμένων. Παρετήρησα δὲ ἐν εἶδος ἐπιταφίων, ὅπερ ἔχει σχῆμα βωμοῦ κυλινδρικοῦ μετὰ βουκράνων καὶ ταινιῶν ἀνηρτημένων. Τοιαῦτα ἠρίθμησα περὶ τὰ 40 σῶα καὶ τεθραυσμένα. Εἰς οὐδὲν δὲ εὔρον ἐπιγραφὴν. Ἄπαντα δὲ εἰσι λίαν ἐφθαρμένα ἔνεκα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ θαλασσοῦ ἀέρος.

Ἐν δὲ τῇ Δήλῳ σώζονται πλείστα ἐρείπια μεγάλων οἰκοδομημάτων, τὸ θέατρον, πολλαὶ δεξαμεναὶ καὶ ἅπαντα τὰ ἐρείπια τῶν οἰκιῶν, τὰ ὅποια κατέχουσι πλέον τοῦ ἡμίσεος τῆς νήσου κατὰ μῆκος.

Ἐλπίζω μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἀνασκαφῆς νὰ παρατηρήσω ἅπαντα καὶ σμειώσω τὰ ἀναγκαιότερα. | Σᾶς προσκυνῶ | Ὅλως πρόθυμος | Π: Σταματάκης.

2. ΑΑΕ 167, 6 Μαΐου 1873, ΑΣ 75.

Πρὸς | τὸν κύριον πρόεδρον τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολ. ἐταιρίας. | «περὶ τοῦ ἐν Δήλῳ σπηλαίου τοῦ Δράκου»

Ἀνακοινῶ ὑμῖν κ. Πρόεδρε, ὀλίγα τινὰ σήμερον περὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ

Δράκου και τῶν περι αὐτὸ σωζομένων ἀρχαίων ἐρειπίων, ἅτινα ἔχουσιν ἄμεσον σχέσηιν πρὸς αὐτό, ἐπιφυλασσόμενος μετὰ τὸ πέρας τῶν ἤδη ἀρξαμένων ἀνασκαφῶν, νὰ ἐκθέσω ὑμῖν λεπτομερέστερον τὰ περι τούτου ἐπισυνάπτων και τὸ ἀρμόδιον διάγραμμα αὐτοῦ και τῶν περι αὐτό.

Τὸ σπήλαιον κεῖται πρὸς τὰς δυτικὰς πετρώδεις ὑπωρείας τοῦ ὄρους Κύνθου, ἀπέχον τῆς κορυφῆς αὐτοῦ περι τὰ 5 λεπτὰ τῆς ὥρας, ἐστραμμένον πρὸς τὴν νῆσον Ῥήνειαν και Σύρον· ὁ ἄξων αὐτοῦ προεκτεινόμενος διέρχεται διὰ τοῦ λιμένος τῆς πόλεως Σύρου. Τὸ σπήλαιον δὲν εἶναι χειροποίητον, ἥτοι λελαξευμένον ἐν τῷ βράχῳ, ἀλλ' ἐκ φύσεως ῥωγμὴ τις μεγάλη, ἔχουσα σχῆμα περίπου ἐπιμήκες, πρὸς τὰ ἔξω μὲν εὐρυνομένη, πρὸς τὰ ἔσω δὲ εἰσιούσα μειουμένη. Τῆς ῥωγμῆς δὲ ταύτης μέρος μόνον ἐστὶν ἐστεγασμένον τριγωνικῶς διὰ 10 λίθων λίαν ὀγκρῶν και ἐπιμήκων, ἀνὰ 5 ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς. Οἱ λίθοι οὗτοι εἰσιν ἀκατέργαστοι, ὡς ἐλατομήθησαν, λελαξευμένοι δὲ εἰσι κατὰ τὴν βάσιν τῶν, ἥτις ἐπικάθηται ἐπὶ τοῦ βράχου, ὄντος και τούτου ἰσοπεδουμένου πρὸς ἀσφαλῆ στερέωσιν τῶν λίθων, και κατὰ τὴν κορυφὴν, καθ' ἣν συνεννοῦνται ἀλλήλοις. Ἡ κατὰ τὴν κορυφὴν συνένωσις τῶν λίθων ὁμοιάζει πρὸς τὴν συνένωσιν τῶν σημερινῶν φαλλιδίων (ξύλων), τὰ ὁποῖα τριγωνικῶς τίθενται ἐπὶ τῆς στέγης τῶν οἰκιῶν. Ἐκαστος τῶν λίθων τούτων ἔχει μῆκος μὲν περίπου κάτωθεν 2,90, πλάτος δέ, τινὲς μὲν ἐν μέτρον, τινὲς δὲ ἔλασσον. Τὸ ἐστεγασμένον μέρος τῆς ῥωγμῆς ἔχει μῆκος 5,50 και πλάτος περι τὸ μέσον 4. Πρὸς τὰ ἔσω τῆς ῥωγμῆς φαίνεται, ὅτι δὲν ἦτο ἐστεγασμένον. Οἱ τοῖχοι (πλευραὶ) τοῦ ἐστεγασμένου μέρους δὲν εἶναι ὁμαλοὶ, ἀλλὰ διέμειναν, ὡς ἦσαν ἐκ φύσεως· πρὸς τὴν ἀρκτικὴν πλευρὰν ὑπῆρχε κενὸν τριγωνικὸν περίπου, εἰς ὃ ἐνετέθη λίθος ἄλλος σχήματος ὁμοίου. Ἐπὶ δὲ τῆς στέγης ἐπικάθηται πολλοὶ ἄλλοι λίθοι ἀκατέργαστοι, ὧν τινὲς εἰσι μέγιστοι. Οἱ λίθοι τῆς στέγης ὑποκάτωθεν ὀρώμενοι ἔχουσιν κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους συναρμογὴν ἀβεστοκοκίαν μετὰ μικρῶν λιθαρίων, ὡς ἡ τῶν σημερινῶν οἰκοδομῶν. Τὸ μίγμα τοῦτο τῆς ἀβεστοκοκίας δὲν εἶναι ἐντεθειμένον εἰς τὰς συναρμογὰς, ὡς δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ, ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ἵνα τὸ σπήλαιον χρησιμεύσῃ εἰς κατοικίαν ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶναι ταυτόχρονον τῶν λίθων τῆς στέγης. Εἶναι ἐντεθειμένον ἐκ τῶν ἄνωθεν μερῶν τῶν συναρμογῶν και κατέρχεται μέχρι τῶν μέσων, ὡς ὁράται ἐκ τῶν κάτωθεν. Δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ἐνετέθη ἐκ τῶν ἄνωθεν μερῶν τῶν συναρμογῶν ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, διότι, ὡς ἄνω εἶπον, ἐπὶ τῆς τριγωνικῆς στέγης ἐπικάθηται πολλοὶ ἄλλοι λίθοι, ὧν τινὲς εἰσι μέγιστοι. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἐξωτερικοῦ λίθου τῆς στέγης ὑπάρχουσιν ἐν τῇ κατὰ βάθος πλευρᾷ 6-8 γραμμαὶ ἐγκεχαραγμένα, ἔχουσαι τὴν διεύθυνσιν τῶν ἄνωθεν προσπιπτουσῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἐνεκα τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιδράσεώς εἰσι πολὺ ἐφθαρμένα, και δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παρατηρήσῃ τις, ἂν κατὰ τὴν ὑπάρχουσιν ἐκεῖ, ἢ διὰ τινὰ σκοπὸν. Ἐμπροσθεν δὲ τοῦ στομίου

τοῦ σπηλαίου εἰς ἀπόστασιν 6,70 ὑπάρχει λίθος λευκὸς μέγας στρογγύλος, τεθλασμένος εἰς δύο, ὧν τὸ ἓν ἔμνευε κατὰ χώραν, τὸ δὲ ἕτερον καὶ μείζον μετατοπισμένον. Ἀνασκαφῆς δὲ γενομένης περὶ τὸ πρῶτον, ἀνεκαλύφθη ὑποκάτωθεν αὐτοῦ ὑπόβαθρον στρογγύλον, ᾠκοδομημένον ἐξ ἐγγωρίου σκληροῦ λίθου, οὗ μέρος ἐστὶ κατερριμμένον. Ἐπιθέσαντες δὲ ἐκεῖ διὰ τῶν ἐργατῶν καὶ τὸ μετατοπισμένον μέρος, παρατηρήσαμεν, ὅτι ὁ λίθος εἶναι κοῖλος τὰ ἔνδον καὶ κεκοσμημένος περὶ τὸ στόμιον ταινίαις ἀναγλύπτοις. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος τῆς στρογγύλης κοιλότητος φέρει 3 τρήματα μικρὰ τετράγωνα, ἔχοντα τὴν αὐτὴν ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων. Πυθμένα δὲ εἶχεν ὁ λίθος λεπτόν, ὡς διακρίνεται μέρος τούτου εἰς ἓν τῶν τμημάτων. Ὁ στρογγύλος οὗτος λίθος ἔχει περιφέρειαν μὲν 5,56 βάθος δὲ 0,35. Περιφέρεια τοῦ στομίου 5, διάμετρος τῆς στρογγύλης κοιλότητος 1,05 καὶ βάθος αὐτῆς 0,25. Κεῖται ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ προεκτεινομένου ἄξονος τοῦ σπηλαίου. Δυνατὸν δὲ νὰ ᾖναι βωμός, καὶ τότε ἔχομεν ἓν τῶν καλλίστων καὶ μοναδικῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος βωμῶν ἔμπροσθεν ναοῦ· ἐνδέχεται δὲ νὰ ᾖναι ἔνεκα τῶν ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ χείλους τοῦ στομίου εὐρισκομένων 3 μικρῶν τετραγώνων τμημάτων βάσις, ἐφ' ἧς ἴσταται τρίπους, καὶ τότε ἔχομεν ναὸν καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ χρηστήριον. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐξωτερικοῦ χείλους ὁ λίθος οὗτος ἔχει ἐγκεχαραγμένης 4 γραμμᾶς, ἐστραμμένης πρὸς τὰς χειμερινὰς ἀνατολὰς τοῦ ἡλίου. Κατ' ἀριστερὰν δὲ τοῦ βωμοῦ τούτου εἰς ἀπόστασιν 5 μ. γ. ὑπάρχει κλίμαξ λελαξευμένη ἐν τῷ βράχῳ, ἔχουσα 10 βαθμίδας καὶ φέρουσα ἐκ τῶν κάτωθεν ἔμπροσθεν τοῦ σπηλαίου καὶ τοῦ βωμοῦ. Κατὰ δεξιὰν δὲ τοῦ βωμοῦ πρὸς ἄρκτον μακρὰν 10 μ. γ. ὑπάρχει ἐπίπεδος τετραγώνος ἐπιφάνεια ἐν τῷ βράχῳ, ἧς αἱ τρεῖς πλευραὶ ἀνατολική, ἀρκτική καὶ δυτικὴ σώζουσιν ἐν τῷ βράχῳ θεμέλια, ᾠκοδομημένα κατὰ τὸν ἰσόδομον τρόπον· ἡ τετραγώνος αὕτη ἐπιφάνεια ἔχει τὸ αὐτὸ ἔδαφος μὲ τὴν βάσιν τοῦ βωμοῦ. Ὑπὸ τὸν βωμὸν ὀλίγα βήματα διέρχεται τοῖχος ἀπὸ τῆς κλίμακος καὶ ἐνοῦται μετὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου τῆς τετραγώνου ἐπιπέδου ἐπιφανείας, τῆς πρὸς ἄρκτον τοῦ βωμοῦ. Ἀμέσως δὲ ὑπὸ τὸν τοῖχον τοῦτον ὑπάρχει διόδος φέρουσα ἐκ τῶν κάτωθεν, ἐξ ἄρκτου, πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς νότον, καὶ ἐνουμένη μετὰ τῆς λαξευτῆς κλίμακος. Τῆς διόδου ταύτης σώζεται εἰς τὰ πλεῖστα μέρη ὑποδόμη χειροποίητος καὶ φυσικὴ. Κάτωθεν τῆς ὑποδόμης ταύτης ἐν τῷ βράχῳ ὑπάρχουσι κατερριμμένοι ἐκ τῶν ἄνωθεν 40 περίπου δόμοι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ σπηλαίου κάτωθεν εἰς τοὺς πρόποδας ἐν τῷ ὀμαλῷ εἰς ἀπόστασιν 150 βημάτων σώζονται ἐρείπια μεγάλου τετραγώνου οἰκοδομήματος, διηρημένου εἰς δύο μείζον καὶ ἔλασσον καὶ ἔχοντος κατὰ τὴν μίαν τῶν μειζόνων πλευρῶν διπλοῦν τοῖχον. Τὰ ἐρείπια ταῦτα σύγκεινται ὀλοσχερῶς ἐκ λίθου λευκοῦ (παρίου). Ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς διόδου, ἧτις ἐκ τῶν ἐρειπίων τούτων ἔφευγεν εἰς τὸ σπή-

λαιον, φαίνεται, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ σπηλαῖον.

Τὴν ἀνασκαφὴν, πρὶν ἢ φθάσω ἐγὼ εἰς Δῆλον, ἤρχισεν ὁ κύριος Λεμπέκ ὁ ἀπεσταλμένος τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς σχολῆς παρὰ τὸν βωμὸν καὶ κατέστρεφεν ἐξ ἀπειρίας μέρος τοῦ ὑποβάθρου αὐτοῦ· ἀλλ' ὅτε ἐγὼ μετέβην ἐκεῖ, ἐμπόδια τὴν περαιτέρω ἐργασίαν, ἵνα μὴ γείνη πλείων ζημία καὶ ἀλλοιωθῇ τὸ μνημεῖον. Μετὰ τοῦτο ἐσκάψαμεν τάφρον ἀπὸ τοῦ βωμοῦ μέχρι τοῦ στομίου τοῦ σπηλαίου καὶ εὔρομεν λίθους κατειργασμένους καὶ μὴ μετὰ χρωμάτων προσθέτων ἐκ τῶν ἄνωθεν καταπεπτωκότων. Καίτοι προχωρήσαντες κατὰ βάθος περὶ τὸ μέτρον, δὲν εὔρομεν τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Τὸ μεταξὺ τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ στομίου τοῦ σπηλαίου διάστημα δὲν εἶναι ἐπίπεδον, ἀλλὰ λίαν κατωφერές. Μετὰ ταῦτα ἐσκάψαμεν ἑτέραν τάφρον ἐντὸς τοῦ σπηλαίου κατὰ πλάτος καὶ ἐπροχώρησαμεν εἰς βάθος 2 μ. γ. ἀλλ' οὔτε ἐνταῦθα εὔρομεν τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Εὔρομεν δὲ εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου λίθους κοινούς ἐκ τῶν ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου καταπεπτωκότων, μικροὺς δόμους λιθ. λευκοῦ (παρίου) 3 τεμάχια ἐπιστρώσεως ἐκ μίγματος τιτάνου μετὰ μικρῶν λιθαρίων καὶ τεμαχίων κεράμου, 3 νομίσματα χάλκινα λίαν κακωμένα, ἐν οἷς καὶ ἐν μικρὸν Ἀθηναϊκὸν φέρον ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μὲν προσώπου κεφαλὴν Ἀθηνᾶς, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου γλαῦκα καὶ τὰ γράμματα ΑΘΕ, ἕνα δακτυλιόλιθον λίαν ἐφθαρμένον καὶ πλεῖστα τεμάχια λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς βάθος δὲ 1,50 μ. γ. εὔρομεν σῶμα γλυπτὸν ἔχον μῆκος περὶ τὸ μέτρον, πολὺ ἐφθαρμένον καὶ κολοβόν. Τὸ σῶμα τοῦτο φαίνεται, ὅτι εἶναι κορμὸς δένδρου, ἢ ἕτερόν τι, ἰστάμενον ἐπὶ βάσεως λεπτῆς τεθλασμένης, ἐφ' οὗ εἶναι ἐρριμμένον ἔνδυμα, οὗ τὸ ἄκρον πίπτον ἐπὶ τῆς βάσεως παριστᾶ πόδα λέοντος (λεοντῆ). Ὑπὲρ τὸ σῶμα τοῦτο εὔρομεν τεμάχιον κίονος στρογγύλου, οὗ τὸ ἐν ἄκρον φέρει ραβδώσεις καὶ εἰς τὴν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν ἔχει τρῆμα τετράγωνον, τὸ δὲ ἕτερον καταλήγει εἰς ὄξυ ἀρχῆθεν. Καίτοι προχωρήσαντες καὶ ἐνταῦθα εἰς βάθος περὶ τὰ δύο μ. γ. δὲν εὔρομεν τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Πρὸς τὸ στόμιον τοῦ σπηλαίου εἰς βάθος 0,50 μ. γ. εὔρομεν τοῖχον φράσσοντα τὸ στόμιον αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ τοίχου ἀνεκαλύφθη πύλη ἔχουσα καὶ παραστάδας λίθου λευκοῦ. Ὁ τοῖχος δὲν εἶναι γραμμὴ εὐθεΐα, ἀλλὰ καμπύλη.

Ἐκ τῶν φαινομένων μερῶν τοῦ σπηλαίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸ σωζομένων λειψάνων, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων μερῶν, ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο οὔτε σύριγξ, οὔτε γέφυρα, ὡς ὑποθέτουσι πολλοί, εἶναι, ἀλλὰ ἱερὸν ἢ ναὸς πανάρχαιος, ἢ ὁμοίον τι. Τὸ μνημεῖον τοῦτο, νομίζω, ὑπονοεῖ ὁ ὕμνος εἰς τὸν Ἀπόλλωνα¹²⁹ (στιχ. 14-18) λέγων

«Χαῖρε μάκαιρ' ὦ Λητοῖ, ἐπεὶ τέκες ἀγλαὰ τέκνα
Ἀπόλλωνά τ' ἄνακτα καὶ Ἄρτεμιν ἰοχέαιραν,

129. [Ὀμηρικὸς Ὕμνος, *Εἰς Ἀπόλλωνα*, 14-18].

τὴν μὲν ἐν Ὀρτυγίῃ, τὸν δὲ κραναῆ ἐνὶ Δήλῳ,
κεκλιμένη πρὸς μακρὸν ὄρος καὶ Κύνθιον ὄχθον,*
 ἀγχοτάτω φοίνικος ὑπ' Ἴνωποῖο ρεέθροις»

Ἡ περιγραφὴ αὕτη συμφωνεῖ πρὸς τὴν θέσιν τοῦ σπηλαίου. Ὑπὸ τὸ σπήλαιον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ὑπάρχει ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ Ἴνώπου. Ἐκ τούτων νομίζω ὅτι τὸ μνημεῖον εἶναι τὸ πανάρχαιον Λιτῶν μετὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ καὶ τὸ χρηστήριον αὐτοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν ὕμνον εἰς Ἀπόλλωνα¹³⁰ (στιχ. 79-81)

«Ἄλλ' εἴ μοι τλαίης γε θεὰ μέγαν ὄρκον ὁμόσσα,
 ἐνθάδε μιν πρῶτον τεύξειν περικαλλέα νηὸν
 ἔμμεναι ἀνθρώπων χρηστήριον.»

Χθὲς σάββατον προχωροῦντες κατὰ βάθος ἐντὸς τοῦ σπηλαίου καὶ τοῦ ἔμπροσθεν τοῦ στομίου τοίχου, ἀνεκαλύψαμεν ὀλόκληρον τὸ βάθος τοῦ τοίχου μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἔχοντος ὕψος 3 μ. γ. ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ τοίχου ἀνεκαλύφθη ἡ θύρα, ἔχουσα ἐκατέρωθεν παραστάδας ἐκ λίθου λευκοῦ· τούτων ἡ μὲν κατὰ δεξιὰν τῷ εἰσιόντι ἔχει ὕψος 2,40, πλάτος 0,50 καὶ πάχος 0,15, ἀλλὰ τεθλασμένη τὰ ἄνω· ἡ δὲ κατ' ἀριστεράν, τεθλασμένη καὶ αὕτη τὰ ἄνω, ἔχει ὕψ. 1,45 πλάτος καὶ πάχος τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν δεξιάν. Ἡ θύρα ἔχει πλάτος μὲν 1,12, ὕψος δὲ σωζόμενον 2,45. Ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ὁ οὐδὸς τῆς θύρας ἐκ λίθου λευκοῦ καὶ οὗτος. Οἱ λίθοι τοῦ τοίχου εἶναι κοινοὶ καὶ ἀκατέργαστοι. Ὁ τοίχος ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ σπηλαίου μέχρι τῆς ἄλλης δὲν εἶναι γραμμὴ εὐθεῖα, ὡς καὶ ἄνω εἶπον, ἀλλὰ καμπύλη. Ἐκ τῶν ἔσω τοῦ σπηλαίου ὁρώμενος εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὀμαλός, ἐκ δὲ τῶν ἔξωθεν εἶναι πάντη ἀνώμαλος καὶ ἀκανόνιστος. Ἐντὸς δὲ τοῦ σπηλαίου, οὗ τὸ ἥμισυ ἀνεσκάψαμεν, τὸ πρὸς τὸ στόμιον, εὔρομεν τὸ φυσικὸν ἔδαφος εἰς βάθος ἀπὸ τῆς φαινομένης ἐπιφανείας 3,20 μ. γ. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ σπηλαίου καὶ ἀπέναντι τῆς θύρας ἀνεκαλύφθη ὑπόβαθρον λίθου κοινοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ προσηρμοσμένη βᾶσις ἀγάλματος κολοβὴ λίθου λευκοῦ, σώζουσα συμφυῆ μετ' αὐτῆς τὸν ἀριστερὸν ἄκρον πόδα ἀγάλματος ἀνδρός (κάτωθεν τοῦ ἀστραγάλου) καὶ τοῦ δεξιοῦ μόνον τοὺς δακτύλους. Τὸ μέγεθος τοῦ σωζομένου ἀριστεροῦ εἶναι μείζον τοῦ φυσικοῦ. Ὁ ἀριστερὸς ποὺς στηρίζεται ὀλοκλήρως ἐπὶ τῆς βάσεως καὶ διευθύνεται ἔμπροσθεν τοῦ δεξιοῦ, ὅστις, ὡς διακρίνεται ἐπὶ τῆς βάσεως, ἐστηρίζετο μόνον διὰ τῶν δακτύλων. Ἡ βᾶσις τοῦ ἀγάλματος καὶ οἱ δάκτυλοί εἰσιν ἐφθαρμένοι ἢ ἔνεκα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ θαλασσοῦ ἀέρος, ἢ καὶ ἔνεκα τοῦ εἴδους τοῦ μαρμάρου (πα-

* Οἱ ὑπογραμμίσεις στὶς ἐπιγραφὰς εἶναι τοῦ Σταρατάκη.
 130. [Ὀμηρικὸς Ὕμνος, *Εἰς Ἀπόλλωνα*, 79-81].

ρίου). Ἄπαντα τὰ ἐν Δίλῳ εὐρισκόμενα μάρμαρα καὶ ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ὑπὸ γῆν εἰσιν ἐφθαρμένα οὕτως, ὥστε μόλις διακρίνονται αἱ ὑπ' αὐτῶν ὑπάρχουσαι γλυφαί. Ἐκ τῶν ἔνδον τοῦ σπηλαίου καὶ ἐκ τῶν ἔξωθεν αὐτοῦ μερῶν ἐξηγάγομεν πλεῖστα τεμάχια λευκοῦ μαρμάρου, τὰ ὁποῖα βεβαίως ἄλλοτε θὰ ἦσαν γλυπτά, ἀλλ' ἤδη οὐδὲν ἐπ' αὐτῶν διακρίνεται ἔνεκα τῆς μεγάλης φθορᾶς. Παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀγάλματος εὕρομεν κατερριμμένα καὶ δύο μάρμαρα λίαν ἐφθαρμένα καὶ ταῦτα, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἦσαν πόδες θρόνου λεοντοκέφαλοι ἢ ἄλλου σκεύους. Ἐν τῇ αὐτῇ θέσει εὕρομεν καὶ δύο ὄνυχας λέοντος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, καὶ ἴσως καὶ οὗτοι νὰ ἀπετέλουν μέρος τῶν ποδῶν. Ἐνταῦθα εὕρομεν καὶ ἕτερον δακτυλιόλιθον μείζονα τοῦ πρώτου, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ παράστασις ἐστὶν ἐφθαρμένη. Σώζεται δὲ μόνον ἡ κοιλότης, ἐφ' ἧς ἦτο ἐγγεγλυμμένον τὸ σύμβολον. Μὴ ἔχοντες καιρὸν δὲν ἠδυνήθημεν χθὲς νὰ καθαρίσωμεν καλῶς τὸ ὑπόβαθρον καὶ ἴδωμεν, ἂν σώζει ἐπιγραφὴν τινα. Ἡ στάσις τοῦ ἀγάλματος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς βάσεως σωζομένων ποδῶν, ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν στάσιν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Καλλινίκου Ἀπόλλωνος, τοῦ εὐρισκομένου ἐν Ῥώμῃ. Ἦδη μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς βάσεως ταύτης δυνάμεθα, νομίζω, μετὰ πλείονος βεβαιότητος νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο ἐστὶν ὁ πανάρχαιος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ πεδίου παρὰ τὴν παραλίαν μέγας ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, οὗ ἤδη σώζονται πλεῖστα μεγαλοπρεπῆ ἑρείπια, θὰ ἀνηγέρθη ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ὅτε ἡ Ἰωνικὴ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δίλῳ ἔλαβεν ἐπισημότερον χαρακτῆρα. Τὰ δὲ ἄλλα ἑρείπια τοῦ τετραγώνου οἰκοδομήματος, τὰ ὁποῖα, ὡς ἄνω εἶπον, κεῖνται μακρὰν τοῦ σπηλαίου 150 βήματα πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ ἐν τῷ ὀμαλῷ θὰ εἶναι καὶ ταῦτα τὸ Λητῶν τὸ μεταγενέστερον οἰκοδομηθὲν καὶ τοῦτο ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις.

Ἡ βάση τοῦ ἀγάλματος κεῖται, ὡς ἄνω εἶπον, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ σπηλαίου ἀπέναντι τῆς θύρας καὶ εὐρίσκεται εἰς τὴν αὐτὴν εὐθειαν γραμμὴν μετὰ τοῦ βωμοῦ. Ὁ ἰστάμενος ἐπὶ τῆς βάσεως ἔχει ἔμπροσθεν μὲν τὴν θύραν καὶ μετ' αὐτὴν τὸν βωμόν, ὀπισθεν δὲ ἄνωθεν τῆς κορυφῆς τοῦ Κύνθου τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα. Παρετήρησα δὲ ὅτι ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, ἡ βάση τοῦ ἀγάλματος καὶ ὁ βωμὸς εὐρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν εὐθειαν γραμμὴν· μάλιστα ὁ ἥλιος ἀνατέλλων ἄνωθεν τῆς κορυφῆς τοῦ Κύνθου ἐκκλίνει μικρὸν πρὸς ἄρκτον· τὰς παρατηρήσεις μου ταύτας ἐποίησα γνωστὰς εἰς τὸν κύριον Λερπέκ, ἀλλ' οὐδὲν εἶπεν ὅτι γνωρίζει διὰ τοιαῦτα πράγματα. Οὐ μόνον εἰς ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς του γνώσεις εἶναι πολὺ ἀδύνατος καὶ οὐδὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ μόνος του. Ὁ Ὅμηρος ἐν Ὀδυσσεΐα XV στίχ. 403 ἀναφέρει τάδε

«Νῆσός τις Συρίη κικλήσκειται, εἴ που ἀκούεις,
Ὅρτυγίης καθύπερθεν, ὄθι τροπαὶ ἠελίοιο»

Τὸ «ὀθιτροπαὶ ἡελίοιο» ὁ Εὐστάθιος καὶ ἄλλοι σχολιασταὶ ἠρμήνευσαν, ὡς ἡλιοτρόπιον καὶ ὡς δύσιν ἡλίου, καὶ ὅτι τοῦτο εὐρίσκετο κατὰ τινὰς μὲν ἐν Σύρῳ, κατ' ἄλλους δὲ ἐν Ὁρτυγίᾳ (Δήλῳ). Ἐνδέχεται δὲ τὸ σπηλαιὸν τοῦτο νὰ ἔχη σχέσιν καὶ μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου λεγόμενα. Ἀλλὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας δὲν εἶμαι ἐγὼ ἀρμόδιος νὰ ποιήσω, ἀλλ' ἀπλῶς ὑποβάλλω ταύτας εἰς ὑμᾶς.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο ὅσον καθαρίζεται τόσον μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἀξιοσπουδάστον καθίσταται. Ἐλπίζω ἐντὸς τῆς ἐρχομένης ἐβδομάδος ν' ἀποτελειώσωμεν τὴν ἀνασκαφὴν καὶ τὸν καθαρισμὸν αὐτοῦ. | Ἐν Ῥηνεῖᾳ τῆ 29 Ἀπριλίου 1873 | Εὐπειθέστατος | Π: Σταματάκης.

3. ΑΑΕ 165, 16 Μαΐου 1873, ΑΣ 80.

Πρὸς | τὸν κ. πρόεδρον τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολ. ἐταιρίας | «περὶ καθαρίσεως τοῦ ἐν Δήλῳ σπηλαίου τοῦ Δράκου»

Μετὰ τὰ ὑποβληθέντα διὰ τοῦ προηγουμένου ἐγγράφου μου περὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου ὑποβάλλω καὶ τάδε

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἐβδομάδα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου. Τὸ ὑπόβαθρον, ἐφ' οὗ ἡ βάσις τοῦ ἀγάλματος, ἐκαθαρίσθη ἐντελῶς. Τοῦτο εἶναι λίθος κοινὸς ἔχον σχῆμα περίπου ὠοειδές (κλίνον πρὸς τὸ ἐπίμκτες), ἄνευ οὐδεμιᾶς κατεργασίας ἐκτὸς τῆς ἄνω ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς ἡ βάσις, καθ' ἣν φέρει χειροποίητον κοιλότητα ὠοειδῆ, εἰς ἣν εἶναι ἐντεθειμένη ἡ βάσις τοῦ ἀγάλματος. Ἡ κοιλότης αὕτη ἔχει μῆκος μὲν 1,15, πλάτος δὲ 0,56 καὶ βάθος περίπου 0,05. Τὸ δὲ ὑπόβαθρον ἔχει μῆκος μὲν 1,70, πλάτος δὲ 1 μ.γ. καὶ ὕψος 0,65. Ἡ βάσις τοῦ ἀγάλματος, ἐφ' ἧς διασώζεται ὁ ἀριστερὸς ποὺς καὶ μέρος τοῦ δεξιοῦ (οἱ δάκτυλοι), εἶναι τεθραυσμένη πρὸς τὰ ἔξω τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ἧς τὸ ἀποκοπὲν τμήμα δὲν ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ τὴν καθάρισιν τῶν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου. Ἡ σωζομένη βάσις ἔχει μῆκος μὲν 0,60, πλάτος δὲ 0,50 καὶ πάχος περίπου 0,05. Οὔτε εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἀγάλματος, οὔτε εἰς τὸ ὑπόβαθρον αὐτῆς ὑπάρχει ἐπιγραφή. Ἐμπροσθεν τοῦ ὑποβάθρου ἐν τοῖς χώμασιν εὔρομεν καὶ δύο τμήματα ἐκ τῆς κνήμης τοῦ ἀγάλματος, ἀλλὰ καὶ ταῦτα λίαν κατεφθαρμένα ἔνεκα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ὑγρασίας. Ὅπισθεν δὲ τούτου εἰς ἀπόστασιν 1,50 περίπου ἀνεκαλύφθη βράχος φράσσων τὰ ἔσω τοῦ σπηλαίου. Ὁ βράχος οὗτος δὲν ἀνέρχεται μέχρι τῶν ἄνω τοῦ σπηλαίου, ἔνθα ἐπικάθηται ἡ ὀροφή, ἀλλὰ φθάνει μόνον μέχρι τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὕψους αὐτοῦ. Τὸ ἥμισυ τοῦτο τοῦ ὕψους φαίνεται, ὅτι ἐφράσσετο διὰ τοίχου, καὶ τοῦτο εἰκάζεται ἀσφαλῶς ἐκ τῶν πολλῶν καὶ λίαν ὀγκρῶν λίθων τῶν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου εὑρεθέντων. Τὸ ἔδαφος τοῦ σπηλαίου εἶναι βράχος, οὐδεμίαν ἐπίστρωσιν ἔχων χειροποίητον. Ἐν αὐτῷ δὲ εὔρομεν δύο ῥωγμὰς τοῦ βράχου μεγάλας, ἃς καθάρισαντες, πα-

ρετηρήσαμεν εἰς τὴν μὲν, τὴν παρὰ τὴν ἀρκτικὴν πλευρὰν τοῦ σπηλαίου παρατείνουσαν, ὕδωρ συναθροιζόμενον ἐκεῖ ἐκ τῶν ἔσω μερῶν τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ σπηλαίου. Ἐξαγαγόντες δὲ ἐξ αὐτῆς τὸ ὕδωρ καὶ καθάρισαντες εὔρομεν εἰς βάθος ἡμίσεος περίπου μέτρου τὸν κορμὸν τοῦ ἀγάλματος λίαν καταφαγωμένον ὑπὸ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ὕδατος καὶ μόλις διακρινόμενον. Ἡ ῥωγμὴ αὕτη προχωρεῖ ἀκόμα εἰς βάθος· ἐλπίζω νὰ εὔρωμεν ἐν αὐτῇ καὶ ἕτερα τμήματα τοῦ ἀγάλματος. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ῥωγμὴν τὴν καὶ ἐλάσσονα τῆς πρώτης κατὰ τὸ μῆκος καὶ κειμένην μεταξὺ τοῦ ὑποβάθρου καὶ τῆς θύρας τοῦ σπηλαίου εὔρομεν πληθὺν τεμαχίων κεράμων ἐκ πίθων καὶ ὕδριων, ὄντινα, λαβαὶ οὔσαι, φέρουσι τύπον σφραγίδος μετ' ἐπιγραφῆς, ὡς αἱ συνήθως ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ εὑρισκόμεναι. Μετὰ τῶν τεμαχίων τῶν κεράμων ἐστὶν ἀναμεμιγμένη καὶ κόνις ἀνθράκων καὶ τεμάχια αὐτῶν. Τὴν κόνιν ἠρευνήσαμεν μετ' ἀκριβείας καὶ παρατηρήσαμεν ἐν αὐτῇ καὶ μικρὰ τεμάχια ὀστέων κεκαυμένων, μὴ διακρινόμενα ἂν ἦναι ἀνθρώπου ἢ ἄλλου ζώου. Καὶ παρὰ τὴν ἔσω νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ σπηλαίου εὔρομεν πληθὺν ὁμοίων τεμαχίων κεράμων μετὰ κόνεως ἀνθράκων.

Τὰ δὲ ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου, τὰ μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τοῦ κυκλοτεροῦς λίθου (βωμοῦ), ἐκαθαρίσθησαν μέχρι τοῦ ἀρχῆθεν ἐδάφους. Τὸ ἔδαφος τῶν μερῶν τούτων, ἐν ᾧ πρὶν ἀρχίσωσιν αἱ ἀνασκαφαὶ ἦτο λίαν κατακλινές, ἤδη μετὰ τὴν καθάρισίν ἐστὶν ἰσοῦψές πρὸς τὸ τοῦ σπηλαίου. Παρὰ τὴν ἀρκτικὴν πλευρὰν ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ τεμάχια μαρμάρου κατεφθαρμένα καὶ οὐδὲν γλυπτὸν σημεῖον διασώζοντα.

Ἐνταῦθα δὲ εὔρομεν καὶ πλάκα μεγάλην λίθου λευκοῦ, ἔχουσαν μῆκος μὲν 2,68 πλάτος δὲ 1,10 καὶ πάχος περίπου 0,17, καὶ φέρουσαν εἰς μὲν τὰ ἄκρα τῶν μειζόνων πλευρῶν (κατὰ τὴν μίαν ἐπιφάνειαν, τὴν καὶ λείαν) ταινίαν πλατεῖαν (γεῖσον), εἰς δὲ τὰ τῶν ἐλασσόνων ἀντὶ γείσου φέρει ἀνὰ δύο μικρὰ τμήματα, ὧν ἓν διασώζει καὶ μικρὸν τεμάχιον σιδήρου μετὰ μολύβδου. Ἡ λεία ἐπιφάνεια ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὰ κάτω, ἡ δὲ ἄξεστος πρὸς τὰ ἄνω. Τὴν πλάκα ταύτην ἐκλαβόντες κατ' ἀρχὰς ὡς κάλυμμα τάφου, μετεκινήσαμεν τῆς θέσεώς της, ἀλλ' ὑπ' αὐτὴν οὔτε ἄλλους λίθους εὔρομεν, ἐφ' ὧν νὰ ἐπικάθηται, οὔτε κοιλότητα εἰς τὸ ἔδαφος. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐκεῖ εἶναι ἐξ ἄλλου μέρους καταπεπτωκυῖα καὶ ὅτι ἐχρησίμευεν εἰς τινὰ σκοπὸν, ὃν ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν. Ἐμπροσθεν τῆς θύρας καὶ παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν εὔρομεν πάλιν πληθὺν τεμαχίων κεράμων μετὰ κόνεως ἀνθράκων. Εὔρομεν δὲ καὶ ἐν τούτοις τμήματα ὀστέων κεκαυμένων. Εἰς τὸ ἄκρον δὲ τῆς πλευρᾶς ταύτης παρὰ τὸν βράχον εὔρομεν 4 λίθους τετραγώνους ἐπιμήκεις, κειμένους κατὰ χώραν καὶ ἐξ ἴσου ἀπέχοντας ἀλλήλων, οὓς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πρὸς τινὰ σκοπὸν εἰσὶ τεθειμένοι ἐκεῖ. Μεταξὺ τῆς θύρας καὶ τοῦ κυκλοτεροῦς λίθου (βωμοῦ), ἐν τῷ μέσῳ περίπου, καθαριζόμενου τοῦ ἐδάφους, ἀνεκα-

λύφθη ὄρυγμα τετράγωνον λελαξευμένον ἐν τῷ βράχῳ, ἔχον μῆκος καθ' ἐκάστην πλευρὰν 0,70 καὶ βάθος 0,40. Ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εὐρέθη κόνις ἀνθράκων, ἣν ἐξετάσαντες εὗρομεν ἐν αὐτῇ πληθὺν πυρρῶν φοινικοβιάνων, ἢ ἐτέρου καρποῦ δένδρου, κεκαυμένων, ὧν τοὺς μᾶλλον διατηρουμένους συνελέξαμεν, ἵνα ἐν καιρῷ μετὰ τῶν ἄλλων ἀποσταλῶσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἐντὸς δὲ τῆς κόνεως ἀνεκαλύφθησαν καὶ μικρὰ τεμάχια ὀστέων κεκαυμένων. Τὸ ὄρυγμα φαίνεται, ὅτι ἐχρησίμευε διὰ τὰς εἰς τὸν θεὸν προσφερομένας θυσίας.

Σήμερον ἀποπερατοῦμεν τὴν καθάρισιν τοῦ μνημείου καὶ αὔριον ἀρχόμεθα τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀνασκαφῶν. | Ἐν Ῥηνεΐα τῇ 15 Μαΐου 1873. | Εὐπειθέστατος | Π: Σταρατάκης.

4. ΑΑΕ 166, 22 Μαΐου 1873, ΑΣ 82.

Πρὸς | τὸν κ. πρόεδρον τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας | «περὶ τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Δήλου ἀνασκαφῶν»

Ἡ καθάρισις τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου, ὡς ἔγραφον ὑμῖν ἐν τῷ τελευταίῳ ἐγγράφῳ μου, ἀπετελείωσε τὴν παρελθοῦσαν πέμπτην. Ἡ παρὰ τὴν ἀρκτικὴν πλευρὰν τοῦ σπηλαίου παρατείνουσα μεγάλη ρωγμὴ ἐν τῷ βράχῳ ἐκαθαρίσθη μέχρι τοῦ πυθμένος αὐτῆς. Καθίκει δὲ εἰς βάθος 2,65. Ἐντὸς αὐτῆς ἐκτὸς τοῦ κορμοῦ τοῦ ἀγάλματος, περὶ οὗ ἀνήνεγκον ὑμῖν, εὐρέθη καὶ ἕτερον σῶμα γλυπτὸν λίαν καταφαγωμένον καὶ τοῦτο ἔνεκα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ὕδατος καὶ μὴ διακρινόμενον ὑφ' ἡμῶν ὁποίου εἶδους ἐστί, καὶ πλῆθος τεμαχίων κεράμων ἐκ πίθων καὶ ὑδριῶν καὶ τινα τεμάχια ὀστέων. Τὰ τεμάχια δὲ ταῦτα ἐξηκολούθουν ἀνακαλυπτόμενα μέχρι τοῦ πυθμένος τῆς ρωγμῆς.

Τὴν παρασκευὴν ἤρχισαμεν τὴν ἀνασκαφὴν ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Δήλου. Τὸ ὄρος ὃ Κύνθος ὑψοῦται ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν κατὰ μῆκος τῆς νήσου, ἔχον σχῆμα κώνου. Ἡ δὲ μικρὰ κορυφὴ αὐτοῦ εἶναι ἐπίπεδος ἔχουσα τὸ ἐγκλειόμενον ὧδε σχῆμα. Περιβάλλεται δὲ πανταχόθεν ὑπὸ τείχους ἰσοδόμου, οὗ σώζονται τὰ θεμέλια, τινὰ τῶν ὁποίων φέρουσι καὶ ἐπισκευὴν μεταγενεστέραν. Ἡ ἐπισκευὴ ἔχει εἰς τινα μέρη καὶ δόμους ἀρχαίους ἐκ λευκοῦ λίθου. Ὑπὸ δὲ τὴν ἀκρόπολιν πέριξ ὑπάρχουσι καταπεπτωκότες ἐκ τῶν ἄνωθεν πάμπολλοι δόμοι ἀρχαῖοι ἐκ λευκοῦ καὶ κοινοῦ λίθου. Εἴσοδος εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐστὶ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος καὶ ἐνταῦθα διακρίνεται καὶ πύλη. Εἰς αὐτὴν δὲ φέρουσιν ἐκ τῶν κάτωθεν, ἐκ τῆς πόλεως, τρεῖς ἄνοδοι, μία ἐξ ἄρκτου λοξοειδῶς καὶ δύο ἐκ δυσμῶν. Ἐπὶ τοῦ ἐμβαδοῦ τῆς ἀκροπόλεως οὐδὲν σημεῖον ἀρχαίου οἰκοδομήματος σώζεται. Ἐν τῷ μέσῳ δ' αὐτοῦ ὑψοῦται μικρὸς βράχος φέρων ὀλίγα λαξεύματα. Κατὰ δὲ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ τείχους ὑπάρχει καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς σωρὸς λίθων κοινῶν καὶ δόμοι ἀρχαῖοι ἐκ λίθου

λευκοῦ καὶ κοινοῦ. Ἐξωθεν δὲ τοῦ τείχους τῆς πλευρᾶς ταύτης ὑπάρχει πλῆθος δόμων ὁμοίων, ἐν οἷς διακρίνονται καὶ γείσα ἰωνικὰ καὶ ἔλικες ἐξ ἰωνικῶν κιονοκράνων. Ἐνταῦθα δὲ ὑπάρχει καὶ βάθρον τετράγωνον μέγα, φέρον ἐν μιᾷ τῶν πλευρῶν τέσσαρας στεφάνους ἐκτύπους. Ἐνεκα δὲ τοῦ πολλοῦ ἐπ' αὐτοῦ μύκητος δὲν διακρίνεται, ἂν φέρη καὶ ἐπιγραφὴν. Πρὸς τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς πλευρᾶς ταύτης ἔσωθεν τοῦ τείχους ὑπάρχει ψηφοθέτημα λίαν πρόστυχον καὶ κοινόν. Ἐνεκα δὲ τοῦ σιμείου τούτου ἤρχισαμεν ἐντεῦθεν τὴν ἀνασκαφὴν. Χθὲς οὐδὲν ἀνεκαλύφθη ἐκτὸς βάθρου ἐκ λευκοῦ λίθου, φέροντος τὸν τύπον ποδῶν, ἐφ' ὧν ἴστατο ἄγαλμα. Σήμερον δὲ προχωροῦντες εὔρομεν, ὅτι τὸ πρόστυχον ψηφοθέτημα ἐκτείνεται πολὺ καὶ εἰσδύει εἰς τὸν σωρὸν τῶν λίθων, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἀνεφάνη ἕτερον ψηφοθέτημα μετρίας ἐργασίας, σχηματιζόμενον ἐκ φήφων λευκῶν καὶ μελαινῶν. Καθαρίσαντες δ' αὐτὸ μετὰ τῆς δεούσης ἐπιμελείας παρατηρήσαμεν ἐν αὐτῷ ἐπιγραφὴν, σχηματιζομένην ἐκ φήφων μελαινῶν καὶ λέγουσαν τάδε¹³¹,

«Διῖ Κυνθίω καὶ Ἀθηνᾶ Κυνθία

Ἀπολλωνίδης Θεογείτονος

Λαοδικεὺς ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ

τῶν ἐταίρων τὸ κατάκλυσ-

5. τον, ἐπὶ ἱερέως Νικομάχου,

ζακορεύοντος Νικηφόρου,

7. ἐπὶ δὲ ἐπιμελητοῦ Κοῖντου Ἀζη(νιέως)

Τὸ ψηφοθέτημα τοῦτο ἔχει μῆκος μὲν 1,27, πλάτος δὲ 0,67. Τὸ δὲ ἐμβαδόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ μῆκος μὲν 1,10, πλάτος δὲ 0,48. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔνεκα τοῦ σχηματισμοῦ τῶν γραμμάτων Ο καὶ Ε ἀνήκει, νομίζω, εἰς τοὺς τελευταίους Ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Πρῶτον ἦδη ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιγραφῇ ἀπαντᾶται Ζεὺς Κύνθιος(*) καὶ Ἀθηνᾶ Κυνθία. Τὸ δὲ κατάκλυστον νομίζω ὅτι θὰ δηλοῖ δεξαμενὴν, εἰς ἣν κατέρρευον τὰ ἐκ τῆς βροχῆς ὕδατα. Κατὰ πρῶτον ἦδη, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἀνεκαλύπτεται ἐπιγραφὴ ἀναθηματικὴ ἐν ψηφοθετήματι. Ἐνταῦθα δὲ εὔρομεν καὶ κεφαλὴν μικρὰν μαρμαρίνην, λίαν ἐφθαρμένην. | Ἐν Ῥηναίᾳ τῇ 19 Μαΐου 1873. | Εὐπειθέστατος | Π: Σταματάκης.

(*) ὄχι· διότι ἦδη ἐν ἐπιγραφῇ Ἀθηναϊκῇ ἀνεγνώσθη. Σ. Α. Κ.¹³²

131. [ID 2420. Ὁ στίχος 5 ἔχει ὡς ἐξῆς: τον ἐπὶ ἱερέως Ἀριστομάχου].

132. [Οἱ ἀστερίσκοι, καθὼς καὶ ἡ διόρθωσις στὸ κείμενον τοῦ Σταματάκη, εἶναι διὰ χειρὸς Στεφάνου Κουμανούδη].

5. ΑΑΕ 171, 6 Ἰουνίου 1873.

Ἐν Ῥηνεΐα τῇ 4 Ἰουνίου 1873 | Σεβαστέ μοι κ. Κουμανούδη.

Αὔριον ἀποπερατοῦνται αἱ ἐν Ἀκροπόλει ἀνασκαφαί, ὅτε καὶ ὁ Γάλλος κ. Λομπέκ ἐπιστρέφει εἰς Ἀθήνας. Περὶ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν ἀνακαλυφθέντων γραπτῶν καὶ γλυπτῶν ἀρχαίων θέλω γράφει λεπτομερῶς κατόπιν εἰς τὸν κ. πρόεδρον. Σήμερον δὲ ἀνακοινῶ ὑμῖν ὀλίγα περὶ αὐτῶν.

Γλυπτὰ ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἑξῆς:

1. Κεφαλὴ ἀνδρὸς μαρμαρινῆ καλῆς ἐργασίας, ἀλλ' ἀτυχῶς ἐφθαρμένη (ἴσως Ἀπόλλωνος).

2. Ἄκρος ποῦς κολοσσιαίου ἀγάλματος, φέρων πέδιλα μετὰ ἱμάντων καὶ ὀλίγον ἐλάσσων τοῦ ἄλλοτε ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐρριμμένου, ἥδη δὲ ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Ἑταιρίας εὕρισκομένου.

3. Ἄκρα χεὶρ ἀριστερὰ ὁμοίου μεγέθους καὶ ἴσως τοῦ αὐτοῦ ἀγάλματος, κρατοῦσα ἐπίμκκες τι στρογγύλον φέρον περὶ τὰ ἄκρα καὶ τὸ μέσον στρογγύλα τρήματα (ἴσως κεραυνόν). Ἑλλείπουσιν αὐτῆς δύο δάκτυλοι, ὁ δείκτης καὶ ὁ μέσος.

4. Δύο τεμάχια μηροῦ ὁμοίου ἀγάλματος.

5. Μικρὰ κεφαλὴ γυναικὸς μαρμαρινῆ, λίαν ἐφθαρμένη.

6. Ἄκρος ποῦς μικροῦ ἀγαλματίου μαρμαρίνου μετὰ δύο τεμαχίων βραχίονος.

7. Πέντε τεμάχια ὄλμου, λίθου ἐρυθροῦ, ὧν τὰ τρία φέρουσι περὶ τὰ χεῖλη ἐπιγραφὴν κολοβὴν (ἐξ ἧς φαίνεται ὅτι ἐστὶν ἀνάθημα ἱερέως εἰς τὸν Κύνθιον Δία).

8. Μικρὸν ἡλιοτρόπιον (μεριδιάνα), λίθου λευκοῦ, τεθλασμένον.

9. Δύο πόδες μαρμαρίνοι σκεύους ἢ τραπέζης (ιερᾶς τοῦ Διός), ὧν ὁ μὲν τεθλασμένος εἰς δύο, ὁ δὲ φέρει ἐπιγραφὴν τίνδε¹³³

Διῖ Κυνθίῳ | ἐπὶ ἱερέως | Νικοκράτου | Σουνιέως.

10. Πολλὰ ἄλλα διαφόρων εἰδῶν τεμάχια.

Γραπτὰ δὲ τὰ ἑξῆς:

1. Μικρὰ στήλη τετράγωνος ἔχουσα¹³⁴

Ἐπὶ ἱερέως Ἀρίστωνος τοῦ Πλάτορος
Κηφισιέως Ποσειδώνιος Ποσειδωνίου

133. [ID 2422].

134. [ID 1894].

Σκαμβωνίδης κλειδουχήσας Διῖ Κυ-
νθίωι καὶ Ἄθηνᾶ Κυνθία τὴν τράπε-
ζαν καὶ τὰς στιβάδας καὶ τὰ χρησ-
τήρια, ζακορεύοντος Νικηφόρου
ἔβδομον καὶ τριακοστόν.

2. Τὸ ἄνω μέρος στήλης σῶζον¹³⁵

Σαραπίων Σωτάδου Αἰγίλιεὺς
ἱερεὺς γενόμενος Διὸς Κυνθίου καὶ
Ἄθηνᾶς Κυνθίας ἐν τῷ ἐπὶ Προκλέους . .

3. Βάθρον τετράγωνον ἔχον¹³⁶

Χάρμικος Αἰνησίου
Κικυννεὺς ἱερεὺς γενόμενος
Διὸς Κυνθίου καὶ Ἄθηνᾶς
Κυνθίας ἀνέθηκεν
τὸ ζόανον.

4. Βάθρον ὅμοιον ἔχον¹³⁷

Βασιλέα Πτολεμαῖον Σωτῆρα
βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ δευτέρου
εὐεργέτου Ἄρειος Πτολεμαίου Ἀλεξανδρεὺς
τῶν πρώτων φίλων τὸν ἑαυτοῦ εὐεργέτην
Διῖ Κυνθίωι καὶ Ἄθηνᾶ Κυνθία.

5. Τεμάχιον λίθου ἔχον¹³⁸

. . . ἐν ἄρχοντος Δημέου Κ. .
. . . δωνος Θεοδώρου τοῦ . . .
. . . ος μηνὸς ἱεροῦς . . .

– ὄχι!¹³⁹

6. Ἔτερον σῶζον¹⁴⁰

. . ν τὸν ἄρισ. . .
. . α γενομεν. . . .

135. [ID 1886].

136. [ID 1881].

137. [ID 1532].

138. [ID 506, fr. a: [- - -] ἐπ' ἄρχοντος Δημέου, μ[η]νὸς - | - - τ]οῦ Φίλωνος?, Θεοδώ-
ρου τοῦ Λεωσ[- | - -]τος μηνὸς Ἱεροῦ ἔκτη ἰσταμένου λ[- | - -] καὶ τὸ πεντελ[. . .]α-
θε[- - - | - - -]διημαρτ[- - -]ε[- - -].

139. [Διόρθωση Σ. Α. Κουμανούδη].

140. [ID 1887: [Διόφ]αντον Ἄρισ[τοκλέους Μαραθῶνιον], | [ἱερ]ῆα γενόμεν[ον Διὸς
Κυνθίου καὶ] | [Ἀθ]ηνᾶς Κυν[θίας ἐν τῷ ἐπὶ Ἀργείου?] | ἄρχ[οντος ἐνιαυτῶι], | οἱ
φ[ίλοι? - - -].

. . ηνᾶς Κυν.

Αρ. .

Οί φ.

7. Λίθος τετράγωνος ἔχων,¹⁴¹ Ἄρχων Διότιμος

8. Λίθος τεθλασμένος καὶ ἐφθαρμένος ἔχων¹⁴²

.

.

.

Φιλίσκος

Θρασυμήδης

9. Βάθρον στρογγύλον ἔχον ἐπιγραφὴν κολοβὴν¹⁴³

Φιλόστρατος Φιλ. .

Ἀσκαλωνίτης . . .

ἐν Δήλῳ ὑπὲρ τ. . .

τῶν πόλεως καὶ . .

νδικος καὶ τ. . . .

Ποσειδωνίας . . .

. . .

. . .

Εὐρέθησαν εἰσέτι καὶ ἄλλα τινὰ τεμάχια ἐνεπίγραφα καὶ δυὸ στήλαι, αἵτινες δὲν ἀνεγνώσθησαν ἀκόμα.

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω μετεκομίσθησαν εἰς Ῥήνειαν, ἵνα ἐν καιρῷ μετακομισθῶσιν εἰς Ἀθήνας.

Σήμερον εὐρέθη καὶ ἕτερον βάθρον κυλινδρικὸν ἔχον¹⁴⁴

. ος καὶ

Διόδωρος Διῖ Κυνθίω

καὶ Ἀθηνᾶ Κυνθία

εὐχὴν ἐφ' ἱερέως

Διοφάντου τοῦ

Παρνασοῦ Κηφισέως.

141. [ID 1840, a].

142. [ID 2645. Οἱ στίχοι ἄνωθεν τῶν δύο ὀνομάτων ἔχουν ὡς ἐξῆς: [- - -]η[- -] | [- - -]νο[- - Ἀρμ]ιστόξεν[ος - -] | Καλλικλῆς | Πεισι[- - -].

143. [ID 1720: Φιλόστρατος Φιλοστράτου | Ἀσκαλωνίτης τραπ[εζιτεύων] | ἐν Δήλῳ ὑπὲρ τ[ῆς Ἀσκα]λ[ωνι]τῶν πόλεως καὶ γυμναϊκός καὶ τέκν[ων], | Ποσειδῶνι Ἀσκαλ[ωνίτη]]. Ὁ τραπεζίτης Φιλόστρατος ἀπὸ τὴν Ἀσκάλωνα εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας. Ἐδώρῃσε στὸ ἱερὸ τὴν βόρεια κιονοστοιχία τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἰταλῶν.

144. [ID 2421. Ὁ στίχος 1 διαβάζεται: . . . ιος καί].

Παρά τὸ σπήλαιον μακρὰν 150 βήματα ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἀρχαίου οἰκοδομήματος συγκείμενα ὀλοσχερῶς ἐκ μαρμάρου. Κάτωθεν τούτων ὑπάρχουσι πολλοὶ λίθοι τετράγωνοι· ἐκ τούτων ἀνατρέψας ὀλίγους εὔρον τρεῖς ἐνεπιγράφους. Ὁ εἷς λέγει τάδε¹⁴⁵

Ἡ σύνοδος ἡ τῶν μελανηφόρων τὸν ἑαυτῆς εὐεργέτην Δημήτριον Ἑρμησίωνος Μαραθώνιον ἱερέα γενόμενον ἐν τῷ ἐπὶ Εἰσιγένου ἄρχοντος ἑνιαυτῷ, Σαράπιδι, Ἰσιδι, Ἀνούβιδι.

Ὁ δὲ δεύτερος ἔχει¹⁴⁶

Διονύσιος Διονυσίου Σφήττιος
τὸν ὑὸν Διονύσιον
ἱερέα γενόμενον
Σαράπιδι, Ἰσιδι Ἀνούβιδι, Ἀρποχράτει.

Ὁ δὲ τρίτος ἔχει ἐπιγραφὴν κολοβὴν τίνδε¹⁴⁷

. . . Ζωΐλου τὸν ἑαυτῆς
. . . . Ζώϊλον Πασιγένου
Σαράπιδι, Ἰσιδι
Ἀνούβιδι.

Εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκτὸς τῶν ἐκδεδομένων ἐπιγραφῶν εὔρον μίαν ἀνέκδοτον τίνδε¹⁴⁸

Διονύσιος Ἀγαθοκλέους (Με-
λιτεὺς τὸν ἑαυτοῦ πενθε-
ρὸν καὶ Μεγίστη Διονυσίου πα-
ρία τὸν ἑαυτῆς πατέρα Διο-
νύσιον Θεοδώρου πάριον
Ἀπόλλωνι, Ἀρτέμιδι, Λητοῖ,

Ἄν τὸ συμβούλιον τῆς Ἑταιρίας δαπάνησιν 200 δρ., ἵνα μετακινηθῶσι λίθοι ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Δήλου, ἐλπίζω νὰ εὐρεθῶσι πολλοὶ ἐπιγραφαὶ πλείστου λόγου ἄξια.

Προηγουμένως ἔγραφα ὑμῖν, ὅτι ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Δήλου ὑπάρ-

145. [ID 2075].

146. [ID 2058].

147. [ID 2090: [Ἀ]ρίστιον Ζωΐλου τὸν ἑαυτῆς | πατέρα Ζωΐλον Πασιγένου | [Καρπ]α-
σεώτην, Σαράπιδι, Ἰσιδι | Ἀνούβιδι, | ἐφ' ἱερέως Διονυσίου τοῦ Διονυσίου Σφήτ-
τίου. | Εὐ[τ]υχίδης ἐποίησι].

148. [ID 1972].

χουσι πλῆθος λαβῶν ἀμφορέων ἐνεπιγράφων καὶ ὅτι συνέλεξα περὶ τὰς 200. Ἦδη ἀναγγέλλω ὑμῖν, ὅτι ἡ συλλογὴ ὑπερέβη τὰς 700. Τούτων τινές εἰσι λίαν περιεργοὶ καὶ διὰ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ ἐμβλήματα τούτων. Τῶν ἐμβλημάτων τινὰ μὲν παριστῶσι κεφαλὴν βοός, τινὰ δὲ λέοντος, τινὰ δὲ τὸ ἐμπρόσθιον μέρος ἵππου, ἄλλα τρίαιναν, ἄλλα κηρύκιον, ἄλλα ἄγκυραν, ἄλλα ἄνθος κλπ. Αἱ λαβαὶ αὗται συνελέγησαν διὰ τὸ μουσεῖον τῆς Ἑταιρίας. Σὺν ταύταις δὲ καὶ τινὰ νομίσματα ἀργυρᾶ καὶ χάλκινα.

Σᾶς παρακαλῶ προσφέρατε εἰς τὸν κ. πρόεδρον τὰ σεβάσματά μου, ὡς καὶ εἰς τοὺς κ. Φιντικλέα καὶ Παπαδάκην. Εἰς τὸν κ. πρόεδρον εἶπατε, ἵνα μοὶ ἀποσταλῶσι 300 δρ. διὰ τοῦ πρακτορείου τῆς Ἑλ. ἀτμοπλοϊκῆς ἑταιρίας ὡς καὶ πρότερον.

Σᾶς προσκυνῶ | Ὅλως πρόθυμος | Π: Σταματάκης | Ἐν βίᾳ.

6. ΑΑΕ 67, ΑΣ 92.

Πρὸς | τὸν κ. πρόεδρον τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολ. ἑταιρίας | Περὶ τῶν ἐν Δήλῳ ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων αὐτῆς, Ῥηνείας καὶ Μυκόνου.

Α. Περὶ τῆς καθαρίσεως τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου.

Περὶ τῆς καθαρίσεως τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνακαλυφθέντων ἀνήνεγκον ὑμῖν διὰ δύο προηγουμένων ἐκθέσεων ὑπ' ἀριθ. τὴν . Ἐνταῦθα ἀναφέρω μόνον περὶ τῶν ἐπισκευῶν τοῦ σπηλαίου, αἵτινες ἐγένοντο διαταγῇ τοῦ Ὑπουργείου. Ἐπισκευαὶ ἐγένοντο αἱ ἑξῆς:

α. ἡ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου βάσις τοῦ ἀγάλματος, ἐφ' ἧς ἐσώζετο συμφυῆς μετ' αὐτῆς ὁ ἀριστερὸς ἄκρος ποῦς καὶ οἱ δάκτυλοι τοῦ δεξιοῦ, συνεδέθη μετὰ τοῦ μεγάλου ἐκ κοινοῦ λίθου ὑποβάθρου διὰ σιδήρου καὶ μολύβδου, ἵνα μὴ δύναται ν' ἀφαιρεθῇ ἐκεῖθεν. Ἐθεώρησα δὲ καλὸν νὰ συνδέσω διὰ σιδήρου τὴν βάσιν καὶ νὰ μὴ μετακομίσω αὐτὴν μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἐν Μυκόνῳ συλλογὴν, ἵνα καταφαίνεται σαφῶς, ὅτι ὑπῆρχεν ἄγαλμα ἐν τῷ σπηλαίῳ.

β. αἱ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μονοκόμματοι παραστάδες τῆς θύρας τοῦ σπηλαίου συνεδέθη ἑκατέρω μετὰ τοῦ παρακειμένου τοίχου διὰ 3 σιδηρῶν ράβδων πρὸς ἀσφαλῆ στερέωσιν ἐν τῇ ἑαυτῶν θέσει.

γ. δυὸ μεγάλοι λίθοι τοῦ κατὰ δεξιὰν τῆς θύρας τοίχου ἦσαν ἐπισηλεῖς. Συνεδέθησαν καὶ οὗτοι διὰ σιδηρῶν ράβδων, ἵνα μὴ καταπέσωσιν.

δ. ὁ ἐν τῷ προαυλείῳ τοῦ σπηλαίου καὶ ἔμπροσθεν τῆς θύρας ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μέγας κυκλοτερῆς λίθος, τεθλασμένος ὢν εἰς δύο, συνεδέ-

θη δια 4 σιδηρῶν ράβδων, στερεωθεισῶν δια μόλυβδου. Τὸ δὲ ἐκ κοινῶν λίθων στρογγύλον ὑπόβαθρον αὐτοῦ, κατερριμμένον τὸ πλεῖστον, ἐπεσκευάσθη. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐπισκευασθέντος ἐτέθη ὁ κυκλοτερῆς μέγας λίθος.

ε. ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου κατ' ἀριστερὰν μέρος τοῦ βράχου, τοῦ συνεχομένου μετ' αὐτοῦ, ἦτο διερρωγός. Συνεδέθη καὶ τοῦτο δια σιδηρᾶς ράβδου πρὸς πλειοτέραν στερέωσιν.

ς. ἔμπροσθεν τοῦ σπηλαίου ὑπάρχει προαύλιον ἐπίπεδον, τεχνητόν, ὑποστηριζόμενον κάτωθεν δια τοίχου ἐκ δόμων κοινῶν λίθου. Τούτου δὲ τοῦ τοίχου τὸ παρὰ τὴν λαξευτὴν κλίμακα τμημα, ἔχον μῆκος 5 μ. γ. καὶ σειρὰς δόμων 4, ἦτο καταπεπτωκὸς ὀλοσχερῶς. Ἀνοικοδομήθη καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ καταπεπτωκῶτων δόμων. Τὸ δὲ ἕτερον τμημα τὸ πρὸς ἄρκτον τοῦ προηγουμένου καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γραμμῇ εὑρισκόμενον, ἔχει μῆκος 8 μ. γ. καὶ σειρὰς δόμων 4, καταπεπτωκὸς δὲ κατὰ τὸ ἥμισυ. Ἐπεσκευάσθη καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ καταπεπτωκῶτων δόμων.

ζ. πρὸς ἄρκτον τοῦ προαυλίου καὶ ἐν συνεχείᾳ μετ' αὐτοῦ ὑπάρχει προέκτασις, ἔχουσα μῆκος 6 μ. γ. καὶ πλάτος 4. Ἴνα δὲ καθίσταται ἐπίπεδος, ὑπεστηρίζετο ἀρχῆθεν δια τοίχου ἐκ κοινῶν δόμων κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ ἀρκτικὴν πλευράν. Τῶν τοίχων τούτων διεσώζετο κατὰ χώραν μία μόνη σειρὰ δόμων. Ἐπετέθησαν δὲ ἐπ' αὐτῆς καὶ ἕτεραι τρεῖς σειραὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς καταπεπτωκῶτων δόμων. Καὶ οὕτως τὸ ἔδαφος τῆς προεκτάσεως ταύτης κατέστη ἰσοῦψές πρὸς τὸ τοῦ προαυλίου. Ἰσοῦψεῖς δὲ κατέστησαν καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὸ ἔδαφος αὐτῆς τοῖχοι πρὸς τοὺς ἄλλους δύο τοὺς ὑποστηρίζοντας τὸ τοῦ προαυλίου.

η. ἵνα δὲ μὴ καταρρέωσιν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου καὶ καταχώσωσι πάλιν αὐτὸ τὰ ἐκ τῆς βροχῆς ἐκ τῶν ἄνωθεν τῆς ἀκροπόλεως κατερχόμενα ὕδατα, κατεσκευάσθη τοίχος δι' ἀρμοκονίας ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου εἰς ἀπόστασιν 5 μ. γ. Ἐτέθη δὲ ὁ τοίχος εἰς τόσων ἀπόστασιν ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου, ἵνα ἀφ' ἐνὸς μὲν μὴ ἐμποδίζεται ἢ ἐκ τῶν ἔσω τοῦ σπηλαίου πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔξω θέα, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατέρχηται ἀκωλύτως ἐντὸς αὐτοῦ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Τὸ ἀνατολικὸν δὲ τοῦτο μέρος τοῦ σπηλαίου, φαίνεται, δὲν ἐφράσσετο ἀρχῆθεν δια τοίχου, ὡς τὸ δυτικόν, ἀλλ' ἦτο ἐλεύθερον. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, καίτοι πολλῆς ἐρεύνης γενομένης, οὐδὲν σημεῖον τοίχου ἐφάνη, οὔτε ἡ ὀροφή τοῦ σπηλαίου φαίνεται, ὅτι ἐπροχώρει πρὸς ἀνατολὰς. Ἡ ἔλλειψις αὕτη τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ σπηλαίου τοίχου συμβάλλει μετὰ τῶν ἄλλων ἐνδείξεων, ὅτι τὸ σπήλαιον, ἐκτὸς τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ, ἐχρησίμευεν καὶ εἰς ἀστρονομικὸν σκοπὸν. Ὁ κατασκευασθεὶς τοίχος ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου κατέρχεται ἐκατέρωθεν αὐτοῦ, ὥστε τὰ κατερχόμενα ὕδατα οὔτε ἐντὸς τοῦ σπηλαίου δύνανται νὰ καταρρέωσιν, οὔτε εἰς τὸ προαύλιον. Ἄνωθεν δὲ τοῦ κατασκευασθέντος τοίχου ἀνοί-

χθσαν 3 τάφροι, ἵνα διευθύνωσι πρὸς ἄρκτον τὰ κατερχόμενα ὕδατα. Τὰς τάφρους ἐθεώρησα λίαν ἀναγκαίας, διότι ἂν δὲν ἀνοίγοντο, τὰ κατερχόμενα ὕδατα ἠδύναντο, ἢ νὰ ὑπερπηδῶσι τὸν ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου κατασκευασθέντα τοίχον, ἢ καὶ νὰ διαρρήξωσιν αὐτόν.

Τὸ σπήλαιον, ὡς ἐπεσκευάσθη καὶ ἐξησφαλίσθη διὰ τοῦ τοίχου καὶ τῶν τάφρων δὲν δύναται νὰ καταχωθῆ ἐκ νέου, ἀλλὰ θέλει διαμένει ἐλεύθερον πρὸς θεάν καὶ σπουδὴν τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτό.

Σὺν τοῖς ἀνωτέρω ὑποβάλλω καὶ τὸ διάγραμμα τοῦ σπηλαίου ἀντιγραφὲν ἐκ τοῦ κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς σχολῆς, κ. Ε. Βουρνούφ. Τὰς δὲ δαπάνας διὰ τὰς ἐπισκευὰς τοῦ σπηλαίου, συμποσομένας εἰς δραχμὰς τετρακοσίας ἐβδομήκοντα δύο (472), κατέβαλε τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας.

B. Περί τῆς καθάρισεως τῆς ἀκροπόλεως.

Μετὰ τὴν καθάρισιν τοῦ σπηλαίου ἡ γαλλικὴ σχολὴ ἠθέλησεν, ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου, νὰ καθάρισῃ καὶ τὸ ἐμβαδὸν τῆς ἀκροπόλεως.

Τὸ ὄρος ὁ Κύνθος (νῦν παλπόκαστρον), ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ ἀκρόπολις τῆς Δήλου, κεῖται ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς νήσου κατὰ μῆκος, ἔχων σχῆμα κώνου μὲ προέκτασιν πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος, μικρὰν καὶ ταπεινοτέραν τῆς κορυφῆς. Ἡ κορυφὴ αὐτοῦ ἔχουσα μῆκος περὶ τὰ 55 μ. γ. καὶ πλάτος περὶ τὰ 50, περιβάλλεται ὑπὸ τείχους ἄκοδομημένου κατὰ τὸν ἰσόδομον τρόπον. Τὰ μὲν θεμέλια τοῦ τείχους, ὧν σώζονται τὰ πλεῖστα μέρη, σύγκεινται ἐκ κοινῶν λίθων, τὰ δὲ ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας ἦσαν ἄκοδομημένα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Τοῦτο δὲ τεκμαίρεται ἐκ τῶν πολλῶν μαρμαρινῶν δόμων τῶν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως κατερριμμένων περὶ τὰς ὑψωθεῖας αὐτῆς. Τὰ μάρμαρα ταῦτα δὲ εἶναι οὔτε πεντελῆσια, οὔτε πάρια, ἀλλὰ ἐκ λατομείου αὐτῆς τῆς Δήλου, κειμένου πρὸς δυσμὰς τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου οὐ μακρὰν, ἄνωθεν τοῦ θεάτρου. Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως οὐδὲν ἐρείπιον οἰκοδομήματος ἀρχαίου ἢ μεταγενεστέρου διεκρίνετο. Καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους ὑπῆρχε σωρὸς μαρμαρινῶν δόμων καὶ κοινῶν λίθων, καλυπτομένων ὑπὸ χωμάτων καὶ σχίνων. Ἡ δὲ ἀρκτική, δυτικὴ καὶ ἀνατολικὴ πλευρὰ καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐμβαδοῦ τῆς ἀκροπόλεως, ἦσαν ἐλεύθερα. Ἡ κεκαλυμμένη μεσημβρινὴ πλευρὰ τοῦ τείχους ἐκαθαρίσθη ἐντελῶς. Ἐπὶ τοῦ τείχους τοῦ ἀρχαίου εὐρέθησαν δόμοι μαρμαρινοὶ ἀντιστρόφως τεθειμένοι ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις. Τὸ δὲ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τοῦ καθαρισθέντος τείχους ἔδαφος, ὡς καὶ πολλοὶ λίθοι, εὐρέθη κεκαυμένοι ἐκ πυρκαϊᾶς. Ἐσωθεν τοῦ τείχους εὐρέθησαν μικροὶ τοῖχοι μεταγενέστεροι, ἀλλὰ καὶ οὗτοι κεκαυμένοι. Εἷς τῶν τοίχων τούτων περικλείων τετράγωνον ἐπιφάνειαν εὐρέθη πεπληρωμένος ἐξ

ύδριων διώτων με τὸ στόμιον πρὸς τὰ κάτω, 18-20, ἀπασῶν τεθλασμένων. Δύο δὲ ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν με ὧτα ἐνεπίγραφα, ἅπερ μετακομισθέντα ἐκεῖθεν παρεδόθησαν εἰς τὸν γραμματέα τοῦ συμβουλίου κ. Στέφανον Κουμανοῦδην. Αἱ ὑδρίαὶ ἦσαν πεπληρωμέναι χωμάτων. Ὅστ᾽ αὐτὰ τετραπόδων ζώων, οὐχὶ δὲ καὶ ἀνθρώπων, εὐρέθησαν καὶ ἐν τῷ τοιχίῳ τούτῳ καὶ ἐν τῷ ἄλλῳ ἐδάφει. Θεμέλια οἰκοδομῶν ἀρχαίων καθ' ὅλον τὸ καθαρισθὲν μέρος, τὸ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τοῦ τείχους, δὲν ἐφάνησαν. Λίθοι ἐνεπίγραφοι ἀκέρατοι καὶ εἰς τεμάχια εὐρέθησαν κατὰ τὴν καθάρισιν ταύτην ἀτάκτως ἐν τοῖς λίθοις 22 γλυπτὰ δὲ 11. Ταῦτα πάντα σημειοῦνται ἀκριβῶς ἐν τῷ ὑποβαλλομένῳ ὑμῖν καταλόγῳ, 1-26 καὶ 28-38.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἀκροπόλεως εὐρέθη προέκτασις, ἔχουσα ἔδαφος μικρὸν τι ὑψηλότερον τοῦ τῆς ἀκροπόλεως. Ἡ προέκτασις αὕτη εἶναι τετράγωνος ἔχουσα μῆκος 22,60 μ. γ. καὶ πλάτος 7,80. Περιβάλλεται δὲ καὶ κατὰ τὰς 4 πλευρὰς ὑπὸ τείχους. Ἡ μεσημβρινὴ πλευρὰ δὲν εἶναι εἰς εὐθείαν γραμμὴν πρὸς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως, ἀλλὰ μικρὸν πρὸς τὰ ἔσω ταύτης. Τὸ δὲ ἔδαφος τῆς προεκτάσεως ταύτης εὐρέθη ἐπεστρωμένον ψήφοις προστύχοις μετ' ἀσβεστοκονίας, ἀλλ' ἐντελῶς κατεστραμμένον κατὰ τε τὴν ἀρκτικὴν πλευρὰν καὶ τὴν ἀνατολικὴν. Ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐδάφους εὐρέθη ἡ διὰ ψήφων ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ Ἀπολλωνίδου τοῦ Λαοδικέως¹⁴⁹, περὶ ἧς ἀνήνεγκον ὑμῖν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. ἐγγράφου. Τὸ ὅλον τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει σχῆμα πλακὸς τετραγώνου μήκους 1,90 καὶ πλάτους 1,03. Ἡ ἐργασία αὐτῆς εἶναι πολὺ καλλιτέρα τῆς τοῦ ἄλλου ψηφιδωτοῦ ἐδάφους. Τὰ γράμματα εἶναι ἐσχηματισμένα διὰ ψήφων μελαινῶν, τὰ δὲ κενὰ διαστήματα διὰ ψήφων λευκῶν. Τὰ δὲ περιθώρια, ἥτοι τὰ ἄκρα καὶ τῶν 4 πλευρῶν, ἔσωθεν μὲν ἔχουσι γραμμὴν ἐκ ψήφων μελαινῶν, ἔξωθεν δὲ ἐξ ἐρυθρῶν. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἐπειδὴ οὔτε ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου, οὔτε ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας ἐνεκρίθη ν' ἀποσπασθῆ ἐκεῖθεν καὶ νὰ μετακομισθῆ εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον, ἐκαλύφθη πάλιν διὰ χωμάτων καὶ πετρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐνδέχεται ν' ἀποσπασθῆ ἐκεῖθεν ὑπὸ περινηγτῶν καὶ ιδίως ὑπὸ Ἀγγλῶν, νομίζω καλὸν νὰ ὑποβάλλω καὶ πάλιν εἰς τὸ Συμβούλιον καὶ νὰ παρακαλέσω αὐτό, ἵνα ἐξαχθῆ ἐκεῖθεν καὶ πίνακα ἀποτελέσασα κοσμήσῃ τὸ ἡμέτερον μουσεῖον.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς διὰ ψήφων ἐπιγραφῆς μακρὰν 1,65 μ. γ. μέρος τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐδάφους σχηματίζει πλάκα τετράγωνον, ψηφιδωτὴν καὶ αὐτὴν, μήκους 1,30 καὶ πλάτους 0,65, προεξέχουσαν καὶ χωριζομένην τοῦ λοιποῦ ἐδάφους διὰ γραμμῆς καὶ κατὰ τὰς 4 πλευρὰς. Πρὸς μεσημβρίαν τῆς διὰ ψήφων ἐπιγραφῆς καὶ παραλλήλως τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς

149. [ID 2420].

τοῦ τείχους τῆς προεκτάσεως ταύτης ἀνεκαλύφθησαν δύο ὄχετοί, λίαν κατεστραμμένοι ἐκ πυρκαϊᾶς. Τούτων ὁ πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν, ὁ καὶ μᾶλλον σωζόμενος, ἔχει μῆκ. σωζόμενον 9 μ. γ. πλάτος 0,42 καὶ βάθος 0,50-0,60 κεχρισμένος ἔσωθεν δι' ἀμμοκοινίας. Ὁ δὲ πρὸς τὸ τείχος εἶναι κατεστραμμένος καὶ μόλις διακρίνεται. Ἀμφότεροι οἱ ὄχετοὶ φέρουσι πρὸς ἀνατολάς. Ἐὰν δὲ ἀπολήγουσιν εἰς δεξαμενὴν ἢ ἄλλο τι ὄρυγμα, εἶναι ἄγνωστον, διότι τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένον. Ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ὄχετῶν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐδάφους, νομίζω, ἔρμηνεύεται ἢ κατὰ πρῶτον ἐνταῦθα ἀπαντῶσα λέξις «τὸ κατάκλυστον»¹⁵⁰ ἀντὶ κατάκλυστρον, ἥτις πρὸς τὸ *compluvium* τῶν Ῥωμαίων ἰσοδυναμοῦσα, σημαίνει χῶρον τετράγωνον ὑπαιθρον ἐν μέσῳ τῷ οἴκῳ, ἢ ἐτέρῳ οἰκοδομήματι, εἰς ὃν πίπτον τὸ ἐξ οὐρανοῦ ὕδωρ συνάγεται ἢ εἰς δεξαμενὴν ἢ εἰς ἕτερον τι τοιοῦτον.

Πρὸς ἄρκτον τῆς προεκτάσεως ταύτης ἀνεκαλύφθη ἕτερα διαίρεισι ταπεινότερα καὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ τῆς ἀκροπόλεως, περιβαλλομένη καὶ αὕτη ὑπὸ τείχους, ὅπερ εἶναι τὸ πλεῖστον κατεστραμμένον. Ἡ διαίρεισι αὕτη ἐκαθαρίσθη ἐν μέρει εὐρεθεῖσα πλήρης χωμάτων καὶ πετρῶν μετὰ κόνεως ἀνθράκων. Δὲν ἠδυνήθημεν δὲ νὰ καθαρίσωμεν αὐτὴν ἐντελῶς ἕνεκα τῶν σφοδρῶς πνεόντων ἀνέμων, οἵτινες ἐμπόδιζον τοὺς ἐργάτας τῆς ἐργασίας.

Ἐξῶθεν δὲ τοῦ τείχους τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῆς προεκτάσεως ὑπῆρχον πλεῖστοι δόμοι μαρμάρου λευκοῦ, τεμάχια κίωνων ἀρραβδῶτων 6-8, κιονόκρανα ἰωνικά ἀπλᾶ 4-5, ἐπιστύλια ἰωνικά, βάσεις κίωνων ἰωνικῶν. Τεμάχια μετοπῶν δωρικῶν μετὰ τριγλύφων 3. Εἰς βωμὸς μετὰ βουκράνων, λίαν ἐφθαρμένος. Ἐν βάθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ, φέρον 4 στεφάνους ἀναγλύπτους, ἀλλὰ λίαν ἐφθαρμένος.

Ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τούτων τεμαχίων, τῶν λοιπῶν πολυπληθῶν μαρμαρίνων δόμων καὶ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν τεκμαίρεται, ὅτι πρὸς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως ὑπῆρχε Διὸς τοῦ Κυνθίου καὶ Ἀθηνᾶς τῆς Κυνθίας μικρὸς ναὸς ἀπλοῦ ἰωνικοῦ ρυθμοῦ. Εἰς οὐδεμίαν δὲ τῶν ἐνταῦθα ἀνακαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν ἀναφέρεται ὁ Ἀπόλλων ἢ ἕτερος θεός. Ἄπασαι αἱ ἐπιγραφαὶ ἐκτὸς 2 τοῦ ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 2 καὶ 17-18, εἰσὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ δὲ πύλη τῆς ἀκροπόλεως, ἧς σώζεται τὸ κατώφλιον καὶ δύο βαθμίδες ἔξωθεν αὐτοῦ ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους, εἰς ἣν φέρουσι τρεῖς ἄνοδοι ἐκ τῶν κάτωθεν.

Διάγραμμα τῆς ἀκροπόλεως ὑποβάλλω ἐνταῦθα.

150. Σ. Α. Κουμανούδης, *Συναγωγή λέξεων ἀθησαυριστῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Λεξικοῖς*.

Γ. Περί καθάρσεως τῶν παρὰ τὸ σπήλαιον τοῦ Δράκου ἐρειπίων
τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος.

Μετὰ τὴν καθάρσιν τοῦ ἐμβαδοῦ τῆς ἀκροπόλεως ἡ Γαλλικὴ σχολὴ ἠθέλησεν, ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου, νὰ καθάρσῃ καὶ τὰ παρὰ τὸ σπήλαιον τοῦ Δράκου ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος. Ἀλλὰ προχωρήσασα μέχρι τινὸς ἐγκατέλιπε τὴν καθάρσιν ἀτελεῖ. Ἴνα δὲ μὴ μείνῃ ἀτελής, ἔγραψα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, τὸ ὁποῖον διέταξε νὰ καθαρισθῇ, δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἐντελῶς τὸ οἰκοδόμημα.

Τὰ ἐρείπια ταῦτα κείνται κάτωθεν τοῦ σπηλαίου πρὸς τὰ βορειοδυτικά, ἐν τῷ χθαμαλῷ, μακρὰν αὐτοῦ 150 βήματα, παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἴνωποῦ ποταμοῦ. Σύγκεινται δὲ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, καὶ ἦσαν τὸ πλεῖστον κεκαλυμμένα ἐκ χωμάτων καὶ σχίνων.

Μετὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἐρειπίων ἀνεφάνη οἰκοδόμημα τετράγωνον ἔχον μῆκος 13 μ. γ. πλάτος 6,95 καὶ ὕψος εἰς τινὰ μέρη, ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας, ὑπὲρ τὸ γαλλικὸν μέτρον. Τὸ δὲ πάχος τοῦ τοίχου περὶ τὰ 0,70. Ἡ ἔξω ἐπιφάνεια τῶν τοίχων ἐστὶν ὀκοδομημένη ἐκ δόμων μεγάλων λευκοῦ μαρμάρου, ἡ δὲ ἔσω ἐκ μικρῶν τετραγώνων δόμων ὁμοίου λίθου, οἵτινες δὲν σῶζουσιν ἀμμοκονίαν, ἀλλὰ, φαίνεται, ἐχρίοντο ἔξωθεν δι' ἐπιχρίσματος. Διαιρεῖται δὲ τὸ οἰκοδόμημα κατὰ τὸ μέσον περίπου διὰ τοίχου εἰς δύο δωμάτια, ὧν τὸ πρὸς ἄρκτον ἔχει μῆκος 7,50 μ. γ. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου ὑπάρχει βάθρον τετράγωνον ἐκ πολλῶν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου δόμων, καλῶς εἰργασμένων, ἔχον μῆκος 3,38, πλάτος 2,25 καὶ ὕψος 0,35. Ἀπέχει δὲ τὸ βάθρον ἐκ μὲν τῆς θύρας τῆς συγκοινωνούσης μετὰ τοῦ ἄλλου δωματίου 2,75, ἐκ δὲ τοῦ πρὸς ἄρκτον τοίχου 1,90 ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δύο πλευρῶν 1,10.

Τὸ ἔδαφος τοῦ δωματίου τούτου εἶναι ψηφιδωτόν, ἐν μέρει κατεστραμμένον, ἐκτὸς τῆς ὀπισθεν τοῦ βάθρου πλευρᾶς, ἥτις ἔχει ἐπίστρωσιν ἐξ ἀμμοκονίας. Τὸ δωμάτιον τοῦτο μίαν μόνην πύλνν ἔχει συγκοινωνοῦσαν μετὰ τοῦ ἑτέρου πρὸς μεσημβρίαν δωματίου, ἥς τὸ κατώφλιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μονοκόμματον καὶ καλῶς ἐπεξεργασμένον ἔχει μῆκος 3,20 γ. μ. πλάτος 0,90 καὶ πάχος 0,50. Τὰ κάτω τμήματα ἀμφοτέρων τῶν παραστάδων τῆς θύρας εὐρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐρριμμένα ἐντὸς τοῦ μικροῦ δωματίου ἐτέθησαν ἐν τῇ ἑαυτῶν θέσει. Τὸ δὲ ἄλλο δωμάτιον ἔχει μῆκος 5 γ. μ. περίπου καὶ θύραν ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ, ἐστραμμένην πρὸς τὸ σπήλαιον τοῦ Δράκου. Τὸ ἔδαφος τοῦ δωματίου τούτου ἐστὶ ταπεινότερον τοῦ ἄλλου κατὰ 0,50. Ἐπίστρωσιν δὲ οὐδεμίαν ἔχει. Τὸ δωμάτιον τοῦτο ἐν τῇ ἔσω πλευρᾷ τῶν τοίχων τῆς τε ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς καὶ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς θύρας, τῆς συγκοινωνούσης μετὰ τοῦ μεγάλου δωματίου, τοίχων ἔχει βάθρα συνεχῆ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, καλῶς ἐπεξεργασμένα. Μετὰ τῶν δωματίων τούτων συνέχεται πρὸς δυσμὰς καθ' ὅλον τὸ μῆκος των ἕτερον ἐπίμνηκες δωμάτιον ἔχον πλάτος 3,50 γ. μ.

καὶ ᾠκοδομημένον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἐκ τῶν κατερριμμένων δόμων τῶν δύο ἄλλων δωματίων τοῦ οἰκοδομήματος. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομικῆς, ἥτις ἔχει δόμους ἀντιστρόφως θεθειμένους, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς, ἥτις δὲν εἶναι εἰς εὐθείαν γραμμὴν πρὸς τὴν ἀρκτικὴν τοῦ οἰκοδομήματος. Ἔχει δὲ ὕψος ὁ τοῖχος τοῦ δωματίου τούτου ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας ὑπὲρ τὸ γαλλικὸν μέτρον.

Ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ οἰκοδομήματος ἀνεκαλύφθησαν δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι οἱ ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 56 καὶ 57, καὶ οἱ δύο ἀναθηματικοί, ὁ μὲν εἰς τὸν θεὸν Ὀρον (Ἀπόλλωνα)¹⁵¹, ὁ δὲ εἰς πάντας τοὺς θεοὺς¹⁵². Ὁ θεὸς τῶν Αἰγυπτίων Ὀρος, καθόσον γνωρίζω, πρῶτον ἐν τούτῳ τῷ λίθῳ ἀναφέρεται. Ἐμπροσθεν δὲ τοῦ τετραγώνου ἐκ πολλῶν λίθων βάθρου, τοῦ ἐν τῷ μεγάλῳ δωματίῳ, ἀνεκαλύφθησαν τὰ ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 111-114 γλυπτά, ἥτοι μικρὰ κεφαλὴ γυναικὸς μαρμαρίνη ὅλως αἰγυπτιάζουσα καὶ οἱ πόδες τοῦ ἰδίου ἀγάλματος ἐπὶ μικρᾶς βάσεως, συμφυοῦς μετ' αὐτῶν, ἔχοντες τοὺς δακτύλους πάνυ μακροῦς, (ἀμφότερα μετακομισθέντα εἰς Ἀθήνας παρεδόθησαν εἰς τὸν γραμματέα τοῦ συμβουλίου κ. Στέφανον Κουμανούδην), τὸ ἄνω μέρος στήλης μετ' αἰτωματίου, σωζούσης κεφαλὴν γυναικὸς ἀνάγλυπτον ἐφθαρμένην, καὶ ἐν βάθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ ἐπίμηκες, ἐφ' οὗ εἶναι ἐγκεκολλημένη διὰ μολύβδου πλάξ τετράγωνος τεθλασμένη τὰ ἄνω καὶ ἀπολήγουσα κατὰ τὰ κάτω δύο ἄκρα εἰς ὄνυχας λέοντος. Ἐν δὲ τῷ πρὸς δυσμὰς προσθέτῳ δωματίῳ ἀνεκαλύφθη σφίγξ μήκους 0,70 ἄνευ κεφαλῆς καθημένη καὶ διὰ τῶν τεσσάρων ποδῶν ἐπὶ βάσεως κατὰ τὸν αἰγυπτιακὸν τρόπον (ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 110). Κάτωθεν τῶν ἐρειπίων τοῦ οἰκοδομήματος ὑπάρχουσι ἐρριμμένα 6-8 τμήματα κίωνων ἀρραβδώτων, ὧν τὸ ἐν φέρει ἐπιγραφὴν, τὴν ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 41. Πέριξ δὲ καὶ ἐντὸς τῶν ἐρειπίων ὑπῆρχον δόμοι μαρμάρিনি οὖτοι, ἀκέρατοι καὶ εἰς τμήματα, καὶ γεῖσα ἰωνικὰ ἄνευ ὀδόντων. Οὐδὲν δὲ ἄλλο ἀρχιτεκτονικὸν ἀνεκαλύφθη. Κέρατοι δὲ μαρμάρিনি καὶ ἐξ ὀπτῆς γῆς εὐρέθησαν πολλοί.

Ἐκ τοῦ ἰδιορρυθμοῦ διαγράμματος τοῦ οἰκοδομήματος, τῆς αἰγυπτιαζούσης μαρμαρίνης κεφαλῆς καὶ ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιγραφῶν, τῶν εὐρεθεισῶν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ οἰκοδομήματος, συμποσομένων ἀκεραίων καὶ εἰς τεμάχια περὶ τὰς ἑβδομήκοντα, αἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ἀναφέρονται εἰς Αἰγυπτίους θεοὺς, νομίζω, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα εἶναι ναὸς τοῦ Σαράπιδος, ἢ ὅλων τῶν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφερομένων Αἰγυπτίων θεῶν, Σαράπιδος, Ἰσιδος, Ἀνούβιος, Ἄρποκράτους, Ὀρου καὶ Ἀστάρτιος.

Διάγραμμα καὶ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου μετὰ τῶν πέριξ ἐρειπίων ὑποβάλλω ὑμῖν ἐνταῦθα.

151. [IG XI 4, 1249].

152. [ID 2089, 1].

Δ. περί καθάρισεως μέρους τινὸς τῶν ὑπὸ τὸ καθαρισθὲν οἰκοδόμημα πολλῶν ἐρειπίων.

Ὑπὸ τὸ καθαρισθὲν οἰκοδόμημα πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς τὰ βορειοδυτικά αὐτοῦ ὑπάρχει πληθὸς ἐρειπίων ἐκ κοινῶν λίθων καὶ μαρμάρων, κεκαλυμμένων τὸ πλεῖστον ὑπὸ χωμάτων καὶ σχίνων. Τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀρχίζουσιν ἀπὸ τῶν δυτικῶν προπόδων τοῦ Κύνθου ὄρους, κάτωθεν τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου, βαίνουνσι πρὸς ἄρκτον, μεταξὺ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἴνωποῦ ποταμοῦ καὶ ὑπὸ τὸ καθαρισθὲν οἰκοδόμημα καὶ προχωροῦσι μακρὰν αὐτοῦ πρὸς ἄρκτον, κατέχοντα ἕκτασιν ὑπὲρ τὰ 200 βήματα. Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων, ἐκτὸς τῶν κοινῶν λίθων, ὑπάρχουσι μεγάλα καὶ μικρὰ μαρμάρια ἐπιστύλια ἰωνικά, ἀκέραια καὶ εἰς τεμάχια, κίονες ἰωνικοὶ τεθλασμένοι, κιονόκρανα, βάσεις κίωνων, βάθρα τετράγωνα καὶ κυλινδρικά, ἀκέραια καὶ εἰς τεμάχια, βάσεις ἀγαλμάτων, ἐφ' ὧν σώζεται ὁ τύπος τῶν ποδῶν κλπ. Εἰς τὸ πέρασ τῶν ἐρειπίων πρὸς ἄρκτον ὑπάρχει ἐπίπεδον, ἐν ᾧ, ἐκτὸς τῶν κοινῶν λίθων, ὑπάρχουσι πολλὰ τεμάχια γείσων καὶ ἐπιστυλίων ἰωνικῶν καὶ τμήμα κίονος κοῖλον τὰ ἔνδον. Ἐνταῦθα εὐρέθη ἐν τοῖς θάμνοις ἢ ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 87 ἐπιγραφή, ἐν ἧ ὁ ἱερεὺς Αἰσχρίων Αἰσχρίωνος Μελιτεὺς ἀνέθηκε τῇ Ἄγνῃ Ἀφροδίτῃ βωμόν¹⁵³, καὶ πολλὰ τεμάχια ἐπιγραφῶν. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ἐπιπέδου τούτου ὑπάρχει μικρὸν κοίλωμα, ἔχον σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου. Τὸ κοίλωμα τοῦτο ἔχει ἀμφότερα τὰ ἄκρα χειροποίητα μετὰ κρηπίδος, ὡς τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου· πρὸς δὲ τὸ ἄνω ἄκρον πέριξ ἔχει κρηπίδα ἐκ κοινῶν λίθων. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ κοιλώματος ὑπάρχει σωρὸς λίθων κοινῶν καὶ μαρμάρων, κεκαλυμμένων ὑπὸ χωμάτων καὶ σχίνων. Ἐνταῦθα εὔρον κατὰ τὰς ἐρεύνας ἀναθηματικὴν τινα ἐπιγραφὴν κολοβὴν, τὴν ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 88, ἐν ἧ Κλεοστρατίδης Ἀ . . (Ἰσως Ἀπολλωνίου Ἀθηναίου, ὡς εἰκάζεται ἐκ τινος ἐτέρας ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 85), ἀνέθηκε τῇ Ἄγνῃ Ἀφροδίτῃ Συρία θεῶ θρόνον¹⁵⁴. Κατ' ἀρχὰς τῆς μεταβάσεώς μου εἰς Δῆλον εἶδον βάθρα τινὰ τετράγωνα ὑπὸ τὸ καθαρισθὲν οἰκοδόμημα, καὶ ἀνατρέψας αὐτὰ παρετήρησα, ὅτι φέρουσιν ἐπιγραφάς. Ἐκ τούτων λοιπὸν καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν σημείων περὶ τὰ ἐρείπια εἴκασα, ὅτι τὰ ἐρείπια θὰ ἐγκρύπτωσι πολλὰς ἐπιγραφάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀπεσταλμένος τῆς γαλλικῆς σχολῆς ἦτο τότε ἐν Δῆλῳ, οὐδὲν εἶπον οὔτε ὑπέδειξα αὐτῷ, φοβούμενος μὴ καὶ τοὺς κόπους τούτους καὶ τὰς ἐρεύνας σφετερισθῆ, ὡς ἔπραξε παρὰ τὸ δίκαιον καὶ ἐν ταῖς ἐργασίαις τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου. Ἐγγραφα ὅμως ἐπανειλημμένως εἰς τὸν κ. γεν. ἔφ. τῶν

153. [ID 2232].

154. [ID 2250].

ἀρχαιοτήτων, ὑποδεικνύων, ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐγκρύπτει πολλὰς ἐπιγραφάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἔφορος ἐβράδυνε ν' ἀπαντήσῃ διὰ τὴν καθάρισιν τοῦ μέρους τούτου, ἀπεφάσισα μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Γάλλου νὰ καθάρισω μέρος αὐτῶν διὰ χρημάτων τῆς ἐταιρίας, ἐπιφυλασσόμενος νὰ ὑποβάλω εἰς τὸ συμβούλιον τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν μου ἐν τοῖς ἐρειπίοις. Ἐζήτησα λοιπὸν δι' ἐργατῶν ἅπαν τὸ μέρος, τὸ ἀμέσως ὑπὸ τὸ καθαρισθὲν οἰκοδόμημα ἐκκόπτων τοὺς σχίνους καὶ ἀνατρέπων τοὺς κατ' ἐπιπολὴν καὶ ἐν τοῖς χώμασι λίθους. Βαθύτερον δὲν ἐπροχώρησα, διότι ἀπρτεῖτο ἐργασία καὶ δαπάνη μεγαλειτέρα. Πλείστοι ὅμως λίθοι ἐνεπίγραφοι εἶναι βαθύτερον κεκαλυμμένοι ὑπὸ τῶν πετρῶν καὶ ἄλλων ὑλῶν, πολλοὶ δὲ καὶ κυλισμένοι εἰς τὴν κοίτην τοῦ Ἴνωποῦ, διότι ἅπαν τὸ μέρος τῶν ἐρειπίων εἶναι ὀλίγον κατακλινῆς πρὸς τὸν ποταμόν. Πολὺ δὲ πιθανόν, ἕνεκα τῶν πολλῶν βάσεων ἀγαλμάτων, ἐφ' ὧν σώζεται ὁ τύπος τῶν ποδῶν, καὶ ἀγάλματα νὰ ἐγκρύπτονται ἐν τοῖς ἐρειπίοις ἢ καὶ κυλισμένα εἰς τὸν ποταμόν νὰ καλύπτονται. Λίθοι ἐνεπίγραφοι, ἀκέραιοι καὶ εἰς τεμάχια, ἀνεκαλύφθησαν ἐν ταῖς ἐρεύναις τῶν ἐρειπίων περὶ τοὺς 70 (Ἀρ. Κατ. 39-109). Γλυπτὰ δὲ 27 (Ἀρ. Κατ. 115-141). Τούτων τὰ πλείστα, γραπτὰ καὶ γλυπτὰ μετεκομίσθησαν εἰς τὴν συλλογὴν Μυκόνου. Διὰ τὰς ἐρέυνας ταύτας ἐδαπανήθησαν δρ. 148,75. Ἄπασαι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται εἰσιν ἀνέκδοτοι ἐκτὸς μιᾶς τῆς ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 48.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐρείπια ταῦτα ἠρευνήθησαν ἐν μέρει ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας, νομίζω καλόν, τὸ συμβούλιον τῆς ἐταιρίας νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ὅτι τὰ ἐρείπια ταῦτα ἤρξατο νὰ καθάρισῃ, ἀλλ' ἕνεκα ἄλλων σπουδαιωτέρων ἐργασιῶν τῆς ἐταιρίας, διέκοψε τὴν ἔρευναν, ἐπιφυλασσόμενον, δοθείσης εὐκαιρίας, νὰ ἐπαναλάβῃ ταύτην. Τοῦτο ὑποδεικνύω εἰς τὸ συμβούλιον, ἵνα μὴ τὸ Ὑπουργεῖον χορηγήσῃ ἄδειαν ἐρέυνης τῶν ἐρειπίων εἰς τυχὸν αἰτήσοντα ἄλλοεθνή.

E. περὶ τῶν ἐν ἄλλων ἐρειπίων τῆς νήσου.

α) περὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ θεάτρου.

Τὸ θέατρον τῆς Δήλου κεῖται πρὸς δυσμὰς τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου, ἐστραμμένον πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὴν Ῥήνειαν καὶ χωριζόμενον ἀπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Ἴνωποῦ ποταμοῦ. Ὀλόκληρον τὸ κοῖλον αὐτοῦ σώζεται ἐλεύθερον, ἀλλ' ἅπαντα τὰ βάθρα αὐτοῦ ἐκτὸς ὀλιγίστων εἰσὶ κατερριμμένα. Τὰ χειροποίητα ἄκρα τοῦ κοίλου, ἥτοι τὰ κέρατα, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κατεσκευασμένα, σώζοντο ὀλόκληρα σχεδόν. Πρὸς δὲ τὴν ἀρκτικὴν τὴν πρὸς τὰ ἔξω πλευρὰν τοῦ κοίλου σώζεται μαρμαρίνη κλιμαξ, ἥτις φέρει εἰς τὰ ἄνω μέρη αὐτοῦ. Ἡ δὲ ὀρχήστρα καὶ ἡ σκηνὴ εἰσὶ κεχωσμένα. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὀρχήστρας ὑπάρχει σωρὸς μαρμάρων, ἐν οἷς εὑρέθησαν δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι, οἱ ὑπ' ἀριθ. τοῦ καταλόγου 143 καὶ 144,

καὶ τεμάχιον ἀναγλύφου, σῶζον τὸ στῆθος ἀνδρὸς γυμνοῦ, λίαν προπεπτικός. Πρὸς δὲ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τῆς σκηνῆς καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς σώζονται 8-9 δεξαμεναὶ ἐν συνεχείᾳ κεχωσμένα κατὰ τὸ ἥμισυ. Τινῶν δὲ σώζεται καὶ μέρος τοῦ καμαρωτοῦ θόλου. Αἱ δεξαμεναὶ αὗται ἐμπεριλαμβάνονται ἐν τῇ περιοχῇ τῆς σκηνῆς. Ἄγνωστον δέ, ὡς ἤδη ἔχουσιν, ἂν ἐχρησίμευον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν δραμάτων, ἢ διὰ ὕδωρ πρὸς χρῆσιν τῶν θεατῶν. Ἄνωθεν τοῦ θεάτρου πρὸς ἄρκτον, παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἴνωποῦ, σώζεται τὸ λατομεῖον τῆς Δύλου, ἐξ οὗ ἐκόπτοντο λευκὰ μάρμαρα. Κάτωθεν τοῦ λατομείου κατέρχονται μέχρι τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ ἐρείπια ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, κατέχοντα οὐ μικρὰν ἔκτασιν. Ἐν τοῖς ἐρείπιοις τούτοις εὗρον λίθον τετράγωνον μέγαν ἐν εἶδει ἐπιστυλίου, φέροντα ἐν τῇ μιᾷ τῶν μειζόνων πλευρῶν δύο προτομὰς ἀναγλύπτους, ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἄνευ κεφαλῶν, αἵτινες πρόσθετοι οὔσαι ἐνεβάλλοντο εἰς τὸν λαιμόν, ἐν ᾧ σώζεται κοιλότης. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ θεάτρου σώζονται δύο μεγάλαι δεξαμεναί, ὧν ἡ μὲν κεῖται παρὰ τὸ θέατρον, ἡ δὲ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἴνωποῦ.

β) Περὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Τὰ ἐρείπια τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος κεῖνται πρὸς ἄρκτον τοῦ θεάτρου καὶ τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου, ἐν τῷ πεδίῳ παρὰ τὴν παραλίαν, ἀπέναντι τοῦ μικροῦ νησιδίου Ῥεματάρι (νήσου τῆς Ἐκάτης), κατέχοντα μετὰ τῶν παραρτημάτων τοῦ ναοῦ μεγάλην ἔκτασιν. Τὰ ἐρείπια τοῦ ἰδίου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος διακρίνονται ἐκ τοῦ πολλοῦ σωροῦ τῶν λευκῶν μαρμάρων, κίωνων καὶ λοιπῶν ἀρχιτεκτονικῶν μερῶν. Οὔτε τὸ μῆκος αὐτοῦ, οὔτε τὸ πλάτος ἔνεκα τῶν ἐρειπίων διακρίνεται. Πρὸς μεσημβρίαν τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ μακρὰν περὶ τὰ 25 βήματα κεῖνται πολλὰ ἐρείπια τῆς στοᾶς Φιλίππου τοῦ Δημητρίου βασιλέως τῶν Μακεδόνων, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῷ καταλόγῳ (Αριθ. 153-159)¹⁵⁵. Ὀλιγίστους λίθους τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ ἐξήτασα, ἐξ ὧν εὗρον ἐνεπιγράφους 15 (Αρ. Κατ. 145-159). Πρὸς δυσμὰς τῶν ἐρειπίων οὐχὶ πολὺ μακρὰν ὑπάρχει κοίλωμα καὶ ἐντὸς αὐτοῦ κορμὸς ἀγάλματος κολοσσιαίου, ἔχοντος ὕψος ὑπὲρ τὰ δύο μέτρα καὶ πλάτος περὶ τὸ στῆθος 1,50 περίπου, καὶ τεμάχιον τῶν γλουτῶν τοῦ αὐτοῦ ἀγάλματος. Πρὸς ἄρκτον τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ σώζεται τεμάχιον ὄψεως μαρμαρίνου κολοσσιαίου. Παρ' αὐτὸ δὲ ὑπάρχουσι καὶ δύο κιονόκρανα λίαν περίεργα διὰ τὴν κατασκευὴν των καὶ ἄξια διασώσεως. Τὸ ἐν πρόσωπον τούτων φέρει κόσμον κορινθιακόν, τὸ δὲ ἕτερον παριστᾷ τὰ ὀπίσθια βοὸς ἢ ἵππου, ἐφ' ὧν ἐπεστηρίζετο τὸ ἐπιστύλιον. Περὶ ταῦτα δὲ σώζεται καὶ μετόπη μετὰ τριγλύ-

155. [IG XI 4, 1099].

φων πρωτοφανής. Αὕτη ἔχει εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τῆς μεσαίας γλυφῆς, ἐπὶ τῆς ταινίας ἢ κεφαλῆς τῶν τριγλύφων, βούκρανον ἀνάγλυπτον¹⁵⁶.

Πλείστη φθορὰ τῶν κοσμητικῶν μερῶν τοῦ ναοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν οἰκοδομῶν ἐγένετο ἔνεκα τῶν καμίνων τῆς τιτάνου. Κάμινοι ὑπάρχουσι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῶν ἐρειπίων τέσσαρες, ὧν μία ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ μὴ προφθάσασα νὰ καῖ, καὶ σώζεται, ὡς κατεσκευάσθη διὰ τῶν μαρμάρων τοῦ ναοῦ. Ὡς ἠδυνήθην νὰ πληροφορηθῶ αἱ κάμινοι τῆς τιτάνου κατεσκευάσθησαν κατὰ τὸ 1827, ὅτε μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων καταστροφὴν τῆς Χίου ἀνηγείρετο ἡ Σῦρος. Ἐτέρα κάμινος ὑπάρχει καὶ πρὸς τὸ ἀρκτικὸν τῆς νήσου παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, ἔνθα ὁ χάρτης τοῦ Κεϊπέριου¹⁵⁷ θέτει τὸ Γυμνάσιον τῶν Δηλίων. Τρεῖς ἄλλαι κάμινοι ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ ἀπέναντι τῆς νήσου, ἐπὶ τῆς Ῥηνείας, νεκροταφείῳ τῶν Δηλίων.

Πρὸς ἄρκτον τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ ὑπάρχει μικρὰ λίμνη, ἔχουσα περίξ κρηπίδα λιθόκτιστον μετ' ἀσβεστοκονίας, ὀνομαζομένη ὑπὸ τῶν χωρικῶν τῶν γεωργούντων τὴν νῆσον, «Ἄλυκή». Βεβαίως αὕτη εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Β, 170) ἀναφερομένη, τροχοειδῆς καλουμένη. Ἄνωθεν ταύτης οὐχὶ πολὺ μακρὰν πρὸς τὰ βορειανατολικά ὑπάρχει φρέαρ ἐνέχον πόσιμον ὕδωρ, τὸ μόνον ἐν τῇ νήσῳ νῦν φρέαρ. Πρὸς δυσμὰς τοῦ φρέατος παρὰ τὴν παραλίαν ὑπάρχουσι ἐρείπια μεγάλου οἰκοδομήματος¹⁵⁸ καὶ κίονες μονοκόμματοι ἐκ κοινοῦ λίθου, ὧν τέσσαρες μεταξὺ τῶν ἐρειπίων ἴστανται ὄρθιοι.

Ἄπαντα τὰ ἐν Δήλῳ ἐρείπια δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν σώζονται, διότι, ὡς φαίνεται, μετὰ τὴν καταστροφὴν ἡ νῆσος δὲν κατῳικήθη ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις. Τὰ ἐρείπια κατέχουσι ὀλόκληρον τὸ πρὸς ἄρκτον ἡμισὺ τῆς νήσου καὶ ἅπασαν τὴν πρὸς τὴν Ῥηνείαν ἐστραμμένην πλευρὰν τοῦ νοτίου τμήματος. Τὰ ἐρείπια ταῦτα εἶναι ἐντελῶς ἀνερεύνητα, ἐκτὸς τῶν ἤδη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἐξετασθέντων.

156. Ἡ «πρωτοφανής» μετόπη μὲ «βούκρανον» καὶ τρίγλυφα προέρχεται ἀπὸ τὴν στοὰ τοῦ Ἀντιγόνου. Τὸ ἰδιότυπο κιονόκρανο μὲ παράσταση ὀπισθίων «βοὸς ἢ ἵππου» δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ ταυτισθεῖ. Μᾶλλον πρόκειται γιὰ κάποια σύγχυση στὴν περιγραφὴ τοῦ Σταματάκη καὶ ἀφορᾷ τὶς προτομὲς ταύρου ποὺ ἐπιστέφουσι τοὺς ἐσωτερικοὺς ἠρμικίονες τοῦ Μνημείου τῶν Ταύρων.

157. Heinrich Kierpert (1818-1899), σημαντικὸς Γερμανὸς γεωγράφος καὶ χαρτογράφος, διευθυντὴς τοῦ Γεωγραφικοῦ Ἰνστιτούτου Βαϊμάρης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου.

158. Πρόκειται γιὰ τὸ ἴδρυμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν.

ζ. Περὶ τοῦ νεκροταφείου τῶν Δηλίων.

Τὸ νεκροταφεῖον τῶν Δηλίων κεῖται ἐπὶ τῆς Ῥηνείας (μεγάλαις Δήλαις) καὶ κατέχει ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ πρὸς τὴν Δῆλον ἐστραμμένον ἀνατολικὸν μέρος τοῦ νοτίου τμήματος αὐτῆς. Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ἀρκτικωτέρου ἀκρωτηρίου, τοῦ ἀπέναντι τοῦ μικροῦ νησιδίου, καλουμένου κοινῶς μικροῦ Ῥεματᾶρι (νήσου τῆς Ἐκάτης) καὶ λήγει εἰς τὸ νοτιώτερον. Ἄπαν τὸ νεκροταφεῖον παριστᾷ ὁλόκληρον πόλιν ἐν ἑρειπίοις. Οἱ τάφοι, ὡς ἔκ τινων ἀνοιχθέντων καταφαίνεται, εἰσὶ μικροὶ οἰκίσκοι, ἔχοντες πύλιν ἄγουσαν πρὸς τὰ κάτω διὰ τριῶν ἢ τεσσάρων βαθμίδων, ἔνθα ὑπάρχει μικρὸν δωμάτιον. Ἐκατέρωθεν τοῦ δωματίου ὑπάρχουσιν ἀνά 3 ἢ 4 τάφοι. Τῶν τάφων ὀλίγιστοὶ εἰσιν ἀνοιγμένοι. Οἱ πλεῖστοί εἰσιν ἀνεπαφοί, κεκαλυμμένοι ὑπὸ τῶν ἑρειπίων. Τὰ ἑρείπια τῶν οἰκίσκων σύγκεινται ἐκ λίθων κοινῶν, τὰ δὲ κοσμητικὰ μέρη αὐτῶν ἦσαν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Δι' ὃ ἐν τοῖς ἑρειπίοις εὐρίσκονται πλῆθος τμημάτων κίωνων, γείσων ἰωνικῶν τε καὶ δωρικῶν, τμημάτων λαρνάκων καὶ πωμάτων αὐτῶν, φερόντων διάφορα σχήματα καὶ κοσμήματα. Ἐν τοῖς ἑρειπίοις τοῦ νεκροταφείου εὐρίσκεται καὶ ἐν εἶδος ἐπιθημάτων τάφων, ἔχον σχῆμα βωμοῦ κυλινδρικοῦ, περιεζωσμένου ταινία, ἀνηρτημένα ἐκ βουκράνων. Τοιαῦτα ἐπιθήματα τάφων, λίθου λευκοῦ, σῶα καὶ εἰς τμήματα ἠρίθμησα περὶ τὰ 35. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιθημάτων τούτων εὐρίσκονται πρὸς τὸ ἀρκτικὸν μέρος τοῦ νεκροταφείου, τὸ ἀπέναντι τῆς περιοχῆς τοῦ ἐν Δήλῳ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Καλὸν ἦτο τὰ ἐπιθήματα ταῦτα νὰ συνελέγοντο καὶ κατετίθεντο εἰς μέρος ἀσφαλές ἐν τῇ Δήλῳ, ἵνα μὴ καταστραφῶσιν ὀλοσχερῶς. Τεμάχια ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων εὐρίσκονται διεσπαρμένα ἐν τοῖς ἑρειπίοις. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ περίπου τοῦ νεκροταφείου κατὰ μῆκος εὐρίσκεται μέγας κορμὸς λέοντος καλλίστης ἐργασίας. Φρέατα ἀρχαῖα ἐν τῷ νεκροταφείῳ ὑπάρχουσι δύο ἠμικεχωσμένα. Δεξαμεναὶ κεχωσμένα ὑπάρχουσι πολλαί. Ἐρημοκκλήσιον χριστιανικὸν ἐν τοῖς ἑρειπίοις ὑπάρχει ἐν μόνον, φέρον τὸ ὄνομα τῆς Κυριακῆς. Καθ' ὅλην τὴν Ῥηνείαν ὑπάρχουσι τέσσαρα ἑρημοκκλήσια, ἐν ἐν τῷ νεκροταφείῳ, καὶ 3 ἄλλα εἰς τὸ ἀρκτικὸν τμήμα τῆς νήσου. Ἐν δὲ τῇ Δήλῳ οὐδὲν ὑπάρχει. Οἱ γεωργοῦντες τὴν Δῆλον Μυκόνιοι ἔλεγον, ὅτι πρὸς τὸ ἀρκτικὸν μέρος τῆς νήσου ὑπῆρχε ποτε ἑρημοκκλήσιον, ἀλλ' ἤδη οὔτε ἵχνος αὐτοῦ σώζεται. Ἐν ᾧ τούναντίον ἐν Μυκόνῳ ἐν τε τῇ πόλει καὶ ἐκτὸς καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον ὑπάρχουσι τόσαι πολλαὶ ἐκκλησίαι καὶ ἑρημοκκλήσια, ὅσα ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ δήμῳ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τοῖς ἑρειπίοις τοῦ νεκροταφείου εὔρον λίθους ἐνεπιγράφους ὀλίγους καὶ τινα τεμάχια ἀναγλύφων ἐπιτυμβίων ἐνεπιγράφων (Αρ. Κατ. 168-176).

Z. Περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Μυκόνου.

α. Μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐν Δίλῳ ἐργασιῶν καὶ πρὶν ἀπέλθω ἐκεῖθεν ἐξήτασα καὶ τὴν νῆσον Μύκονον. Πρὸς τὸ ἀρκτικὸν μέρος ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ προφύτου Ἡλία ὑπάρχει ἐπὶ πετρώδους λόφου φρούριον μεταγενέστερον λιθόκτιστον ἔχον κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν καὶ δεξαμενὴν καὶ καλούμενον κοινῶς παλπόκαστρον. Οὐδὲν λείψανον ἀρχαίας οἰκοδομῆς παρετήρησα ἐν αὐτῷ. Πρὸς δὲ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς νήσου, καλούμενον κοινῶς Ἄνω Μερά, ἔνθα ὑπάρχουσι πλεῖσται ἀγροτικά οἰκίαι τῶν Μυκονίων, καὶ δύο μοναὶ διατηρούμεναι καλούμεναι Τουρλιανή, ὑπάρχει φρούριον μεταγενέστερον ἐπὶ ἀρχαίων θεμελίων, κείμενον ἄνωθεν τῆς ἀρκτικωτέρας μονῆς ἐπὶ λόφου κωνοειδοῦς. Ἐπὶ τοῦ ἐμβადοῦ τοῦ φρουρίου ὑπάρχει ἐρημοκκλήσιον ἔχον ἀρχαίους λίθους. Ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ τινὸς ὑπὸ τὰς μεσημβρινὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου ὑπάρχει μικρὸς σαρκοφάγος μαρμάρινος. Ἐν δὲ τῷ στόματι τοῦ φρέατος τῆς αὐτῆς οἰκίας κορμὸς ἀγάλματος, λίθου λευκοῦ, ἐντετειχισμένος. Τὸ φρούριον καλεῖται ἤδη παλπόκαστρον καὶ Τούρλαις καὶ ἀπέχει τοῦ λιμένος Πανόρμου (Φτελιὰ) πρὸς τὰ νοτιανατολικά περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Τουρλιανῆς ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν κατὰ τὴν θέσιν Πλάκαις ἐπὶ λόφου πετρώδους σώζονται θεμέλια ἀρχαῖα καὶ δεξαμενὴ λαξευτὴ ἐν τῷ βράχῳ. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ ἐρημοκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἔχον ἐν τοῖς τοίχοις πολλὰ μάρμαρα ἀρχαῖα. Ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ τῆς Ἄνεζῶς Διβάρη εὗρον πλάκα μαρμαρινὴν τεθλασμένην ἔχουσαν ἐπιγραφὴν κολοβὴν τήνδε¹⁵⁹

. . . ΑΡΙΑΔΡΙ . . .
 . . . ΕΥΣΕΒΕΙ . . .
 . . . ΤΗ ΠΟΛΕΙ . . .
 . . . ΗΚΑΝ

β. Πρὸς νότον τῆς Τουρλιανῆς περὶ τὴν μίαν ὥραν μακρὰν κατὰ τὴν περιοχὴν Μερὰ Λαγγάδια καὶ τὴν θέσιν Ψυχοπιανὰ εὐρίσκονται ὑπὸ τῶν γεωργῶν θεμέλια ἀρχαίων οἰκοδομῶν. Ἐνταῦθα εὐρίσκεται ἐρημοκκλήσιον τῶν Ταξιαρχῶν ἔχον ἐν τοῖς τοίχοις πολλὰ μάρμαρα ἀρχαῖα.

γ. Πρὸς τὰ νοτιανατολικά τῆς πόλεως Μυκόνου κατὰ τὴν θέσιν Πυργί, ἀπέχουσαν τῆς θαλάσσης $\frac{1}{4}$ ὥρας περίπου καὶ πρὸς τὴν νῆσον Νάξον ἐστραμμένην, ἐν τῷ κτήματι τοῦ Μαθέου Μονογυιοῦ, ὑπάρχουσι πλεῖστα θεμέλια ἐξ ἀρχαίων λίθων καὶ τάφοι εὐρίσκονται ὑπὸ τῶν γεωργῶν. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἐκ δόμων μεγάλων

159. [[Ἀὐτοκράτορι Καίσι]αρι Ἄδρι[ανῶι - - - | - - -] εὐσεβεῖ[- - - | - - -] τῆ[ι] πόλει [- - - | - - - ἀνέθ]ηκαν. Ἡ ἐπιγραφὴ δὲν φαίνεται ὡς δημοσιευμένη].

κοινοῦ λίθου, οὗ ἡ μὲν ἀρκτική καὶ νοτία πλευρὰ ἔχει μῆκος 7 μ. γ. ἡ δὲ ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ 11 μ. γ. Τῆς ἀνατολικῆς καὶ ἀρκτικῆς πλευρᾶς σώζονται δύο σειραὶ δόμων ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας. Διαιρεῖται δὲ τὸ οἰκοδόμημα διὰ τοίχου εἰς δύο δωμάτια, ὧν τὸ μὲν πρὸς ἄρκτον ἔχει πλάτος 4 μ. γ. τὸ δὲ πρὸς νότον 7. Θύρας δὲ ἔχει δύο εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν. Περί τὸ οἰκοδόμημα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα θεμέλια ἐκ δόμων μεγάλων. Παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοδομήματος ὑπάρχει μέγας λίθος πλακωτός, φέρων ἐν τῷ μέσῳ μεγάλην στρογγύλην κοιλότητα οὐχὶ βαθεῖαν, ἔχουσαν πρὸς ἓν τῶν ἄκρων ἐκροὴν αὐλακωτήν. Ὁ λίθος μετὰ τῆς κοιλότητος καὶ ἐκροῆς ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὰ πατητήρια τῶν ἀμπελουργῶν, ἐφ' ὧν πατοῦσι τὰς σταφυλάς. Τοιοῦτου εἶδους λίθοι εὐρίσκονται πολλοὶ ἐν Μυκόνῳ. Οἱ Μυκόνιοι καλοῦσι τούτους «λητρόβεια». Τρεῖς τέσσαρας τοιοῦτους μαρμαρίνους παρετήρησα καὶ ἐν Ῥηνεΐα· εἷς μικρὸς μαρμάρινος εὐρέθη καὶ ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ Δράκου, ἴσως ἀνάθημα ἐν τῷ ναῶ. Ἐπιγραφὴν δὲν σώζει.

δ. Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ Πυργὶ ἡμίσειαν περίπου ὄραν μακρὰν κεῖται ἡ Φουμιὰ, ἥτις καὶ Ληνὸ ὀνομάζεται, ἔνθα τὸ ἐρημοκκλήσιον τῆς ἁγίας Μαρίνης. Ἡ Φουμιὰ ἀπέχει τῆς πόλεως Μυκόνου μίαν ὄραν περίπου πρὸς τὰ νοτιανατολικά. Τὸ ἐρημοκκλήσιον τῆς ἁγίας Μαρίνης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸ ἀρχαίων ἐρειπίων εἶναι κτῆμα ἤδη τῆς Ἀθηνᾶς χήρας Σόλωνος Ἀξιῶτου, θυγατρὸς δὲ τοῦ Κορδία. Τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια σύγκεινται ἐκ περιφεροῦς οἰκοδομήματος, οὗ ἡ διάμετρος 10 μ. γ. κειμένου ἐπὶ λόφου πετρώδους. Τὸ οἰκοδόμημα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐστὶ καταπεπτωκός. Σώζονται δὲ ἐν τῇ θέσει τῶν 3-4 σειραὶ δόμων τῆς δυτικῆς καὶ μεσημβρινῆς πλευρᾶς. Ἡ ἀρκτικὴ πλευρὰ εἶχε τὰ θεμέλια ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ διακρίνονται ἤδη τὰ λαξεύματα, ἐφ' ὧν ἐπεκάθηον οἱ δόμοι. Οἱ λίθοι τοῦ οἰκοδομήματος εἰσι λίαν ὄγκηροὶ καὶ καμπύλοι πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἔσω, ἐπεξεργασμένοι δὲ μόνον κατὰ τὰς συναρμογὰς. Τὸ ἐρημοκκλήσιον τῆς ἁγίας Μαρίνης κατακαλύπτει τὸ πλεῖστον τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκοδομήματος, ἥτις καθίσταται ἀφανής. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ οἰκοδομήματος 4 βήματα μακρὰν ὑπάρχει βράχος ἀπότομος ἐκτεινόμενος πρὸς μεσημβρίαν περὶ 30 βήματα. Καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν ταύτην εἰς τὸ χεῖλος τοῦ βράχου σώζεται τεῖχος ἐκ μεγάλων λίθων οἰκοδομημένον. Πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν τοῦ οἰκοδομήματος ὑπάρχουσι πολλὰ θεμέλια ἀρχαῖα ἐκ μεγάλων λίθων. Τέσσαρες μάλιστα καταπεπτωκότες ἔχουσι μῆκος μὲν περὶ τὰ 2,70, πλάτος 0,50 καὶ πάχος 0,40. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν, μεσημβρινὴν καὶ δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἐρημοκκλησίου ἔξωθεν σώζονται θεμέλια τετραγώνου οἰκοδομήματος, οὗ ἡ ἀρκτικὴ πλευρὰ ἐνοῦται μετὰ τοῦ περιφεροῦς οἰκοδομήματος. Κάτωθεν δὲ τοῦ ἐρημοκκλησίου πρὸς δυσμὰς ὑπάρχουσιν ἕτερα ἐρείπια ἐκ μεγάλων λίθων. Ἐντὸς τῶν

ἐρειπίων τούτων ἐνηργήθησαν ἀνασκαφαὶ κατὰ τὸ 1827 ὑπὸ τινος Μυκόνιου ὀνομαζομένου Λαμπριανοῦ Καβουσανοπούλου καὶ Χίου τινος Φλουράνης ὀνομαζομένου, πρὸς εὗρεσιν θησαυροῦ, ὡς λέγουσιν οἱ Μυκόνιοι. Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ περιφεροῦς οἰκοδομήματος σώζεται λίθος μέγας κυλινδρικός, οὗ ἡ μὲν διάμετρος 1,60 τὸ δὲ πάχος 0,60, ἔχων κοιλότητα στρογγύλην ἐν τῇ μιᾷ ἐπιπέδῳ ἐπιφανείᾳ. Τοιοῦτοι λίθοι εὐρίσκονται εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἴσως εἶναι βωμοὶ τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς. Πρὸς δυσμὰς τοῦ ἐρημοκκλησίου τῆς ἀγ. Μαρίνης ὑπάρχει ἕτερον ἀγνώστου ἀγίου ἔχον λίθους ἀρχαίους ἐν τοῖς τοίχοις. Τὸ ἐρ. τῆς ἀγ. Μαρίνης ἔχει ἐν τοῖς τοίχοις πολλοὺς λίθους ἀρχαίους. Τέσσαρες στήλαι μαρμάριναι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ θόλῳ, ὧν ἡ μὲν ἐνεπίγραφος ἐξαχθεῖσα ἐκεῖθεν μετεκομίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς ἐταιρίας, αἱ δὲ τρεῖς ἄλλαι ἐξετασθεῖσαι εὐρέθησαν ἄγραπτοι καὶ ἔμειναν ἐκεῖ. Ἐν τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ ὑπάρχει πλάξ μαρμαρίνη γραπτὴ καὶ κατὰ τὰς δύο πλευράς, ἀλλὰ λίαν ἐφθαρμένη καὶ δυσαναγνώστος.

ε. Πρὸς τὰ βορειανατολικά τῆς Φουμιᾶς $\frac{1}{4}$ ὥρας μακρὰν, κατὰ τὴν θέσιν Σταυρό, ἐπὶ λόφου πετρώδους ὑπάρχουσι θεμέλια ἀρχαίων οἰκοδομῶν καὶ δύο λίθοι μεγάλοι, ἔχοντες στρογγύλην κοιλότητα, οὐχὶ βαθεῖαν, μετ' ἐκροῆς, οἷος ὁ ἐν τῇ θέσει Πυργί. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ πλῆθος συντριμμάτων ἀρχαίων ἀγγείων.

ς. Πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Φουμιᾶς $\frac{1}{4}$ ὥρας μακρὰν, κατὰ τὴν θέσιν Πόρταις, ἐπὶ λόφου πετρώδους σώζεται ἕτερον οἰκοδόμημα περιφερές, κατὰ τὸ ἥμισυ ἔλασσον τοῦ τῆς Φουμιᾶς, καταπεπτωκός, ἔχον διάμετρον 5 γ. μ. καὶ θύραν πρὸς ἀνατολάς, ἧς σώζονται ὄρθιαι αἱ μονοκόμματοι παραστάδες καὶ τὸ ὑπέρθυρον. Αἱ παραστάδες ἐκ κοινοῦ λίθου ἔχουσι μῆκος μὲν 1,40, πλάτος δὲ 0,65 καὶ πάχος 0,35. Εἰς τὰ ἔσω μέρη τῶν παραστάδων καὶ τοῦ ὑπερθύρου σώζονται αἱ γλυφαὶ καὶ τὰ τρήματα, δι' ὧν ἐκλείεν ἡ θύρα. Πρὸς νότον τοῦ οἰκοδομήματος τούτου σώζονται καὶ ἄλλα θεμέλια ἀρχαίων οἰκοδομῶν.

ζ. Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου 10 λεπτὰ τῆς ὥρας μακρὰν, κατὰ τὴν θέσιν Κοπριαῖς, ἐπὶ λόφου μετρίως ὑψουμένου σώζονται ἄλλα θεμέλια οἰκοδομῶν ἀρχαίων, πλῆθος συντριμμάτων ἀρχαίων ἀγγείων καὶ εἷς μέγας λίθος, ἔχων στρογγύλην κοιλότητα, οἷος καὶ ἐν Πυργί. Ὁ λίθος ἔχει μῆκος καὶ πλάτος περὶ τὰ 2,50 μ. γ. Ἡ δὲ κοιλότης ἔχει διάμετρον 2 μ. γ.

η. Πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς θέσεως ταύτης 5 λεπτὰ τῆς ὥρας μακρὰν, κατὰ τὴν θέσιν Γλάστρο, ἐπὶ λόφου πετρώδους, ἀρκετὰ ὑψουμένου, σώζονται ἐρείπια τετραγώνου οἰκοδομήματος, ἔχοντος μῆκος 8 μ. γ. καὶ πλάτος 6, θύραν δὲ πρὸς δυσμὰς.

θ. Πρὸς ἄρκτον τοῦ Γλάστρου οὐχὶ πολὺ μακρὰν, κατὰ τὴν θέσιν Σκλαβοῦνο ἢ Βουνακλάκι, ἐπὶ λόφου πετρώδους σώζονται ἕτερα ἐρείπια τετραγώνου οἰκοδομήματος, ἔχοντος μῆκος καὶ πλάτος 6 μ. γ.

Τὰ ἀνωτέρω ἐρείπια εἶδον κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῆς νήσου καὶ ἐξήτασα ὅσον μοὶ ἦτο δυνατόν. Ὑποβάλλω δὲ ἐνταῦθα καὶ τριῶν ἐκ τούτων διαγράμματα. Ἄλλα καὶ ἄλλα πολλὰ θέλουσιν ἀνακαλυφθῆ κατὰ τὴν νῆσον, γεννησομένης ἀκριβοῦς ἐρεύνης.

Ἐκ τῶν σποράδην ἐπὶ λόφων σωζομένων τοιοῦτων ἐρειπίων ἀρχαίων οἰκοδομῶν, εἰκάζω, ὅτι τὸ πάλαι ἡ νῆσος Μύκονος κατῳκεῖτο κατὰ κώμας καὶ ὅτι ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ἴσως τοῖς Μακεδονικοῖς, συνφκίσθησαν αἱ κῶμαι εἰς μίαν πόλιν, ὡς δεικνύει τοῦτο ἡ ἐκ τῆς Φουμιᾶς ληφθεῖσα καὶ εἰς Ἀθήνας μετακομισθεῖσα ἐνεπίγραφος στήλη, ἥτις ἀναφέρει συνοικισμὸν πόλεων¹⁶⁰. Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Ἐκ τῶν ἀρχαίων μόνον ὁ Σκύλαξ καλεῖ τὴν νῆσον Μύκονον δίπολιν, οὐδεὶς δὲ τῶν ἄλλων συγγραφέων, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἀναφέρει ἄλλας πόλεις ἐν τῇ νήσῳ ἐκτὸς τῆς πόλεως Μυκόνου.

Πέριξ τῶν λόφων, ἐφ' ὧν τὰ ἐρείπια, ὑποθέτω, ὅτι ἦσαν ἀγροτικαὶ οἰκίαι, ὡς εἰκάζεται τοῦτο ἔκ τε τῶν συντριμμάτων τῶν ἀγγείων καὶ τῶν σωζομένων θεμελίων, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἔκειτο ὁ ἀγροτικὸς ναὸς ποῦ μὲν τετραγώνος, ποῦ δὲ περιφερῆς. Τοὺς περιφερεῖς ὑποθέτω ἀρχαιοτέρους καὶ ἔνεκα τῆς κατασκευῆς τῶν καὶ ἔνεκα τοῦ πάνυ ὄγκηροῦ τῶν λίθων.

Οἱ πλείστοι τῶν νῦν Μυκονίων κατοικοῦσι τοὺς πλείστους μῆνας τοῦ ἔτους εἰς τοὺς ἀγρούς τῶν. Ἐκαστος Μυκόνιος, ὅπου ἔχει ἀγρὸν ἢ ἄμπελον, ἐκεῖ καὶ οἰκίσκον, ὃν καλεῖ χωριό. Τὸν ἀγρὸν ἢ ἄμπελόν του περιφράσσει διὰ τοίχου ξηρολίθου, ὃν καλεῖ κλεῖσμα. Τὸ ἔθος τοῦτο ἴσως διέμεινεν ἐκ τῶν παλαιῶν χρόνων. Ἄπασα δὲ ἡ νῆσος εἶναι κεκαλυμμένη ἀπὸ τοιαῦτα χωριά ἥτοι οἰκίσκους, κεχρισμένους ἔξωθεν λευκῇ ἀμμοκορνία, καὶ παριστᾶ μακρόθεν θέαμα εὐάρεστον.

Ἐν τῇ πόλει Μυκόνῳ, ἐν ταῖς οἰκίαις ὑπάρχουσιν ἐντετειχισμένοι ἐπιγραφαὶ καὶ γλυπτὰ, ἀλλὰ καιρὸν δὲν εἶχον νὰ ἐξετάσω καὶ καταγράψω αὐτάς. | Ἐν Δάλφ τῇ 10 Αὐγούστου 1873. | Εὐπειθέστατος | Πι: Σταματάκης.

7. ΑΑΕ 27, 15 Αὐγούστου 1873, ΑΣ 87.

Ἐν Μυκόνῳ τῇ 11 Αὐγούστου 1873. | Πρὸς | τὸν κ. πρόεδρον τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας.

Ἀποστέλλω ὑμῖν διὰ τοῦ Ὑπουργείου 3 κιβώτια, ὧν τὰ μὲν δύο ἐγ-

160. [F. Sokolowski, *Lois sacrées des cités grecques*, Paris 1969, 185-188, ἀρ. 96].

κλείουσιν ἐνεπιγράφους λαβὰς ἀμφορέων καὶ πίθων (περὶ τὰς 750), ἃς προσφέρω δι' ὑμῶν εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Ἑταιρίας, τὸ δὲ τρίτον τὴν ἐκ Φουμιᾶς παραληφθεῖσαν ἐνεπίγραφον στήλνν, περὶ ἧς μοὶ παρήγγειλεν ὁ γραμματεὺς τῆς ἐταιρίας κ. Στ. Κουμανούδης, ἵνα φροντίσω περὶ τῆς ἐξαγωγῆς ἐκ τοῦ ἐρημοκκλησίου καὶ ἐξασφαλίσεως αὐτῆς.

Αἱ λαβαὶ ἅπασαι συνελέγησαν ὑπ' ἐμοῦ ἐν τοῖς ἐρειπίοις Δήλου. Σὺν ταύταις δὲ συνελέγησαν καὶ περὶ τὰ 30 νομίσματα, ὧν ἐν ἀργυροῦν Ἀθηναϊκόν (δίδραχμον) ἀρίστης διατηρήσεως. Τὰ νομίσματα ταῦτα μετὰ τινων ἄλλων μικρῶν ἀντικειμένων θέλω προσφέρει εἰς τὸ μουσεῖον τῆς ἐταιρίας, ὅταν φθάσω αὐτόσε.

Ἀναχωρῶ ἐκ Μυκόνου αὔριον. | Εὐπειθέστατος | Π: Σταματάκης.

8. ΑΑΕ 67, ΑΣ 93.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Αὐγούστου 1873. | Πρὸς | τὸν κ. πρόεδρον τῆς ἐν Ἀθήναις | ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας.

Ἐποβάλλω ἐγκλείστως ἐνταῦθα

α. τὸ πρωτόκολλον τῆς παραδόσεως τῆς ἐν Μυκόνῳ σχηματισθείσης ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς,

β. κατάλογον τῶν ἐν Δήλῳ καὶ Ῥηνεῖα ἀνακαλυφθέντων ἐνεπιγράφων λίθων καὶ γλυπτῶν τεμαχίων,

γ. ἔκθεσιν τῶν ἐν Δήλῳ γενομένων ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων αὐτῆς, Ῥηνεῖας καὶ Μυκόνου μετὰ διαγραμμάτων, καὶ τῶν 3 νήσων καὶ τῶν ἀνασκαφέντων μερῶν, ἐν οἷς ἐσημειώθησαν, ὅσον μοὶ ἤτο ἐφικτόν, τὰ ἀνακαλυφθέντα καὶ αἱ σωζόμεναι ἀρχαιότητες.

Ἡ ἐν Μυκόνῳ συλλογὴ ἐμπεριέχει 128 ἀρχαῖα, ἅπαντα λίθινα, ὧν λίθοι ἐνεπίγραφοι, ἀκέραιοι καὶ εἰς τεμάχια 64, ἅπαντες ἀνέκδοτοι, γλυπτὰ δὲ 64. Τὰ ἀρχαῖα κατατεθέντα ἐν τινι τῶν δωματίων τοῦ δημαρχείου, ὅπερ πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν παρεχωρήθη, παρεδόθησαν διὰ τακτικοῦ πρωτοκόλλου εἰς τὸν δήμαρχον Μυκονίων. Ἐτέθησαν δὲ ἐπ' αὐτῶν τὰ ἀρμόδια δελτία κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν, συμφωνοῦντα πρὸς τὸν τοῦ πρωτοκόλλου, ὡς ἐγένετο καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις συλλογαῖς.

Ὁ δὲ κατάλογος τῶν ἐν Δήλῳ καὶ Ῥηνεῖα ἀνακαλυφθέντων ἐνεπιγράφων λίθων καὶ γλυπτῶν ἐμπεριέχει 178, ὧν λίθοι μὲν ἐνεπίγραφοι, ἀκέραιοι καὶ εἰς τεμάχια, 130, τὰ δὲ λοιπὰ γλυπτὰ. Ἐκ τῶν ἀρχαίων τούτων ἐν μὲν τῇ ἀνασκαφῇ τῆς Ἀκροπόλεως Δήλου ἀνεκαλύφθησαν 38, ὧν λίθοι μὲν ἐνεπίγραφοι, ἀκέραιοι καὶ εἰς τεμάχια 27, γλυπτὰ δὲ 11. Εἰς δὲ τὸν καθαρισμὸν τοῦ παρὰ τὸ σπήλαιον τοῦ Δράκου ἀρχαίου οἰκοδομήματος καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ πολλῶν ἐρειπίων ἀνεκαλύφθησαν 106, ὧν λίθοι μὲν ἐνεπίγραφοι, ἀκέραιοι καὶ εἰς τεμάχια 74, γλυπτὰ δὲ 32. Ἐν δὲ τοῖς ἐρειπίοις τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐν διαφόροις ἄλλαις θέσεσιν

21, ἅπαντα λίθοι ἐνεπίγραφοι. Ἐν δὲ τῇ Ῥηνεΐα ἀνεκαλύφθησαν 13, ὧν λίθοι μὲν ἐνεπίγραφοι 8, γλυπτὰ δὲ 5.

Ἐκ τῶν 178 ἀρχαίων 128 μετακομίσθησαν εἰς Μύκονον καὶ ἀπετέλεσαν τὴν συλλογὴν, 4 εἰς Ἀθήνας καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸν γραμματέα Στέφανον Κουμανοῦδην, 50 δὲ ἔμειναν ἐν Δήλῳ, μὴ δυνηθέντες ἕνεκα τοῦ βάρους τῶν νὰ μετακομισθῶσιν. Ἄπαντα δὲ τὰ μὴ μετακομισθέντα εἰσὶ λίθοι ἐνεπίγραφοι, ὧν ἐν μὲν τῇ ἀκροπόλει καὶ ταῖς ὑπωρείαις αὐτῆς εὐρίσκονται 12, ἐν δὲ τοῖς ὑπὸ τὸ καθαρισθὲν οἰκοδόμημα ἑρειπίοις 25, ἐν δὲ τοῖς ἑρειπίοις τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῖς πέριξ 10, ἐν δὲ τῷ θεάτρῳ 2, καὶ ἐν Ῥηνεΐα 1.

Ἐπὶ τὸ παρὰ τὸ σπήλαιον τοῦ Δράκου καθαρισθὲν οἰκοδόμημα ὑπάρχουσι πολλὰ ἑρείπια ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῇ ἐκθέσει μου. Τὰ ἑρείπια ταῦτα ἐν μέρει ἐρευνήσας νύτύχησα ν' ἀνακαλύψω περὶ τοὺς 70 λίθους ἐνεπιγράφους, ἀκεραίους καὶ εἰς τεμάχια ἅπαντας πλὴν ἑνὸς ἀνεκδότους. Διὰ τὰς ἐρέυνας ταύτας ἐδαπανήθησαν 148 δρ. καὶ λεπτὰ 75. Παρακαλῶ νὰ ἐγκριθῇ ἡ δαπάνη αὕτη, ἥτις ἐγένετο ἄνευ προηγουμένης ἀδείας ὑμῶν. | Εὐπειθέστατος | Π: Σταματάκης.

9. ΑΑΕ 67, ΑΣ 94.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Αὐγούστου 1873. | Πρὸς | τὸν κ. πρόεδρον τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῆς | ἐταιρίας.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἐν Δήλῳ σπηλαίου τοῦ Δράκου ἤρξατο τὴν 18 Ἀπριλίου καὶ ἀπεπερατώθη τὴν 16 Μαΐου, ἡ δὲ τῆς ἀκροπόλεως Δήλου τὴν 17 Μαΐου καὶ ἀπεπερατώθη τὴν 7 Ἰουνίου. Ὁ ἀπεσταλμένος τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς σχολῆς κ. Λομπέκ, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Δήλον τὴν 4 Ἰουνίου, παρακαλέσας με, ἵνα ἀποτελειώσω ἰδίᾳ αὐτοῦ δαπάνῃ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀκροπόλεως καὶ κάμω ἔναρξιν καὶ τοῦ παρὰ τὸ σπήλαιον τοῦ Δράκου καθαρισμοῦ τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος μέχρι τῆς εἰς Δήλον ἐπιστροφῆς του. Μέχρι τῆς 7 Ἰουνίου ἀπετελείωσα τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀκροπόλεως, τὴν δὲ 8 ἤρχισα τὸν καθαρισμὸν τοῦ οἰκοδομήματος καὶ προχωρήσας μέχρι τῆς 16 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἔπαυσα τὰς ἐργασίας, ἐπειδὴ ὁ κ. Λομπέκ δὲν ἐπέστρεφεν ὀπίσω, καὶ οὕτως ὁ καθαρισμὸς τοῦ οἰκοδομήματος ἔμεινεν ἀτελής. Ἀπετελείωσα ὅμως κατόπιν αὐτὸν διὰ δαπάνης τοῦ Ὑπουργείου, πρὸς ὃ ἔγραφα περὶ τούτου καὶ ἔλαβον χρήματα. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ οἰκοδομήματος ἤρχισα ἀπὸ τῆς 20 Ἰουνίου μέχρι τῆς 10 Αὐγούστου τὰς ἐπισκευὰς τοῦ σπηλαίου, τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐν Μυκόνῳ συλλογῆς τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τὴν ἐπίπονον ἔρευναν τῶν περὶ τὸ καθαρισθὲν οἰκοδόμημα ἀρχαίων ἑρειπίων, δαπάνῃ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας, ἐν οἷς ἀνεκάλυψα ἅπαντα τὰ ἀρχαῖα ἀπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. τοῦ ὑποβληθέντος καταλόγου 39-141. Τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀριθ. 142-178 ἀνεκάλυψα ἐν

τοῖς ἄλλοις ἐρειπίοις τῆς Δήλου καὶ Ῥηνείας, δαπάνη τῆς ἀρχ. ἐταιρίας.

Ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τούτων, ἦτοι ἀπὸ τοῦ ἀριθ. 39 ἕως τοῦ 178, οὐδεμίαν ἀξίωσιν δύναται νὰ ἔχη ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Γαλλικῆς σχολῆς κ. Λομπέγκ.

Κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ ἀξίωσιν μόνον δύναται νὰ ἔχη ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σπηλαίου καὶ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἦτοι ἀπὸ τοῦ ἀριθ. τοῦ καταλόγου 1-38, ἐκτὸς τῶν ἀριθμῶν 11, 12, 13, 14 καὶ 27, ἅτινα εὐρέθησαν ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς ἀκροπόλεως. Τὰ δὲ ὑπ' ἀριθ. 17 καὶ 20 ἀνεκαλύφθησαν μετὰ τὴν ἐκ Δήλου ἀναχώρησιν τοῦ κ. Λομπέγκ. Ἀντίγραφα τῶν δύο τούτων καὶ τῶν διαγραμμάτων τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ καθαρισθέντος οἰκοδομήματος ἔλαβεν οὗτος ἐν Ἀθήναις παρὰ τοῦ κ. γεν. ἐφ. Ἀρχαιοτήτων, πρὸς ὃν εἶχα ἀνακοινώσει ταῦτα.

Εὐπειθέστατος | Π: Σταματάκης | βοηθὸς τοῦ ἀρχαιολ. γραφείου.

61 Σημ. Ὁ ἀπεσταλμένος κ. Λομπέγκ ἐδαπάνησε διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Σπηλαίου, Ἀκροπόλεως καὶ τὸν ἐν μέρει καθαρισμὸν τοῦ παρὰ τὸ Σπήλαιον τοῦ Δράκου ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἀπὸ τῆς 18 Ἀπριλίου ἕως τῆς 16 Ἰουνίου περίπου δρ. 1650. Τὸ δὲ ὑπουργεῖον ἐδαπάνησε καὶ διὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἀνασκαφὰς περίπου δρ. 622 διὰ δὲ τὰς ἐπισκευὰς τοῦ Σπηλαίου δρ. 472. [Σύνολον] 1094. Ἡ δὲ ἀρχ. ἐταιρία ἐδαπάνησε διὰ τὸν ὑπάλληλόν της, ὅστις διεύθυνε ἀπάσας τὰς ἐν Δήλῳ ἐργασίας τοῦ κ. Λομπέγκ ἀπὸ τῆς 20 Ἀπριλίου ἕως τῆς 16 Ἰουνίου, διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἀνακαλυπτομένων, μεταφορὰν αὐτῶν εἰς Ῥήνειαν κλπ. περίπου δρ. 900.

61. Δῆλος. Τὸ σπήλαιο τοῦ Δράκου.

[Faint, mostly illegible handwritten text in the left margin, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

ης τωτ· οιν δε υποσχεθησθαι να μην η ομιληση
 να ιδιωνται, ανωλυση να μεταξω αν ετοι
 να εισημενα και υποσχεθω ανωδα εως του
 γρηγορ. Ουκισον δε τωτ δια ηδου γυνος υποσχεθω
 υπο τω σ. συμβουλιω, διον να υποσχεθω
 διουτου τον. και εον μετα του γρηγορ, εισημενη
 της ιδιωνται ορασοτου γρηγορ και υποσχεθω
 μην, να μενδωνω, και να ωισαν ωδωσινωτα
 και να υποσχεθω εαυ μεγαλη εν δικη ανα
 ουεγορ δια της τακτικης ομιλησ, δια δε
 ομιλησ υποτ μην τον υποσχεθω και
 υποσχεθω της υποσχεθω τωτ ομιλησ, υποτ
 ομιλησ υποτ τοτε αν η εδ ιδιωνται
 οιν δεσποτι μου. δια ιδιωνται δε βεβαιωσ εν
 σ. συμβουλιω υποσχεθω δε τον προσημ
 ανωσινω και εαυ δεσποτι ανωτα καισθε
 να ομιλησ τον ανωσινω τον υποσχεθω
 ανωτα δε εαυ μη, οινω καισθε καισθε ανω
 καισθε γρηγορ εν ανωσινω και υποσχεθω
 ανωτα η υποσχεθω υποσχεθω δε εαυ ανωτα οιν
 και τον δε εαυ ανωτα τον ανωτα υποσχεθω
 και εαυτη υποσχεθω υποτ τον υποσχεθω, οιν
 και υποσχεθω υποτ εαυ ανωσινω και υποσχεθω
 ανωτα εαυ γωτ. *Μηδ ομιλησ*
 ομιλησ τον εν δικη και ανωσινω υποσχεθω
δεσποτι μου

10. ΑΑΕ 417, 30 Ιουνίου 1898.

Ἐν Ῥηνείᾳ τῇ 21^η Ἰουνίου 1898. | Πρὸς | τὸ σ. συμβούλιον τῆς | ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας.

Αἱ ἐπὶ τῆς Ῥηνείας ταφαὶ τῶν Δηλίων κατέχουσιν ἅπασαν σχεδὸν τὴν πρὸ τῆς Δήλου ἀνατολικὴν ἀκτὴν τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς νήσου εἰς μῆκος πλεόν τῶν δισχιλίων μέτρων ἐκτεινόμεναι καὶ εἰς βάθος μέχρι τετρακοσίων μέτρων καὶ πλεόν ἑνιαχοῦ ἀπὸ τῆς θαλάσσης προήκουσαι. εἶνε δ' ὁ χῶρος οὗτος ὅλος πλήρης σωρῶν μαρμάρων καὶ ἄλλων λίθων ἐν ἀγρία ἀταξία διεσκεδασμένων, ἐν οἷς προβάλλουσι τὰ ἐναπολειφθέντα μέρη τῶν τοίχων· βόθροι δὲ καὶ ὀρύγματα καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν πάμπολλα, σχεδὸν συνεχῆ, μαρτυροῦσι σαφῶς τὴν γενομένην ἐνταῦθα ἐπὶ μακρὰς σειρὰς ἐτῶν τυμβωρυχίαν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως πείθουσι τὸν ἐπισκέπτην ὅτι τὸ πᾶν σχεδὸν ἐνταῦθα ἤδη ἐξηντλήθη καὶ ἐξηρευνήθη.

Προβαίνων εἰς ἀνασκαφὴν ἐν τῷ ἐρειπιῶνι τούτῳ τῷ οὕτῳ πυκνῷ καὶ ἐκτεταμένῳ, καὶ τὸ σπουδαιότατον οὕτῳ σεσυλημένῳ, ἔχων δ' ὑπ' ὄψιν τὸ ποσὸν τῶν 1000 δραχμῶν, ἃς τὸ σ. συμβούλιον ἐψήφισε δι' αὐτήν, περιῆλθον τὸ πρῶτον εἰς ἀμνηχανίαν. Ἐκεῖνο, ὅπερ θὰ ἔπραττον μὴ λαμβάνων πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ πρὸς διάθεσιν μέσα, ἦτο νὰ προβῶ ἀρχόμενος κατ' ἐκλογὴν ἀπὸ τινος σημείου εἰς τὴν κανονικὴν καὶ συστηματικὴν ἀποκάλυψιν τοῦ χώρου· ἀλλὰ τότε ἡ ἐργασία θὰ διεκόπτετο διὰ τὴν ἐξάντλησιν τῶν χρημάτων μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν μικροῦ τῆς ὅλης ἐκτάσεως μέρους, καὶ ἦτο ἐνδεχόμενον τὸ μέρος τοῦτο ἢ ἐπιμελέστερον σεσυλημένον ἢ ἀπ' ἀρχῆς ἀναξίους λόγου τάφους περιέχον νὰ μὴ ἀποτελέσῃ καλὴν καὶ αἰσίαν ἀρχήν, ματαιοῦν τὴν ὅλην ἐπιχείρησιν. Διὰ τοῦτο μοι ἐφάνη προτιμότερον νὰ προβῶ εἰς μικρὰς δοκιμαστικὰς σκαφὰς καθ' ὅλον τὸν ἐρειπιῶνα ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ βορείου ἄκρου αὐτοῦ καὶ προβαίνων πρὸς νότον, νὰ ἐπιμείνω δ' ἐκεῖ μόνον, ὅπου τὰ ἀποκαλυπτόμενα θὰ με ἔπειθον πρὸς τοῦτο. Καὶ οὕτῳ ἔπραξα. Ἔχω μέχρι τοῦδε πλείστας δοκιμαστικὰς τάφους ὀρύξῃ καὶ πλείστα σημεῖα ἐξερευνήσῃ προβαίνων πάντοτε μέχρι τοῦ στεροῦ ἐδάφους. Ταφὰς κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον πλείστας ἀπεκάλυψα σεσυλημένας ἢ ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων τῶν νεωτέρων χρόνων ἢ καὶ ἀρχαιότεν, πολλὰς δὲ καὶ ἀσυλήτους· δυστυχῶς δ' ὁμῶς οὐδὲν σημεῖον μέχρι τοῦδε με ἰνάγκασε διὰ τῶν εὐρημάτων αὐτοῦ νὰ ἐπιμείνω πολὺ εἰς αὐτό.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐπεσπᾶσαντο τὴν προσοχήν μου τύμβοι τινὲς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦπτον χθαμαλοὶ περὶ τὸ βόρειον τῆς ἀκτῆς ἄκρον κείμενοι, ὧν πλείονας ἀνώρυξα. Ἐκαστος αὐτῶν ἐκάλυπτε λείψανα νεκροῦ κεκαυμένου ἐν ὀρύγματι τοῦ πετρώδους ἐδάφους ἀβαθεῖ μετὰ θραυσμάτων ἀγγείων πηλίνων. Ταῦτα μαρτυροῦσι ταφὰς τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Ἀλλὰ δὲν ἐξηκολούθησα τὴν ἀνώρυξιν πάντων τούτων

τῶν τύμβων, ἥτις θὰ ἐξήντλει ὅλην τὴν χορηγηθεῖσάν μοι πίστωση· διότι ἐνίστε τῆς πυρᾶς τὰ λείψανα δὲν κείνται κατὰ τὸ μέσον τοῦ τύμβου καὶ εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀνορύσσωνται πολλαὶ τάφροι ἐν αὐτῷ πρὸς εὕρεσιν αὐτῆς. Ἐπειτα τὰ μόνα εὐρήματα τῶν ταφῶν τούτων εἶνε θραύσματα κεκαυμένων πηλίνων ἀγγείων.

Πολὺ συνήθης φαίνεται οὔσα ἐν Δίλῳ ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις. Πλείους εὗρον μέχρι τοῦδε κάλπας περιεχούσας ὁστὰ κεκαυμένα, ἐνίστε καὶ πηλίνας καὶ μίαν λιθίνην, ἀλλὰ τὰς πολλὰς μολυβδίνας. Ἀλλὰ καὶ αὗται ἐκτὸς τῶν ὁστῶν μόνον σκευαρία τινα ὁστεῖνα, ἐνίστε ἢ καὶ ἀγγεῖα πῆλινα εὐτελεῖ περιέχουσι.

Ταφὰς νεκρῶν ἀκαύστων ἀσυλήτους ἀπεκαλύψαμεν σχετικῶς ὀλίγας, πάσας τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὡς φαίνεται, καὶ πάσας σχεδὸν πτωχὰς, ἢ οὐδὲν πλὴν τῶν ὁστῶν ἢ τι ἀνάξιον λόγου περιεχούσας. Ἐξ αὐτῶν ἀναφέρω μόνον τάφον παιδὸς νεαροῦ περιέχοντα πρὸς ἄλλοις τισὶ σκευαρίοις καὶ πλήθει ἀστραγάλων δέκα καὶ τέσσαρα τριπλᾶ φύλλα χρυσᾶ ἀποτελοῦντά ποτε στεφανίσκον.

Ἄξιον μνείας νομίζω ἔτι ὅτι ἐν τινι τόπῳ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας εὗρον πλῆθος τεμαχίων λαρνάκων πωρίνων καλῆς ἐργασίας καὶ καλῶν χρόνων ἐν τάφοις καὶ τοίχοις μεταγενεστέροις ἀνφοδομημένων, ἔτι δ' ἐν τῷ χώματι τεμάχια ὠραίων ἐρυθρομόρφων ἀγγείων. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον σκοπῶ μετὰ τὴν ἐξερεύνησιν καὶ ἄλλων τινῶν σημεῖων νὰ ἐπανέλθω, καθ' ὅσον ἐνδέχεται ἐνταῦθα νὰ εὕρεθῶσι καὶ σῶοι τάφοι τῶν χρόνων τούτων.

Τὸ κακὸν ἐνταῦθα εἶνε ὅτι ἐπίχωσις μεγάλη οὐδέποτε ἐγένετο, καὶ ἐπομένως οἱ μεταγενέστεροι θάπτοντες τοὺς νεκροὺς αὐτῶν κατέσκαπτον ὡς τὰ πολλὰ τοὺς τάφους τῶν προγενεστέρων, παθόντες τὰ αὐτὰ καὶ οὔτοι ὑπὸ τῶν νεωτέρων τυμβωρύχων.

Ἀπεκαλύφθησαν τέλος ἐν ταῖς σκαφαῖς μέχρι τοῦδε καὶ μάρμαρά τινα ἐπιτύμβια, φέροντα ἀναγλύφους παραστάσεις καὶ ἐπιγραφάς, ἅπαντα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. | Διατελῶ μετὰ σεβασμοῦ | ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυροπούλλος.

11. ΑΑΕ 465, 14 Ἰουλίου 1898.

Ἐν Ῥηνεῖα τῇ 5^η Ἰουλίου 1898. | Πρὸς | τὸ σ. συμβούλιον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας

Κατὰ τὰς παρελθούσας ἀπὸ τῆς προτέρας ἐκθέσεώς μου δύο ἐβδομάδας εἰργάσθημεν ἐννέα μόνον ἡμέρας ἕνεκα τῶν παρεμπесουσῶν ἑορτῶν. Ἐν ταῖς ἡμέραις δὲ ταύταις ἀπεπεράτωσα τὰς δοκιμαστικὰς σκαφὰς προβὰς μέχρι τοῦ μεσημβρινοῦ πέρατος τῶν ταφῶν καὶ ἀνορύξας κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς πολλὰς τάφρους.

Δι' αὐτῶν ἀπεκαλύφθησαν πολλάι ταφαί, πᾶσαι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων· ἐξ οὗ συμπεραίνω ὅτι τάφοι προγενέστεροι τῶν χρόνων τούτων μόνον κατὰ τὸ βόρειον τῆς ἀκτῆς μέρος ὑπάρχουσιν, ἔνθα οἱ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐξερευνηθέντες τύμβοι τοῦ 5^{ου}-4^{ου} αἰῶνος καὶ τὰ μετὰ ταῦτα εὑρέθηντα πολλὰ τεμάχια πωρίνων λαρνάκων, ἐξετάθησαν δ' αἱ ταφαὶ περαιτέρω πρὸς νότον κατὰ τὴν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἐπελθοῦσαν ἀκρὴν τῆς Δήλου.

Ὁ ἐπικρατῶν τρόπος τοῦ θάπτειν φαίνεται ὢν ἐνταῦθα ὁ διὰ τῆς καύσεως· πολλῶ πλείους εὑρέθησαν τοῦλάχιστον ἐν ταῖς ἡμετέραις σκαφαῖς κάλπαι μολύβδιναὶ καὶ πλίναὶ καὶ τινες καὶ λίθιναι, ἔτι δ' ἀπλᾶ ἐν τῷ πετρώδει ἐδάφει ὀρύγματα περιέχοντα λείψανα κεκαυμένων νεκρῶν ἢ τάφοι ἀκαύστων. Καὶ τῶν ὀλίγων δ' ἀποκαλυφθέντων τοιούτων οἱ πλείους ἦσαν σεσυλημένοι.

Τούτων ἄξιοι μνείας ὁπωσοῦν φαίνονται μοι τέσσαρες ἐγγὺς ἀλλήλων κείμενοι τάφοι μικρῶν παίδων τῆς αὐτῆς, ὡς ἐκ τῶν κτερισμάτων φαίνεται, οἰκογενείας. Ἐν ἐνὶ τούτων εὑρέθησαν δύο ἀργυρᾶ φέλλια, ὧν τὸ ἐν ἀποληγὸν ἐκατέρωθεν εἰς δύο κεφαλὰς ὄψεων διειρηθῆναι ὄφειλον, τὸ δ' ἕτερον εἰς μίαν κεφαλὴν ὄψεως ἐκατέρωθεν περατούμενον ἐθραύσθη δυστυχῶς κατὰ τὴν ἐκ τοῦ τάφου ἐξαγωγὴν. Ἐν ἄλλῳ δὲ τῶν τάφων τούτων εὑρέθησαν | ²τεθραυσμένα | ¹δύο φέλλια ὅμοια πρὸς τὸ πρῶτον | καὶ ζεύγος χρυσῶν ἐνωτίων μικρῶν καὶ ἀπλῶν.

Μικρῶν ὡσαύτως χρυσῶν ἐνωτίων ζεύγος, ἀλλ' ἀποληγόντων εἰς κεφαλὴν ζῶου ἀορίστου κερασφόρου, εὑρέθη ἐν κάλπῃ μαρμαρίνῃ περιεχούσῃ λείψανα κεκαυμένου νεκροῦ.

Τρίτον ζεύγος χρυσῶν ἐνωτίων, μεγάλων τούτων, ἀποληγόντων ὡσαύτως εἰς ὁμοίαν κεφαλὴν ζῶου, εὑρέθη ἐν ἄλλῃ κάλπῃ πηλίνῃ μετὰ δισκαρίου χρυσοῦ.

Ἐν τοῖς χώμασι δ' εὑρέθη τεμάχιον χρυσοῦ κοσμήματος, ἀλυσίδιον χρυσοῦν λεπτὸν ἀποληγὸν εἰς κεφαλὴν ζῶου ὡσαύτως.

Ἐν τοῖς χώμασιν ἐπίσης εὑρέθη πινακίδιον μολύβδινον, ἐφ' οὗ ὁ T. Pacionius ἐνεχάραξε τὰ ὀνόματα τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, πλέον τῶν 20, προσθεὶς ἐν τέλει: «et seiquis alius erit inimeicus Tito Pacionio»¹⁶¹ (denotio).

Ἐπιτύμβιοι δ' ἐπιγεγραμμένοι καὶ ἀναγεγλυμμένοι στῆλαι κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀπεκαλύφθησαν ἑπτὰ, ὧν αἱ τρεῖς φέρουσι πολύστιχα ἐπιγράμματα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Τούτων αἱ τρεῖς μετὰ τινῶν τεμαχίων γλυπτῶν ἐπιτυμβίων μαρμάρων εὑρέθησαν ἐν οἰκοδομῇματι ὑπογείῳ, οὗ ἡ ἀποκάλυψις δὲν συνετελέσθη ἔτι. Εἰς ταύτην προέβην καίπερ ἀπαιτοῦσαν ἐργασίαν οὐ μικράν, καθ' ὅσον

161. [ID 2534].

τὸ οἰκοδόμημα, οὗ μέρος μικρὸν ἦν ἤδη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐμῆς σκαφῆς ἀποκεκαλυμμένον, ἐφάνη μοι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἄξιον ἐξετάσεως. Ἀποτελεῖται ἐκ στοᾶς ἐπιμήκους ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν διηκούσης, εἰς ἣν κατέρχεται τις διὰ κλίμακος καὶ ἥς ἐκατέρωθεν ὑπάρχουσι δύο ἀλλεπάλληλοι σειραὶ τάφων. Καὶ οἱ μὲν ἐκ δυσμῶν τάφοι εἶνε 16, 8 ἐν τῇ ἄνω σειρᾷ καὶ 8 ἐν τῇ κάτω, καὶ πολὺ μακρότεροι τῶν ἐξ ἀνατολῶν, οἵτινες εἶνε μόνον 14, 7 ἐν ἑκατέρᾳ σειρᾷ, κατεχομένου ὑπὸ τῆς κλίμακος τοῦ χώρου τῶν δύο πρὸς νότον τελευταίων. Τῶν τάφων τούτων τοὺς πλείστους ἐξερευνήσα ἤδη καὶ οἱ μὲν ἄλλοι εὐρέθησαν πλήρεις χρωμάτων καὶ λίθων καὶ ἐν μέρει κατεστραμμένοι, δύο δέ, ὧν τὰ στόμια τὰ πρὸς τὴν στοᾶν ἦσαν ἔτι διὰ λίθων ἐπιμελῶς κεκλεισμένα καὶ οἵτινες φαίνονται ἐκ τῆς ἀρχαιότητος διασωθέντες ἄθικτοι, περιεῖχον ἀμφοτέρωθεν λεπτὸν στρώμα χρώματος, καὶ ὁ μὲν κάλπην πηλίνην περιέχουσαν λείψανα νεκροῦ κεκαυμένου μετ' ὀστέων λαγωῦ καὶ πλήθους ἀστραγάλων καὶ τινῶν ἄλλων κτερισμάτων ἀναξίων λόγου, ὁ δὲ δύο μόνον ὅσα νεκροῦ καὶ τινα μικρὰ πύλινα ἀγγεῖα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων εὐτελέστατα καὶ ἥλους σιδηροῦς. Ἐν τούτοις τὸ οἰκοδόμημα εἶνε δὲ ἑαυτὸ ἄξιον πλήρους ἀποκαλύψεως.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτῆς σκοπῶ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸν χώρον, περὶ οὗ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκθέσει μου ἔγραφα ὅτι εὐρέθη ἔχων μέγαν ἀριθμὸν τάφων καλῶν χρόνων κατεστραμμένων, καθ' ὅσον ὑπάρχει, νομίζω, ἐλπίς νὰ εὐρεθῶσιν ἐκεῖ καὶ ἄθικτοι τοιοῦτοι. Ὡσαύτως δὲ θὰ ἦτο καλὸν νὰ ἐξερευνηθῶσιν καὶ οἱ ὑπολειπόμενοι κατὰ τὸ βόρειον τῆς ἀκτῆς ἄκρον τύμβοι. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ὀρισθεῖσά μοι μικρὰ σχετικῶς πίστωση προσεγγίζει ἤδη πρὸς τὴν ἐξάντλησιν· καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκάζομαι νὰ ζητήσω παρὰ τοῦ σ. συμβουλίου τὴν ψήφισιν νέας. Εἶνε ἀληθές ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε εὐρήματα ἡμῶν δὲν ὑπῆρξαν τοιαῦτα, ὅποια ἀνεμένε τις παρὰ τῶν τάφων τῆς ἐπὶ αἰῶνας ἀκμασάσης Δήλου, ἔστω καὶ σεουλημένων κατὰ μέγα μέρος, καὶ ὅποια ἔχω τὴν αἰσιοδοξίαν νὰ ἐλπίζω ἔτι· ἀλλ' ἀφ' οὗ δι' ἐργασίας μινὸς ὅλου ἐξηπάσθη ἡ ὅλη ἔκτασις καὶ εὐρέθησαν ἐν ἡ δύο σημεῖα, ἅτινα φαίνονται ἄξια τῆς περαιτέρω συστηματικῆς ἀποκαλύψεως καὶ ἐξερευνήσεως, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι τὸ σ. συμβούλιον δὲν θὰ διστάσῃ νὰ παράσχῃ τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενα μέσα. Ἄλλως αἱ ταφαὶ τῆς Δήλου ὅπωςδήποτε, νομίζω, πρέπει νὰ ἐξερευνηθῶσιν ἐξ ὀλοκλήρου· καὶ τοῦτο καλὸν εἶνε νὰ γίνῃ τὸ ταχύτερον, ὅπως διασωθῇ ὅ,τι ὑπὸ τῶν λαθραίων τυμβωρύχων κατελείφθη ἐκεῖ ἄθικτον.

Ἀναμένων τὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν τοῦ σ. συμβουλίου καὶ πεποιθῶς ὅτι αὕτη ἔσται σύμφωνος πρὸς τὴν αἴτησίν μου. | διατελῶ μετὰ σεβασμοῦ | ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυρόπουλλος.

12. ΑΑΕ 518, 30 'Ιουλίου 1898.

Ἐν Ῥηνείᾳ τῇ 19^η Ἰουλίου 1898. | Πρὸς | τὸ σ. συμβούλιον | τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας

Ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς τῆς προτέρας ἐκθέσεώς μου παρῆλθον δύο ἐβδομάδες. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην οὐδεμία ἐγένετο ἐργασία ἕνεκα τῆς σφοδρότητος τῶν ἐπὶ ἡμέρας πολλὰς ἀδιαλείπτως πνεόντων ἐτησίων, οἵτινες κατέστησαν ἐπικίνδυνον, ἢ μᾶλλον ἀδύνατον, τὸν ἐκ Μυκόνου εἰς Ῥηνεῖαν πλοῦν τῶν καθ' ἐκάστην ἐβδομάδα ἐρχομένων ἐκεῖθεν ἐργατῶν. Κατὰ δὲ τὴν χθὲς λήξασαν δευτέρα ἐβδομάδα εἰργάσθησαν μόνον πέντε ἐργάται, ὅπως μὴ γένηται ὑπέρβασις τῆς ὀρισθείσης ὑπὸ τοῦ σ. συμβουλίου πιστώσεως.

Καὶ δι' αὐτῶν πρώτον μὲν ἐπερατώθη (ἢ μᾶλλον σχεδὸν ἐπερατώθη) ἡ ἐκσκαφὴ τοῦ ὑπογείου δώματος, περὶ οὗ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκθέσει μου ἔγραψον, κενωθέντων τῶν 30 αὐτοῦ τάφων πλὴν τοῦ τελευταίου πρὸς Β. τῆς ἄνω δυτικῆς σειρᾶς, οὗ τινος κατεστραμμένον ἔχοντος ὅλον σχεδὸν τὸ ἐπιστέγασμα καὶ πεπληρωμένον καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος (5,26 μ.) εἰς ὕψος πλέον τῶν 2 μέτρων χώματι καὶ λίθοις διεκόπη ἡ ἐκσκαφὴ κατ' ἀνάγκην χθὲς ἑσπέρας. Πάντες οἱ κατὰ τὴν ἐβδομάδα ταύτην ἐκκενωθέντες τάφοι εὐρέθησαν σεσλημένοι περιέχοντες μόνον ὀστᾶ καὶ τινα θραύσματα κτερισμάτων ἀνάξια λόγου· ἐν δὲ τῷ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντι τελευταίῳ τάφῳ, ἢ μᾶλλον ἄνωθεν αὐτοῦ, εὐρέθη μία ἔτι μικρὰ στήλη ἐπιτύμβιος τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων φέρουσα γλυφὴν καὶ ἐπιγραφὴν καὶ ὁ ποῦς ἢ τὸ ὑπόβαθρον αὐτῆς, ἐπιγεγραμμένον καὶ τοῦτο. Ἐν τούτοις τὸ δῶμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκθέσει μου ἔγραψον, ἦν ἄξιον ἀποκαλύψεως. Θὰ ἦτο δὲ πολὺ λυπηρὸν νὰ μὴ συνεχισθῇ περὶ αὐτὸ ἡ ἀνασκαφὴ, καθ' ὅσον μία τῶν ἐξωτερικῶν γωνιῶν αὐτοῦ, ἡ ΒΑ, ἀποκεκαλυμμένη μαρτυρεῖ ὅτι ὁ πρὸς Α. ἐξωτερικὸς τοῖχος αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ πρὸς Β., ἐνδέχεται λοιπὸν νὰ ἔχωμεν συνέχειαν ὁμοίων τάφων ἐν ἄλλῳ ἢ ἄλλοις ὑπογείοις δώμασιν, ἴσως τούτων ἀσυλήπτων. Ἀλλὰ καὶ ὅπως δῆποτε θὰ ἦτο, νομίζω, ἀξία τῆς δαπάνης ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, οὔτινος μέρος, ὡς φαίνεται, ἀποτελεῖ τὸ ἐκσκαφέν ὑπόγειον δῶμα, ὁ νεκρικὸς οὔτος κευθμών, ὅστις ἔχει ἐσωτερικὰς ὀλικὰς διαστάσεις 9,20×9,25 μ. Σχεδιάσματα αὐτοῦ ἀκριβῆ καθ' ὅσον ἐδυνάμην παρεσκεύασα πρὸς δημοσίευσιν.

Ἐκτὸς τῆς ἐργασίας ταύτης κατὰ τὴν λήξασαν ἐβδομάδα ἐνόμισα ἀπαραίτητον πρὸ τῆς ἐνδεχομένης λήξεως τῆς ἀνασκαφῆς νὰ ποιήσωμεν δοκιμαστικὰς τινὰς σκαφὰς καὶ ἐν ταῖς ἐπὶ τῆς νήσου ταφαῖς τῶν Ῥηναέων. Καὶ πρώτον μὲν ἀνώρυξα φρεατῶδες ὄρυγμα ἐν τῷ κέντρῳ ἐνὸς τῶν πολλῶν καὶ πολλαχοῦ τῆς νήσου ὑπαρχόντων, ἐνιαχοῦ μὲν καθ' ἓνα, ἐνιαχοῦ δὲ καθ' ὀμάδας, τύμβων, οἵτινές εἰσι μείζους τῶν κατὰ τὸ βόρειον

ἄκρον τῶν ταφῶν τῶν Δηλίων, τῶν ἐν μέρει ὑπ' ἔμοῦ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐξερευνηθέντων. Ὁ ὑπ' ἔμοῦ ἐκλεχθεὶς ἔχει διάμετρον 30 περίπου μέτρων, ὕψος δὲ ἀνάλογον. Δυστυχῶς τὸ ὄρυγμά μου, ἀρκούντως ὄν εὐρὺ καὶ οὐ μικρὰν ἀπαιτῆσαν ἀναλόγως τῶν ὑπ' ἔμοῦ διατιθεμένων μέσων ἐργασίαν, ἀπέληξεν εἰς τὸ ἀθικτον πορῶδες ἔδαφος διελθὼν διὰ διαφόρων στρωμάτων χώματος περιέχοντος τεμάχια τινὰ ἀσήμαντα κεραμεῶ, χωρὶς νὰ συναντήσω ταφὴν τινα, ἢ ἄλλο τι. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην δὲν προέβην εἰς νέαν ἀπόπειραν ἀνορύξεως κατὰ τὰ πλάγια τοῦ τύμβου, καθ' ὅσον ἐνόμισα ἀναγκαιότερον νὰ ἀποπερατώσω τὴν ἐκκένωσιν τοῦ ἐν ταῖς ταφαῖς τῶν Δηλίων ὑπογείου δώματος.

Μικρὰν τινα δοκιμὴν ἐποιήσαμην καὶ ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ τῶν ταφῶν τῶν Ῥηναέων, ἧτις ἤγαγεν εἰς φῶς ψηφιδωτὸν τι δάπεδον ἡμικατεστραμμένον ἐργασίας μετρίας περιέχον δελφίνας καὶ ἄλλα γραμμικὰ κοσμήματα καὶ τινα ἐπ' αὐτοῦ καὶ περὶ αὐτὸ ἀνάξια λόγου τεμάχια γλυπτῶν μαρμάρων. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐργασία ταχέως διεκόπη διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Ἐξαντληθείσης δὲ τῆς χορηγηθείσης μοι χιλιοδράχμου πιστώσεως, συνυπολογιζομένου πρὸς τοῖς ἡμερομισθίοις τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ ἔμοῦ ἐπιμισθίου καὶ ἄλλων τινῶν δαπανῶν, ἀναγκάζομαι νὰ διακόψω τὴν ἀνασκαφὴν ἀναμένων ἐνταῦθα τὴν περὶ νέας πιστώσεως ἀπόφασιν τοῦ σ. συμβουλίου, ἧτις ἐλπίζω ὅτι θὰ εἶνε καταφατική. | Μετὰ σεβασμοῦ | ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυροπούλλος.

13. ΑΑΕ 552, 24 Αὐγούστου 1898.

Ἐν Ῥηναίᾳ, τῇ 15^η Αὐγούστου 1898. | Πρὸς τὸ σ. συμβούλιον | τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας

Μετὰ βραχεῖαν διακοπὴν γενομένην ἔνεκα τῆς ἐξαντλήσεως τῆς πρώτης πιστώσεως ἐπανελήφθη ἡ ἐνταῦθα ἀνασκαφὴ τῇ 3^η τοῦ τρέχοντος μηνός, ἀφ' οὗ ἔλαβον γνῶσιν τῆς νέας ὑπὸ τοῦ σ. συμβουλίου χορηγηθείσης μοι πιστώσεως. Κατὰ δὲ τὰς ἀπὸ τῆς ἐπαναλήψεως μέχρι σήμερον παρελθούσας δύο ἐβδομάδας εἰργάσθημεν ἐπὶ δέκα μόνον ἡμέρας ἔνεκα τῶν παρεμπεισοῦσῶν δύο ἑορτῶν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἡ ἐργασία περιορίσθη εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ, ὡς καὶ ἐν προτέροις ἀναφοραῖς μου ἔγραψον, εἶχον κατὰ τὰς πρώτας δοκιμαστικὰς σκαφὰς ἀνευρεθῆ τεμάχια πάμπολλα πωρίνων λαρνάκων καὶ ὠραίων ἐρυθρομόρφων ἀγγείων θραύσματα. Ἥλπιζον ὅτι ἐπιμέμων ἐνταῦθα θὰ εὔρισκον καὶ ἀθίκτους τάφους τῶν καλῶν χρόνων, ἐξικνουμένους δῆλον ὅτι μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, γνωστοῦ ὄντος ἐκ τῶν ἱστορικῶν ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς Ῥηναίας ταφὴ τῶν κατοίκων τῆς Δήλου ἤρξατο ἀπὸ τοῦ χειμῶνος τῶν ἐτῶν 426/425 π.Χ. (ΟΛ. 88^{πς} ἔτ. 3^{ου}), ὅτε γενομένης τῆς δευτέρας ὀλικῆς τῆς νήσου καθάρσεως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων

ἀπηγορεύθη τὸ τίκτειν καὶ ἀποθνήσκειν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς νήσου. Ἀλλὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντα ὑπερέβαλον ἤδη τὰς ἐμὰς προσδοκίας. Ἀνεῦρον ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ αὐτὰς τὰς παλαιὰς ταφὰς τῆς Δήλου τὰς κατὰ τὴν κάθαρσιν ἐξορυχθείσας καὶ μετενεχθείσας εἰς Ῥήνειαν, αὐτὰς τὰς «ἀναιρεθείσας θήκας τῶν τεθνεώτων». Ἀπεκαλύφθη δῆλον ὅτι στρώμα ὅλον ὁστῶν συμπεπιγῶτων ἐκτάσεως ἀγνώστου ἔτι (καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε, ἂν καὶ πολλὰ τετραγωνικὰ μέτρα ἤχθησαν εἰς φῶς, δὲν ἐξηντλήθη), πάχους δὲ ποικίλλοντος περὶ τὸ ἥμισυ μέτρον, ἐπὶ τοῦ πετρώδους ἐδάφους, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐπὶ λεπτοῦ ὑποστρώματος ἄμμου. Τὸ στρώμα τοῦτο εἶνε ἄνωθεν κεκαλυμμένον διὰ πλακῶν κοινῶν, καὶ ὡς τὰ πολλὰ δι' ὁμοίων καθέτως τεθειμένων διηρημένον εἰς τεμάχια ὀρθογώνια· ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὀριζοντίως τεθειμένοι ἄλλαι πλάκες ὑποδιαίρουσιν τὰ τεμάχια ταῦτα εἰς πλείω στρώματα. Κτερίσματα εὐρέθησαν πολλά, τὰ μὲν μεταξὺ τῶν ὁστῶν, τὰ δὲ ἐν τοῖς ἄνωθεν τοῦ στρώματος καὶ πέριξ αὐτοῦ χώμασιν. Ἐν αὐτοῖς μάλιστα συλλέγεται πληθὺς θραυσμάτων ἀγγείων πηλίνων, πληρουμένων καθ' ἐκάστην κοφίνων ὄλων. Καὶ ἀνάγονται τὰ κτερίσματα καὶ τὰ κεραμεῖα θραύσματα εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τοὺς πρὸ τῆς καθάρσεως ἐξικνούμενα καὶ πέρα τῶν γεωμετρικῶν, ἅτινα ὁμῶς εἰσὶ τὰ ἐπικρατοῦντα.

Ἐκτὸς δὲ τοῦ στρώματος τούτου τῶν ὁστῶν ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε πόρινα λάρνακες περὶ τὰς 30, αἱ πλείους κατὰ σειράς ἐχόμεναι ἀλλήλων καὶ τῶν παρ' αὐτὰς καθέτων πλακῶν τοῦ στρώματος. Τούτων αἱ πολλαὶ εὐρέθησαν ἀσύλητοι· συνέλεξα δ' ἐξ αὐτῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις δέκα ἀγγεῖα εὐμεγέθη ἐρυθρόμορφα, πάντα σχεδὸν ἄρτια.

Ἐκτὸς τούτων συνελέγησαν μέχρι τοῦδε ἀγγεῖα μικρὰ ποικίλων σχημάτων (ἐν οἷς ἄξιον μνείας φαίνεται μοι ἐν, ὅπερ ἀποτελεῖ κεφαλὴ νεανίου ἐν κράνει, ἀπεαγὸς τὸν λόφον, ὅστις ἀπετέλει τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου)· ἔτι δ' εἰδώλια πῆλινα, φιάλαι χαλκαῖ, εἰδῶλιον χαλκοῦν νεανίου γυμνοῦ ἀρχαϊκῆς τέχνης (λαβὴ κατόπτρου) καὶ ἄλλα ποικίλα κτερίσματα διαφόρων ἐποχῶν.

Ἀλλὰ τὸ ἀξιολογώτατον τῶν εὐρημάτων φαίνεται μοι ἡ πληθὺς τῶν τεμαχίων τῶν μειζόνων πηλίνων ἀγγείων, ἐξ ὧν ἐπιμελῶς νῦν συλλεγομένων, μετὰ ταῦτα δὲ ἐξεταζομένων καὶ συναρμολογουμένων ἐλπίζω ὅτι θέλει ἀπαρτισθῆ σειρά τοιούτων ἀγγείων, ἰδίως τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ.

Καὶ τὸ στρώμα τῶν ὁστῶν καὶ κτερισμάτων καὶ αἱ λάρνακες ἐξακολουθοῦσιν ἔτι ἐν ἀδιαλείπτῳ συνεχείᾳ ἂν δὲ μὴ εὐρεθῆ τὸ τέλος ἢ τοῦλάχιστον διάλειμμά τι μέχρι τῆς λήξεως τοῦ τρέχοντος μηνός, δι' ὃν ὑπολογίζω ὅτι θέλει ἐπαρκέσει ἡ νέα πίστωση, κατ' ἀνάγκην, θέλει παραταθῆ ἡ ἐργασία καὶ εἰς τὸν ἐπόμενον μῆνα, αὐξανομένου καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν, ὅπως μὴ ὑπολειφθῆ τοῖς τυμβωρύχοις λεία ἐτοίμη. Δι' ὃ καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἐψηφίζετο ἐγκαίρως ὑπὸ τοῦ σ. συμβουλίου μειζόν τι ποσόν,

ὅπως μὴ ἀναγκασθῶ νὰ διακόψω καὶ πάλιν τὴν ἐργασίαν ἀναμένων νέαν πίστωσιν, καθ' ὅσον αἱ ἡμέραι νῦν εἶνε πολῦτιμοι, ἐπικειμένου τοῦ χειμῶνος, καθ' ὃν ἡ ἐν Ῥήνειᾳ διαμονὴ καὶ ἐργασία εἶνε ἀφόρητος, εἰ μὴ καὶ ἀδύνατος. | Μετὰ σεβασμοῦ | ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυροπούλλος.

14. ΑΑΕ 605, 15 Σεπτεμβρίου 1898.

Ἐν Μυκόνῳ τῇ 5^ῃ Σεπτεμβρίου 1898. | Πρὸς | τὸ σ. συμβούλιον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας

Ἀποπερατωθείσης τῆς ἀποκαλύψεως καὶ ἐξερευνήσεως τοῦ περιβόλου τοῦ περιέχοντος τὰς ἐκ Δήλου εἰς Ῥήνειαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μετενεχθείσας ταφάς, ἐξαντληθείσης δὲ καὶ τῆς δευτέρας ὀριοθείσης μοι χιλιοδράχμου πιστώσεως, ἢ μᾶλλον ὑπερβάς κατ' ἀνάγκην ὀλίγον αὐτὴν, διέκοφα τὴν ἀνασκαφὴν πρὸ μιᾶς ἐβδομάδος, τῇ 28ῃ λήξαντος μηνός.

Κατὰ τὰς δύο τελευταίας τῆς ἐργασίας ἐβδομάδας προῆλθον εἰς φῶς τὰ ὑπολειπόμενα ἔτι μέρη τοῦ στρώματος τῶν ὀστέων καὶ κτερισμάτων, ἀπεκαλύφθησαν πάντα τὰ σφζόμενα λείψανα τοῦ ἀναλήμματος τοῦ περιβάλλοντος τὸν χῶρον καὶ ἀνέχοντος τὸ χῶμα τὸ ἐπ' αὐτοῦ καὶ εὐρέθησαν κατὰ τὰ ἄκρα αὐτοῦ καὶ περὶ αὐτὸν τάφοι διαφόρων χρόνων, οἱ μὲν σύγχρονοι ἢ μικρὸν νεώτεροι τῆς μεταφορᾶς τῶν ταφῶν καὶ ἰδρύσεως τοῦ ἀναλήμματος, οἱ δὲ μεταγενέστεροι, τινὲς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Καὶ ἐν μὲν τῷ στρώματι καὶ τῷ περὶ αὐτὸ χῶματι εὐρέθησαν, ὡς καὶ πρότερον, ποικίλα κτερίσματα, ἰδίως ἀγγεῖα μικρὰ καὶ ὄστρακα μειζόνων διαφόρων ἐποχῶν. Τῶν δὲ τάφων ἄξιοι μνείας τινός εἰσιν οἷδε: τάφος μικρᾶς παιδός, καλυβοειδῆς (ὁ μόνος τοιοῦτος εὐρεθεὶς ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ῥήνειᾳ) περιέχων ζευγὸς ἐνωτίων χρυσῶν ἀπλῶν, ἕτερος τάφος παιδικός, ἐν ᾧ εὐρέθη ἀγγεῖον σφαιρικὸν μελαμβαφὲς ἰδιόσχημον (ἄθυρμα παιδικόν), καὶ τρίτος τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, νεκρᾶς παρθένου, τῆς ἱερείας τῆς Ἰσιδος Φιλοῦς, ἥτις ἐτάφη φέρουσα τὸ σείστρον ἐν τῇ δεξιᾷ, δακτύλιον χρυσοῦν ἀπλοῦν ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχοντα ἐπικεχαραγμένον τὸ ὄνομα αὐτῆς καὶ ἀπλᾶ χρυσᾶ ἐνώτια ἐκτὸς ἄλλων ποικίλων κτερισμάτων. Ἐν ἄλλῳ δὲ τάφῳ εὐρέθη ἀπλοῦς χρυσοῦς δακτύλιος.

Ἦχθησαν τέλος εἰς φῶς κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας 4 ἐπιτύμβιοι στήλαι, αἱ τρεῖς φέρουσαι ἐπιγραφὰς καὶ ἡ τετάρτη ἀνάγλυφον παράστασιν.

Μετὰ τὴν διακοπὴν τῆς ἀνασκαφῆς πάντα τὰ εὐρήματα καταλλήλως, ὡς ἡδυνάμην, συσκευάσας μετίνεγκον εἰς τὴν ἐνταῦθα προσωρινὴν συλλογὴν. Καὶ τὰ μὲν πύλινα θραύσματα τὰ ἐν τῷ περιβόλῳ συλλεγέντα ἐπλήρωσαν δέκα καὶ τέσσαρας εὐμεγέθεις κοφίνους, τέσσαρας δ' ἄλλους τὰ ἄλλα μικρὰ εὐρήματα, καὶ ἐν δύο ἄλλοις μετίνεγκον τεμάχια τινα συμπεπηγότα τοῦ στρώματος τῶν ὀστέων καὶ ἐν κρανίον σχεδὸν πλήρες.

Εἰς τὴν αὐτὴν τέλος συλλογὴν μετήνεγκον καὶ ἐναπέθηκα καὶ τοὺς ἀποκαλυφθέντας ἐπιτυμβίους λίθους καὶ τὰ ἐργαλεῖα τῆς ἀνασκαφῆς. | Μετὰ σεβασμοῦ | ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυρόπουλλος.

62 15. ΑΑΕ 669, 7 Ὀκτωβρίου 1898.

Ἐν Μυκόνῳ τῇ 3^η Ὀκτωβρίου 1898. | Πρὸς | τὸ σ. συμβούλιον | τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας

Ὡς ἐν τῇ τελευταίᾳ πρὸς ὑμᾶς ἀναφορᾷ μου τῆς 5^{ης} τοῦ παρελθόντος μηνὸς ἀνέφερον, τὰ εὐρήματα τῆς ἐν Ῥηνεῖα ἀνασκαφῆς μετὰ τὴν διακοπὴν αὐτῆς μετήνεγκον εἰς τὸ οἶκημα τῆς ἐνταῦθα συλλογῆς.

Ἄλλὰ τὰ εὐρήματα ταῦτα, ὄστρακα ἀγγείων ἀρχαϊκῶν ἀξιόλογα τὸ πλεῖστον ὄντα, ἔχουσιν ἀνάγκην καθάρσεως, μελέτης καὶ συναρμογῆς, ὅπως ἀπαρτίσωσι μνημεῖα χρήσιμα τῇ ἀρχαιολογικῇ ἐπιστήμῃ. Καὶ ἡ ἐργασία αὕτη, ἂν μὲν τὸ σ. συμβούλιον προκρίνη νὰ γίνῃ ἐνταῦθα, ἀπαιτεῖ τὴν μίσθωσιν μικροῦ τινοῦ οἰκίματος (καθ' ὅσον τὰ πρὸς προσωρινὴν ἐναπόθεσιν τῆς ἐνταῦθα ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς χρησιμεύοντα σωρηδὸν ὑπερπεπληρωμένα μόνις ἐχώρησαν τοὺς περιέχοντας τὰ εὐρήματα κοφίνους, εἶνε δὲ ἀδύνατος ἢ ἐν αὐτοῖς ἐκτέλεσις τοιαύτης ἐργασίας) καὶ τὴν ἐνταῦθα ἀποστολὴν καταλλήλου συγκολλητοῦ· ἂν δὲ προτιμηθῇ νὰ γίνῃ ἢ συγκόλλοις ἐν Ἀθήναις, ἀνάγκη νὰ μεταφέρω αὐτόσε τὰ εὐρήματα καὶ παραμείνω αὐτόθι ἐπὶ τινος χρόνου. Ὅπότερον δὲ τῶν δύο ἤθελε φανῆ προτιμότερον τῷ σ. συμβουλίῳ, δεόν νὰ ἐνεργηθῇ ἀμέσως νῦν· καθ' ὅσον μετὰ τινα χρόνον, ἐπικειμένης τῆς ἰδρύσεως δημοσίου ἐνταῦθα μουσείου καὶ ἐπιχειρουμένων, ὡς μανθάνω, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ μεγάλων ἐν Δήλῳ ἀνασκαφῶν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς σχολῆς, δὲν θὰ σχολάζω πρὸς μελέτην τῶν ὄστράκων καὶ ἐπιτήρησιν τῆς ἐργασίας τοῦ συγκολλητοῦ, πολὺ δ' ὀλιγότερον δυνατὴ ἔσται ἢ ἐν Ἀθήναις τότε διαμονή μου. Δὲν ἐσκόπει δὲ βεβαίως τὸ σ. συμβούλιον προβαῖνον εἰς τὴν γενομένην ἀνασκαφὴν καὶ τὰς δαπάνας αὐτῆς καταβάλλον νὰ συντελέσῃ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν εὐρημάτων αὐτῆς ἐκ τῆς γῆς, ὅπως ταφῶσι πάλιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν κοφίνοις καὶ ἀχύροις οὐδὲ ἥττον ἢ πρότερον ἄχρηστα· ἀλλὰ πέποιθα ὅτι καὶ νῦν θέλει δείξει τὴν αὐτὴν προθυμίαν καὶ εὐμενῆ μέριμναν περὶ τῶν εὐρημάτων, οἷαν καὶ πρότερον περὶ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἀγαγούσης αὐτὰ εἰς φῶς. | Μετὰ σεβασμοῦ | ὁ ἔφορος τῶν ἐν Δήλῳ καὶ Μυκόνῳ ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυρόπουλλος.

16. ΑΑΕ 122, 16 Φεβρουαρίου 1899.

Ἐν Μυκόνῳ τῇ 14^η Φεβρουαρίου 1899. | Πρὸς | τὸ σ. συμβούλιον | τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας

Ἄφ' ἧς ἤλθεν ἐνταῦθα ὁ ἀποσταλείς μοι συγκολλητής, ἡ ἐργασία τῆς καθάρσεως καὶ συναρμογῆς τῶν εὐρημάτων τῆς ἐν Ῥηνείᾳ ἀνασκαφῆς συντόμως ἐκτελουμένη προέβη ἤδη ἀρκούντως. Τὰ πολυπληθῆ πύλινα τεμάχια πλυθέντα πρῶτον καὶ εἶτα κατ' ἐποχὰς καὶ εἶδη διακριθέντα συγκολλῶνται ἀπαρτίζοντα ὁσημέραι ἀγγεῖα ἀξιόλογα. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἀγγείων τούτων, ἅτινα πλήρη ἢ μετὰ μικρῶν σχετικῶς κενῶν ἀποτελοῦνται, ὑπολείπεται, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐξαντληθέντων εἰδῶν (π.χ. τῶν ἐρυθρομόρφων) φαίνεται, μέγας ἀριθμὸς τεμαχίων, ἅτινα ἢ εἰς μέρη ἀγγείων μικρὰ ἢ μεγάλα συνενοῦνται ἢ καὶ κατὰ ἓν μεμονωμένα λείψανα ἀξιόλογα ἐνίστε ἀγγείων ἀποτελοῦσι. Καὶ ἦσαν τὰ ἀγγεῖα ταῦτα πολλῶ πλείω τῶν συμπληρουμένων. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ πάσης δυνατῆς ἐπιμελείας ἐξηρευνήθη ὅλος ὁ ἀναλήμματι περιβεβλημένος χώρος καὶ ἀρκούντως εὐρεῖα περὶ τὸ ἀνάλημμα ζώνη, ἂν δὲ διέλαθον τὴν προσοχὴν ἡμῶν θραύσματά τινα, ταῦτα βεβαίως θὰ ἦσαν πολὺ ὀλίγα σχετικῶς καὶ δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ταῦτα θὰ συνεπλήρουν ὅλα τὰ ἡμέτερα κενά, ἢ ἔλλειψις ἀποδοτέα ἢ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκσκαφὴν καὶ μεταφορὰν τῶν ταφῶν καὶ κτερισμάτων ἐκ Δήλου εἰς Ῥήνειαν ἢ εἰς μερικὴν διασκέδασιν αὐτῶν πρὸ τῆς διὰ χώματος συγκαλύψεως ἢ καὶ εἰς μεταγενεστέρας μερικὰς διαταράξεις τοῦ στρώματος τῶν ὀστῶν καὶ κτερισμάτων, αἵτινες κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένοντο καταφανεῖς.

Ἐξικνοῦνται δὲ τὰ ἡμέτερα εὐρήματα μέχρι τῶν χρόνων τῆς γεωμετρικῆς διακοσμῆσεως. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο σπουδαιότατον ὄν ἀναφέρω ἀπλῶς ἐνταῦθα, χρῆζον ἐπιμελοῦς καὶ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (I 8 καὶ III 104) περὶ τῆς καθάρσεως τῆς Δήλου παραδεδομένα. Ἀλλὰ περὶ τούτων οὐ τοῦ παρόντος ὁ λόγος.

Περαίνων τὴν παροῦσαν, καθῆκον ἐπιβεβλημένον μοι νομίζω νὰ συστήσω θερμῶς τῷ σ. συμβουλίῳ τὴν κατὰ τι αὔξησην τοῦ σχετικῶς μικροῦ ἡμερομισθίου τοῦ συγκολλητοῦ Παππανικολάου, ὄν ἡ σπανία περὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ δεξιότης καὶ ὁ ὅλως ἑκτακτος ζῆλος καθίστησι πολυτιμότεον διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν. Δὲν ἐπαρκεῖ τὸ ἡμερομισθιον τοῦτο πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐν Ἐλευσίनि καταλειφθείσης πολυμελοῦς οἰκογενείας του· ἢ δ' οἰκονομικὴ αὐτοῦ στενοχωρία παρατεινομένη θέλει βεβαίως κακῶς ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τὸν ζῆλον αὐτοῦ. | Διατελῶ μετὰ σεβασμοῦ | ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυρόπουλλος.

17. ΑΑΕ 618, 3 Αὐγούστου 1899.

Ἐν Ῥηνείᾳ τῇ 18^η Ἰουλίου 1899. | Πρὸς | τὸ σ. συμβούλιον τῆς ἀρχαιολογικῆς | ἐταιρείας

Ἡ ἐνταῦθα ἀνασκαφὴ ἤρξατο μετὰ τὴν λῆψιν τοῦ ἀπὸ 31^{ης} Μαΐου ἐ.ἔ. ὑπ' ἀρ. 6681 σχετικοῦ ὑπουργικοῦ ἐγγράφου τῇ 8^η τοῦ παρελθόντος Ἰου-

νίου μνός. Είργασθην δὲ διὰ 12-13 ἔργατῶν μέχρι χθὲς ἐπὶ εἴκοσι μόνον καὶ τρεῖς ἡμέρας διαλιπὼν δύο ἑβδομάδας, τὴν μὲν ἕνεκα ἀπαραιτήτου δημοσίας ὑπηρεσίας (τοῦ καθορισμοῦ καὶ τῆς καταμετρήσεως τοῦ περιβόλου τῶν ἐν Δήλῳ μνημείων), τὴν δὲ ἕνεκα τῶν κατ' αὐτὴν ἀλλεπαλλήλων ἑορτῶν.

Τὰ κατὰ τὴν ἐργασίαν δὲν ἐξέθηκα κατὰ τὰ κεκανονισμένα δι' ἀναφορᾶς μου μέχρι τοῦδε πρὸς τὸ σ. συμβούλιον ἀδυνατῶν νὰ γράψω ἕνεκα ὀδυνηροῦ κατὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα ἀποστήματος.

Κύριον σκοπὸν προεθέμην ἐπαναλαμβάνων κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὰς ἐνταῦθα σκαφικὰς ἐρεύνας μου τὴν ἀναζήτησιν ἐτέρου πού τινος ἰδίου ὀρύγματος περιέχοντος πιθανῶς τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ κτερίσματα τῶν Μυκηναϊκῶν καὶ προμυκηναϊκῶν ἐκ Δήλου ἐξενεχθεισῶν ταφῶν – τῶν Καρικῶν τοῦ Θουκυδίδου –, ἀφ' οὗ ἐν τῷ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἀποκαλυφθέντι στρώματι οὔτε ἀγγείων θραύσματα παλαιότερα τῶν γεωμετρικῆς διακοσμῆσεως εὑρέθησαν, οὔτε ὀπλων τεμάχια ἀρκετά. Ἡ εὑρεσις νέου τοιοῦτου ὀρύγματος καὶ ἀφθονίαν κτερισμάτων τῶν χρόνων ἐκείνων ἤθελε πορίσει ἡμῖν, ἀφ' οὗ κατὰ Θουκυδίδην αἱ ταφαὶ αὗται ἦσαν πλείους τῶν νεωτέρων, καὶ τὸ ζήτημα τῶν Καρῶν τούτων τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἤθελεν ὀριστικῶς λύσει.

Καὶ πρὸς τοῦτο ἀνώρυξα μέχρι τοῦδε καὶ ἐξακολουθῶ ἀνορύσσων τάφρους ἐν διαφόροις σημείοις κατὰ τὸν ὄρμον τῆς ἀγ. Κυριακῆς, ὅστις εἶνε ὁ καταλληλότετος τόπος πρὸς ἀποβίβασιν καὶ ἐναπόθεσιν τῶν ἐκ Δήλου διακομιζομένων ὀστῶν καὶ κτερισμάτων, καὶ ἐν ᾧ εὔρηται τὰ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἀποκαλυφθέντα. Σκοπῶ δ' ἐν ἀποτυχίᾳ νὰ ἀνορύξω τοιαύτας καὶ ἀλλαγῶ τῆς ἀκτῆς· καθ' ὅσον τὸ ζητούμενον οὐ μικρόν, κατὰ γε τὴν ἐμὴν γνώμην ὄν φαίνεται μοι ἄξιον καὶ μεγάλης καὶ ἐπιμόνου ζητήσεως.

Δὲν εἶνε δὲ καὶ ἄλλως ὅλως ἄκαρποι αἱ ἀνορυσσόμεναι τάφροι, ἐξερευνῶσαι τὸ σπουδαιότατον μέρος τοῦ ἡμετέρου ἐρειπιῶνος καὶ ἀποκαλύπτουσαι ἡμῖν καθ' ἐκάστην οὐκ ὀλίγας ταφάς. Δυστυχῶς ὅ,τι καὶ κατὰ τὰς περυσινὰς σκαφικὰς ἐρεύνας μου παρετήρησα καὶ ἐσημείωσα, τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ νῦν· οἱ παλαιότεροι τάφοι ἕνεκα τῆς μικρᾶς τοῦ ἐδάφους ἐπιχώσεως εἶνε οἱ πλεῖστοι κατεστραμμένοι ὑπὸ τῶν νεωτέρων ταφῶν. Ἐλαχίστους εὔρον τάφους τῶν καλῶν χρόνων σφόους, καὶ τούτους πάντας πτωχοῦς· ἐν ᾧ ἐν ταῖς μεταγενεστέραις ταφαῖς καὶ περὶ αὐτὰς ἐν τῷ χώματι εὔρηται πλεῖστα τεμάχια πωρίνων λαρνάκων, ἐρυθρομόρφων ἀγγείων θραύσματα καὶ ἄλλα λείψανα τῶν παλαιῶν τάφων.

Κτερίσματα συνέλεξα μέχρι τοῦδε οὐ πάνυ πολλά (κατ' ἀρχὴν ἐξαφανίζων ἅμα τῇ εὑρέσει τὰ προφανῶς ἄχρηστα καὶ κοινά)· δύο ζεύγη χρυσῶν ἐνωτίων, ὧν τὰ μὲν ἀπολήγουσιν εἰς κεφαλὰς βοῶν, τὰ δὲ εἰς λεόντων· ἐν ἐνώτιον ὡσαύτως χρυσοῦν ἀπολῆγον εἰς λίθον καὶ ἕτερον εἰς κε-

φαλήν λέοντος· δακτύλιον μικρὸν ἀπλοῦν χρυσοῦν· ὀκτὼ φύλλα τριπλᾶ χρυσοῦ στεφάνου ὅμοια πρὸς τὰ πέρυσιν εὐρεθέντα, τινὰ τούτων βεβλαμμένα· εἰδωλία τινὰ, ὀλίγα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα τινὰ ἀντικείμενα. Συνελέγησαν πρὸς τούτοις μέχρι τοῦδε δέκα ἐπιτύμβιοι στήλαι (καὶ τεμάχια τοιούτων) φέρουσαι ἐπιγραφὰς καὶ γλυφάς, αἱ πλείους τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων· ἔτι δὲ τρεῖς κάλπαι μολύβδιναι περιέχουσαι ὅστᾳ κεκαυμένων νεκρῶν, ὡσαύτως τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ἄξιον μνείας νομίζω καὶ κρηπίδωμά τι διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων λίθων ἰσοδομικῶς ὀκδομημένον, μνημείου μεγάλου ἐπιτυμβίου, ὡς φαίνεται, τῶν πρώτων μετὰ τὴν κάθαρσιν τῆς Δήλου χρόνων, ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὸ βόρειον τοῦ ὄρμου τῆς ἀγ. Κυριακῆς ἄκρον. Οὐ μόνον δὲ τὸ ἐπ' αὐτοῦ μνημεῖον, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸ τάφος ἦν ἐντελῶς ἠφανισμένος, καὶ αὐτὸ τὸ κρηπίδωμα ἐν μέρει κατεστραμμένον ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, ὧν πλείοται ταφαὶ εὐρέθησαν ἐν αὐτῷ καὶ περὶ αὐτό.

Ἐκτὸς τῶν νέων τούτων σκαφῶν μέρος τῶν ἐργατῶν διέθεσα πρὸς ἀπαραίτητον φανεϊσάν μοι συμπλήρωσιν τῆς περυσινῆς ἐργασίας. Ὅτε δηλ. κατὰ τὸν τελευταῖον μῆνα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ παρελθόντος θέρους ἐνέτυχον τῷ μεγάλῳ στρώματι τῶν ὀστῶν καὶ κτερισμάτων τῶν παλαιῶν τῆς Δήλου ταφῶν, ἐλλείπει χρημάτων ἠναγκάσθην νὰ μὴ ἀπομακρύνω τὰ καλύπτοντα αὐτὸ χώματα, ῥιπτόμενα ὑπὸ τῶν ἐργατῶν ἐκάστοτε ὀπισθεν αὐτῶν, οὕτως ὥστε μετὰ τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν ὅλος ὁ χῶρος, ὁ περιέχων τὸ στῶμα καὶ διασφῶν πλείοστα ἴχνη τῆς ἐν αὐτῷ καταθέσεως τῶν ὀστῶν καὶ κτερισμάτων, καὶ τὸ περιβάλλον αὐτὸν ἀνάλημμα εὐρέθησαν πάλιν κεκαλυμμένα ἐξ ὀλοκλήρου διὰ χώματος, ὡς καὶ πρότερον. Ταῦτα ἐφάνη μοι ἀναγκαῖον νὰ ἀποκαλύψω μεταφέρων καὶ ῥίπτων τὰ χώματα εἰς τὴν ἀμέσως παρακειμένην θάλασσαν. Καὶ ἡ ἐργασία αὕτη ἀπεδείχθη καὶ ἄλλως διττῶς ὠφέλιμος. Πρῶτον συλλέγονται κατ' αὐτὴν ὑπὸ προσεκτικῆς ἐργασίας ὅσα κατὰ τὴν περυσινὴν ἐξερεύνησιν, τὴν διὰ πολλῶν ἐργατῶν ἐν βίᾳ ὀπωσοῦν διὰ τὸν ἐπικείμενον τότε χειμῶνα καὶ τὸ ἐκ τῶν προτέρων ἄγνωστον τῆς ἐκτάσεως τοῦ στρώματος γιγνομένην, διέλαθον ἡμᾶς θραύσματα ἀγγείων καὶ ἄλλα μικρὰ κτερίσματα. Καὶ ἤτο φυσικὸν νὰ διαλάθωσιν ἡμᾶς καὶ ἄλλως διὰ τὴν σμικρότητα καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὴν μετὰ ὀστῶν καὶ χώματος ἀνάμειξιν. Τὰ πολλὰ δὲ τούτων συμπληροῦσι νῦν κάλλιστα πολλὰ κενὰ τῶν ἡμετέρων ἀγγείων. Ἐπειτα δὲ κατὰ τὴν νέαν ταύτην τοῦ χώματος ἐξερεύνησιν συλλέγονται καὶ τὰ ὅστᾳ, ἅτινα κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἠναγκάσθην δι' ἔλλειψιν χρημάτων καὶ χρόνου νὰ καταλίπω μετὰ τοῦ χώματος, πλὴν ἐλαχίστων δειγμάτων, ἅτινα οἴκοθεν παρέλαβον, καθ' ὅσον τὸ περὶ διατηρήσεως τῶν ὀστῶν ὑμέτερον ἔγγραφον ἐλήφθη πέρυσι ὑπ' ἐμοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς εἰς Μύκονον μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐργασίας ἐπιστροφῆς μου.

Περατῶν τὴν παροῦσαν ἐπαναλαμβάνω τὴν πρὸς τὸ σ. συμβούλιον

παράκλησίν μου περί ἀποστολῆς πρὸς με φωτογραφικῆς μηχανῆς, καθ' ὅσον, ἂν καὶ πρὸ πολλοῦ ἔμαθον ὅτι κατὰ τὴν ἀπὸ 17^{ns} παρελθόντος Μαΐου ἀναφορὰν μου ἀπεφασίσθη ἡ ἀγορὰ καὶ πρὸς με ἀποστολὴ φωτογραφικῆς μηχανῆς, δὲν ἐξετελέσθη ἔτι δι' ἀγνωστὸν μοι λόγον ἢ ἀπόφασις καὶ ἐντολὴ αὐτῆ τοῦ σ. συμβουλίου. Εἶνε δ' ἡ φωτογραφικὴ μηχανή, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀναφορᾷ μου ἐκείνῃ ἔγραφον, πολὺ χρήσιμος καὶ ἀναγκαία ἐνταῦθα, δυναμένη πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ ἀναπληρώσῃ καὶ τὴν ἀπουσίαν ἀρχιτέκτονος διὰ τὴν σχεδίασιν τῶν ἀποκαλυπτομένων οἰκοδομικῶν μνημείων καὶ τὴν ἔλλειψιν σχεδιαστοῦ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν ἀπεικόνισιν τῶν συντελουμένων ἀγγείων· ἀρκεῖ νὰ εἶνε ὅπως οὖν τελεία καὶ ἀκριβής.

Πεποιθὼς ὅτι τὸ σ. συμβούλιον εὐμενῶς ἀποδεξάμενον τὴν ὑπόμνησίν μου ταύτην θέλει διατάξῃ τὰ δέοντα. | ὑποσπριεῖμαι μετὰ σεβασμοῦ | ὁ διευθύνων τὴν ἐν Ῥηνεῖα ἀνασκαφὴν | ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυρόπουλλος.

18. ΑΑΕ 632, 13 Αὐγούστου 1899.

Ἐν Ῥηνεῖα τῇ 1^η Αὐγούστου 1899. | Πρὸς | τὸ σ. συμβούλιον | τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας

Κατὰ τὰς ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς τῆς προτέρας ἐκθέσεώς μου μέχρι νῦν παρελθούσας δύο ἑβδομάδας εἰργάσθη διὰ 13 ὡσαύτως ἐργατῶν ἐπὶ ἑννέα μόνον ἡμέρας ἕνεκα τῶν παρεμπιπτούσων τριῶν μεγάλων τοπικῶν ἑορτῶν.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐξηκολούθησεν ἡ ἀνόρυξις τάφρων ἐξερευνητικῶν κατὰ τὸν ὄρμον τῆς ἀγ. Κυριακῆς, ἐν αἷς ἀπεκαλύφθησαν ποικίλοι τάφοι, οἱ μὲν ἄθικτοι, οἱ δὲ σεσηλημένοι, καὶ λείψανα τοιοῦτων ἐν τοῖς χώμασιν. Ἐν τοῖς συλλεγεῖσι κτερίσμασι καταλέγονται φύλλον χρυσοῦν ἀπὸ στεφάνου ἐφθαρμένον καὶ ἐνώτιον χρυσοῦν ἀπολῆγον εἰς κεφαλὴν ζώου. Πρὸς τοῦτοις συνέλεξα ἕξ ἐπιτυμβίους στήλας (καὶ τεμάχια τοιοῦτων) φερούσας γλυφὰς καὶ ἐπιγραφὰς διαφόρων χρόνων. Ἴδια δὲ μνημονευτέα εὐμεγέθης μαρμαρίνη κυλινδρική κάλπη εὐρεθεῖσα, ὡς φαίνεται, κατὰ χώραν μετὰ ὑποβάθρου τετραγωνικοῦ καὶ πώματος ἐφ' οὗ γέγραπται: Ἀνφικλείδης | Ἀναψυκτίδου | χαῖρε¹⁶². Ἐγγὺς αὐτῆς εὐρέθη καὶ ἕτερα κάλπη μολυβδίνη τῶν συνήθων ἐνταῦθα.

Ἐτέρωθεν ἐκ παραλλήλου προέβη κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας καὶ ἡ ἐκκένωσις τοῦ χώρου, ἐν ᾧ εὐρέθησαν πέρυσι τὰ ἐκ Δήλου κτερίσματα, καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν ἀναλήμματος. Καὶ κατ' αὐτὴν ἐξηκολούθησεν ἡ συλλογὴ τῶν ὀστῶν καὶ τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος

162. [Couilloud 1974, 217, ἀρ. 486, εἰκ. 8, πίν. 85].

διαλαθόντων ἡμᾶς τεμαχίων ἀγγείων καὶ ἄλλων μικρῶν κτερισμάτων. Εἰσὶ δὲ ταῦτα ὀλίγα μὲν σχετικῶς, ἀλλ' ἀποτελοῦσιν ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῶν πέρυσι συλλεγέντων καὶ τῶν ἐκ τούτων ἀπαρτιζομένων ἀξιολόγων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγγείων, ἐπιβάλλοντα τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐργασίας ταύτης.

Ἄλλ' ἐκτὸς αὐτῆς καὶ ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐξερευνήσεως τῆς ὄλως ἰδιοτρόπου καὶ μοναδικῆς ταύτης πόλεως τῶν γεννήσεων καὶ θανάτων καὶ ταφῶν, ἥτις ἐκτὸς τῆς ἐνδεχομένης ἀποκαλύψεως τῶν κτερισμάτων καὶ τῶν Καρικῶν τοῦ Θουκυδίδου τάφων πολλὰ τὰ καινὰ καὶ ἀξιόλογα προώρισται νὰ ἀγάγη εἰς φῶς, δὲν μοι φαίνεται ἀναξία τοῦ πρὸς τοῦτο ἀποκτουμένου κόπου καὶ χρήματος. Ταῦτα δὲ γράφω, καθ' ὅσον ἡ χορηγηθεῖσά μοι ὑπὸ τοῦ σ. συμβουλίου πίστωσις προσεγγίζει πρὸς τὴν ἐξάντλησιν, ἐν ᾧ πολλὴ ὑπάρχει ἐνταῦθα ἐργασία καὶ μέχρι τῆς διὰ τὸν χειμῶνα ἀναγκαίας διακοπῆς αὐτῆς ὑπολείπεται ἔτι χρόνος δύο περίπου μηνῶν. Τὸν χρόνον τοῦτον ἐλπίζω ὅτι τὸ σ. συμβούλιον δὲν θὰ ἀφήσῃ ἀχρησιμοποίητον προβαῖνον ἐγκαίρως εἰς τὴν ψήφισιν νέας πιστώσεως. Τῆς δὲ περὶ τούτου ἀποφάσεως αὐτοῦ παρακαλῶ νὰ λάβω ταχέως – εἰ δυνατόν, τηλεγραφικῶς – γνῶσιν, ὅπως κανονίσω κατ' αὐτὴν τὰ τῆς ἐργασίας. | Μετὰ σεβασμοῦ | ὁ διευθύνων τὴν ἐν Ῥηνεῖα ἀνασκαφὴν | ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυρόπουλλος.

19. ΑΑΕ 760, 7 Αὐγούστου 1900.

Ἐν Ῥηνεῖα τῇ 5^η Αὐγούστου 1900. | Πρὸς τὸ σ. συμβούλιον | τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας

Αἱ ἐνταῦθα ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐπανελήφθησαν τῇ 24^η τοῦ λήξαντος Ἰουλίου μηνός· κατὰ δὲ τὰς διελθούσας δύο ἐβδομάδας εἰργάσθην δι' εἴκοσι καὶ ἐνὸς ἐργατῶν ἐπὶ δέκα ἡμέρας· διότι καθ' ἐκάστην ἐβδομάδα πέντε ἡμερῶν ἐργασία γίνεται καὶ πέντε ἡμερομίσθια πληρώνονται, ἀπὸ τῆς μεσημβρίας τῆς δευτέρας μέχρι τῆς μεσημβρίας τοῦ σαββάτου, τοῦ ἐτέρου ἡμίσεος τῶν δύο τούτων ἡμερῶν καταναλισκομένου εἰς τὴν εἰς Μύκονον μετάβασιν καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον.

Ἀρξάμην δ' ἀπὸ τοῦ βορείου τμήματος τῆς νήσου, ὅπου νῦν ἔτι ἐργάζομαι καὶ θὰ ἐργασθῶ πιθανῶς καὶ ἐπὶ μίαν ἢ δύο ἔτι ἐβδομάδας. Τῆς νήσου δῆλα δὴ διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ εἰς δύο μέρη διηρημένης, τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον, τὸ μὲν δεύτερον τούτων, τῇ Δίλφ ὅλον πιθανώτατά ποτε ἀνῆκον, ἔχει κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ ἀκτὴν τὴν τῇ ἱερᾷ νήσῳ ἀντικειμένην τὰς ταφὰς καὶ τὰ ἄλλα ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων τῶν κατοίκων αὐτῆς, τὸ δὲ βόρειον, τὸ ὑπὸ τῶν Ῥηναέων ποτὲ οἰκούμενον, φέρει πολλαχοῦ καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν ἐγκατεσπαρμένα λείψανα οἰκοδομημάτων καὶ τύμβους καὶ ἄλλα σημεῖα τάφων, ὧν τινες οἱ μισθωταὶ τῶν δια-

φόρων τεμαχίων αὐτοῦ κατὰ τὴν γεωργίαν ἐντυγχάνοντες ἐκάστοτε ἀποκαλύπτουσι. Κατὰ τὸν παρελθόντα μάλιστα χειμῶνα παρεδόθησάν μοι ὑπὸ τινος αὐτῶν ἀγγελία τινα γεωμετρικῆς διακοσμήσεως εὐρεθέντα ἐν δύο τάφοις ἀποκαλυφθεῖσι κατὰ τὴν κλιτὺν ἐπακτίου λόφου, ὅστις Παρακάστρι νῦν καλούμενος ἐκ τοῦ καλύπτοντος αὐτὸν ἐκτεταμένου καὶ πυκνοῦ ἔρειπιῶνος φαίνεται ὧν τὸ πάλαι τὸ κέντρον ἢ ἐν τῶν κέντρων τῆς πόλεως τῶν Ῥηναέων. Τὰ εὐρήματα ταῦτα ἐκράτυναν ἐν ἐμοὶ τὴν καὶ πρότερον εὐλημμένην ἀπόφασιν, ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ νὰ ἐπιχειρήσω σκαφικὰς ἐρεύνας καὶ ἐν τισι τόποις τοῦ βορείου τῆς νήσου τμήματος.

Καὶ δὴ ἠρξάμην ἀπὸ τῆς κλιτύος τοῦ εἰρημένου λόφου. Ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐπ' ἄλλου παρακειμένου ὑψώματος ἀνῶρυξα μέχρι τοῦδε εἰκοσάδα περίπου τάφων τοῦ ὀγδόου καὶ ἑβδόμου, ὡς φαίνεται, αἰῶνος. Δὲν νομίζω δ' ὁμῶς ὅτι πρέπει νὰ ἐπιμείνω πολὺ εἰς αὐτούς· καθ' ὅσον εἶνε μὲν τὰ ἀγγεῖα ἄφθονα ἐν αὐτοῖς, μάλιστα ἐν τισι μεγάλοις (2,75×0,90 Μ.), ἀλλὰ διὰ τε τὴν ποιότητα τῆς γῆς καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν θηκῶν τὰ πολλὰ αὐτῶν εἶνε ὑπὸ τῆς φθορᾶς ἄχρηστα, οἷα ἦσαν καὶ πάντα σχεδὸν τὰ ὑπὸ τοῦ γεωργοῦ παραδοθέντα μοι.

Ἐκτὸς δὲ τῶν τάφων τούτων ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς νήσου ἀκτὴν κειμένῳ, ὅπου ἐφῆλκυσαν τὴν προσοχὴν μου μάρμαρά τινα οἰκοδομικὰ κατὰ χώραν κείμενα, ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα μικροῦ τινος Ἡρακλείου. Ὁ ναῖσκος (4.65×4 Μ.) ἀπλοῦς ὧν ἄνευ περιστάσεως ἀπηρτίζετο ἐκ μικροῦ σπηκῶ καὶ προνάου, ὠκοδομημένος δὲ διὰ κοινῶν λίθων καὶ ἐπικεχρισμένος κονιάματι ἔχει τὸ δάπεδον ἐπεστρωμένον δι' ἀπλῶν ψηφοθημάτων. Ἐν τῷ σπηκῶ εὕρηται κατὰ χώραν τὸ ὑπόθημα τῆς βάσεως τοῦ ἀγάλματος, ὅπερ ἀπεκαλύφθη ἐρριμμένον ἐν αὐτῷ δυστυχῶς ἠκρωτηριασμένον. Ἐλλείπουσιν αὐτοῦ τὰ κάτω τῶν ποδῶν πλὴν τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ, ἢ δεξιὰ χεὶρ πλὴν μικρῶν τεμαχίων καὶ ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ἦν μάλιστα ἐπιμένῳ ἀναζητῶν πέριξ, ὅπου καὶ ἄλλα τοῦ ἀγάλματος τεμάχια συνελέγησαν, καθ' ὅσον τὸ ἄγαλμα εἶνε ἐργασίας ἀρίστης καὶ ἐπιμελεστάτης καὶ διατηρήσεως ἐξαιρέτου πλὴν τοῦ ἠκρωτηριασμοῦ. Εἰκονίζεται ἐν αὐτῷ ὁ Ἡρακλῆς ἐν μεγέθει ἐλάσσονι τοῦ φυσικοῦ γυμνὸς ἐστὼς ἀνέχων τὸ ρόπαλον τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ ἐρειδομένη ἐπὶ σπηρίγματος κεκαλυμμένου τῇ ἀπ' αὐτῆς ἐξηρητημένη λεοντῇ. Φαίνεται ὃν ἔργον, ὡς καὶ ὁ ναῖσκος, τῆς γ'-β' π.Χ. ἑκατονταετηρίδος. Πρὸ τοῦ ναῖσκου δὲ καὶ περὶ αὐτὸν ἀπεκαλύφθησαν διάφορα οἰκοδομήματα, ἐξ ὧν ἀναφέρω ἐνταῦθα τὸν βωμόν, μέγα φρέαρ (διαμέτρου 3 Μ., βάθους ἀγνώστου ἔτι) καὶ δεξαμενὴν μικρὰν ἡμικυκλικήν, ἧς τὸ δάπεδον ψηφιδωτὸν ὃν ἔχει δελφίνας ἀπεικονισμένους, ὁ κρουνοὸς ἦν μαρμάρινον ἀπείκασμα κολοσσιαίου θαλασσίου ὀστράκου, καὶ ἦν ἐκάλυπτεν ἄνωθεν τεχνητόν, ὡς φαίνεται, σπηλαιῶδες στέγασμα σταλακτιτῶν καὶ θαλασσίων ὀστράκων. | Μετὰ σεβασμοῦ | ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυρόπουλλος.

20. ΑΑΕ 1181, 3 Νοεμβρίου 1900.

Ἐν Μυκόνῳ τῇ 20^ῃ Ὀκτωβρίου 1900. | Πρὸς | τὸ σ. συμβούλιον τῆς ἀρχαιολογικῆς | εταιρείας.

Μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς τελευταίας ἐκθέσεώς μου εἰργάσθην ἐν Ῥηνεΐα ἐπὶ πέντε ἑβδομάδας, ἥτοι εἴκοσι καὶ πέντε ἡμέρας – τὰς μὲν δέκα πρώτας δι' εἴκοσι καὶ τεσσάρων ἔργατῶν, τὰς δ' ἐπομένας δέκα δι' εἴκοσι καὶ ἑνὸς καὶ τὰς τελευταίας πέντε διὰ πέντε μόνων – μέχρι τῆς 30^{ῆς} παρελθόντος μηνός, ὅτε ἐξαντληθείσης τῆς ὀρισθείσης μοι πιστώσεως διέκοψα τὴν ἐργασίαν.

Καταβραχεῖς δὲ κατὰ τὸν εἰς Μύκονον διὰ μικροῦ ἰστιοφόρου πλοιαρίου πλοῦν ἔνεκα τῆς σφοδρᾶς τρικυμίας, ἥτις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἰδίως μεγάλως ἐταλαιπώρησέ με σχεδὸν ἀδιάλειπτος οὔσα, καὶ ἐκ τούτου σοβαρῶς νοσήσας δὲν ἠδυνήθην ταχύτερον νὰ ἀναφέρω τῷ σ. συμβουλίῳ τὰ κατὰ τὴν ἐργασίαν τῶν ἡμερῶν τούτων.

Κατ' αὐτὰς πρώτον εἰργάσθην περὶ τὸ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν μου ἐκκενωθὲν μέγα ὑπόγειον νεκρικὸν οἰκοδόμημα ἀπείρως ἐκεῖθεν τὸ ἐπὶ τοῦ στεγάσματος αὐτοῦ καὶ περὶ αὐτὸ ἐπικρεμάμενον πολὺ χῶμα, ὅπερ δι' ἔλλειψιν χρόνου καὶ χρημάτων ἐκεῖ τότε κατὰ τὴν ἐκκένωσιν συσσωρευθὲν κατὰ μικρὸν ἐπανέπιπεν ἐν αὐτῷ σὺν τῷ χρόνῳ νέαν ἐπιφέρων κατάχωσιν· ἐπεκτείνας δὲ καὶ ἐπὶ εὐρυτέρου χώρου περὶ αὐτὸ τὴν ἀνασκαφὴν ὅπως γνωσθῆ ἂν τοῦτο ἦτο μεμονωμένον ἢ ἀπετέλει μέρος μείζονος ὅλου, ἀπεκάλυψα ἐξ ἀνατολῶν μὲν αὐλήν τινα περιέχουσαν τάφους, ἀπὸ βορρᾶ δὲ καὶ ΒΑ. αὐτοῦ συναφῆ οἰκοδομήματα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ποτὲ ἐδάφους μετὰ ὑπογείου δεξαμενῆς ὑδάτων προφανῶς χρησιμεύοντα εἰς τοὺς ἐκ Δήλου μεταφερομένους ἐπιθανάτους καὶ τὰς ἐπιτόκους γυναῖκας. Καὶ ἐπὶ τοῦ στεγάσματος δὲ αὐτοῦ τοῦ ὑπογείου οἰκοδομήματος ἀπεκάλυψα τοῖχόν τινα, περὶ οὗ ὅμως οὐδὲν δύναμαι ὀρισμένον νὰ εἶπω τό γε νῦν δι' ἔλλειψιν ἀναλόγων οἰκοδομημάτων, καθ' ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω.

Ἐπειτα μετετόπισα τὴν ἐργασίαν εἰς δεξαμενὴν τινα εὐρείαν τοῦ ἐρειπιῶνος, ἥτις ἐφαίνετο πλήρης μαρμάρων εἰργασμένων. Ταύτην (βάθ. 4 Μ., μῆκ. 5 καὶ πλ. 3 περίπου) ἐξεκένωσα ὅλην μετὰ μεγάλων δυσκολιῶν ἑλλείψει τῶν ἐπιτηδείων μηχανημάτων, ἐξαγαγὼν ἐξ αὐτῆς μεγάλην μαρμαρίνην λάρνακα τῆς Ῥωμαίας Τερτίας Ὁραρίας¹⁶³, μετὰ τοῦ ὑποβάθρου αὐτῆς, τοῦ καλύμματος αὐτῆς ἀπομιμουμένου κατὰ τὸ σύνθηρες ἐν Ῥηνεΐα στέγην ναοῦ καὶ τῆς ἐν τῇ κατὰ τὸ μέσον τοῦ καλύμματος τετραγωνικῇ ἐξοχῇ, τῇ ταῖς λάρναξι τῆς Ῥηνεΐας ἰδιαζούσῃ, ἐγγομφουμένης ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου στήλης, ἥτις ἐν ἐπιμελεῖ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐργασίαν

163. [Στὸν λίθο ΟΡΑΡΙΑ. Couilloud 1974, 83, ἀρ. 58, εἰκ. 3, πίν. 13: Ὁραρία].

αε. 503

84

Αθήναι 18 Μαΐου 1904

Ἐγγραφοῦ Δ. Ζαυράκου

Ἀνακοινῶν ἔγγραφοῦ ἡ δὲ
 ἀποφάσις τοῦ Συμβουλίου ἀπέβη
 ἔγγραφοῦ καὶ διαχειρίσας τὴν κατά-
 σκευὴν τοῦ ἐκ τῆς ἰατρικῆς
 ἡλικίας ἐσφραγισμένα ἀποκα-
 τήνωσιν Μουσίου ἰατρικῆς Παιδονο-
 μίου τοῦ Πατρὸς Μοναχίου M. Convent
 Ἐπιστάτης διατίθηται ὁ ἀποφασισ-
 τὴν Ἐπιπέδου Μαγιστῆρος τοῦ Μου-
 σίου διὰ τὴν ἀπαγορᾶν ἐπὶ τοῦ
 ἀποφάσις ἢ μὴ ἀποφάσις, καὶ
 σημειῖται ἐν τῇ ἰατρικῇ τῆς
 κομμουνίας διὰ ὁμοθυμῶν αἰσίου
 παρακαλεῖται ἡ ἰατρικὴ φρονι-
 μήνη ἐν τῇ ἀποφάσι ἀποφάσις
 καὶ ἀποφασιστῆς ἀποφάσις αἰσίου
 ἀποφάσις ἀποφασιστῆς ἰατρικῆς
 ὡς μόνον ἀποφάσις τῆς ἰατρικῆς, ἐπὶ τῇ
 ἀποφάσις καὶ ἀποφασιστῆς ἀποφάσις
 ἀποφάσις καὶ ἀποφασιστῆς ἀποφάσις
 ἀποφάσις καὶ ἀποφασιστῆς ἀποφάσις
 ἀποφάσις

ὁ ἀποφασιστῆς

Παναγῆς

ὁ ἀποφασιστῆς

Παναγῆς

ἀπεικονίζει τὴν κειμένην καὶ τοὺς οἰκείους. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐξήχθησαν ἐκ τῆς αὐτῆς δεξαμενῆς τὰ μέλη μνημείου μαρμαρίνου ἀπομιμουμένου οἰκοδόμημα ἔχον περίστασιν ἐπιστυλίου Δωρικοῦ καὶ κίωνων Κορινθιοῦργων, οὗτινος δὲν δύναμαι ἔτι πρὸ τῆς ἀπαιτουμένης μελέτης τοῦ πράγματος νὰ καθορίσω τὴν πρὸς τὴν λάρνακα σχέσιν. Ἐπεκτείνας δὲ μικρὸν περὶ τὰ χεῖλη τῆς δεξαμενῆς τὴν σκαφὴν ἀπεκάλυψα μέρη μικρὰ τοῦ οἰκοδομήματος, εἰς ὃ ἀνῆκεν αὐτῇ, προφανῶς τοῦ ἐπὶ τῆς Ῥηνείας οἰκήματος τῶν Ὁραρίων, ἐνὸς τῶν ἀπειραρίθμων οἰκημάτων, ὧν τὰ λείψανα ἀποτελοῦσι τὸν ἐκτεταμένον ἐκεῖνον ἐρειπιῶνα.

Τέλος κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας συνέλεξα ἐν τῇ ἀνασκαφῇ ἄλλας πέντε ἐπιτυμβίους στήλας τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων φερούσας γλυφὰς καὶ ἐπιγραφὰς καὶ τινὰς κάλπας μολυβδίνας. Ταύτας μετὰ τῆς στήλης τῆς Ὁραρίας καὶ τῶν ἄλλων εὐρημάτων μετήνεγκον εἰς Μύκονον, καταλιπὼν ἐν τῷ τόπῳ τῆς εὐρέσεως διὰ τὸ δυσμετακόμιστον τὴν λάρνακα μετὰ τοῦ καλύμματος καὶ τοῦ ὑποβάθρου αὐτῆς καὶ τὰ μάρμαρα τοῦ ἐτέρου μνημείου. | Μετὰ σεβασμοῦ | ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων | Δ. Σταυρόπουλλος.

21. ΑΑΕ 503/ 84, 18 Μαΐου 1904. |

63

Ἀθῆναι 18 Μαΐου 1904. Ἔφορον Δ. Σταυρόπουλον

Ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν, ὅτι δι' ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου ἀνετέθη ὑμῖν ἡ διαχείρισις τῆς κατασκευῆς τοῦ ἐν Δήλῳ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἀνεγερθησομένου ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γάλλου μηχανικοῦ H. Convert. Ἐπιστάτης διωρίσθη ὁ ἀρχιεργάτης Ἐλευθέριος Καμπάνης. Τοῦ Μουσείου θέλει ἀνεγερθῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἢ μία πτέρυξ, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ ἐτέρῳ τῶν συνημμένων δύο σχεδίων αὐτοῦ. Παρακαλεῖσθε δ' ὅπως φροντίσπε, ἐν τάχει περὶ ἀγορᾶς καὶ παρασκευῆς ἀσβέστου, ἀφοῦ πρότερον πληροφορήσπε ἡμᾶς οὐ μόνον περὶ τῆς τιμῆς, εἰς ἣν δύνασθε νὰ προμηθευθῆτε τὴν ἄσβεστον, ἀλλὰ καὶ ἂν εἶνε ἀναγκαῖον νὰ ἀποσταλῶσιν ἐντεῦθεν ἐργάται καὶ πόσοι. | Ὁ Ἀντιπρόεδρος Δ. Τσιβανόπουλος. | Ὁ Γραμματεὺς Π. Καββαδίας.

22. ΑΑΕ 275, 20 Μαρτίου 1910.

Ἐν Δήλῳ τῇ 15^η Μαρτίου 1910. | Κ^ε Γρατσιᾶτε

Ἀνακοινῶ ὑμῖν τὰ κάτωθι, ἅτινα ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ἀφίξεώς μου παρετήρησα.

1) Ἐνεκα τῶν πολλῶν τελευταίων βροχῶν τοῖχοι δύο ἀρχαίων οἰκιῶν ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἀνασκαφῆς κατέπεσον. Οὗτοι ἀπαιτοῦσιν ἄμεσον καὶ ταχεῖαν διόρθωσιν καὶ ὑποβάσταξιν, διότι ἄλλως ἀπειλεῖται ἡ κατάστασις καθ' ὀλοκληρίαν τῶν οἰκιῶν τούτων.

2) Ἐνεκα σημαντικῶν ἐλαττωμάτων τοῦ καλύμματος, τὸ κατὰ χώραν ἄριστον τῶν ψηφιδωτῶν ἐν Δήλῳ, τοῦ Διονύσου, καθ' ἅπαντα τὸν χειμῶνα κατεκλύζετο καὶ ἤδη ἐξακολουθεῖ πλημμυρούμενον ὑπὸ ὑδάτων, ἐξ ὧν ἔπαθε καθίζησιν καὶ που καταστροφὴν. Ταχεῖα δ' ἀπαιτεῖται φροντίς πρὸς πρόληψιν περαιτέρω καταστροφῆς.

3) Τὸ ἕτερον τῶν δύο ἐνταῦθα φυλακείων τὸ παλαιότερον, ἐν ᾧ διαμένουσιν οἱ φύλακες, ἔχον στέγην ἐκ κοινοῦ βέτοιν ἔνεκα τῶν βροχῶν ἔπαθε τοιαύτας κατὰ ταύτας βλάβας, ὥστε τὰ δωμάτια αὐτοῦ τότε μὲν πληροῦνται ὑπὸ τῶν ὑδάτων, εἶτα δὲ διατελοῦσιν ἐν συνεχεῖ ὑγρασίᾳ, ἐξ ἧς ἀδύνατος καὶ ἐπιβλαβὴς τῇ ὑγείᾳ ἡ παραμονὴ τῶν φυλάκων.

Δεῖται δ' ἄρα τοῦτο ταχεῖας τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος ὀπωσδήποτε ἐπιδιορθώσεως, ὅτι τῆς γενικῆς τοιαύτης ἀδυνατοῦ ὡς λίαν ἐφθαρμένων τῶν στεγῶν.

Σημειωτέον δ' ὅτι ἐν τοῖς δωματίοις τοῦ φυλακείου τούτου μέλλουσι νὰ παραμένωσιν οἱ φύλακες οἰκογενειακῶς, ὅπως ὡς νομίζω ἀπεφασίσθη παρὰ τοῦ Σ^{οῦ} Συμβουλίου καὶ ὅπερ εἰσέτι οὗτοι δὲν ἔπραξαν.

4) Κατὰ τὰς τελευταίας βροχᾶς ὀλίγῳ περαιτέρω τοῦ Μουσείου κατέπεσεν ἐπὶ λίθου (βράχου) κεραυνὸς θρυμματίσας αὐτὸν ἱκανῶς. Ἀνάγκη ἄρα, ὅπως τὸ Μουσεῖον εὐρισκόμενον ἐπὶ ἐξεχούσης τῶν πέριξ θέσεως προφυλαχθῆ ἀπὸ μέλλοντος ὁμοίου κινδύνου δι' ἀλεξικεραύνου. καὶ

5) Τὰ σιδηρᾶ μέρη τῶν κατὰ χώραν κιβωτίων τῶν βωμῶν ἔχουσιν ὀξειδωθῆ ἀρκούντως, ὥστε θέλουσι καταστραφῆ τελείως ἂν μὴ συντόνως ἐλαιοχρωματισθῶσιν.

Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ ἐν τῷ 1^ῳ σημειώματι ἐν τῷ χώρῳ τῶν ἀνασκαφῶν ζημίαι εἶναι αἱ μέγιστα, πλεῖστα δ' ἄλλαι ὅμως ἐν γένει ὑπὸ τῶν βροχῶν ἑκασταχοῦ ἔχουσι προξενηθῆ.

Ταῦτα, Κ^ε Γρατσιᾶτε, ἀνεκοίνωσα ὑμῖν ἰδιωτικῶς, ὅπως, ὁμοίως, εὐαρεστούμενος μὲ πληροφορήσητε ποῦ δέον ν' ἀποτανθῶ ὑπηρεσιακῶς πρὸς ἐκζήτησιν βελτιώσεων, τῷ Σ^ῳ Ὑπουργείῳ ἢ τῇ Σ^ῃ Ἐταιρείᾳ, διότι

ἔνεκα τοῦ τελευταίως ψηφισθέντος νόμου περὶ ἀρχαιολογικῶν δαπανῶν ἀγνοῶ ἂν πρέπη πλέον εἰς τὰ διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἀρχαίων ν' ἀπευθύνωμαι εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ἢ διὰ ταῦτα πρὸς τὴν Σ^{ἰν} Ἐταιρείαν.

Σήμερον ἐλάβομεν ἐγὼ τε καὶ οἱ φύλακες τὴν ὑπ' ἀριθ. 257 ἐγκύκλιον περὶ ἀδειῶν καὶ ἀπὸ τῆς ἔδρας ἀπομακρύνσεων. Ἐν ταύτῃ λέγεται, ὅτι οἱ πέρα τῶν 15 ἡμερῶν μέχρι τῶν δύο μηνῶν τυγχάνοντες ἀδείας λαμβάνουσι τὸ ἥμισυ τοῦ μισθοῦ. Παρακαλῶ πληροφορήσατέ με, κατόπιν τούτου τοῦ ἄρθρου καὶ γὰρ τυχὼν τῆς γνωστῆς 40ημέρου ἀδείας δὲν δικαιοῦμαι τὸ ἥμισυ τοῦ μισθοῦ τῶν 40 ἡμερῶν. Τοῦτο ἀγνοῶν δὲν τὸν ἐζήτησα - νὰ ὑποβάλλω ἥδη περὶ τούτου καταστάσεις;

Ὡσαύτως κατὰ τὴν αὐτὴν ἐγκύκλιον περὶ τῆς μὴ ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς ἔδρας ἄνευ ῥητῆς ἐγγράφου ἀδείας ἀγνοῶ ἂν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ μεταβαίνωμεν ἀπὸ τῆς Δήλου (ἐρήμου νήσου) εἰς τὴν Μύκονον πρὸς ἔξαγορὰν τροφίμων καὶ ἄλλων οὐσιωδῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου ἐκάστοτε ἄνευ προηγουμένης ἀδείας. Τοῦτο ὅμως ἐκάστοτε δι' ἀδείας γιγνόμενον δὲν θέλει εἶναι δυνατόν· πληροφορήσατέ με παρακαλῶ τί θέλει γίγνεσθαι.

Ὅμοίως δὲ παρακαλῶ γνωρίσατέ μοι ἐπὶ τῶν τοιαύτης φύσεως ἀναγκαίων μεταβάσεων εἰς Μύκονον πόθεν θέλουσι πληρῶνεσθαι αἱ δαπάναι. Νὰ ὑποβάλλω ἐκάστοτε καταστάσεις; Ὡσαύτως δὲ καὶ διὰ τὰς δαπάνας τῶν λέμβων τῶν μεταφερουσῶν πρὸς ἡμᾶς τὴν ἀλληλογραφίαν ἐπίσημον καὶ μὴ;

Θερμῶς παρακαλῶ νὰ τύχω πληροφοριῶν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω. | Διατελῶ μεθ' ὑπολήψεως | ὁ ἐπιμελ. τῶν ἐν Δήλῳ Ἀρχαιοτήτων | Δημοσθένης Πίππας.

23. ΑΑΕ 301, 30 Μαρτίου 1910 (Μουσεῖον καὶ Ἀρχαιοτήτες Δήλου, 244). 64

Ἐν Δήλῳ τῇ 24^ῃ Μαρτίου 1910. | Μουσεῖον καὶ Ἀρχαιοτήτες Δήλου | Πρὸς | τὴν Σ^{ἰν} Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν | Ἀθήνας

Συμφώνως τῇ ὑπ' ἀριθ. 279 τηλεγραφικῇ διαταγῇ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Ἐφόρου Κ^{οῦ} Δ. Σταυροπούλλου, δι' ἐπιστολῆς, ὅτι ἔνεκα τρικυμίας ἀδυνατοῦ οὐσῆς τῆς προσωπικῆς συναντήσεως, περὶ τῶν ἐν Δήλῳ ἀπαιτούμενων μικροεργασιῶν, εὐσεβάστως ἐκτίθημι τῇ Σ^ἰ Ἐταιρεία τὰ κάτωθι:

1) Διὰ τὴν διόρθωσιν τῶν καταπεσόντων τοίχων τῶν ἀρχαίων οἰκιῶν ἢ δαπάνη δὲν θέλει ἀνέλθῃ ἴσως τοῦ ποσοῦ τῶν 70 ἢ 80 δραχμῶν.

2) Ἡ ἐφθαρμένη στέγη τοῦ ἐνὸς τῶν φυλακείων εἶναι δυνατόν νὰ ἐπισκευασθῇ προσωρινῶς διὰ δαπάνης 20, ἢ τὸ πολὺ 30 δραχμῶν.

3) Αἱ ἐργασίαι τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καλύμματος τοῦ ψηφιδώματος τοῦ Διονύσου δὲν ἀπαιτοῦσι δαπάνην ἄνω τῶν 20 δραχμῶν. Ἡ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ψηφιδώματος ἐπισκευὴ καὶ διατήρησις δὲν εἶναι δυνατὴ εἰ μὴ μόνον ἀργότερον κατὰ τὴν ἐνταῦθα τότε παραμονὴν τοῦ εἰδικοῦ ἀρχαιοτεχνίτου Γ. Πολυκαντριώτη.

4) Ὁ ἐλαιοχρωματισμὸς καὶ καθαρισμὸς τῶν σιδηρῶν μερῶν, τῶν ἐν τῷ ἀνεσκαμμένῳ χώρῳ κιβωτίων, θέλει ἀπαιτήσῃ δαπάνην τὸ πολὺ 30 δραχμῶν, ἀποστελλομένων ὅμως ἐξ Ἀθηνῶν λουκέτων μὴ προσβαλλομένων ὑπὸ τῆς ὑγρασίας εὐκόλως.

καὶ 5) Ἡ ἐγκατάστασις ἀλεξικεραύνου ἐν τῷ Μουσεῖῳ εἶναι ἔργον οὐχὶ ἐν τῷ παρόντι κατορθωτὸν καὶ δαπάνης οὐ σμικρᾶς, προϋπολογιστέας ὑπ' εἰδικοῦ.

Οὕτω διὰ πάσας τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας, ὧν ἀναγκαία ἢ ταχεῖα ἐκτέλεσις δὲν ἀπαιτεῖται δαπάνη ἀνωτέρα τῶν 150 δραχμῶν. | Εὐπειθέστατος | ὁ Ἐπιμελητὴς τῶν ἐν Δήλῳ Ἀρχαιοτήτων | Δημοσθένης Πίππας.

24. ΑΑΕ 533, 2 Ἰουνίου 1910 (Μουσεῖον καὶ Ἀρχαιοτήτες Δήλου, 264).

Ἐν Δήλῳ τῇ 20^ῃ Μαΐου 1910. | Πρὸς | τὸ Σὺν Συμβούλιον | τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας | Ἀθήνας

Εὐσεβάστως ἀναφέρω τῷ Σ^ῳ Συμβουλίῳ, ὅτι τὰ διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 332 ἐγγράφου διαταγῆς Αὐτοῦ ἀνατεθέντα μοι ἔργα πρὸς ἐκτέλεσιν ἐν Δήλῳ ἐπερατώθησαν.

Ἐν τῇ ἐπιτελέσει τούτων, ἀπαιτηθέντων πρὸς ἐκτέλεσιν καὶ ἄλλων τινῶν ἔργων τῆς αὐτῆς φύσεως, ἐκτὸς τῶν προσδιορισθέντων, ἐγένετο ἀναγκαία ἢ κατ' ἄλλον τρόπον καὶ μετὰ οἰκονομιῶν διάθεσις τῆς ἐν γένει δαπάνης, ἢ ὡς προϋπελογίσθη αὕτη διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 244 ἀναφορᾶς μου.

Πᾶσαι αἱ γενόμεναι ἐργασίαι μετὰ τῶν δι' αὐτάς ἐπὶ μέρους δαπανῶν ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

1) Διόρθωσις στέγης φυλακείου. Ἐδαπανήθησαν ὡς ἐργατικά δρ. 15· ὑλικῶν δαπάνη οὐδεμία ἐγένετο, ὡς ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων πρὸς τοῦτο, (ἀσβέστου, τοιμέντου κ.λ.π.) ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ Μουσεῖου ἐξ ὑπολειμμάτων τῶν περυσινῶν ἐργασιῶν.

2) Διορθώσεις ἐν φυλακείοις. Αἱ ἐργασίαι αὗται καίτοι μὴ προϋπολογισθεῖσαι ἐκρίθησαν ἀναγκαιόταται πρὸς ἐκτέλεσιν διὰ τὰς ζημίας, αἰτινες ἐπ' αὐτῶν ἐγένοντο κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ διότι κατοικοῦσιν ἤδη ἐν αὐτοῖς οἰκογενειακῶς οἱ φύλακες. Αἱ διορθώσεις ὑπῆρξαν, σουβατίσματα, ἀσβεστώματα, ἐπανορθώσεις θυρῶν καὶ παραθύρων, ἀντικαταστάσεις τεθραυσμένων ὑελοπινάκων, καὶ ἄλλὰ τινα μικρά. Ἐν γένει διὰ ταύτας ἐδαπανήθησαν εἰς ἐργατικά δρ. 30 καὶ εἰς ὑλικά δραχμαὶ 15.

3) Διόρθωσις καλύβης εἰκοσαδράχμου φύλακος Ἐπιμελητοῦ¹⁶⁴, μὴ

164. [Πρόκειται γιὰ μιὰ εἰδικὴ κατηγορία φυλάκων ποὺ ἦταν διορισμένοι ἀπὸ τὸ Ἐπιμελητοῦ μὲ συγκεκριμένο κατὰ καιροῦς μισθό. Στὴν περίπτωσιν αὕτη ὁ μηνιαίος μισθὸς ἦταν 20 δρ.].

προϋπολογισθεῖσα κατὰ τὴν στέγην, θύραν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐδαπανήθησαν εἰς ἐργατικά δρ. 20, ὑλικῶν δὲ χρῆσις ἐγένετο ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ἀποθήκῃ ὑπολειμμάτων.

4) Διόρθωσις καλύμματος ψηφιδώματος Διονύσου. Ἐδαπανήθησαν εἰς ἐργατικά δρ. 10 καὶ εἰς ὑλικά ὡσαύτως δρ. 10.

5) Ἐλαιοχρωματισμὸς κλπ. κιβωτίων βωμῶν ἀνασκαφῆς. Ἀντικατάστασις ἐν αὐτοῖς κλείθρων κλπ. Ἐδαπανήθησαν εἰς ἐργατικά δρ. 15 καὶ εἰς ὑλικά δρ. 10.

6) Διορθώσεις ἐν τῷ Μουσείῳ. Αἱ ἐργασίαι αὗται καίτοι μὴ προϋπολογισθεῖσαι παρίσταντο ὅμως ἀναγκαιόταται. Κατὰ ταύτας ἀντεκατεστάθησαν ὑελοπίνακες τεθραυσμένοι, ἐχρίσθη διὰ κονίας καὶ ἀσβέστου μέρος τοῦ Ἐργαστηρίου, ἐπανεκατεστάθησαν κεραμίδες τῶν ὑποστέγων καὶ τοῦ Μουσείου διακινήθεισαι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ἐχρίσθησαν διὰ τσιμέντου παράθυρά τινα τοῦ Μουσείου ἔξωθεν καὶ τέλος ἐγένοντο καὶ ἄλλα τινὰ μικρά. Ἐδαπανήθησαν εἰς ἐργατικά δρ. 25 καὶ εἰς ὑλικά δρ. 15.

7) Ἐπανορθώσεις τοίχων ἀρχαίων οἰκιῶν. Ἐργασίαι ἐπὶ τούτων ἐγένοντο πολὺ ὀλίγα, μόνον αἱ ἀμέσως ἐπιτακτικαὶ παριστάμεναι περὶ τὴν στερέωσιν τοίχων τινῶν διὰ τὴν ἀποφυγὴν κινδύνου περαιτέρω καταστροφῆς. Ἐδαπανήθησαν εἰς ἐργατικά δρ. 25, ὑλικῶν δ' ἐγένετο χρῆσις ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων ὑπολειμμάτων. Διὰ τὴν ἐν γένει ἐργασίαν ταύτην ἐπὶ τῶν ἀρχαίων οἰκιῶν, ἐκάστοτε ἀπαιτουσῶν μέριμναν διορθώσεων καὶ στερεώσεων εἶναι ἀναγκαῖα πίστωσις ἀνοικτή, ὡς κατ' ἔτος γίνεται ὡς μὴ ὄντος δυνατοῦ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς ἐπ' αὐτῶν δαπάνης, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος. Ἦδη ἀπαιτεῖται εἰς ἱκανοὺς τοίχους ἀρχαίων οἰκιῶν ἢ διόρθωσις καὶ ὑποβάσταξις, περὶ τοῦ ὁποίου, νομίζω ἐπάναγκες, τὸ Σ^{ὸν} συμβούλιον ἰδιαίτερος ν' ἀποφασίσῃ.

Τὸ ὅλον τῶν δαπανῶν, ὡς ἐκ τῆς ἄνωθεν συνοπτικῆς ἐκθέσεως δείκνυται ὑπερέβη τὸ προϋπολογισθὲν ποσὸν τῶν 150 δρ. κατὰ δραχμὰς 39 καὶ 80%.

Τὸ προϋπολογισθὲν ποσὸν τῶν 150 δραχμῶν κατ' ἀπόφασιν τοῦ Σ^{ὸν} Συμβουλίου ἔχω λάβει ἐν προκαταβολῇ παρὰ τοῦ Ταμείου, συμφώνως τῷ ὑπ' ἀρ. 72 ἐγγράφῳ τοῦ Κ^{ου} Ταμίου διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 6870 ταχ. ἐπιταγῆς ἐπὶ τοῦ Ταχ. Γραφείου Μυκόνου.

Συνημμένως ὑποβάλλω κατάστασιν τῆς δαπάνης τῶν τε ἐργατικῶν καὶ ὑλικῶν τῶν ἀναφερομένων ἐργασιῶν, εὐσεβάστως δὲ παρακαλῶ τὸ Σ^{ὸν} Συμβούλιον, ὅπως διατάξῃ τὴν ἔκδοσιν καὶ πρὸς με ἀποστολὴν τῆς ἀποδείξεως τῆς ἀποδόσεως ἐπὶ λ/σμῷ τῆς ἀνωτέρω προκαταβολῆς διὰ τῆς καταστάσεως ταύτης, καὶ τὴν πληρωμὴν μοι τῶν δραχμῶν 39 καὶ 80%, ἃς ἐπὶ πλέον τῆς προκαταβολῆς ἐξ ἐμοῦ ἐδαπάνησα διὰ τὰς ἀναφερομένας ἐργασίας. | Εὐπειθέστατος | Ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἐν Δῆλῳ Ἀρχαιοτήτων | Δημοσθένης Πίππας.

25. ΑΑΕ 171, 9 Σεπτεμβρίου 1894.

Ἐν Ἀμοργῷ τῇ 4 Σεπτεμβρίου 1894. | Πρὸς | τὸν κύριον πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας

Τὴν 22^{av} τοῦ παρελθόντος μηνὸς ἀνεχώρησα ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας ἀνατεθείσης μοι ἐντολῆς τοῦ νὰ ἐνεργήσω ἀνασκαφὰς ἐν Ἀμοργῷ, ἀφ' ὅτου δ' ἔφθασα ἐνταῦθα ἐπεσκέφθην μέρη τινὰ τῆς νήσου συνοδὸν καὶ ὁδηγὸν ἔχων τὸν ἱερέα Δημήτριον Πράσινον, ὅστις γινώσκει ἄριστα τὴν νῆσον καὶ τὰς ἀρχαιότητας αὐτῆς.

Τάφοι προϊστορικοὶ ἀνεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε εἰς διάφορα τῆς νήσου μέρη, εἰς πάντα ὅμως δύο, τρεῖς ἢ τέσσαρες, οὐχὶ δὲ νεκροταφεῖα μεγάλα· μόνον εἰς μίαν θέσιν, ἣτις καλεῖται Κάπρος, ἀνεσκαφε πρὸ ἐτῶν ὁ γνωστὸς ἐξ Ἀθηνῶν ἀρχαιοκάπηλος Ἴω. Παλαιολόγος καὶ ἀνεῦρε πλείστους τάφους, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν δ' ἔκαμα δοκιμὰς καὶ ἐγὼ ἐπὶ δύο ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην ν' ἀνακαλύψω τάφον ἀσύλητον. Αὔριον μεταβαίνω ἀλλαχόσε, ὅπως δοκιμάσω εἰς μοναστηριακά τινα τῆς ἐνταῦθα Μονῆς Χοζοβιωτίσεως κτήματα. | Εὐπειθέστατος | Χρ. Τσουντας | ἔφορος ἀρχαιοτήτων.

65 26. ΑΑΕ ἄ.ἄ., 23 Σεπτεμβρίου 1894.

Ἐν Ἀμοργῷ τῇ 18 Σεπτεμβρίου 1894. | Φίλε κύριε Ἀθανάσιε.

Ἔλαβον τὰ χαρτόσημα καὶ τὸν δεύτερον τόμον τοῦ K.G. Fiedler¹⁶⁵, σοὶ ἐπιστρέφω δὲ καὶ τὴν ἀπόδειξιν διὰ τὸ βιβλίον συμπληρωμένην καὶ ὑπογεγραμμένην. Πρὸς τούτοις ἐσωκλείω καὶ δύο ἀποδείξεις ἐπὶ χαρτοσήμου, τὰς ὁποίας σὲ παρακαλῶ νὰ στείλῃς εἰς τὸν Κτενᾶν, τὰς στέλλω δὲ διὰ σοῦ διὰ μεγαλειτέραν ἀσφάλειαν.

Ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας τώρα ἔσκαψα εἰς διάφορα μέρη τῆς νήσου, διότι οὐδαμοῦ εὔρον μέγα συνεχῆς νεκροταφεῖον ἀνέπαφον. Τὰ δύο μεγαλειτέρα, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον ἔγειναν ἐδῶ γνωστά, ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ Παπαπρασίνου, τοῦ Dümmler καὶ ἄλλων ἐντοπιῶν τυμβωρύχων. Μέχρι σήμερον ἀνακάλυφα τρεῖς χαλκᾶς λόγχας, πάσας διαφερούσας ἀλλήλων κατὰ τι, ἐν ξιφίδιον χαλκοῦν μήκους 0,235 σῶζον τέσσαρας ἀργυροῦς ἥλους, δι' ὧν προσπλοῦτο ἡ λαβὴ, μίαν χαλκῆν λαβί-

165. Ὁ Karl Gustav Fiedler (1751-1859) ταξίδεψε στὴν Ἑλλάδα μὲ ἐντολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ τὰ ἔτη 1834-1837 καὶ ἔκανε γεωλογικὴ μελέτη τοῦ τόπου. Τὰ πορίσματά του δημοσίευσε τὸ 1837 στὴ Λειψία.

δα ὁμοίαν ταῖς ἐκ Μυκηνῶν, τὸ ἥμισυ περίπου πολὺ μικροῦ ἀργυροῦ ἀγγείου, τέσσαρα μαρμάρινα εἰδώλια τῶν συνήθων τύπων, ὧν ἐν ὅλῳς ἀβλαβές, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τεμάχια δυνάμενα νὰ συγκολληθῶσιν, ἱκανὰς λεπίδας (μαχαίρια) λίθου ὀφιανοῦ, δύο μαρμαρίνας μικρὰς φιάλας, ὧν ἡ μία ἀρτία, δύο σῶα πύλινα ἀγγεῖα ἄνευ χρωμάτων καὶ τεμάχια ἄλλων ὁμοίων: διότι ὡς φαίνεται εἰς τοὺς τάφους τούτους δὲν εὐρίσκονται ἀγγεῖα μὲ χρώματα καὶ γραφάς. Ταῦτα τὰ μέχρι σήμερον εὐρήματα, τὰ ὁποῖα σὲ παρακαλῶ ν' ἀνακοινώσης εἰς τὸν κ. γραμματέα. | Χρ. Τσουντας.

27. ΑΑΕ 211, 16 Ὀκτωβρίου 1894.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ὀκτωβρίου 1894. | Πρὸς | τὸν κύριον πρόεδρον τῆς | Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας

Ἐπιστρέφας διαταγῇ τοῦ Ὑπουργείου εἰς Ἀθήνας, ὅπως μεταβῶ ἐντεῦθεν εἰς Δελφούς, ὑποβάλλω σύντομον ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων μοι. Ἐπειδὴ κυριώτατος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς μου, ὡς ἐγὼ τοῦλάχιστον ἀντελήφθην αὐτόν, ἦτο ἡ μελέτη τῆς προϊστορικῆς τῶν νήσων ἐποχῆς, ἅπαναι αἱ ἔρευναί μου ἔτεινον πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τάφων τῶν χρόνων ἐκείνων, ἔσκαφα δὲ πρὸς τοῦτο εἰς διαφόρους τῆς Ἀμοργοῦ θέσεις, ἤτοι εἰς Κάπρον, Τερλάκι, Κάφαλα, Σταυρόν, Νοτινά, Δωκαθίσματα, Καστρί, Φοινικιές καὶ Κάτω Ἀκρωτήρι· διότι εἰς τὰς πλείστας τῶν θέσεων τούτων ἔχουσι ἀνακαλυφθῆ κατὰ καιροῦς τάφοι ἢ ἄλλα λείψανα τῆς ὑπὸ μελέτην ἐποχῆς· δυστυχῶς ὁμως πλὴν τῶν Καψάλων, Κάπρου καὶ Δωκαθισμάτων, εἰς τὰς ἄλλας θέσεις δὲν ὑπῆρχον νεκροταφεῖα ὅπως οὖν μεγάλα, ἀλλὰ μόνον δύο ἢ τρεῖς ἐν ἐκάστη τάφοι καὶ οὗτοι οὐχὶ πλησίον ἀλλήλων κείμενοι· ἐκ τῶν τριῶν δὲ θέσεων, τῶν ἀποτελουσῶν ἐξαιρέσιν, ὁ Κάπρος καὶ τὰ Δωκαθίσματα ἀπεδείχθησαν ἐξηντλημένα ἤδη ὑπὸ τυμβωρύχων λαθραίως ἀνασκαπτόντων, εἰς δὲ τὰ Κάφαλα εὔρον μὲν ἑνδεκα τάφους, ἀλλὰ λίαν πτωχοῦς. Ὅταν δ' ἔλαβον τὴν διαταγὴν νὰ ἐπιστρέψω εἰς Ἀθήνας, ἐν μὲν τῇ Ἀμοργῷ ὑπελείποντο ὀλίγα μόνον μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἤθελον ἀκόμη νὰ κάμω δοκιμὰς, ἐσκόπευον ὁμως νὰ μεταβῶ ἀμέσως κατόπιν εἰς τὴν Κέρον, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὰς ἄλλας μικρὰς νήσους τὰς μεταξὺ Ἀμοργοῦ καὶ Νάξου κειμένας, διότι καὶ εἰς αὐτὰς ἀνακαλύπτονται τάφοι πανάρχαιοι, ἐν τάφῳ τῆς Κέρου μάλιστα εὐρέθησαν, ὡς γινώσκετε, πρὸ τινῶν ἐτῶν δύο περιεργότατα μαρμάρινα εἰδώλια, τὰ ὁποῖα ἠγόρασεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρία. Οὕτω καὶ μόνης τῆς Ἀμοργοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νησοῦδριων ἡ ἐξερεύνησις δὲν ἐπερατώθη ἀκόμη.

Τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν, ἃς ἐνήργησα, εὐρήματα, τὰ ὁποῖα μετέφερον καὶ κατέθηκα εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον, εἶναι τὰ ἑξῆς· 1) πέντε μαρμάρινα εἰδώλια τοῦ συνήθους ταῖς νήσοις ἀρχαικωτάτου τρόπου, ὧν ἐν μὲν εἶναι σχεδὸν ὅλῳς σῶον, τὰ δὲ λοιπὰ τεθραυσμένα εἰς τεμάχια· 2) τέσσα-

ρες χαλκαῖ λόγχοι διαφέρουσαι πᾶσαι ἀλλήλων κατά τι· 3) μικρὸν χαλκοῦν ἐγχειρίδιον μήκους 0,24 μ. περίπου σῶζον τέσσαρας ἤλους ἀργυροῦς, δι' ὧν προσπλοῦτο εἰς τὴν λεπίδα ἢ ἐξ ὄστου ἢ ξύλου λαβή· 4) μικρὸς χαλκοῦς πέλεκυς ἔχων σχῆμα σφηνός, μήκους 0,08 μ. 5) Χαλκῆ λαβὴς ὁμοία ταῖς ἐκ Μυκηνῶν καὶ ἀλλαχόθεν γνωσταῖς· 6) δύο μικραὶ μαρμάρινοι φιάλαι, ὧν ἡ μὲν σῶα, ἡ δ' εἰς τεμάχια· 7) τεμάχιον πολὺ μικρᾶς ἀργυρᾶς πυξίδος· 8) δεκαοκτὼ ἀγγεῖα πύλινα, σῶα ἢ τεθραυσμένα εἰς πολλὰ τεμάχια καὶ ἔλλιπῆ, διαφόρων σχημάτων, ἄνευ γραφῶν δὲ καὶ χρωμάτων, ἀλλὰ μετ' ἐγχαράκτων ἐνίοτε ἢ ἐντύπων κοσμημάτων· μεταξὺ αὐτῶν εὐρίσκονται καὶ ὀλίγα δυστυχῶς τεμάχια σκεύους τινός, ἴσως πυξίδος, ἐφ' ὧν σῶζονται ἐγχάρακτα σπειροειδῆ κοσμήματα, ὅποια εἶναι τὰ ἀρχαιότατα ἐκ Μυκηνῶν. Τέλος εὕρομεν· 9) διάφορα μικρότερα πράγματα, ἥτοι τρία πύλινα κοχλιάρια, σφονδύλια ὁμοίως πύλινα, λεπίδας (μαχαιρίδια) λίθου ὄψιανου, ἐν ἄλλο ἐργαλεῖον σχήματος κυλινδρικοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου κ.τ.τ.

Πλὴν τούτων τῶν εὐρημάτων τῶν εἰς προϊστορικοὺς χρόνους ἀναγομένων, ἀνεκαλύφθησαν εἰς ἓν νεκροταφεῖον εἰς τάφους ὑστερωτέρων χρόνων καὶ τινα ληκύθια τοῦ πρωτοκορινθιακοῦ λεγομένου τρόπου καὶ ἐν πύλινον εἰδῶλιον γυναικὸς καθημένης ἐπὶ θρόνου, τοῦ ἔκτου περίπου αἰῶνος.

Εἰς πάσας τὰς ἐργασίας μου συνεργὸν καὶ βοηθὸν εἶχον τὸν Δημήτριον Πράσινον, ἱερέα, ὅστις μοὶ ἐφάνη χρησιμώτατος ὄχι μόνον διότι γνωρίζει κάλλιστα τὴν νῆσον καὶ τὰς θέσεις πάσας, ἐν αἷς ἔχει ἀνακαλυφθῆ ποτε ἀρχαῖον τι, ἀλλὰ καὶ διότι ἔνεκα τῶν γνωριμιῶν καὶ τῆς ἐπιρροῆς του κατέπειθε τοὺς πάντοτε ὀπωσδήποτε δυσπίστους ἐντοπίους νὰ ἐπιτρέπωσι τὰς ἐν τοῖς ἀγροῖς τῶν δοκιμᾶς· διότι μὴ ὑπαρχουσῶν ἐν Ἀμοργῷ ἐθνικῶν ἢ δεδηλωμένων γαιῶν ἢ ἀποστολῆ μου θὰ ἐματαιοῦτο σχεδόν, ἐὰν οἱ ἰδιῶται ἠρνοῦντο τὴν ἄδειαν νὰ σκάψω εἰς τὰ κτήματά των· τῇ μεσιτεῖα ὄμως καὶ ἄλλων φίλων, ἀλλὰ πρὸ πάντων τοῦ ἱερέως Πρασίνου ἠδυνήθην νὰ ἐργασθῶ ἐν ἰδιωτικοῖς ἀγροῖς εἰς τὸν Σταυρόν, εἰς τὰ Νοτινά, εἰς τὰ Δωκαθίσματα, εἰς Καστρί, εἰς Φοινικιές καὶ εἰς Κάτω Ἄκρωτῆρι, ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ θέσει εὔρον καὶ τὰ πλεῖστα τῶν πηλίνων ἀγγείων. Εἰς τὸν Πράσινον ἐπλήρωσα ἀμοιβὴν δραχμῶν 5 καθ' ἡμέραν ἐργάσιμον, ἐν ὄλφ δραχμᾶς 155, παρακαλῶ δὲ τὸ Σ. Συμβούλιον νὰ ἐγκρίνη τὴν δαπάνην ταύτην.

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἀγοράν τινα ἀρχαίων προέβην ἄνευ προηγουμένης ἀδείας τοῦ Συμβουλίου, διότι δέν μοι ἦτο δυνατόν νὰ ζητήσω καὶ λάβω αὐτὴν ἐγκαίρως· ἠγόρασα δηλαδὴ ἀντὶ 100 δραχμῶν μίαν μικρὰν καρφίδα ἀργυρᾶν, ἧς τὴν κεφαλὴν ἀποτελεῖ κριὸς ὀλόγλυφος· μίαν ὁμοίως ἀργυρᾶν ταινίαν, φορουμένην βεβαίως περὶ τὸ μέτωπον, ἧς τὸ ἄνω ἄκρον εἶναι ὀδοντωτόν· ἓνα ῥόδακα ἀργυροῦν, βεβλαμμένον, ὅστις ἴσως ἦτο κεκολλη-

μένος ἐπὶ τῆς ταινίας· ἐν ζευγος χαλκῶν φελλίων, ἀπλῶν· ἐν ἀγγεῖον πῆ-
λινον καὶ ἐν ἄλλο μικρὸν μαρμαρίνον. Ταῦτα πάντα μεθ' ἐνὸς μαρμαρίνου
ειδωλίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἠθέλησα ν' ἀγοράσω, ἀπετέλουν τὰ κτερίσματα
τάφου προϊστορικῶν χρόνων, ἐπειδὴ δ' ἐβεβαιώθην ἀσφαλέστατα παρὰ
διαφόρων προσώπων περὶ τῆς προελεύσεως του καὶ ἐπειδὴ ἡ καρφίς καὶ
ἡ ταινία εἶναι, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, πρωτοφανῆ ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ, ἐνόμι-
σα ὅτι ἔπρεπε νὰ τ' ἀποκτήσωμεν. Τὰ ἀγορασθέντα κατετέθησαν, ὅπως
ἦσαν συνεσκευασμένα μετὰ τῶν λοιπῶν ἐξ Ἀμοργοῦ εὐρημάτων, ἐν τῷ
Ἐθνικῷ Μουσεῖῳ.

Ταῦτα εἶναι τὰ ἐν Ἀμοργῷ κατὰ τὴν πεντακονθήμερον ἐκεῖ διαμονὴν
μου ἐπιτευχθέντα. Τὸ γενικὸν ἀποτέλεσμα ἴσως δὲν εἶναι οἷον ἠλπίζετο
(ἂν καὶ οὐδεὶς βεβαίως προσεδόκει ἐξ ἀνασκαφῶν τοῦ εἶδους τούτου λαμ-
πρὰ καὶ ἐπιφανῆ εὐρήματα), οὐχ ἦττον ἢ ἀποστολὴ βεβαίως δὲν ἀπέτυχε·
διότι ὅσον ὀλίγα καὶ ἂν εἶναι τὰ εὐρήματα ἡμῶν, συμβάλλουσιν ὅμως καὶ
εἰς τὸν πλουτισμὸν τῶν ἐθνικῶν Συλλογῶν δι' ἔργων γνωστῆς προελεύ-
σεως καὶ εἰς τὴν ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῆς ἀρχαιοτάτης ἐν Ἑλλάδι τέ-
χνης. Ἴνα ἐπιτευχθῶσιν ὅμως ἀσφαλέστερα συμπεράσματα, ἀνάγκη εἶναι
ὄχι μόνον ν' ἀποπερατωθῶσιν αἱ ἐν Ἀμοργῷ καὶ τοῖς περὶ αὐτὴν νησου-
δρίοις ἀνασκαφαί, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπεκταθῶσιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας μείζονας
τῶν Κυκλάδων νήσους. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ γίνῃ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύ-
τερον· διότι ὅ,τι συνέβη ἐν Ἀμοργῷ, τὸ αὐτὸ βεβαίως συμβαίνει καὶ ἀλλα-
χοῦ· ὅσον δηλαδὴ προσδεύει ἢ καλλιέργεια τῆς γῆς, ἀνακαλύπτονται οἱ
τάφοι καὶ σουλῶνται, μετὰ τινα δ' ἔτη ἴσως θὰ εἶναι ὅλως ἀνωφελῆς πλέον
ἢ ἐργασία, ἥτις σήμερον δύναται ν' ἀποφέρῃ ἀκόμη καλοῦς καρπούς. |
Εὐπειθέστατος | Χρ. Τσουντας | ἔφορος ἀρχαιοτήτων.

28. ΑΑΕ 275, 6 Ἰουλίου 1896.

Μυκῆναι 16 Ἰουνίου 1896. | Κύριε Ἐφορε.

Ἐπειδὴ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ προσεχοῦς μηνὸς Ἰουλίου θὰ εἶναι καιρὸς
νὰ ἐγκαταλείψω τὰς Μυκῆνας, παρακαλῶ νὰ προτείνητε εἰς τὸ Συμβού-
λιον ὅπως σταλῶ εἰς τὰς νήσους· θὰ ἔγραφα ἐγὼ ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' ἀγνοῶ
ἐὰν ἔγεινέ ποτε ἀπόφασις περὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἐν ταῖς νήσοις ἀνα-
σκαφῶν καὶ ἔνεκα τούτου δὲν ἠξέυρω πῶς νὰ γράψω. Ὑποθέτω δὲ ὅτι ἢ
πρότασις ὑμῶν δὲν θ' ἀπαντήσῃ δυσκολίας, ἐὰν ὅμως παρ' ἐλπίδα συμβῇ
τοῦτο, παρακαλῶ νὰ με εἰδοποιήσῃτε ἐγκαίρως διὰ τοῦ Γραφείου τῆς Γε-
νικῆς Ἐφορείας καὶ νὰ μοι ἐπιτρέψῃτε νὰ διακόψω ἐπὶ τινα χρόνον τὰς
ἐνταῦθα ἀνασκαφάς, νὰ ἔλθω δὲ εἰς Ἀθήνας.

Γράφω σήμερον πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐταιρίας ὅτι πρέπει νὰ ἔλθῃ
μηχανικὸς διὰ νὰ ἴδῃ τὸν καταπεσόντα πύργον· ἢ ἔλευσις του ἐὰν δὲν
χρησιμεύσῃ εἰς ἄλλο τι, τούλάχιστον θ' ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῆς εὐθύνης· ἐγὼ

ὅμως ἤθελον νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ τὸν συμβουλευθῶ καὶ ἐπὶ τινῶν ἄλλων ζητημάτων ἀφορώντων πάλιν τῶν πύργων ἢ ἄλλα μέρη τοῦ τείχους. Ἐὰν δὲ διαταχθῇ ὁ νομομηχανικὸς Ναυπλίου, παρακαλῶ νὰ μοι τὸ ἀναγγείλτε, διὰ νὰ μεταβῶ εἰς Ναύπλιον καὶ συνεννοηθῶ μετ' αὐτοῦ ὅπως ἔλθῃ ταχέως.

Περὶ τοῦ ἡμικιονίου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως οὐδὲν ἐνήργησα, διότι μοι εἶπον, ὅτι ὁ νομάρχης λείπει εἰς τὸ Λουτράκι.

Παρακαλῶ νὰ παραγγείλτε εἰς τὸ Ταμεῖον τῆς Ἑταιρίας νὰ μοι στείλωσι χρήματα πρὸς πληρωμὴν τῆς καταστάσεως, ἦν ὑπέβαλον ἤδη πρὸ ἡμερῶν. | Διατελῶ μετὰ τῆς προσηκούσης ὑπολήψεως | Χρ. Τσουντας.

29. ΑΑΕ 480, 11 Αὐγούστου 1897.

Ἐν Πάρῳ τῇ 5 Αὐγούστου 1897. | Πρὸς | τὸν κύριον ἀντιπρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας

Ἀφικόμενος ἐνταῦθα ἐπεσκέφθην μετὰ τοῦ ἐπιστάτου Γ. Χρυσάφῃ διάφορα τῆς νήσου μέρη πρὸς ἀνεύρεσιν νεκροταφείων τῶν προϊστορικῶν κατοίκων. Κατὰ τὰς πληροφορίας δέ, ἃς συνελέξαμεν, ἐπεχειρήσαμεν ἀνασκαφὰς πρῶτον ἐν ἰδιωτικῷ ἀγρῷ καὶ εὗρομεν αὐτόθι ὀκτὼ τάφους, ἐν οἷς ὑπῆρχον τέσσαρα μαρμάρια εἰδῶλια, πέντε μαρμάρια ἀγγεῖα καὶ δύο πύλινα. Ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ ἀγροῦ παρέσχε τὴν ἄδειαν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι δικαίας ἀμοιβῆς, ἐλπίζω δ' ὅτι ὅταν ἔλθωσι τὰ ἀρχαῖα εἰς Ἀθήνας, τὸ Συμβούλιον θὰ ψηφίσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ εὐλογόν τινα ἀποζημίωσιν. Κατόπιν ἀνεσκαφα δύο νεκροταφεῖα κείμενα ἐν ἀγροῖς τῆς ἐν Νάξῳ μονῆς τῆς Φανερωμένης, εὗρον δ' ἐν αὐτοῖς πλεῖστα μαρμάρια καὶ πύλινα ἀγγεῖα, ἐν πολὺ μικρὸν ἄτεχνον μαρμάρινον εἰδῶλιον, ὀλίγας λιθίνας ψήφους περιδεραιῶν καὶ λεπίδας τινὰς ὀφριανοῦ. Αὔριον ἢ μεθαύριον μεταφέρω τοὺς ἐργάτας εἰς ἄλλον ἀγρὸν τῆς αὐτῆς μονῆς. | Χρ. Τσουντας | ἔφορος ἀρχαιοτήτων.

30. ΑΑΕ 532, 5 Σεπτεμβρίου 1897.

Ἐν Πάρῳ τῇ 31 Αὐγούστου 1897. | Πρὸς | τὸν κύριον Ἀντιπρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας

Καὶ μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς πρώτης ἐκθέσεώς μου ἐξηκολούθησα ἐργαζόμενος εἰς τὰ νότια καὶ νοτιοανατολικά τῆς νήσου μέρη, ἀνεῦρον δὲ μέχρι τοῦδε ἐπτὰ ἐν ὄλῳ νεκροταφεῖα, ἐν οἷς ἀνεσκαφα ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν τάφους, πάντας τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς· πολλοὶ τούτων οὐδὲν κτερισμα περιεῖχον, ἐν ἄλλοις ὅμως εὗρον ἀγγεῖα πύλινα καὶ μαρμάρια, εἰδῶλια μαρμάρια ἀρχαϊκωτάτου τρόπου, λιθίνας ψήφους περιδεραιῶν καὶ δύο λίθινα πτηνά· ἐκ τῶν πηλίνων ἀγγείων πολλὰ φέρουσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀπλᾶ ἐγχάρακτα κοσμήματα, τὰ δύο δὲ πτηνά εἶναι ὅλως πρω-

τοφανῆ ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ. Πλὴν τῶν τάφων ἀνεκαλύψαμεν ἐν τινι θέσει, ἥτις καλεῖται Πύργος, πλησιέστατα τοῦ νεκροταφείου, ἐν ᾧ εὐρέθησαν τὰ πτηνά, ἐρείπια συνοικισμοῦ συγχρόνου τοῖς τάφοις, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπίχωσις ἦτο πολὺ μικρά, κατωρθώθη δι' ὀλιγομέρου ἀνασκαφῆς καὶ τὸ σχέδιον δύο ἐκ τῶν κάλλιστα σωζομένων οἰκημάτων νὰ ἐξακριβωθῇ κατὰ τὸ δυνατόν καὶ νὰ φωτογραφηθῶσι τὰ λείψανα δύο τοίχων. Κατὰ τὴν γνώμην μου τὰ ἐρείπια ταῦτα εἶναι πολλῆς προσοχῆς ἄξια, ὡς χαρακτηριστικὸν δὲ γνώρισμα αὐτῶν σημειῶ, ὅτι ἐκ τῶν οἰκημάτων ἄλλα μὲν ἔχουσι τὰς γωνίας ὀρθάς, ὡς συνήθως, ἄλλα δὲ ἀπεστρογγυλευμένας. Τοῦτο παρατηρήθη καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ τὴν λάβαν ἐρειπίοις τῆς Θήρας, ὁ συνοικισμὸς ὅμως τοῦ Πύργου εἶναι ἀρχαιότερος καὶ τῶν θηραϊκῶν.

Λήγοντος σήμερον τοῦ μηνὸς αὐγούστου ἤμην ἕτοιμος, ἂν καὶ μετὰ μεγάλης λύπης μου, νὰ διακόψω τὰς ἀνασκαφὰς συμφώνως τῇ διὰ τοῦ δημάρχου Πάρου ἀνακοινωθείσῃ μοι ἀποφάσει τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας. Εὐτυχῶς ὅμως τὸ Σ. Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐκτιμῶν κατ' ἀξίαν τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων καὶ προλαμβάνον τὴν ἀφευκτον οὐλψιν, ἥτις ἐντὸς μᾶλλον ἢ ἥττον βραχείου χρονικοῦ διαστήματος ἀναμένει καὶ τούτους τοὺς τάφους, διέταξε τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν καὶ ἐχορήγησε τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκαίαν πίστωσιν.

Αἱ διὰ λογαριασμὸν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας γεγόμεναι μέχρι σήμερον δαπάναι, καθ' ἃ μὲ πληροφορεῖ ὁ ἐπιστάτης Γ. Χρυσάφης, μόλις ὑπερέβησαν κατὰ τι τὰς ἑξακοσίας δραχμᾶς. | Χρ. Τσουντας | ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.

31. ΑΑΕ 523, 4 Αὐγούστου 1898.

Ἐν Σύρῳ τῇ 2 Αὐγούστου 1898. | Πρὸς | τὸν κύριον Ἀντιπρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας

Τὴν παρελθοῦσαν Τετάρτην, 29 Ἰουλίου, ἦλθον ἐνταῦθα ἐκ Σίφνου καὶ ἐπισκεφθεὶς προϊστορικὸν νεκροταφεῖον κείμενον ἐν θέσει Χαλανδριανῆ ἀπεφάσισα νὰ ἀνασκάψω αὐτό· διότι τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο εἶναι γνωστὸν τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 1862 καὶ ἔκτοτε πολλάκις οἱ χωρικοὶ ἀνεκάλυψαν ἐν αὐτῷ τάφους, ὧν τὰ κτερίσματα διεσκορπίσθησαν, παρετήρησα δὲ καὶ ἐγὼ σημεῖα λαθραίας ἀνασκαφῆς μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐπιχειρηθείσης. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ἐπείγουσα νὰ μὴ ἀναβληθῇ πλέον ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐν Σίφνῳ ἐργασιῶν δὲν ὑπῆρξαν ὅσον ἠλπίζον εὐχάριστα· δοκιμαὶ ἔγειναν εἰς πολλὰ μέρη, ἀλλὰ μόνον δύο προϊστορικὰ νεκροταφεῖα ἀπεκαλύφθησαν, καὶ ταῦτα σεσυλημένα καὶ κατεστραμμένα, ὥστε ἐγὼ μόνον ὀλίγους τάφους ἠδυνήθην ν' ἀνασκάψω· ἐν αὐτοῖς εὗρον πᾶντινα καὶ μαρμάρινα ἀγγεῖα, δύο ἄμορφα μαρμάρινα εἰδῶλια, ὀλίγας λιθίνας ψήφους ὄρμου καὶ μίαν χαλκῆν λαβίδα.

Πρὸς τούτοις ἔσκαψα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὄρους, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Ἅγιος Ἀνδρέας καὶ ἔνθα σώζονται τὰ ἐρείπια ἀκροπόλεως μυκηναϊκῶν, ὡς νομίζω, χρόνων. Τὸ περιβάλλον αὐτὴν τεῖχος ἐξ ἀρχῆς μοι ἐφάνη περιεργον καὶ ἔνεκα τούτου ἀπεφάσισα νὰ ἐξετάσω αὐτὸ ἀκριβέστερον· ἀπεδείχθη δ' ὅτι ἦσαν δύο τεῖχη, ἐν ἐξωτερικὸν καὶ ἄλλο ἐσωτερικόν. Τὸ πρῶτον ἦτο 1,70 μ. περίπου παχύ, τὸ δὲ δευτέρον 2,80 ἕως 3,80 μ. καὶ εἶχε κατὰ διαστήματα πύργους· φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὸ ὕψος τοῦ ἦτο μεγαλύτερον τοῦ ὕψους τοῦ ἐξωτερικοῦ τεύχους. Μεταξὺ τῶν δύο περιβόλων ὑπῆρχε δρόμος, ὅστις εἰς τινὰ μέρη, μάλιστα κατὰ τοὺς πύργους, ἦτο στενότατος. Ἐὰν ὁ ἐχθρὸς ἐγένετο κύριος τοῦ πρώτου τεύχους, ὤφειλεν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ δρόμου νὰ κυριεύσῃ τὸ ὑψηλότερον δευτέρον τεῖχος, ἦτο δ' ἐκτεθειμένος εἰς τὰ βλήματα τῶν τε ἐπὶ τοῦ τεύχους καὶ τῶν ἐπὶ τῶν πύργων ἰσταμένων ἀνδρῶν.

Ἄξιος μνείας μοι φαίνεται καὶ τύμβος τις, πιθανῶς τοῦ πέμπτου ἢ τοῦ ἕκτου πρὸ Χρ. αἰῶνος, κατὰ τὰ νοτιανατολικά τῆς νήσου κείμενος καὶ Σωροῦδι καλούμενος. Ἄν καί, ὅπως γνωρίζω, δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ οὐδενὸς τῶν πρότερον τὴν Σίφνον ἐπισκεφθέντων, ὅμως εἶναι οὐχὶ κοινὸν μνημεῖον, διότι κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς βάσεως αὐτοῦ σώζεται κρηπίδωμα λίθινον μετὰ βαθμίδων, πρέπει δὲ βεβαίως ν' ἀνασκαφῆ. Ἐγὼ δὲν ἠδυνάμην νῦν νὰ ἐπιχειρήσω τὸ ἔργον τοῦτο, διότι δὲν εἶναι μικρὸν οὐδ' ὀλιγοδάπανον, θὰ κατηνῆλσκον δὲ εἰς αὐτὸ καὶ τὸν χρόνον μου πάντα καὶ τὴν διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Κυκλάδων ψηφισθεῖσαν πίστωσιν. | Χρ. Τσουντας | ἔφορος ἀρχαιοτήτων.

32. ΑΑΕ 668, 7 Ὀκτωβρίου 1898.

Ἐν Χαλανδριανῇ Σύρου τῇ 4 Ὀκτωβρίου 1898. | Πρὸς | τὸν κύριον Ἀντιπρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Πρὸ μιᾶς ἑβδομάδος διέκοψα τὰς ἀνασκαφὰς τῶν τάφων, διότι τὰ κυριώτερα νεκροταφεῖα τῆς Χαλανδριανῆς φαίνονται ἐξαντληθέντα, ὑπολείπονται δὲ πρὸς ἐντελῆ ἐξερεύνησιν μόνον ὀλίγα μέρη, ἐν οἷς οἱ τάφοι εἶναι λίαν ἀραιοί. Πρὶν ἀποπερατώσω δὲ καὶ τούτην τὴν ἀνασκαφήν, ἔκρινα καλόν, ἐν ὅσῳ τὸ ἐπιτρέπει ἀκόμῃ ὁ καιρὸς, νὰ ἐνεργήσω δοκιμὰς τινὰς ἐπὶ τινος ἀποκρήνου καὶ λίαν ἐκτεθειμένου εἰς τοὺς ἀνέμους λόφου, ἐφ' οὗ παρετήρησα ἐρείπια προφανῶς σύγχρονα τοῖς τάφοις. Πρὸ μιᾶς ἑβδομάδος λοιπὸν μετέφερα τοὺς ἐργάτας εἰς τὸν λόφον τοῦτον καὶ ἐργασθέντες ἐπὶ ἕξ ἡμέρας ἀπεκαλύψαμεν τεῖχος διπλὸν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου μέχρι τοῦ ἄλλου τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου, ἦτις ἡρέμα κατέρχεται πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐνῶ αἱ τρεῖς ἄλλαι πλευραὶ εἶναι τόσον ἀπότομοι, ὥστε πιθανώτατα δὲν ἦσαν ὠχυρωμένοι. Τὸ τεῖχος διακόπτεται ὑπὸ πέντε πύργων, ἐξ ὧ δ' αὐτοῦ σώζονται λείψανα δευτέρου τεύχους πα-

ραλλήλου τῷ πρώτῳ, ὥστε ἀνευρίσκεται ἐνταῦθα τὸ σύστημα τῆς ὀχυρώσεως, τὸ ὁποῖον καὶ ἐν Σίφνῳ παρετήρησα. Ἡ ἀκρόπολις ὅμως τῆς Χαλανδριανῆς εἶναι ἀρχαιότερα, ἴσως ἡ ἀρχαιότατη πασῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι γνωστῶν. Πλὴν τῶν δύο τειχῶν δὲ καὶ τῶν πύργων ἀπεκαλύψαμεν ἐντὸς αὐτῆς καὶ τινα δωμάτια, ἐν οἷς εὔρομεν πλῆθος πολὺ τεμαχίων πηλίνων πίθων καὶ ἄλλων προϊστορικῶν ἀγγείων, ὀλίγα λίθινα σκεύη καὶ τινες τριπτῆρας, ἐν χαλκοῦν μαχαίριον καὶ ταινίαν ἀργυρᾶν, ὑποθέτω, φέρουσαν κοσμήματα ἀποτελούμενα ἐκ στιγμῶν· δυστυχῶς ὅμως ἡ ταινία αὕτη εἶναι ὄχι μόνον κολοβή, ἀλλὰ καὶ συνεπτυγμένη οὕτω, ὥστε δὲν φαίνονται τὰ κοσμήματα, ἀδύνατον δὲ νομίζω ν' ἀναπτυχθῆ, χωρὶς νὰ θραυσθῆ εἰς τεμάχια.

Πρὸ τινῶν ἐβδομάδων ἔγραφα παρακαλῶν νὰ δοθῆ συμπληρωματικὴ πίστωση διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν νήσων, διότι ἡ ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου ψηφισθεῖσα δὲν θὰ ἐπάρκει. Ἦδη ἡ πρώτη πίστωση ἐξηντλήθη πρὸ καιροῦ, ἐγὼ δὲ μὴ λαβὼν ἀπάντησιν ἀγνοῶ τί πρέπει νὰ πράξω, νὰ παύσω τὰς ἐργασίας ἢ νὰ ἐξακολουθήσω σκάπτων καὶ δαπανῶν ἄνευ πιστώσεως. | Χρ. Τσουντας | ἔφορος ἀρχαιοτήτων.

33. ΑΑΕ 22.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 20 Ἰουλίου 1874 | Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρία | Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον | κύριον Φέλιξ, Προεστῶτα τῶν ἐν Σύρῳ | Καπουκίνων.

Ὁ ἐδῶ φοιτητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κλῶν Στέφανος παρορμήσει καὶ χρηματικῇ βοηθείᾳ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐταιρίας ἐποίησε πρό τινος χρόνου ἐν Σύρῳ ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας καὶ συνέλεξε πολλὰς τῆς νήσου ἀρχαίας ἐπιγραφάς, οὓσας τὸ πρὶν ἀγνώστους, ἄλλας δὲ γνωστὰς ἐπεθεώρησε καὶ ἀκριβέστερον ἀντέγραψε. Μέλλων δὲ νῦν νὰ ἐκδώσῃ τὸ ὅλον πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀρχαιολογούντων δυσκολεύεται πρὸ πάντων διὰ μίαν ἐπὶ λίθου πολὺστιχον ἐπιγραφὴν εὐρισκομένην παρ' Ὑμῖν¹⁶⁶, τῆς ὁποίας ἔλαβε μὲν ἀντίγραφον καὶ χάρτινον ἔκτυπον, ἀλλὰ δὲν δύναται καλῶς νὰ ἀναγνώσῃ κατὰ πάντα τὰ μέρη τῆς· νομίζει δέ, ὅτι τινὲς τῶν ἐνταῦθα λογίων ἔχοντες πλειοτέραν αὐτοῦ πεῖραν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν παλαιῶν λίθων θὰ ἠδύναντο νὰ τὸν βοηθήσωσιν εἰς τὸ ἔργον, ἂν ἔβλεπον καὶ ἐξήταζον προσεκτικώτερον αὐτὸν αὐτούσιον τὸν λίθον, μετακομιζόμενον εἰς Ἀθήνας.

Ὅθεν, σεβασμιώτατε Κύριε, παρακαλοῦμεν Ὑμᾶς διὰ τοῦ παρόντος νὰ συγχωρήσῃτε τὴν εἰς τὰ ἐδῶ μετακόμισιν τοῦ λίθου ἐπὶ τῷ ῥηθέντι σκοπῷ. Δύνασθε δέ, ἂν ἐγκρίνητε τοῦτο νὰ τὸν πέμψητε εἰς παραλαβὴν ἡμῶν· καὶ θέλετε πάλιν τὸν ἀπολάβει ἐν καιρῷ ἵνα μὲν καὶ διασώζηται ἐν τῇ νήσῳ ὅπου εὐρέθη.

Ἐλπίζοντες ὅτι προθύμως θέλετε παράσχει τῇ ἀρχαιολογίᾳ ταύτῃ τὴν εὐκολίαν, προλαμβάνομεν ἀπὸ τοῦδε νὰ εὐχαριστήσωμεν Ὑμῖν. | Ὁ Πρόεδρος | Ὁ Γραμματεὺς.

34. ΑΑΕ 993, 12 Αὐγούστου 1904.

Ἐν Νάξῳ τῇ 9 Αὐγούστου 1904. | Πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν | Κύριε Ἀντιπρόεδρε,

Τῶν ἀπὸ 15 περίπου ἡμερῶν ἐνεργουμένων ὑφ' ἡμῶν ἐνταῦθα ἀνασκαφῶν ἐντολῇ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τὸ σπουδαιότατον ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἀνακάλυψις προϊστορικοῦ νεκροταφείου σχεδὸν ὅλως ἀθίκτου κατὰ τὴν θέσιν Φ υ ρ ρ ὀ γ α ι ς τῆς περιοχῆς Ἀ θ α λ ἄ σ σ ο υ εἰς τὰ δυτικὰ τῆς νήσου.

Ἐκ τῶν τάφων τοῦ νεκροταφείου τούτου παρεμφερῶν ἐν γένει πρὸς τοὺς εὐρεθέντας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, κεκαλυμμένων δὲ ὡς πολλοὶ

166. [IG XII 5, 654].

ἐκείνων διὰ μεγίστων πλακῶν, ἀνεσκάψαμεν ἄχρι τοῦδε περὶ τοὺς 34, τὰ δὲ ἀνακαλυφθέντα κτερίσματα εἰσὶ 18 πυξίδες πῆλιναι, τὸ πλεῖστον κυλινδρिकाὶ ἢ σφαιρικαί, 20 ἄγγεῖα πῆλινα σικυοειδῆ (τὰ κοινῶς ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων «καντήλια») μετὰ βάσεως ἢ ἄνευ βάσεως, 4 μικραὶ ψιάλαι μαρμάριναι, 1 μικρὸν ἄγγεῖον μαρμάρινον μετὰ προχοῆς, εἷς πρόχους πῆλινος μικρὸς σφαιρικός, καὶ 10 λίθιναι πῆφοι ὄρμου καὶ τινα τεμάχια λεπίδων ὄφτανου.

Τὰ πλεῖστα τῶν εὐρεθέντων ἄγγείων εἶναι ἄκοσμα, μόνον δὲ δύο κυλινδρिकाὶ πυξίδες φέρουσι χαρακτὰ κοσμήματα ἐκ κεκλασμένων γραμμῶν, ὃ δὲ πρόχους γραπτὰ δρυφρακτοειδῆ κατὰ ζῶνας ἐγκαρσίας ἢ ῥόμβους. Οὐδὲν ἄγγεῖον εἶναι κατεσκευασμένον διὰ τροχοῦ. – Ἐν τοῖς τάφοις τούτοις οὐδὲν ἴχνος μετάλλου εὐρέθη ἄχρι τοῦδε.

Περὶ τούτων, ὡς καὶ περὶ μικρῶν τινων ἄλλων σκαφῶν κατὰ τὴν περιοχὴν Π ο λ ι χ ν ἰ ο υ, λεπτομερέστερον ἐν προσεχεῖ ἡμῶν ἐκθέσει. | Μετὰ βαθέος σεβασμοῦ | Ὁ διευθύνων τὰς ἐν Νάξῳ ἀνασκαφάς | Κλῶν Στέφανος.

35. ΑΑΕ ἄ.ἀ., 16 Σεπτεμβρίου 1904.

Ἐν Νάξῳ τῇ 16 Σεπτεμβρίου 1904. | Πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν | Κύριε Ἀντιπρόεδρε,

Ἀπελάσας τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἐν Φ υ ρ ρ ὄ γ α ι ς τῆς περιοχῆς Ἀ θ α λ ἄ σ ο ο υ ἀνακαλυφθέντος προϊστορικοῦ νεκροταφείου, ὃπερ παρέσχε κτερίσματα παρεμφερῆ τὸ πλεῖστον πρὸς τὰ ἐν τῇ ἀποσταλείσῃ ἐκθέσει μου ἀναφερόμενα (πυξίδας πῆλινας σφαιρικὰς ἢ κυλινδρικός καὶ ἄγγεῖα πῆλινα μετὰ σώματος σικυοειδοῦς καὶ ποδὸς ἢ ἄνευ ποδός· ἀκόσμητα ἢ μετὰ κοσμημάτων τὸ πλεῖστον χαρακτῶν γραμμικῶν ἢ μετ' ἐπιφανείας ἀπομιμουμένης τὴν ὄψιν φυσικῶν λίθων), ὑπολείπεται μόνον ἡ τελεία σχεδιογράφους τοῦ νεκροταφείου. Οὕτως ἐπανερχομαι μετ' ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τῶν εὐρημάτων εἰς Ἀθήνας, ὅτε θέλω ὑποβάλλει λεπτομερῆ περὶ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν εὐρημάτων ἔκθεσιν καὶ τὰς καταστάσεις τῶν λοιπῶν δαπανῶν, ἐξ ὧν ἔλαβον ἤδη καὶ τὰς 84 δραχμὰς τῆς δευτέρας ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς.

Τὰ εὐρήματα πρὸς τὸ παρὸν εἰσὶν ἠσφαλισμένα παρὰ τῇ Ἀστυνομίᾳ Νάξου ἐν κιβωτίοις κεκλεισμένοις καὶ ἐσφραγισμένοις· αὐτὴ δ' ἦν ἡ μόνη ἀσφαλὴς τοποθέτησις κατ' αὐτοὺς τοὺς ἐγχωρίους. | Μετὰ βαθέος σεβασμοῦ | Κλῶν Στέφανος.

36. ΑΑΕ 197, 20 Αύγουστου 1908.

Ἐν Νάξῳ τῇ 14 Αύγουστου 1908. | Πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴν | Ἑταιρείαν | Κύριε Πρόεδρε,

Ἐπόμενοι τῇ ὑπὸ τοῦ Σ. Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἐκφρασθεῖσι εὐχῇ ὅπως ταχέως ἐρευνθῇ ὁ παρὰ τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν Νάξου χῶρος, ἐν ᾧ ἀνεφάνησαν ἐπὶ τόπου πρὸ τινων μνηῶν δύο κίονες, ἅμα τῇ ἀφίξει ἡμῶν ἐπελήφθημεν τῆς ἐργασίας ταύτης.

Ὅρυξει μικρῶν βόθρων, ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἀνεφάνησαν εἰς βάθος 0,80 μ.-0,90 μ. ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους οἱ κάτω σπόνδυλοι τεσσάρων ἐπι κίωνων δωρίου ῥυθμοῦ ἐν συνεχείῃ σειρᾷ ἀπὸ τῶν δύο πρώτων, ἐν ἀποστάσει 65 μ. περίπου ἀπὸ τῆς θαλάσσης, διευθυνόμενοι ἐκ τῶν ΒΔ. πρὸς τὰ ΝΑ. Οἱ σπόνδυλοι οὗτοι φέροντες εἴκοσιν ἐπιπέδους ῥαβδώσεις, εἰσὶν ὕψους 1,47-1,96· διαμέτρου ἄνω μὲν 0,61¹/₂-0,65, κάτω δὲ ἄχρι 0,66, ἐρείδονται δὲ ἀμέσως ἐπὶ βάσεως 0,76-0,77 πλ. ὑπερκειμένης τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης 0,55 μ. Αὕτη ἐκ μεγάλων λίθων μαρμάρου καθόλου λελαξευμένων, ἀφ' ἑνὸς μὲν παρουσιάζει βαθμίδα μαρμαρίνη εἰς βάθ. 22, πλ. 0,36 καὶ ὕψ. 0,28¹/₂, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀλάξευτος ἄγει εἰς ἔδαφος ἐξ ἀπλῆς γῆς. - Ὅρυγματα ἀνοιγέμενα ἐν συνεχείᾳ τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν κίωνων κατέδειξαν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ τέρμα τῆς βάσεως τῶν κίωνων εἰς ἀπόστασιν 1,74 ἀπὸ τῆς ζ^{nc} τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν στήλης, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον (καίτοι κωλύματος ἐπιπροσθουόντος), τὴν μὴ ὑπαρξιν ἄλλων κίωνων οὐδὲ λειψάνου βάσεως αὐτῶν. Μεγάλα δὲ καὶ βαθέα ἄχρι 3 μέτρων ὀρύγματα ἐκατέρωθι τῆς σειρᾶς τῶν κίωνων οὐδὲν παρέσχον λείψανον οἰκοδομήματος, οὐδὲ τεμάχιον ἀρχιτεκτονικόν (πλὴν τμήματος σπονδύλου παρὰ τινα τῶν ἀνωτέρω κίωνων) οὐδὲν λείψανον ἢ τεκμήριον ἀρχαίας λατρείας· μόνον δὲ συντρίμματα ἀγγείων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ κερμάτια τινα ἀρχαίων χαλκῶν νομισμάτων ἰσχυρῶς ἰωμένων.

Βάσις τοίχου ἐκ γρανιτικῶν λίθων σχεδὸν ἀκατεργάστων, εὐρεθεῖσα εἰς ἀπόστασιν 5¹/₂ περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς σειρᾶς τῶν κίωνων, οὐχὶ δὲ παράλληλος ταύτῃ, συνοδευομένη δὲ κατὰ τὴν ἑτέραν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ ὑπὸ μικροῦ πηλίνου ὑδραγωγείου φαίνεται ἄσχετος πρὸς τοὺς κίονας.

Ἐν παρακειμένῳ δὲ ναῖσκῳ δύο σπόνδυλοι κατὰ γῆς καὶ πρὸ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἕτερος σπόνδυλος ἐν γειτονικῷ φρέατι (Παλαιὰ Φουντάνα) μεταβεβλημένοι εἰς σκάφην πρὸς πλύσιν ἀνήκουσιν ἀναμφιβόλως, ὡς αἱ διαστάσεις αὐτῶν δεικνύουσιν, εἰς τοὺς ἀνωτέρω κίονας.

Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος, κατέχων μίαν τῶν κυριωτάτων τῆς πόλεως ὁδῶν ἐπιβάλλει αὐθις ἐπίχωσιν αὐτοῦ. Οὕτω τὰ πλεῖστα τῶν ἀνοιγέντων ὀρυγμάτων ἐπληρώθησαν αὐθις γῆς· κατελήφθη δὲ προσωρινῶς ἀκάλυπτος ὁ ὑπὸ τῶν κίωνων κατεχόμενος χῶρος.

Περατώσαντες τὴν ἐργασίαν ταύτην, χωρήσομεν εἰς συνέχισιν τῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἐρευνῶν καὶ σκαφῶν. | Μετὰ σεβασμοῦ | Ὁ Διευθυντὴς τῶν ἐν Νάξῳ ἀνασκαφῶν | Κλῶν Στέφανος.

37. ΑΑΕ 735, 24 Σεπτεμβρίου 1910.

Ἐν Νάξῳ τῇ 23 Σεπτεμβρίου 1910. | Πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν | Κύριε Πρόεδρε,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσω τῷ Σ. Συμβουλίῳ τῆς ἡμετέρας ἑταιρείας τὸ ἐξαγόμενον τῶν ἐνταῦθα ἀνασκαφικῶν ἡμῶν ἐργασιῶν.

Ἐν πρώτοις ἀπεπερατώσαμεν τὴν σκαφὴν τῆς ἐν Πολιχνίῳ προϊστορικῆς Ἀκροπόλεως Κ α σ τ ρ ά κ ι. Πρὸς Β. τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος αὐτόθι κυρίου οἰκοδομήματος ἐφάνησαν τὰ λείψανα οἰκημάτων ἔτι τινῶν, μετὰ πληθῆος τεμαχίων πηλίνων ἀγγείων, οἷα τὰ τέως εὑρεθέντα, ἄνευ τινὸς μεταλλίνου εὐρήματος. Βαθεῖα ὀρύγματα πρὸς Ν. τοῦ ἀνακαλυφθέντος πέρυσι τείχους οὐδὲν παρέσχον λείψανον οἰκοδομῆς.

Εἶτα ἐπελήφθημεν σκαφῆς ἐπὶ τῆς φυσικῆς ἀκροπόλεως Ριζοκαστελλιάς παρὰ τὸ χωρίον Τρίποδες, ἦν ἐνεδείκνυε μεγάλη πληθὺς τεμαχίων ὄψιαν οὐ κατασπάρτων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ παρεμφερές τῆς ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ἀπλοῦ πηλοῦ οἰκοδομῆς τῶν αὐτόθι οἰκημάτων πρὸς τὰ ἀναμφισβητήτως προϊστορικά. Ἡ σκαφὴ αὕτη δι' ἧς ἀνεσκάφη ἐπίμκτες ἀπλοῦν οἰκοδόμημα μετὰ δύο παρακειμένων οἰκίσκων κατὰ τοῦτο ἀπέβη διδακτικωτάτη, καθ' ὅτι μεθ' ὅλην τὴν ἀφθονίαν τοῦ ὄψιαν οὐ ὀλίγα μόνον τεμάχια παλαιότερας κεραμευτικῆς εὑρέθησαν ἐν αὐτοῖς, πάντα δὲ σχεδὸν τὰ ἐν αὐτοῖς κατατεμαχισμένα ποικίλα πῆλινα ἀγγεῖα μετὰ ἤλων σιδηρῶν καὶ ἄλλων σιδηρῶν μικρῶν πραγμάτων εἰσι χρόνων νεωτέρων.

Μετὰ τὴν ἔρευναν ταύτην σκαφὴ παρὰ τὸ χωρίον Σαγγρὶ κατὰ τὴν πεδινὴν θέσιν Ἀφεντικᾶ ἀπεκάλυψε μέγα νεκροταφεῖον τῶν προμυκηναϊκῶν χρόνων. Τὰ εὐρήματα πεντήκοντα περίπου τάφων ἀνασκαφέντων ἄχρι τοῦδε εἰσι πῆλινα ἀγγεῖα χειροποίητα ἰδίᾳ πυξίδες, ἄκοσμοι ἢ μετὰ εὐθυγράμμων χαρακτῶν κοσμημάτων, ὀλίγα τινὰ μαρμάρια (δύο εἰδῶλια μικρὰ ὧν τὸ ἓν ἄμορφον καὶ ἓν ποτήριον ὑπόπουν) δύο ὄρμοι ἐκ λιθίνων ψηφίδων, λεπίδες ὄψιαν οὐ, οὐδὲν δὲ τὸ ἐκ μετάλλου.

Τῶν τάφων τοῦ νεκροταφείου τούτου ἐπιπολαιότατα ὑπὸ τὸ ἔδαφος κειμένων ἢ οὐλοισις ἀποβαίνει εὐχερεστάτη· οὕτω δὲ ἐσμέν ἠναγκασμένοι νὰ συνεχίσωμεν τὴν ἀνασκαφὴν, πᾶσαν ἐφικτὴν προσπάθειαν καταβάλλοντες ὅπως ἀποπερατώσωμεν ὡς οἷόν τε ταχύτερον κατὰ τὸν μῆνα Ὀκτώβριον.

Ταῦτα ἀνακοινοῦμεν τῷ Σ. Συμβουλίῳ πρὸς πᾶσαν ἀναγκαίαν σχετικὴν ἐνέργειαν. | Μετὰ βαθέος σεβασμοῦ | Ὁ Διευθυντὴς τῶν ἐν Νάξῳ | ἀνασκαφῶν | Κλῶν Στέφανος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Πρωτοκυκλαδική I περίοδος (ΠΚ I)	3200-2700 π.Χ.
Πρωτοκυκλαδική II περίοδος (ΠΚ II)	2700-2300 π.Χ.
Πρωτοκυκλαδική III περίοδος (ΠΚ III)	2300-2000 π.Χ.
Μεσοκυκλαδική περίοδος (ΜΚ)	2000-1650 π.Χ.
Ύστεροκυκλαδική περίοδος (ΥΚ)	1650-1100 π.Χ. (-1050 π.Χ.)

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AA	<i>Archäologischer Anzeiger</i>
AAE	Ἄρχειο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
ΑΔ	<i>Αρχαιολογικὸν Δελτίον</i>
ΑΕ	<i>Αρχαιολογικὴ Ἐφημερίς</i>
ΑΣ	Ἄρχειο Σταματάκη
Ἀθήναιον	Σύγγραμμα περιοδικὸν κατὰ διμηνίαν ἐκδιδόμενον συμπράξει πολλῶν λογίων
AJA	<i>American Journal of Archaeology</i>
BCH	<i>Bulletin de Correspondance Hellénique</i>
BSA	<i>Annual of the British School at Athens</i>
EAD	<i>Exploration archéologique de Délos</i>
EEKM	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν
ID	<i>Inscriptions de Délos</i>
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i>
JHS	<i>Journal of Hellenic Studies</i>
MDAI	<i>Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts (Athenische Abteilung)</i>
Ὁ Μέντωρ	Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδιφικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
ΠΑΕ	<i>Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας</i>
ΠΣΑΕ	Πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
RA	<i>Revue Archéologique</i>

* Οἱ ἐντὸς ἀγκυλῶν μαῦροι ἀριθμοὶ παραπέμπουν στὰ ἔγγραφα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αξιώτη, Μέλπω, *Τὸ σπίτι μου*. Ἀθήνα, 1986.
- Δρακάκης, Α., *Δυὸ Συριανοὶ λόγιοι. Κλῶν Στέφανος - Περικλῆς Ζερλέντης*, *ΕΕΚΜ* 9, 1971-1973, 74-86.
- Ζαφειροπούλου, Φωτεινή, *Νάξος, τὰ μνημεῖα καὶ τὸ Μουσεῖο*. Ἀθήνα, 1988.
- Κόκκου, Ἀγγελική, *Ἡ μέριμνα γιὰ τὶς ἀρχαιοτῆτες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα μουσεῖα*. Ἀθήνα, 1977.
- Κοντολέων, Νικ., Ἀνδριάς καὶ τὸ σφέλας, *BCH* 1973, Suppl. 1, 239-251.
- Μαρθάρη, Μαρίζα Ε. (ἐπιμ.), *[1898-1998]. Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὶς ἔρευνες τοῦ Χριστοῦ Τσοῦντα στὴ Σύρο*. Ἀθήνα, 2002.
- Μαρθάρη, Μαρίζα Ε., Λ. Ρόσς: Ἀρχειακὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων καὶ τῆ μουσειακῆ πολιτικῆ στὶς Κυκλάδες, Goette, H. R. καὶ Παλαγγιᾶ, Ὅλγα (ἐπιμ.), *Ὁ Λουδοβίκος Ρόσς στὴν Ἑλλάδα 1833-1843, Διεθνὲς Συνέδριο, 2-3 Ὀκτωβρίου 2002*. Ἀθήνα, 2005.
- Μερκούρη, Χριστίνα, Ἀρχειακὲς μαρτυρίες γιὰ τὶς ἔρευνες τοῦ Χριστοῦ Τσοῦντα στὶς Κυκλάδες, Μαρίζα Ε. Μαρθάρη (ἐπιμ.) 2002, 27-99.
- Παπαθανασόπουλος, Γ., Κυκλαδικὰ Νάξου. *ΑΔ* 1961/1962, Μελέται, 104-151.
- Πετράκος, Β. Χ., *Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία. Ἡ Ἱστορία τῶν 150 χρόνων τῆς 1837-1987*. Ἀθήνα, 1987.
- Ρωμαῖος, Κ., Ἡ κάθαρσις τῆς Δήλου καὶ τὸ εὔρημα τοῦ Σταυροπούλλου, *ΑΔ* 12, 1929, 183-223.
- Στέφανος, Κλῶν, Ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Σύρου, *Ἀθήναιον* 3, 1874, 513-549 καὶ 643-667.
- Στέφανος, Κλῶν, Ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Σύρου, *Ἀθήναιον* 4, 1875, 3-32.
- Σωτηρακοπούλου, Παναγιώτα Ι., Ἡ Σίφνος κατὰ τὴν Πρώτην ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. *Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνοῦς Σιφναϊκοῦ Συμποσίου, Σίφνος 25-28 Ἰουνίου 1998*. Ἀθήνα, 2000, Α', 81-102 (μὲ βιβλιογραφία).
- Σωτηρακοπούλου, Πέγκυ, Ὁ «Θησαυρὸς τῆς Κέρου». *Μύθος ἢ πραγματικότητα*. Ἀθήνα, 2005 (μὲ βιβλιογραφία).
- Τελεβάντου, Χριστίνα Α., Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Σίφνου. *Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνοῦς Σιφναϊκοῦ Συμποσίου, Σίφνος 25-28 Ἰουνίου 1998*. Ἀθήνα, 2000, Α', 115-146.
- Τελεβάντου, Χριστίνα Α., Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Σίφνου. Οἰκιστικὲς φάσεις, *Πρακτικὰ τοῦ Β' Διεθνοῦς Σιφναϊκοῦ Συμποσίου, Σίφνος 27-30 Ἰουνίου 2002*. Ἀθήνα, 2005, 61-70.
- Τσοῦντας, Χρ., Κυκλαδικὰ, *ΑΕ* 1898, 137-212.
- Τσοῦντας, Χρ., Κυκλαδικὰ, *ΑΕ* 1899, 73-134.

- Τσοούντας, Χρ., *Αί προϊστορικοί ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου*. Ἀθήναι, 1908.
- Χατζηδάκης, Παν., *Δῆλος*. Ἀθήνα, 2003.
- Χατζηδάκης, Παν., Ἱστορία τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Μυκόνου, *Ὁ Μέντωρ* 35, 1995, 108-122.
- Barber, R. L. N., *The Cyclades in the Bronze Age*. London, 1987.
- Barber, R. L. N. καὶ Olga Hadjianastasiou, Mikre Vigla: A Bronze Age settlement on Naxos, *BSA* 84, 1989, 62-189.
- Bent, J. T., Researches among the Cyclades, *JHS* 5, 1884, 42-59.
- Blinkenberg, Chr., Antiquités prémycéniennes. Études sur la plus ancienne civilisation de la Grèce, *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord* 1896, 1-69.
- Bosanquet, R. C., Prehistoric Graves in Syros, *BSA* 2, 1896, 141-144.
- Bossert, Eva-Maria, Kastri auf Syros: Vorbericht über eine Untersuchung der prähistorischen Siedlung, *AA* 22, 1967, Μελέται, 53-76.
- Broodbank, C., *An Island Archaeology of the Early Cyclades*. Cambridge, 2000.
- Coleman, J. E., The Aegean Frying Pans, *AJA* 89, 1985, 191-219.
- Couilloud, Marie Thérèse, *Les monuments funéraires de Rhenée*. Paris, 1974 [EAD XXX].
- Deonna, W., *Le mobilier délien*. Paris, 1938. [EAD XVIII].
- Doumas, Chr., Notes on Early Cycladic Architecture, *AA* 87, 1972, 151-170.
- Dümmler, F., Mitteilungen von den griechischen Inseln, *MDAI* 11, 1886, 15-46.
- Fotou, Vassiliki, Les sites de l'époque néolithique et de l'âge du Bronze à Naxos. *Les Cyclades. Matériaux pour une étude de géographie historique. Table ronde réunie à l'Université de Dijon les 11, 12 et 13 mars 1982*. Paris, CNRS, 1983, 15-57.
- Hood, S., *The Arts in Prehistoric Greece*. Harmondsworth, 1978.
- Karantzali, Efi, *Le Bronze ancien dans les Cyclades et en Crète (Les relations entre les deux régions. Influence de la Grèce continentale)*. Oxford, 1996. [BAR International Series, 631] (μὲ βιβλιογραφία).
- Lebègue, A., *Recherches sur Délos*. Paris, 1876.
- Long, Charlotte R., Greeks, Carians and the Purification of Delos, *AJA* 62, 1958, 297-306.
- Papathanassopoulos, G., *Neolithic and Cycladic Civilization*. Athens, 1981.
- Pappadopoulos, G., Notice sur quelques antiquités de l'île de Syra, *RA* 6, 1862, 224-228.
- Plassart, A., *Les sanctuaires et les cultes du Mont Cynthe*. Paris, 1928. [EAD XI].
- Pollak, L., Von griechischen Inseln, *MDAI* 1896, 188-228.

- Rambach, J., *Kykladen I. Die frühe Bronzezeit Grab- und Siedlungsfunde*. Bonn, 2000.
- Rambach, J., *Kykladen II. Die frühe Bronzezeit. Frühbronzezeitliche Beigabensittenkreise auf den Kykladen. Relative Chronologie und Verbreitung*. Bonn, 2000.
- Renfrew, C., Cycladic Metallurgy and the Aegean Early Bronze Age, *AJA* 71, 1967, 1-20.
- Renfrew, C., *The Emergence of Civilisation. The Cyclades and the Aegean in the Third Millennium B.C.* London, 1972.
- Ross, L., *Reisen auf den griechischen Inseln des Ägäischen Meeres I-III*. Stuttgart und Tübingen, 1840-1852.
- Scholes, K., The Cyclades in the Later Bronze Age: A Synopsis, *BSA* 51, 1956, 9-40.
- Sotirakopoulou, Panayiota, The Chronology of the Kastri Group Reconsidered, *BSA* 88, 1993, 5-20.
- Sotirakopoulou, Panayiota, Akrotiri, Thera: The Late Neolithic and Early Bronze Age Phases in the Light of the Recent Excavations at the Site, 'Οπίζων. A Colloquium on the Prehistory of the Cyclades, 25-28 March 2004. Cambridge (ὕπὸ ἔκδοσιν).
- Stephanos, C., Les tombeaux prémycénieniens de Naxos, *Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie*, Athènes 1905, 216-225.
- Walter-Καρύδης, Ἐλενα, Ὁ Ἀπόλλων τῶν Ναξίων ὅπως τὸν εἶδαν ἐπισκέπτες τῆς Δύλου, Σταμπολίδης, Ν. (ἐπιμ.), *Φῶς Κυκλαδικόν. Τιμητικός τόμος στὴ μνήμη τοῦ Νίκου Ζαφειρόπουλου*. Ἀθήνα, 1999, 374-383.
- Zervos, C., *L'art des Cyclades du début à la fin de l'âge du Bronze 2500-1100 avant notre ère*. Paris, 1957.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

- Αρχαιολογική Έταιρεία 27, 37, 43, 57, 59, 61.
Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκόνου 6-8, 11-12, 47.
Αρχείο δήμου Μυκόνου 52.
Αρχείο Η. Convert 51.
Αρχείο Μ. Σταυρόπουλλου 55.
Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή 48-49.
Έθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο 14-17, 24, 28-30, 35-36, 38-42, 44-46.
ΚΑ΄ Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων (Κυκλάδες) 32-34, 58.
Χριστίνα Τελεβάντου 20-22.
Παναγιώτης Χατζηδάκης 9-10, 13, 50, 52-54, 56.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Ἄβυσσος, βλ. Πάρος
Ἁγία Κυριακή, ναὸς 141, ὄρμος 37, 162-164
Ἁγία Μαρίνα, ναὸς 143-144
Ἅγιος Γεώργιος, ναὸς 142
Ἅγιος Ἰωάννης, ναὸς Ἄνω Σύρου 72
Ἅγιος Φωκᾶς, ναὸς 67
Ἀδριανός, αὐτοκράτωρ 142
Ἀθηνᾶ 119, Ἀθηνᾶ Κυνθία 20, 125, 127-128
Ἀθήναιον 66, 71, 95
Ἀθηνόβιος, ναύκληρος 67
Αἰγύπτιοι θεοὶ 20, 136
Αἴγυπτος 67
Αἰσχρίων Αἰσχρίωνος Μελιτεὺς 137
Ἀκρόπολις: Ἁγίου Ἀνδρέα, Σίφνος 53-56, 62, 184, Ἀθηνῶν 16, 95, Καστρακίου 73, 75, Ριζοκαστελλιάς 73, 75, Σπεδοῦ 73, 75
Ἀλέξιος Κομνηνὸς 45
Ἀλυκή, λίμνη 140 βλ. Δῆλος
Ἀμοργὸς 15, 30, 44-49, 53, 57, 59, 61, 63, 65, 83, 97, 112, Δωκαθίσματα 45-47, 179-180, ἔγγραφα 178-181, Κάπρος 45-46, 178-179, Καστρί 46, 179-180, Κάτω Ἀκρωτήρι 46, 179-180, Κάφαλα 45-46, 179, Νοτινὰ 46, 179-180, Σταυρὸς 46, 179-180, Τερλάκι 46, 179, Φοινικιᾶς 46, 179-180
Ἄνουβις 129, 136
Ἀντίπαρος 15, 52, 57, 61, 65, 73, 87, 112, Κρασάδες 52
Ἀντικλειδῆς Ἀναφυκτίδου 39, 164
Ἄνω Μερὰ 142
Ἀξιῶτη, Μέλω 37, 100
Ἀξιῶτου, Ἀθηνᾶ 143
Ἀπόλλων 18-19, 35, 119, 126, 129, 134, 136, Ἀπόλλων Καλλίνικος 121, Ἀπόλλων Ναξίων βλ. Δῆλος
Ἀπολλωνίδης Θεογεΐτονος Λαοδικεὺς 20, 125, 133
«ἀπόστολοι» 17, 98
Ἀργεῖος, ἄρχων 127
Ἄρειος Πτολεμαίου Ἀλεξανδρεὺς 127
Ἀρίστιος Ζωΐλου 129
Ἀριστόξενος 128
Ἀρίστων Πλάτορος Κηφισιεὺς 126
Ἄρποκράτης/Ἄρποχράτης 129, 136
Ἄρτεμις 119, 129
ἀσβεστοκάμινοι 87-88, 140
Ἀσκάλων 128
Ἀστάρτη 136
ἀστεροσκοπεῖο 19
Ἀταλάντη 116
Ἀττική 102
Ἄφροδιτη 67, Ἄφροδιτη Ἄγνη Συρία 137
Βαρβαρήγος, Ν. 84
Βαρβίτσα Λακωνίας 100
Βλαστός, Ἄντ. 89, 98-99
βόθρος τῆς καθάρσεως 34-35, 95, κάθαρσις Δήλου 157-158, 161, 163
Βοιωτία 102-103
Βόλος 112
βωμός: Δῆλος 18, 20-21, 118-119, 121, 123, 134, 137, 172, Μύκονος 144, Ρήνεια 40, 116, 147, 166
Γαλλικὴ Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν καὶ Ἐπιγραφῶν, Académie des Inscriptions et Belles Lettres 32
Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ 17, 20-21, 31, 89, 91, 103-104, 135, 137, 160
Γλάστρο, Μύκονος 144-145
Γράμματα ὄρμος βλ. Σύρος
Γρατσιᾶτος, Π. 43, 97, 172
Γρυπάρης, Θ. 104

- δακτυλιόλιθος 46, 119, 121
 δακτύλιος 36, 159, 163
 Δελλαρόκας, Ι. 97
 Δελφοί 16, 44, 102-104
 δεξαμενή: Δῆλος 21, 116, 134, 139, Ρήνεια 40-41, 141, 167
 «δέπας ἀμφικύπελλον» 64-65
 Δεσποτικό 52, 61, 87, 112
 Δεσούρης, Φρ. 30
 Δῆλος 15, 16-32, 33-37, 39-44, 87-89, 95, 97-98, 100, 102-104, 106, 155, 157, 159, 162-163, 172-174, Ἀγορὰ τῶν Ἰταλῶν 128, ἀκρόπολη 20, 30, 31, 124-130, 132-134, 146, 148, Ἀπόλλων Ναξίων 21, 106, Γυμνάσιο 31, 140, δεξαμενὴ 21, 116, 134, 139, Δωδεκάθεον 32, ἐγγραφα 116-148, ἐπιγραφές 20, 30-32, 89, 103, 106, 125-129, 133-134, 136, 138-139, 146-147, Ἡραῖο 20, 32, θέατρο 21, 30-32, 116, 137-139, 147, Ἴδρυμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν 140, ἱερὰ λίμνη 21, 140, ἱερὸ Αἰγυπτίων θεῶν 20, 31, ἱερὸ Διὸς Κυνθίου καὶ Ἀθηνᾶς Κυνθίας 20, 125, 134, ἱερὸ τοῦ Ἡρακλέους βλ. Σπήλαιο τοῦ Δράκου, Δρακοσπηλιά, ἱερὸ τῶν Συρίων θεῶν 20-21, 31, κρήνη Μινῶα 32, Κύνθος 20, 22, 39, 117, 121, 124, 132, 137, λατομεῖο 21, 132, 139, Λητῶν 120-121, λιμάνι 31, Μνημεῖο τῶν Ταύρων 140, Μουσεῖο 36, 91-94, 100, 104, 160, 169, 175, ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος 21-22, 87, 120-121, 139, 141, 146-147, παλαιστρα τοῦ γρανίτη 32, παλαιστρα τῆς λίμνης 32, περιοχὴ τῶν Λεόντων 32, Σπήλαιο τοῦ Δράκου, Δρακοσπηλιά 18, 19-22, 30-31, 116-124, 130-132, 135, 137-139, 143, 146-148, στάδιο 32, στοὰ τοῦ Ἀντιγόνη 21, στοὰ τοῦ Φιλίππου 21, 139, ὑπόστυλος αἴθουσα 32
 Δηρέας 127
 Δημήτριος Ἑρμπεσίωνος Μαραθῶνιος, ἱερεὺς 129
 διάδημα: Ἀμοργοῦ 48, 180, Χαλανδριανῆς 57, 184
 Διβάρη, Ἀνεζῶ 142
 Διμήνη 62, 112
 Διόδωρος 128
 Διονύσιος Ἀγαθοκλέους Μελιτεὺς 129
 Διονύσιος Διονυσίου Σφήπτιος 129
 Διονύσιος Θεοδώρου, Πάριος 129
 Διότιμος 128
 Διοφάντης τοῦ Παρνασοῦ Κηφισέως 128
 Διόφαντος Ἀριστοκλέους Μαραθῶνιος 127
 Δρακάκης, Α. 66, 98
 Δωριεῖς 85
 ἐγχειρίδιο «ἀργυρόπλο»: Ἀμοργοῦ 47-48, 63, 180, Νάξου 83
 Ἐθνικὸ Μουσεῖο 21, 30, 45, 47-48, 50-51, 58, 64, 66, 75-79, 82-83, 179, 181 βλ. καὶ Μουσεῖο Ἐθνικὸ
 εἰδῶλια 47, 50, 63, 65, 73, 75-76, 81-82, 179-180, 182, 184, 190, ἀρπιστοῦ 83, πῆλινα 81, τύπου Δωκαθισμάτων 47, τύπου Λούρου 81, τύπου Σπεδοῦ 76, 81, τύπου Χαλανδριανῆς 63-64
 Εἰσιγένης, ἄρχων 129
 ἐκφορικὸς τρόπος 61
 Ἐλευσίνα 37, 44, 161, ἐπιγραφές 112
 ἐνώτια 33, 35, 154, 159, 162, 164
 ἐπιγραφές: ἀθηναϊκὴ 125, Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν 112, Δήλου 20, 30-32, 89, 103, 106, 125-129, 133-134, 136, 138-139, 146-147, Ἐλευσίνας 112, Ἐρέτριας 112, Μυκόνου 144-145, Ρήνειας 141, 146, Σύρου 68, 88, 98, 107, 187, δημοθροιακῆς 71, ἐπιτύμβιες 71, θρησκευτικῆς 71, πολιτικῆς

- 71, στὸν ὄρμο Γραμμάτων Σύρου:
ἐθνικὲς 66, εὐκτίριες 67, θρησκευ-
τικὲς 66, «μνήσεως» 67, χριστιανι-
κὲς 67
- ἐπιθήματα τάφων 21, 141
ἐπίσκοπος Ἄνω Σύρου 97
Ἐρέτρια 104, 109, ἐπιγραφὲς 112
Ἐρμούπολις 71, 88, 97-99
Εὐβοία 62
«εὐπλοία» 67 βλ. καὶ Ἴσις
Εὐστάθιος 122
Εὐστρατιάδης, Παν. 21, 30, 84, 88-89,
102, 117
Εὐτυχίδης 129
- Ζαρίφεια διδασκαλεῖα 109
Ζεὺς Κύνθιος 20, 125-128
Ζωῖλος Παισιγένου [Καρπ]ασεώτης 129
- Ἡρακλειὰ 47, 179
Ἡράκλειον, ἱερὸ Ἡρακλέους, Ρήνεια
40, 166 βλ. καὶ Δῆλος
Ἡρακλῆς 166
Ἡρόδοτος 39, 140
- Θεσσαλία 62, 112
Θήρα 30, 44, 83, 84-85, 183, Ἀκρωτί-
ρι 82, 84, Γωνιὰ 84, Καμάρι (ἀρχαία
Οἶα) 84, Μέσα Βουνὸ 85
Θησαυρὸς Ἀτρέως 182
Θουκυδίδης 35, 39, 161-162, 165
Θρασυμήδης 128
θυσία 124
- Ἰδρυμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Πο-
σειδωνιαστῶν βλ. Δῆλος
Ἰδρυμα Ν. Π. Γουλανδρῆ 47
Ἰερά Σύνοδος 72
ἱεροναῦται ἐκ Τύρου καὶ Σιδῶνος 89
Ἰνωπὸς 120, 135, 138-139
Ἴσις 35, 129-130, Ἴσις Εὐπλοία 67
Ἰταλία 67
- Ἰωάννου, Φ. 17, 72
- Καββαδίας, Παν. 49, 52, 91-92
Καβουσανόπουλος, Λαμπριανὸς 144
Καλλικλῆς 128
κάλπες: λίθινες 33, 153, μαρμάρινες 39,
154, 164, μολύβδινες 33, 39, 153,
163, πῆλινες 33, 153, 155
Καμάρι (Οἶα) βλ. Θήρα
Καμπάνης, Ἐλ., ἐπιστάτης 91, 97, 169
Καμπάνης, Λορέντζος, δήμαρχος Μυκό-
νου 30, 95
Καμπάνης, Μ., δήμαρχος Μυκόνου 96
«καντήλια» ἢ «κανδήλα» 50, 73, 188
Καποδίστριας, Ἴω. 16, 88
Κάρες 39, 162
«καρικοὶ» τάφοι βλ. τάφοι
Καροῦζος, Χ. 100
καρφίς 48, 63, 180-181
Κασιλίβα, Εἰρήνη 104
Καστρωμένος, Π. 98
καταδεσμικὴ πινακίδα 33
«κατάκλυστον»/κατάκλυστρον 134
Καταλύματα, Σύρου 71 βλ. Σύρος
καῦσις νεκρῶν 153-155
Κέα 107
Κείπερτος (Kierpert) 140
Κεραμόπουλλος, Ἄντ. 107
Κέρος 30, 46-47, 83, 179
κευθμῶν 33, 156
Κίμωλος 53, 87
κιονόκρανα, *περίεργα* 139-140
Κλεοστρατίδης Ἀπολλωνίου Ἀθηναῖος 137
Κοῖντος Ἀζηνιεύς 125
Κόκκου, Ἀ. 30, 98
Κοκκῶνης, Ἴω. 16, 89, 97
Κοντολέων, Ν. 100
Κοπριές, Μύκονος 144
Κουμανούδης, Ἀθ. 45-46, 178
Κουμανούδης, Στ. Ἀ. 18, 20-21, 72, 87-
88, 103, 125-127, 133-134, 136,
146-147

- Κουρουπιώτης, Κων. 45
 Κτενᾶς, Χαρίδημος, ἐπιτηρητὴς ἀνασκα-
 φῶν 46, 178
 Κυβέλη 98
 κύπελλα «τύπου Βαφειοῦ» 78-79
 Κυριακὸς Ἀγκωνίτης 15
 Κυριάκου, Μαρτιγῶ 88
 Κωνσταντῖνος, βασιλεὺς 74
- λαβὲς ἀμφορέων, ἐμβληματικὲς ἐνεπί-
 γραφες 30, 116, 130, 146
 λάδι 78
 Λακωνία 85, 109, Ἀρύκλες 109, Ἀρκίνες
 109, Βαφειὸ 109, Κάμπος 109, 112,
 Παλινόφυρος 109
 λάρνακες 21, 33-34, 141, 153-154, 157-
 158, 162, 167, 169
 Λειψία 178
 Λέλεγες 39
 Λερπέκ, Α. βλ. Lebègue, Α.
 Λιτρόβεια 30, 143
 Λιτῶ 119, 129
 Λουδάρος, Α. 92
 Λουτράκι 182
 λύχνος 76
 Λῶλος, Δημοσθένης 92
- Μανουδάκης, Ν., νομάρχης 32
 μαντεῖο 19
 Μαρθάρη, Μαρίζα 59-60, 87, 98
 Μαρμάριανη 112
 Μεγίστη Διονυσίου, Παρία 129
 Μερὰ Λαγγάδια, Μύκονος 142
 Μερκούρη, Χ. 46, 49, 52-53, 89
 Μεσοκυκλαδικὴ περίοδος 75, 80
 μεταλλουργία 63, 78, 83
 μετόπη, πρωτοφανής 140
 Μῆλος 52-53, Πηλὸς 52, Φυλακωπὴ 52-
 53, 57
 Μίθρης Πρεσβευτὴς Σαρδιανὸς 67
 Μικρὰ Ἀσία 39, 45, 67
 Μνημεῖο τῶν Ταύρων βλ. Δῆλος
- Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Λαγκάδας-Μάρ-
 ππσοῦ 49
 Μονὴ Παναγίας Χοζοβιτίσσοις 45, 178
 Μονὴ Τουρλιανῆς 142
 Μονὴ Φανερωμένης Νάξου 49, 182
 Μονογιός, Μαθέος 142
 Μουσεῖο τῆς Αἴγινας 16, 88
 Μουσεῖο τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν 21
 Μουσεῖο Ἀνθρωπολογικὸ 107
 Μουσεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
 30, 45, 95, 116, 126, 146
 Μουσεῖο Βαγρᾶτσο 15
 Μουσεῖο Ἐθνικὸ 21, 30, 45, 47-48, 50-
 51, 58, 64, 66, 75-79, 82-83, 179, 181
 Μουσεῖο Κυκλαδικῆς Τέχνης 47
 Μουσεῖο Μυκόνου 30-31, 91, 95-97,
 100-101, 104, 130, 138
 Μουσεῖο Νομισματικὸ 46
 Μουσεῖο Σύρου, Ἀρχαιολογικὸ 16, 66,
 95, 97-99
 Μουστοξυδῆς, Α. 88
 Μόχλος, Κρήτης 59
 Μπακαλάκης, Γ. 100
 Μπαλάνος, Ν. 92, 95, 97, 107
 Μπελλώνιας, Γ. 30
 Μυκῆνες 48-49, 89, 102, 109, 179-181,
 ἀκρόπολις 53-56, εἰδῶλια 82, θεότη-
 τες 59, κτίσματα 56, 75, Μυκηνᾶι
 53, πύργος 181
 Μύκονος 18, 20-21, 28, 30, 32, 35-38,
 42, 44, 86-90, 100, 104, 116, 141-
 145, 146, 147, 156-159, 160, 163,
 167, 169, 173, 175, Ἀρχαιολογικὸ
 Μουσεῖο 30-31, 91, 95-97, 100-101,
 104, 130, 138
 Μυστράς 104
- Νάξος 48, 66, 72-83, 89, 107, 142, 179,
 ἀγορὰ 75, Ἀθαλάσσοι (περιοχὴ) 73,
 80, 187-188, Αἴλας 73, 78, 79, Ἀφεν-
 τικὰ 73, 75, 83, 190, ἐγγραφα 187-
 190, Κάμπος τῆς Μάκρης 73, Καρ-

- Βουνόλακκοι 73, Κέλν 73, Κλειδός 73, Κωριακή 73, 81-82, Λιγαρίδια 73, Λούρος 73, 80, Μέλανες 73, Μητρόπολη 74-75, 189, Μικρή Βίγλα 82, Μνημούρια 73, ὄρμος Απόλλωνος 73, 83, Πάνορμος 73, Πολίχνη (Καστράκι) 73, 75, 81, 188, 190, Ριζοκαστελλιά 73, 190, Σαγγρι 75, 190, Σπεδός 73, 76, 77-79, Τρίποδες 75, ὑδραγωγεῖο 189, Φυρρόγες 73-74, 187-188
- ναὸς Ποσειδῶνος καὶ Ἄμφιτρίτης, Τῆνος βλ. Τῆνος
- ναὸς Ταξιαρχῶν 142
- Ναύπλιο 182
- Νεάπολις Ἰταλίας 128
- Νεολιθικὴ Ἐποχὴ 63
- Νικηφόρος ζακορεύων 125, 127
- Νικοκράτης Σουινεύς 126
- Νικόμαχος, ἱερεὺς 125
- νομίσματα 74, 119, 146, 189
- Νοννότ, Ε. 98
- Ξανθάκης, Κ. 66, 97
- ξόανον 127
- Ὀδύσσεια* 121
- Ὄθων 87
- Οἰκονόμος, Γ. 107
- Ὀλυμπία 16, 104
- Ὀλύμπιος, Εὐ. 51, 54
- Ὄμαλος, Σύρου 66
- Ὄμηρικὸς ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα 19, 119-120
- Ὄμηρος 121-122
- Ὄρτυγία 120-122
- ὄφιανός 47, 73, 75, 81, 180, 182, 188, 190
- Πακόντιος βλ. Paconius, Titus
- Παλαιὰ Φουντάνα 189
- Παλαιολόγος, Δομήνικος 88
- Παλαιολόγος, Ἰω. 45-46, 178
- παλπόκαστρο 142
- Παναγία Χαλανδριανή, ναὸς 53, 62
- Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν 17-18, 42, 49, 84, 107, 109, Βερολίνου 140, Θεσσαλονίκης 109
- Παννονία 67
- Πάνορμος-Φτελιά, Μύκονος 142
- Παπαδάκης, Ἰω. 84, 130
- Παπαπράσιнос, ἀρχαιοκάπηλος 45, 178
- Παππαδόπουλος, Γρηγ. 57, 66
- Παππανικολάου 37, 161
- Παρακάστρι 40, 166
- Παρίσι 107
- Πάρος 49-52, 53, 61-63, 65, 73, 112, Ἄβυσσος 52, 63, Γαλανά Κρημνά 52, Γλυφά 52, Δριός 52, ἔγγραφα 182-183, Ἐπισκοπιανὰ 52, Καμάρι 52, Μνημόρια 52, Παναγιά 52, Πύργος 51-52, 62, 65, 183
- Πειραιᾶς 103
- Πεισιστρατος 35
- Πελοπόννησος 102
- Πίππας, Δημοσθένης 41-44, 86, 87, 89, 92-93, 100-103, 172-174
- Πιττάκης, Κ. 21
- Πλάκες 142
- Πλωτία 39
- Πολίτης, Ν., σχολάρχης 99
- πολιτισμὸς Κυκλαδικὸς 65, 82, 90, Μυκηναϊκὸς 112, Νεολιθικὸς 112
- Πολυκανδριώτης, Γ. 37-38, 173
- Ποσειδῶν Ἀσκαλωνίτης 128
- Ποσειδωνία 128
- Ποσειδώντιος Ποσειδωνίου Σκαμβωνίδης 126
- Πράσιнос, Δημ. 45, 48, 178, 180
- πρίονι 78-80
- Προκλῆς [. .] 127
- Προφήτης Ἡλίας, Μύκονος 141
- Πρωτοκυκλαδικὴ περίοδος 47-48, 50-52, 58-60, 63, 74-80, 82-83

- πτηνά, Πάρου 50, 182
 Πτολεμαῖοι
 Πτολεμαῖος Β΄ 19, 127
 Πτολεμαῖος Σωτήρ 127
 πυξίς 180, 188, 190
 Πυργί, Μυκόνου 142-144
 Πύργος, οἰκισμὸς βλ. Πάρος 51-52, 62, 65, 183
- Ρεματάρτι, νῆσος τῆς Ἐκάτης 139, 141
 Ρήνεια 18, 20-21, 26, 30, 32-41, 87, 97, 100, 104, 107, 116-117, 125-126, 128, 138, 140-141, 143, 146-148, ἔγγραφα 152-169, ὑπόγειο οἰκοδόμημα 33-34, 41, 154, 156, 167
 Ροῦσσοσ-Μηλιδώνης, Μ. 72
 Ρωμαῖδης, Α. 111
 Ρώμη 15, 121
- Σαγγρι 75, 190
 Σαλαμίς 109
 Σαλάχας, Ι. 72
 «σαλτσιέρα» (sauce-boat) 78
 Σάραπισ 129, 136, ἱερὸ Σαράπιδος 67
 Σαραπίων Σωτάδου Αἰγίλιεὺς 127
 σεῖστρο 35
 Σέλευκος 67
 Σέσκλο 112
 Σίφνος 15, 52-56, 57, 59, 61-62, 87, 112, μυκνηαῖκή ἀκρόπολις τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα 53-56, 62, Ἀκρωτηράκι 54, ἄργυρος 59, Βαθὺ 54, ἔγγραφα 183-184, Πλατὺς Γιαλὸς 54, Σωρούδι 54, 184
 Σκλαβοῦνο (Βουνακλάκι), Μύκονος 145
 Σκόκος, Κ. 89
 σκοπιεὲς 67
 Σκουλούδης, Σ. 66
 Σκοῦφος, Σ. 97
 Σκύλαξ 145
 σκῳρίες χαλκοῦ 63
 Σπάρτη 104
- Σταματάκης, Παναγιώτης 16-32, 87, 89, 95, 98, 100-102, ἔγγραφα 116-148
 Σταυρόπουλλος, Δημήτριος 32-41, 42, 86-87, 89, 91-92, 95, 97, 100, 103-107, ἔγγραφα 152-169, 173
 Σταυρόπουλλος, Φοῖβος 104
 Στενίμαχος 109
 Στέφανος, Κλών 57, 63, 66-83, 88-89, 95, 98, 107-109, ἔγγραφα 186-190
 Στέφανος, Κυπάρισσος 107
 στήλες ἐπιτύμβιες 33, 35, 37, 41, 154, 156, 159, 163-164, 169
 στίξις (τατουάζ) 65, 81
 Συνέδριο, Διεθνὲς Ἀρχαιολογικὸ 1905, 107
 Συρία 67, 121
 Σύρος 15, 53-72, 87-89, 95, 107, 109, 112, 117, 122, 140, 183, ἔγγραφα 184-187, ἐπιγραφές: 68, 88, 98, 107, 187, δημοθονιακὲς 71, ἐπιτύμβιες 71, θρησκευτικὲς 71, πολιτικὲς 71, στὸν ὄρμος Γραμμάτων: ἐθνικὲς 66, εὐκτῆριες 67, θρησκευτικὲς 66, «μνήσεως» 67, χριστιανικὲς 67, Μουσεῖο Ἀρχαιολογικὸ (Κεντρικὸ Μουσεῖο τοῦ νομοῦ Κυκλάδων, Νομαρχιακὸ, πανκυκλαδικὸ) 16, 66, 95, 97-99, Νεκροταφεῖο Ἁγίου Λουκά 60-61, ὄρμος Γραμμάτων 66-72, 109, Χαλανδριανή: ἀκρόπολις (Καστρί) 57-60, 62-63, 66, 184, νεκροταφεῖο 53-54, 57, 60-63, 65-66, 184, οἰκισμὸς 62.
 Σφιγξ 130
 Σωρούδι 54, 184
 Σωτηρακοπούλου, Π. 47, 59
- τάγμα Ἁγίου Φραγκίσκου 72
 τάγμα τῶν Καπουτσιῶνων 72, 187
 Τανάγρα 89, 109, 112
 τάφοι: θαλαμοειδεῖς 62, θολωτοὶ 62, 81, «καρικοὶ» 39, 162, 165, κιβωτιό-

- οχημοί 61, κτιστοί 62, 82, κυκλαδικοί 39, 66, 73, μυκναϊκοί 39, 162
 Τελεβάντου, Χρ. 55, 56
 Τερτία Ὁραρία 41-42, 167
 «τηγανοειδῆ» οκεύη 63, 81
 Τῆνος 22, ναὸς Ποσειδῶνος καὶ Ἄμφι-
 τρίτης 39, 88, Τοικνιας 30
 Τίρυς 112
 Τροία 63, 65
 τροχός, κεραμεικός 63, 80
 Τσιβανόπουλος, Δ. 46, 52, 73-74, 91,
 168-169
 Τσιγκανόκαστρο 88
 Τσούντας, Χρ. 15, 30, 39, 44-65, 66,
 82, 83, 87, 89, 90, 98, 109-112, ἔγ-
 γραφα 172-185
 τύμβοι 33-34, 40, 152-156, 165, 184

 Ὑστεροκυκλαδικὴ περίοδος, Μυκναϊ-
 κή 80

 Φέλιξ, προεστὼς τοῦ τάγματος τῶν Κα-
 πουκίνων 72, 187
 Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία 16
 φιλελληνικά κινήματα 88
 Φίλιος, Δημ. 44
 Φιλιππάκη, Βαρβάρα 54
 Φίλιππος Δημητρίου βασιλεὺς τῶν Μα-
 κεδόνων, στοὰ 139
 Φιλιπούπολις 109
 Φιλίσκος 128
 Φιλόστρατος Φιλοστράτου Ἀσκαλωνί-
 της 128
 Φιλῶ 36, 159
 Φίλων? Θεόδωρος [... τοῦ Λεῶσ ...] 127
 Φιντικλῆς, Σπ. 84, 130
 Φλουράς, Χίος 144
 Φουριά 21, 143-146
 Φραγκίδης, Ἀ. 66, 99
 Φτελιὰ βλ. Πάνορμος
 φωτογραφικὴ μηχανὴ 164

 Χαλκίδα 62
 Χάρμικος Αἰνοσίου Κικυννεὺς 127
 Χατζηδάκης, Π. 37, 91, 93, 95, 100,
 103-104
 Χίος, καταστροφὴ 87, 140
 Χρυσάφης, Γ. 49, 182, 183
 χρυσός, πρώτη ἐμφάνιση 73

 ψέλλια 33, 154, 181
 ψηφιδωτὰ 33, 40, 125, 133-135, 157,
 166
 ψηφιδωτὸ Διονύσου 41, 43, 172-173
 Ψυχοπιανά, Μύκονος 142

 Ὁράριοι 169
 Ὁρος 136

 «antre du Cynthe» 19

 Barber, R. L. N. 80, 82
 Bent, J.-Th. 15, 52
 Blinkenberg, Chr. 65-66
 Blouet, A. 15
 Bory de Saint Vincent, J. 15, 88
 Bosanquet, R. C. 57
 Bossert, Eva-Maria 60
 Burnouf, É. (Βουρνούφ) 22, 31, 116,
 132

 Challet, C. 88
 Cockerell, Ch.-R. 15, 33
 Coleman, J. E. 104
 columbarium 33
 compluvium 134
 Convert, H. 91, 169
 Couilloud, M. T. 88, 164, 167

 Deonna, W. 30
 Dörpfeld, W. 103
 Doumas, Chr. 52
 Dümmler, F. 15, 45-46, 57, 178

- École Supérieure des Beaux Arts 51
 Expédition Scientifique de Morée 15, 17
 Exploration archéologique de Délos 32
- Fiedler, K. G. 178
- Gaius Pandusinus 39
 Gilliéron, Aiq. 51
- Hadjianastasiou, O. 82
 Hiller von Gärtringen, F. 85
 Holleaux, M. 32
 Homolle, Th. 31-32, 89
 Hood, S. 48
- Karantzali, E. 80
- Lebègue, A. 18, 31, 116, 121, 126, 147-148
 Leptis Magna 98
 «Les grandes fouilles» 32, 104
 loculi 33
 Loubat, J. F., duc de 32
- Mackenzie, D. 53
 Manatt, J. 112
- Nointel, C. M. F., marquis de 88
- Opus vermiculatum 43
- Paconius, Titus 33, 154
 Papathanassopoulos, G. 66
 Pasch von Krienen, H. L. 15, 71
 Pitton de Tournefort, J. 15, 71
 Plassart, A. 19
 Pollak, L. 15, 66
- Replat, J. 93
 Revett, N. 15
 Ross, L. 16, 33, 87, 97
- Schliemann, H. 51, 63, 90, 102-103, 109
 Scholes, K. 75
 Sokolowski, F. 145
 Sotirakopoulou, P. 82
 Spon, J. 15
 Stuart, J. 15
- Tabula ansata 70-71
 Terrier, L. 17
 Tissot, comte 89
- Wheler, G. 15
 Wolff, Emm. 88
- Ziller, E. 98

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΗΣ ΝΤΟΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ
ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ 1872-1910
ΑΡ. 242 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ ΤΟΥ 2006